

Nákladem F. TEMPSKEHO v Praze.

DĚJINY MORAVY.

Sestavil
Dr. B. DUDÍK.

- Díl I. (Od nejstarších dob až do r. 906.) 2. vydání. Cena 2 zl.
" II. (Od roku 906 až do roku 1125.) Cena 3 zl.
" III. (Od roku 1125 až do roku 1173.) Cena 2 zl.
" IV. (Od roku 1173 až do roku 1197.) Cena 2 zl. 20 kr.
" V. (Od roku 1197 až do roku 1261.) Cena 2 zl. 50 kr.
" VI. (Od roku 1262 až do roku 1278.) Cena 1 zl. 50 kr.
" VII. (Od roku 1278 až do roku 1306.) Cena 2 zl.
" VIII. Kulturní poměry na Moravě od roku 1197—1306.
(Země a obyvatelstvo.) Cena 2 zl. 50 kr.
" IX. Kulturní poměry na Moravě od roku 1197—1306.
(Stát a národství.) Cena 2 zl. 50 kr.

DĚJINY ČESKÉHO POVSTÁNÍ LÉTA 1618.

Sepsal
Dr. ANTONÍN GINDELY.

- Díl I. 3 zl.
" II. 2 zl. 80 kr.
" III. 3 zl.
" IV. 3 zl. 50 kr.

DĚJINY NÁRODA BULHARSKÉHO.

Dle původních pramenů

sepsal
KONST. JOS. JIREČEK,
8°. 1876. Cena 3 zl. 50 kr.

RUKOVĚT K DĚJINÁM LITERATURY ČESKÉ

do konce XVIII. věku.

Ve spůsobě sborníka životopisného a knihoslovného

sepsal

JOSEF JIREČEK.

- Díl I. Slovník životopisný a knihoslovny.
Svazek I. (A—L). 8° 1875. Cena 4 zl.
Svazek II. (M—Z). 8° 1876. Cena 3 zl. 20 kr.

ANALYTICKÁ KVĚTENA ČESKÁ.

Na základě „prodromu květeny české“

sepsal

Dr. LAD. ČELAKOVSKÝ,
profesor na universitě, kustos českého musea.
8°. 1879. Cena 1 zl. 50 kr.

DĚJINY MORAVY.

SESTAVIL

DR. BEDA DUDÍK,
O. S. B.

DÍL IX.

Kulturní poměry na Moravě od roku 1197 do 1306.

(Stát a národství).

Pomocí slavného výboru zemského markrabství Moravského.

V PRAZE 1884.

NÁKLADEM F. TEMPSKÉHO.

DĚJINY MORAVY.

SESTAVIL

DR. BEDA DUDÍK,

O. S. B.

DÍL IX.

Kulturní poměry na Moravě od roku 1197 do 1306.

(Stát a národství).

Pomocí slavného výboru zemského markrabství Moravského

V PRAZE 1884.
NÁKLADEM F. TEMPSKÉHO.

O B S A H.

K N I H A VI.

Markrabství Moravské za Přemyslovců. R. 1197 až 1306.

H L A V A VI.

Kulturní poměry na Moravě od 1197 do 1306.

	Strana.
Markrabě a jeho dvůr. Co se vyrozumívá „státem“. — Morava jest od r. 1197 s názvem „markrabství“ osobním lénem v panovnickém rodě Přemyslovském. — O propůjčování léna markrabattům a o jich názvu. — Znak markrabství. — Pečeť markrabat. — Pečeť říšskou jest obraz sv. Václava. — Vláda nemá určitého sídla. — Dvůr markrabat a markraběnek. — O vydržování panovníka a jeho dvoru	1—16
Zřízení státní. Státní zřízení česko-moravské zakládalo se na zádruhách. — Právo posloupnosti v Čechách. — Bývalo často porušeno. — Prvorodenství a důstojnost královská v Čechách. — Skutečné postavení markrabství k Čechám. — Markrabě je manem koruny české. — Markrabě je ve své svrchovanosti obmezen sněmem zemským	16—27
Vláda a správa. Příznaky souverainní moci. — Representace země. — Vyšší policie. — Velké pády na Moravě. — Mrskáči. — Kočující žáci. — Joculáři. — Jmenování úředníků zemských. — Sněmy zemské. — Třídy moravského obyvatelstva. — Kdo chodíval na sněmy? — Činnost zemských sněmů moravských a chronologická jich řada	27—45
Zřízení soudní na Moravě. Sněm a soud zemský. — Příklady o zřízení ve věcech civilních. — Základ práva většího nebo panského. — Řízení ústní a výslech svědků. — Desky zemské, jenž z počátku na rozličných místech jsou zřízeny. — Sněmy generální. — Soudní zbytky z doby zřízení župního. — Soud slabný a soud mezní. — Soudy výminečné: soud dvorský, soud židovský, soud pro cizí kupce, soud du-	

Strana.	Strana.	
chovní, soudy pro poddané, soudy horní, poroty, soud manský a soudy městské. — Žaloby čili půhony, líčení a tresty podle práva městského	45—73	
Moravské soudní řízení. Soudní řád a jeho částky: řízení průvodné a řízení exekuční. — Půhon a půhončí. — Očisty a přisahy. — Vedení práva. — Přidědění. — Právo zemské ve věcech trestných. — Tresty a jich způsoby podle práva zemského. — Útočiště. — Pokuty peněžité: hlava, svod, nárok, nedoperné a hrđost. — Roztřídění zločinů podle H. Jirečka	73—100	
Moravské právo soukromé. Právo soukromé. — O postavení vdov, žen a dětí. — Věno a smlouvy svařební. — Siroci a dělení majetku. — Nemanželské děti nemohly dědit. — Inkolat. — Dlužné úpisy a jak se dluhy vymáhaly.	100—114	
Úředníci a jich služné. Úředníci zemští. — Obor jejich působnosti nejasný. — Úředníci župní. — Obor jich působnosti. — Pozdější úředníci zemští. — Hejtman zemský, gubernátor, nejvyšší komoří, nejvyšší sudi, nejvyšší písář. — Služné úředníků zemských. — Neoblibenosť starých úředníků	114—135	
Markraběcí kancelář a její listinářství. Se zařízením markrabství počínají se zprávy o kanceláři. — Přičiny vzácnosti starých pravých diplomů před r. 1197. — Výpočet moravských notářů a protonotářů z doby Přemyslovské. — Kancelářství za markraběte a krále Otokara II. — Žádný pevný rozdíl mezi notářem a protonotářem. — Oddělení Otakarovy dvorské kanceláře dle zemišť 1265. — Kancelářský personál za krále Václava III. — Mistr Petr Aspeltský říškým kancelérem a Mistr Petr Angeli protonotářem	135—159	
Moravské listinářství. Jazyk v listinách. — Personálem kancelářským byli duchovní. — Jazyk v listinách a pisivo. — Spůsob vročení. — Zavedení církevního kalendáře. — Cisidianus. — Spůsoby vročení. — Svědkové, jich spůsoby a vlastnosti. — Podpis na listině. — Pečeti. — Jich důležitost. — Látka pečeti a spůsob jich připevnění. — Spůsoby pečeti. — Pečetné právo. — Odznakové obrazy za doby Přemyslovské. — Rytba kolková. — Duchovné pečeti. — Jména listin. — Nedokončené listiny. — Nepravé pečeti. — Zrušení listin a jich pečeti. — Známky nepravých listin	159—199	
Peněžnictví. Nesnáze tohoto úkolu. — Příjmy. — Název markraběcích příjmů. — Berně (daň). — Daň 14 denárů. — Pzemková daň. — Sbírky. — Čas vybíráni daně. — Osvobození od daně. — Příjmy ze statku. — Příjmy z regalů: mýt,		
cel. — Hornictví a mincovnictví. — Příjmy berničné. — Potravní daně. — Osadnická daň. — Židovská a městská daň. — Změny v celnictví. — Berniční úředníci. — Následky osvobození od daně. — Jak se dotýčené daně komu ukládaly. — Nač se vynakládaly	199—220	
Válečnictví. Organisace vojska. — Rozdělení a vřadění vojsk. — Ozbrojení. — Jednotky. — Důstojníci. — Námezdná vojska. — Malá válka. — Válečné zákony. — Válečné odškodnění. — Tábor. — Vypovědění války a bitva. — Zajatí a poranění. — Válka na vodě. — Válka pevnostní. — Stavba hradů a nařízení, jak se stavějí hrady. — Stavba pevnosti. — Obléhání a jeho spůsob. — Vozová hradba	220—255	
Národství. Národství, jeho pojmy. — Slovanstvo silnější než cizí němectvo. — Národní vlastnosti u duchovenstva. — Jeho pravá zbožnost, prosta vší zázračnosti. — Žebrácké kláštery naproti světskému duchovenstvu. — Rozhárané patronátské poměry. — Rozkolnictvo. — Helmbrechtství duchovenstva. — Hra v kostky a kuželky. — Venušin dvůr. — Mariánská pocta. — Rytířství. — Pasování na rytíře. — Turnaje. — Vychování rytíře. — Násilenský rytíř. — Oldřich z Lichtensteina paní Venuši. — Toulaví rytíři. — Národní kroje. — Teplé lázně. — Pověra. — Národní osvěta. — Národnostní uvědomění	225—299	

KNIHA VI.

MARKRABSTVÍ MORAVSKÉ ZA PŘEMYSLOVCŮ.

Od r. 1197 do 1306.

HLAVA VI.

KULTURNÍ POMĚRY NA MORAVĚ OD R. 1197 DO 1306.

(STÁT A LID.)

MARKRABĚ A JEHO DVŮR.

Co se vyrozumívá „státem“. — Morava jest od r. 1197 s názvem „markrabství“ osobním lénem v panovnickém rodě Přemyslovském. — O propůjčování léna markrabatům a o jich názvu. — Znak markrabství. — Pečeť markrabat. — Pečeť říškou jest obraz sv. Václava. — Vláda nemá určitého sídla. — Dvůr markrabat a markraběnek. — O vydržování panovníka a jeho dvoru.

V VIII. dílu všeobecných dějin moravských líčili jsme kulturní poměry na Moravě, jak se jevily od r. 1197 do 1306 u velikých kategorií „země a lid“. Abychom obraz tehdejších poměrů kulturních dokreslili, musíme se pokusit dodati k tomu, co známe zvláštěho a pozoruhodného o státu a církvi. Náčrty sem příslušné podáme čtenáři způsobem srozumitevným v tomto a následujícím svazku.

Vyrozumívá-li se pojmem stát spolčení lidí v trvalých bydlištích, mezi nimiž pořádek zevnější udržuje se mocností sarnostatnou, na venek nezávislou a nejvyšší; jinými slovy, vyrozumíváme-li slovem „stát“ společnost, kteráž zákony se spravuje a za hlavu má správce svrchovaného: museli bychom, co se týče Moravy, předsevzetí svého zanechat. Morava za doby od 1197 do 1306 neměla svrchovaného panovníka, byla po ten čas lénem koruny české, pročež Protiva z Doubravice v postupovací listině zemskému komturowi templářskému na Moravě, Ekovi, dané v Brně dne 30. září 1297 se stanoviska státoprávního dobře mohl říci: že postoupené zboží leží při Dyji v markrabství Moravském říše České,¹⁾ tedy v markrabství, jenž k Čechám náleží. Avšak jakkoli byla Morava lénem, měla svého markraběte, který na způsob suveraina svého krále Českého, dvůr držel, zemi vládl a ji autonomně spravoval; země měla zvláštní sněmy a stavy, zvláštní zákonodárství, zvláštní úředníky a berně, ano i zvláštní vojenské zřízení, i tehdy ještě, byl-li král Český zároveň také sám markrabětem Moravským a země této nikomu z rodu Přemyslovského v léno nepropůjčil;²⁾ a jelikož Morava kromě toho tvořila zvláštní provincii církevní, kteráž jako Čechy, jen metropolitovi Mohučskému byla podřízena, máme zajisté právo pojednání své nazvat všeobecně „stát a církev“.

Úmluvou ze 6. prosince 1197 mezi bratry Přemyslem a Vladislavem, Vladislav Vladislavovic zahájil řadu markrabat. Morava přestala být knížectvím údělným a stala se markrabstvím koruny české. Markrabě stal se manem krále Českého, „avšak s plností vlastní své milosti“. Výrazu tohoto užil markrabě Vladislav když r. 1222 Vernhardovi, kterýž byl

¹⁾ Cod. Dipl. Mor. V. 79. „Meam hereditatem, in marchionatu Moravia regni Bohemie sitam . . . emi.“

²⁾ Tamtéž II. 104. „Qui (rex Otacarus) donationem pretaxatam (villae Bogdonae) non solum potestate sua regia, verum etiam consuetudinaria totius Bohemie iusticia confirmavit.“

prokuratorem statků manželky jeho, propůjčil ves Vernhardtice při hranicích polských.¹⁾ Jsa manem, podřízen byl markrabě, alespoň co se pojmu týče, tehdejšímu právu manskému, kteréž zakazovalo všeliké zmenšení léna bez svolení pána manského a kteréž many zavazovalo k věrnosti, jak o tom jasně svědčí listina Přemysla Otakara I. z r. 1202 a jak to markrabě Vladislav Jindřich výslovně uznal v darovaci listině Štěpánovi z Medlova ze dne 27. dubna 1218. Morava však neměla se státi lénem dědičným, nýbrž pouhým lénem osobním a sice výhradně v panovnické rodině Přemyslovské. Král Český mohl podle libosti kterémukoli princovi z této dynastie uprásdněné léno propůjčiti nebo je také pro sebe podržeti. Po smrti prvního markraběte Vladislava Vladislavovce král Přemysl Otakar I. propůjčil dne 12. srpna 1222 léno toto synu svému Vladislavovi II. a když tento zemřel dne 18. února 1227, druhému svému synu Přemyslovi I. Tento zemřel dne 16. října 1239; bratr jeho král Václav I. podržel markrabství ve vlastní správě, až je r. 1246 postoupil synu svému Vladislavovi III. a když tento dne 3. ledna 1247 se světem se rozžehnal, bratru jeho Přemyslovi II. Od této doby markrabství nebylo nikomu více propůjčeno; králové Čeští: Přemysl Otakar II., Václav II. a Václav III. byly zároveň markrabaty Moravskými. Přemyslovec, jemuž Morava v léno byla propůjčena, nepotřeboval potvrzení nebo uznání císařského, poněvadž markrabství k Čechám náleželo.

Udělovalo-li se léno nějakým obřadem, veřejně a slavně, o tom zpráv nemáme, nejspíše vykonávalo se podle obyčeje tehdejšího odevzdání praporu; neboť markrabě Vladislav má jej na své pečeti,²⁾ a letopisec Jarloch obřad tento r. 1193

¹⁾ Tamtéž 129. „Cum consensu fratris mei, domini Odachari illustris regis Boemorum, nec non et filiorum suorum cum plenitudine quoque gratie mee in presentia baronum meorum . . . contulii.“

²⁾ Na listině dané ve Znojmě 1222. Tamtéž II. 135.

pokládá za věc známou.¹⁾ Markrabata nazývali se jako králové Češti „z boží milosti“, nebo také „z božího milosrdenství“, udávajíce na diplomech léta panování svého jako jini suverainové. O tom svědčí mnoho listin. V zakládací listině kláštera Tišnovského r. 1234 nazývá se Přemysl „Dei gratia Marchio Moravie“ a Vladislav, který jako jeho bratr Přemysl vedle jména českého také ještě německého jména Jindřich užíval, praví v listině johanitské, dané v Prostějově dne 31. prosince 1213, že listinu tuto vydal v XV. roce panování svého.²⁾ Číslice dynastické, t. j. kolikátým jest ten který panovník po řadě, jako v Čechách bylo obyčejem,³⁾ markrabata neužívali; rovněž neužívali úředního epitheta k hodnosti „markraběte“, které by bylo mělo platnost trvalou. Epitheton toto chceme zkrátka „titulem“ jmenovati. Nevyškytuje se důsledně po celou dobu Přemyslovskou, kdekoliv se markrabata uvádějí ani v dopisech ani v listinách. Král Přemysl Otakar I. jmenuje r. 1210 bratra svého Vladislava „spectabilis marchio Moravie“, císař Fridrich r. 1212 však „nobilis marchio Moravie.“ Král Václav potvrzuje r. 1234 zakládací listinu kláštera Tišnovského, užívá o markraběti výrazu „ingenuus marchio Moraviae“. Roku příštího 1235 shledáváme týž titul, kdežto r. 1259 jmenuje se markrabě „magnificus princeps a magnificus dominus“.⁴⁾ Kurie řím-

¹⁾ „Episcopum (Heinricum) cum vexillis, sicut mos est, sollemniter investitum in Boemiam remisit.“ Gerlaci Chron. ad an. 1193. U Pertze XVII. 707.

²⁾ Cod. Dipl. Mor. II. 71, 103 a 274. Listina johanitská jest ovšem datována: „Acta sunt hec 1214 dominice incarnationis, anno vero regni nostri XV. data vero Prosssteyow II. Kal. Ianuarii per manus Ullrici notarii nostri.“ Jelikož rok počínal tehdy 25. prosincem, klademe 31. prosinec do r. 1213.

³⁾ Král Václav nazývá se 1235 „regem quartum“ a Přemysl Otakar II. 1268 „regem quintum“ (Cod. Dipl. Mor. V. 229 a IV. 4 a 63) vzhledem k Vratislavovi a Vladislavovi, kteří r. 1086 a 1158 osobně byli korunováni.

⁴⁾ Tamtéž II. 54, 62, 276. V. 229 a III. 269 a 273.

ská, kteráž v oslovovalní bývala nejdůslednější, užívala dále titule, jakého se již knížatům moravským dostávalo, „illustris marchio“ a jaký ostatně i králu Českým dávala.¹⁾

Z ukázek těchto jest viděti, že tehdejší společnosť na Moravě nekladla ještě váhy na takovéto formy, jakéž později pokládány dokonce za měřítko vzdělanosti; věrnou oddanosti k rodu panovnickému, kteráž se při každé příležitosti i zevnitř jevila, osvědčovali svou úctu k panovníkovi. Letopisec český zajisté způsobem velice jemným a důmyslným projevil úctu tuto, váhaje r. 1279 vypravovati o ohavnostech německých přistěhovalců do Čech, jmenovitě o skutečích, jakéž byly spáchány v samém hradě Pražském, „aby místo tak ctihonré, nadě všecku chválu vyvýšené, jako jest bydliště panovníkovo, nebylo poškvrněno vypravováním o takovýchto skutečích hanebných“.²⁾ Markrabata Moravští tedy neměli nezbytného skoro přídomku panovnického, úředního titulu, jehož by se bylo důsledně užívalo. Jestli Morava a Čechy jedné osobě náležely, přidávali panovníci k tituli královskému „rex Boemie“ také ještě titul markraběte „marchio Moravie“, což však nebylo nezbytno. Král Václav na př., když po smrti markraběte Přemysla 1239 správu Moravy ujal, neužíval v listinách do 1245 titule markraběcího, nerušil však nijakž samosprávy zemské, historické její individualnosti.

Tato samospráva, tato historická individualnost nezávisela na osobě panovníkově a zapustila tak pevné kořeny, že odznaky zevnější, na př. znak zemský neměly na ni ani nejmenšího účinku. Čechy a Morava užívaly v době Přemyslovské téhož znaku: z počátku orla a pak lva o dvou ohonech. S odznaky těmito setkáváme se nejdříve na pečetech, kteréž bývaly na šňůrách hedbávných k listinám zavěšovány. Pohříchu zachoval se po markrabatech Moravských skrovny počet původních pečeti. Známy jsou nám tyto:

¹⁾ Tamtéž III. 367 a IV. 9.

²⁾ Cont. Cosmae ad an. 1279. U Pertze IX. 202

1. Pečeť prvního markraběte Vladislava Vladislavovce na listině pro klášter Lúcký, dané ve Znojmě 1222, jest tvaru okrouhlého, prostřední velikosti; markrabě zobrazen tu sedě na koni s přílbou kolčí, v levo obrácen; v pravici drží prapor manský, v levici štít trojhranný prsa kryjící, na němž zřetelně viděti lva vzpřímeného. Nápis kolem zní: „Heinricus Dei gratia Marchio Moravie“. Pečeť tenká do bílého vosku vytlačená, zavěšena jest na červených hedbávných nitích.

2. Markrabě Přemysl Přemyslovec užil na listině pro Přímětice 1233, pro Tišňov 1235, pro Zabrdovice 1234 a pro Velehrad 1238 také pečeť s jezdcem a podobným opisem jako Vladislav Vladislavovec s tím toliko rozdílem, že na trojhranném štítě spatřuje se místo lva orel v pravo hledící a že nitě, na nichž pečeť visí, jsou černožluté a nebo jen žluté. Podobná orlice spatřuje se však také na majestátní pečeti krále Václava z r. 1232 na vosku červeném, kterážto pečeť zavěšena jest na červených hedbávných šňůrách.

3. Markrabě Přemysl Václavovic, potomní král Přemysl Otakar II., vyobrazen také jízdro na svých pečetech z r. 1246, 1247, 1249, 1250, 1251 a 1253. Na praporu a trojhranném štítě jeho spatřuje se však lev dvouocasý, jenž se odtud udržel ve znaku českém, kdežto orlice, avšak teprv po vymření Přemyslovců, stala se navždy zemským znakem moravským. Markrabě Přemysl podržel svou pečeť, změniv pouze opis, i potom, když se stal také panovníkem v Čechách a dal zhotovití mincovní razítko pro celou říši s titulem: „Przemysl Dei gratia iuvenis rex Boemie“. ¹⁾ Tento titul měnil se v rozličných dobách podle toho, nabyl-li král Přemysl nových zemí, kteréž do velké pečeť vřadovány nebo

¹⁾ Listiny, jenž mají orlici na pečeti, otištěny jsou v Cod. Dipl. Mor. II. 303, 321 a 344; se lvem tamtéž 135 a III. 68, 113, 124, 132 136. Josef Chytíl uveřejnil pojednání „Notizen über das mährische Landeswappen und die damit in Verbindung stehenden officiellen Landesfarben“ v V. svazku (1853) Schriften der histor. stat. Section in Brünn.

také vynechávány, když král o ně přišel, tak že názvy zemí na pečetech jeho tvoří rámec dějin jeho a jsou proto důležité k ustanovení pravosti listin.¹⁾ Knížata moravští, jmenovitě princ Děpolt měli r. 1213 za znak na pečeti půl orlice a půl lva zády k sobě připojené.²⁾ A jelikož šňůry hedbávné, na nichž pečeť visí, rozdílné jsou barvy, z pravidla však dvojí barvu vykazují, bílou a červenou 1249 a 1251, žlutou a červenou 1247 a 1250, žlutou a modrou 1250: můžeme z toho vyvzovat, že co se týče doby Přemyslovské, nemůže být řeči ani o národní nebo zemské barvě, ani o zvláštním zemském znaku na Moravě, kterýž by se od českého rozeznával.

Uživalo se ovšem společné zemské čili lépe řečeno říšské pečeť, tak zvané sv.-václavské pečeť pro důležité státní listiny, kteréž pak nepotřebovaly žádného dálšího potvrzení; ale pečeť tuto dlužno rozeznávat od pečeti panovnických a od znaku zemského. Spatřuje se na ní sv. Václav sedící na trůně, an pravici drží prapor a levici se opírá o štít trojhranný, na němž jest černá orlice s křídly rozpjatými. Opis zní: „Sanctus Wenceslaus Boëmorum dux“ Byla-li s touto říšskou pečeť spojena osobní pečeť králova, měla jako na př. na listině pro Jihlavu z r. 1248 na rubu krále Václava, an sedě na trůně drží v ruce žezlo a jablko říšské, s opisem „In manu sancti Wenceslai pax regis Wenceslai“, ³⁾ a na líci pečeť říšskou.

Markrabata z doby Přemyslovské, kteří neužívali úřed-

¹⁾ Podle roků jsou titule tyto sestaveny u Böhmera, Kaiserregesten. v Stuttgartě 1844. Str. XXIX.

²⁾ Poškozený originál v c. k. domácím a dvorském archivě ve Vídni. Strovn. Cod. Dipl. Mor. I. 67.

³⁾ Ze státní listiny jen touto říšskou pečeť se mohly pečetiti, vyznává král Přemysl Otakar přípisem papeži Honoriovi III. z r. 1219 těmito slovy: „vice cautionis sigillo nostro speciali cum sigillo communi regni Boemie, videlicet sancti Wencezla, quia comites nostri specialibus non utuntur in facto communi sigillis, fecimus confirmari“. Erben, Reg. pag. 283. Pak Jireček, Slovanské právo II. Str. 138 sled.

ního epitheta k tituli „markrabé“ a kteří neměli zvláštního znaku zemského, neměli také určitého sídla, čili jinými slovy neměli určité panovnické residence. Že markrabě Vladislav Vladislavovic, když se vzdal trůnu českého ve prospěch svého bratra Přemysla, když tedy jako markrabě na Moravu se dostal, dvorem byl, jak se podobá, ve Znojmě, musíme se domnívat, poněvadž ještě 1199 Brno náleželo Sptylhňovi Vratislavovi a Olomouc Vladimíru Otonovi. Když však po roce 1200 i oba jmenovaní knížata smrti sesli, a král Přemysl, nevíme z jakých důvodů, knížectví Olomoucké ještě na několik měsíců do vlastní správy ujal, avšak již r. 1201 zase se ji vzdal, stal se Vladislav pánum celé Moravy. Markrabě tento často měnil své sídlo, z čehož soudíme, že stará knížecí panství a hrady ve Znojmě, Brně a Olomouci i dále ještě zeměpanskými zůstaly a že markrabě po starém obyčeji od panovníků zachovávaném sebe a dvůr svůj od země nechal vydržovati. Takovéto břímě jen tehdy mohlo být rozděleno, měnil-li markrabě často své sídlo. Tedy hlavní místa někdejších údělných knížectví: Znojmo, Brno a Olomouc stala se v první řadě sídly markrabat, až Znojmo, ale teprvé koncem doby Přemyslovské, ustoupilo do pozadí jakožto residence. Brno a Olomouc ostaly sídly a sice upomínkami historickými na dobu, kdy Morava ve dvě části byla rozdělena, což udržovalo se tak houževnatě, že až na naše doby byly spory o tom, které místo by bylo hlavním městem moravským. Dvoji desky zemské, dvojí soud zemský spor tento vždy oživovaly, až sídlo biskupství snížilo váhu, avšak jenom na čas, ve prospěch Olomouce.

Pravili jsme, že markrabata v době Přemyslovské s dvorem svým po starém obyčeji často z místa na místo se stěhovali. Dvůr tento sestaven byl na způsob dvoru králů Českých. Stejně potřeby zplodily při dvoře markraběcím stejné dvořeninstvo, jehož příslušníci neměli hodnosti dědičných, nýbrž jen osobních, konajice hodnostem těmto a jejím jménům přiměřené služby, za kteréž byli odměňováni. Při

královském dvoře českém setkáváme se s komořími, truk-sasy, čišníky, maršálky, dvorskými sudími, lovčími, správci statků, kancléri a notáři, kaplany, lékaři a menšími úředníky: komorníky, kuchtyky, písáři kuchyňskými a j. v.¹⁾ Podobné domácí čili dvorské úředníky měli též markrabata moravští. Abychom doložili, co tuto pronášíme, chceme uvést některé z nich a sice takové, kteří byli ve službě markrabat, jenž neseděli také zároveň na trůně českém. Markrabě Vladislav Vladislavovic uvádí v listině vydané dne 27. dubna 1218 pro Štěpána z Medlova jakéhosi Petra jakožto maršálka, jiného Petra jakožto čišníka a Versa jakožto komořího.²⁾ Roku 1222 byl „pincerna Petrus“, vedle něho však byl ještě Vilém „maior pincerna“ a též minor dapifer, což předpokládá také „maiorem“. K r. 1233 uvádí se Beneda „marsaleus Marchionis“.³⁾ Na listině markraběte Přemysla ze dne 2. dubna 1233 pro faru přímětickou uvádějí se dvorští úředníci: komoří Vilém, truksas Markvart, čišníci Lupold a Sezema a maršálek Beneda.⁴⁾

Že takovýmto dvorským úředníkům konati bylo osobní služby u markraběte, dosvědčuje markrabě Přemysl výslovně v listině velehradské, dané 1. srpna 1238, řka, že darování Velehradu v listině připomenuté stalo se u přítomnosti svědků, „kteří tehdáž jako komoří a čišníci byli v službě naši“.⁵⁾ Podle tohoto citátu mohlo by se ovšem souditi, že pánoné tito bývali jen dočasně, jako pozdější manové, povoláváni ke dvoru markraběcímu, aby tam služby ustanovené konali;

¹⁾ Jelikož některé úřady zemské mají jména taková, jako úřady dvorské, na př. komoří, zemský sudí, kanclér etc., musí se, jedná-li se o nich, na tento rozdíl ukázati, na rozdíl, jenž se ve větší části případů jen s těží dá zjistit.

²⁾ Cod. Dipl. Mor. II. 104 a 135.

³⁾ Cod. Dipl. Mor. II. 250.

⁴⁾ Tamtéž 250.

⁵⁾ „In presentia multorum nobilium astantibus hominibus nostris camere pincernieque officio in famulatu nostro tunc temporis servientibus.“ Tamtéž II. 343.

proti této domněnce však svědčí okolnost, že některí mužové jeden úřad po dlouhá léta vykonávali, jako na př. Hilarius „Notarius Marchionis“ od r. 1233 do 1236, maršálek Markvart od 1234 do 1238 a t. d.¹⁾

Často setkáváme se s markraběcimi kaplany dvorními; nebyl to pouhý titul, bylo to officium; neboť se v listinách uvádějí jako „přítomní při dvoře“. Vedle toho bývali také někdy faráři při některém obročí, ano i kanovníky při kostelích kolegiatních, někdy dvorskými lékaři a skoro vždycky písáři markraběcimi. Markrabě Přemysl vyznává výslově, když dne 1. srpna 1238 skrze notáře svého Ludvíka vydával darovací listinu pro klášter Velehradský, že přítomni byli kaplani jeho: Petr, farář sudický, Václav, farář pevdevinský (podivínský?), Valter, farář lipnický a Ludvík, kanovník boleslavský. Na zakládací listině pro Bruntál, dané v Olomouci dne 30. prosince 1213, praví markrabě Vladislav, že byla sepsána kaplanem jeho Janem. Tento vykonává také ještě příštího roku svůj úřad při dvoře. Že byl jen k osobním službám markraběte a že s vládními záležitostmi neměl o činiti, o tom svědčí okolnost, že markraběcí kancelář měla svého protonotáře. Nazýval se Apolinář a zastával tento úřad až do smrti Vladislavovy.²⁾ Dvorský kaplan Mistr Jindřich byl zároveň osobním lékařem markraběte Václava. Markrabě daroval mu r. 1286 z vděčnosti za velkou péči o svůj život statek „Povel“ u Olomouce.³⁾ Dále bývali v družině markraběcí, jak svědčí na př. listina z 12. července 1234, kromě kaplánů také fysik, kterýmžto názvem lékař se naznačoval,⁴⁾ pädagogus čili vychovatel mladých princů, listonoši a jiní

¹⁾ Jména dvorských služebníků za Přemyslovců na Moravě, sestavena jsou, ovšem velmi nedostatečně, od A. Bočka: *Přehled knížat a markrabat a jiných nejvyšších důstojníků zemských v markrabství Moravském*. Fol.

²⁾ Cod. Dipl. Mor. II. 69, 72, 76, 135 a 344.

³⁾ Tamtéž IV. 314.

⁴⁾ Tamtéž II. 265.

služebníci, jak za našich dnů vidíme, je-li nějaký dvůr panující na cestách.

A jako markrabě měla i markraběnka svou zvláštní pečeť a svůj vlastní dvůr. Po Marketě, choti markraběte Přemysla, zachovala se pečeť z roku 1235 pohřbu málo znalá a na nitích lněných zavěšená.¹⁾ Roku 1222 připomíná se prokurator čili správce statků markraběných, 1234 komoří Rapota, taktéž r. 1234 komoří Vrchoslav, který se roku téhož a pak ještě v pozdějších letech až do 1238 jeví jakožto dapifer marchionissae.²⁾

Kaplani, inšpektori kuchyně a j. v. hráli zajisté značnou úlohu při dvoře markraběcím, jelikož tak často se uvádějí na listinách za svědky; byli to tedy mužové, jenž vážnosti veřejné požívali a z pravidla také literárně vzdělání byli. Vladislav Vladislavovic chtěje v Kyjově dne 25. ledna 1222 duchovními a světskými pány darování klášteru Velehradskému potvrditi, uznal za dobré položiti na to váhu, že svědkové uvedení jsou literárně vzdělání, t. j. že umějí čísti a psát. Smysl tento spařujeme ve výrazu, jehož markrabě užil: „testes sunt literati“, což zní ovšem dosti podivně, uvážme-li, že uvádí kancléře královna a tři své dvorní kaplany.

Byli-li markrabě a markraběnka zároveň také králem a královnou Českou, nebylo ovšem zvláštního dvora markraběcího, a tedy ovšem ani osobních markraběcích úředníků dvorských. Moravských zemských úředníků změna tato nijakž se netýkala — král jen přijal do listin titul markraběte Moravského a užíval obvyklé pečeti se stejným opisem. Pečeť svatováclavská, kteréž nesměl nikdy užívat, kdo byl pouze markrabětem Moravským, zůstala nezměněna. Když Přemysl Otakar II. ještě za živobytí otce svého, („rex senior“), jak jej listina ze dne 6. září 1253 jmenuje,³⁾ „mladším králem

¹⁾ Tamtéž 307. Original v kapitolním archiv olomouckém.

²⁾ Tamtéž 129, 263, 289, 299 a 321.

³⁾ Tamtéž V. 238.

Českým, Dei gratia iuvenis Boemorum¹⁾ nazývati se počal a na listině pro celu Marianskou v Brně z r. 1252 titule užil: „Dei gratia illustris regis Boemorum filius, dux Austrie et Styrie marchioque Moravie“, dal k listině této zavěsití velmi krásně rytou pečeť na černých hedbávných nitích s opisem: na lici „Otacharus Dei gratia dux Austrie et Stirie“, s rakouským štítem, na němž břevno se spatřuje a s manskou korouhví. Na rubu zobrazen jest jezdec v přílbě kolčí, a na jeho trojhranném štítě náprsním spatřuje se lev dvouocasý.¹⁾ Kolem jest opis: „Primisl, Dei gratia iuvenis rex Boemie“. O Moravě není na pečeti žádné zmínky. Ano, ještě několik dní před smrtí svého otce, dne 6. září 1253 užívá neobyčejného titule: „Přemysl, Dei gratia rex iuvenis Boemorum et dux Austrie et Stirie, marchionatusque Moravie gubernator“.²⁾ Když král Václav dne 22. září 1253 zemřel, král Přemysl Otakar podržel způsobu pečeti ještě několik let nezměněnou, jen že se psal místo „iuvenis“ jednoduše „Dei gratia Dominus regni Boemie, dux Austrie, marchio Moravie“, po korunování však, jenžto vykonáno bylo o novém roce (tehdáž 25. prosince) léta 1261 v Praze, teprvé z jara 1262: „Boemorum rex, dux Austrie et Stirie et marchio Moravie“.³⁾ Tolik času potřebovala kancelář jeho, aby dala vyryti nové pečeti; a že musely být změněny, leželo na bíledni. Král Václav II., jenž byl od r. 1283 králem a markrabětem, musel po svém korunování r. 1297, jak sám se vyznává, taktéž pečeti své změnit. Potvrzuje klášteru sv. Kláry ve Znojmě dne 14. května 1299 vsi Tasovice a Hodonice, poznamenal, že „listiny tyto se staršími pečetmi, jakých užíval před svým korunováním, se potvrzuji“ a proto že je s novou pečeti obnovuje.⁴⁾ Kníže Mikuláš Opavský užíval okolo roku 1288 dvojí pečeti větší

¹⁾ Listina v Cod. Dipl. Mor. III. 159. Markrabě Přemysl Otakar přijal titul ten již 1248.

²⁾ Tamtéž V. 237.

³⁾ Tamtéž III. 335.

⁴⁾ Tamtéž V. 112.

a menší. První užíval k pečetění spisů, kteréž vycházely z většího soudu zemského.¹⁾

O dvorském zřízení králů Českých, jenžto byli zároveň markrabaty Moravskými, nemůžeme se rozpisovati, jelikož dvůr nebyl podle obou zemí rozdělen a věc tato do dějin českých náleží; budiž nám však dovoleno poznámenati vůbec, že královny jako markraběnky měly při dvoře svého dapi-fera, celaria, cancellaria, své dvorní kaplany, zpovědníky a j. v.²⁾ Že chot krále Přemysla Otakara II., jakož králové činivali, léta panování svého počítala, praví, že darovali listinu ze dne 1. března 1269 pro herburské jeptišky v Brně vydala v devátém roce po svém korunování,³⁾ a že chot krále Václava I. jako manžel její „Bohemorum regina quarta“ se nazývá,⁴⁾ jsou zvláštnosti výmínečně se objevující, které však nebyly pravidlem. Za pravidlo však platilo panovníka a dvůr jeho vydržovati.

K vydržování panovníka a dvoru jeho náležely rozdílné příjmy. Příjmy plynuly z rozsáhlých statků soukromých a korunních, z darování, z cel, mýt, pokut, úroku a z rozličných berní a poplatků od poddaných, jelikož pokladny panovnické a zemské byly tehdáž totožny.

Nesnadno ano nemožno jesti vypsatí pozemkové statky někdejších markrabat Moravských. Povšechného o nich nárysů dalo by se snad tím způsobem docílit, kdyby se přehledně sestavily pozemky, které jednotliví markrabata darovali. Způsobem tímto vyšetřila by se určitá střediště, kolem nichž se asi statky jejich rozkládaly. Tu však setkáváme se s novou obtíží. Markrabata totiž rozdávali nejen statky vlastní, nýbrž se svolením královým také statky korunní. Jak tedy vyšetřiti rozdíl tento? Říci, že statek korunní

¹⁾ Tamtéž IV. 350.

²⁾ Erben, Reg. ad an. 1207 pag. 230. Cod. Dipl. Mor. II. 128. IV. 25.

³⁾ „Coronationis nostre anno IX.“ Tamtéž IV. 25. Jak známo, byla s králem korunována dne 25. prosince 1261.

⁴⁾ Erben, Reg. pag. 535.

mohl býti od krále darován jenom za souhlasu velmožů zemských, nemělo by pevného základu; dát se asi sotva vyhledati nějaké darování, které by nemělo svých svědků, a byli-li svědci tito velmoži nebo jen sluhy, kdo by to všady dovedl určiti? Že k vydržování markraběte a dvoru jeho sloužily statky soukromé, rodinné a korunní, o tom nelze pochybovat. Markrabě Vladislav Vladislavovic postupuje r. 1203 premonstratskému klášteru Hradištskému u Olomouce rozsáhlý les Střelnou mezi Odrou a Moravou, aby jej vzdělal, pravil „že rozsáhlý tento les náleží k důstojnosti a vážnosti knížectví jeho“, ¹⁾ kdežto král Přemysl r. 1222 mluví výslově o stolních statech královských, ²⁾ a král Václav r. 1299 soukromé statky připomíná, kteréž blízko Znojma ležely, ³⁾ a pro které již r. 1225 zřízen byl zvláštní královský prokurátor ve Znojmě. ⁴⁾ Takovýmto soukromým statkem byla též moravská ves Uherčí, kterouž král Přemysl I. nadal hodnost kancléřskou na Moravě pro probošta biskupského chrámu v Olomouci. Králové zajisté i na Moravě měli rozsáhlé statky; neboť jinak bylo by bývalo nemožno, vykázati právě na Moravě bohaté věčné věno, jakéž se dostalo královnám Konstancii a Kunhutě u Pohořelic, Kyjova a Břeclavě (Kunovice, Kojetín, Bzenec, Přibyslavice a Budějovice čili pozdější knížectví Breclavské) a kteréž se také mohlo dostati v úděl knížeti Oldřichovi Korutanskému.

¹⁾ „Silvam quandam satis latam et spaciousm, ad nostri principatus dignitatem pertinentem, denominatam Střelnou . . de consensu fratris nostri Otacari, incoliti regis Boemie . . contulimus.“ Erben, Reg. pag. 212 nebo Cod. Dipl. Mor. II. pag. 14.

²⁾ „Dimidiam villam in Uhrec, ad usus nostre regalis mense precepimus assignari.“ Erben, Reg. pag. 308. O českém statku stolním děje se zmínka cc. 1295. Emmer, Reg. pag. 719.

³⁾ Cod. Dipl. Mor. V. 113. „Villa Weirowicz sita in villicatione Znoymensi“ praví král Václav II.

⁴⁾ Tamtéž II. 165. Že Přemysl Otakar II. měl kromě rozsáhlých statků r. 1262 také vlastní dům ve Vídni, vysvítá z Fontes rer. Aust. XXXI. 230.

Dálším dosti značným, ačkoliv ne tak vydatným pramenem, byly dary, jakých se knížatům dostávalo za propůjčené privileje. Když kníže Mikuláš Opavský dne 1. června 1288 daroval měšťanům opavským ves Skřipov, podali mu za tuto milost 4 hřivny zlata. ¹⁾ Hlavní příjmy však plynuly markrabatům ze zeměpanských regalií, z mýt, cel, úroků, pokut a rozličných berní. Podrobné vyličení tohoto pramenu si ponecháme, až se bude jednat o zemských příjmech a výlohách. Nyní budíž pouze připomenuto, že markrabata byli nuceni dvůr svůj z vlastních prostředků vydržovati; země přispívala sice na vydržování úředníků zemských, ale nikoli na službu úředníkům soukromým a služebnictvu markraběcímu.

Hledice k tehdejšímu systému hospodářství naturálního, můžeme za to míti, že se úředníkům a služebníkům dostávaly deputáty nebo poukázky na statky. Jisto jesti, že věrné služby bývaly statky odměňovány. Chceme jeden příklad uvést. Štěpán z Medlova konal po léta věrné služby markraběti Vladislavu Vladislavovici. Vladislav odměnil se mu, daruje mu listinou, danou dne 27. dubna 1218 ves Bogdanov v Holasicku s pochvalným dodatkem: „fidelitatem prefati viri constantem indefessumque servitium, si non largis beneficiis, tamen iuxta mee possibilitatis modulum intuendo“. ²⁾ Takovýchto odměn dostávalo se ovšem jen vyšším služebníkům dvorským, nižší, jak se podobá, dostávali z toho, co kupovali a obstarávali, své tantiemy nebo jistá procenta, kteráž jim dávali dvorní dodavatelé.

Jakou působnost měli nižší úředníci, o tom nás značně poučuje dosazovací list pro kuchyňského notáře Jana Westfala za krále Václava II. V úvodě se praví, jakkoliv knížata mají přebytek bohactví a nemohou tak snadno přijíti do nesnázi, že předee jest nutno, aby u vydání byla jakási míra

¹⁾ Cod. Dipl. Mor. IV. 355.

²⁾ Tamtéž II. 104.

a že se podvodu a plýtvání musí přitřž učiniti, a proto že se kuchyňskému notáři povolují z každého talentu, který by vydal za maso, víno, chléb a vůbec za potraviny, čtyry denáry, které však nebudou vypláceny z královských důchodů, nýbrž od dvorních dodavatelů. Touto instrukcí ukládá se truksasovi, číšníkovi a vrchnímu kuchmistrovi, aby jmenovanému Westfalovi v příjmech jeho nepřekáželi, nýbrž jej všady, kdekoliv by se dvůr nalézal, podporovali — z čehož jasné vysvitá, že to nebyli úředníci čestní, nýbrž skuteční služebníci a že jim bylo konati, nač ukazuje jméno jejich, že tedy dohlíželi k potravinám a nápojům, k maštali a kuchyni. Kupování potravin, kteréž bylo velice výnosné, propůjčeno z královské milosti Janu Westfalovi na čas jeho života.¹⁾

ZŘÍZENÍ STÁTNÍ.

Státní zřízení česko-moravské zakládalo se na zádruhách.
— Právo posloupnosti v Čechách. — Bývalo často porušeno.
— Prvorozensví a důstojnost královská v Čechách. — Skutečné postavení markrabství k Čechám. — Markrabě jest manem koruny české. — Markrabě jest ve své svrchovanosti obmezen sněmem zemským.

Státní zřízení české zakládalo se na slovanské zádruze, čili na neseslabené ideji pokrevenství všech, kdo pocházeli z rodu oráče, Přemysla stadického;²⁾ pročež Kosmas rod Přemyslovský zcela správně nazývá „tribus herilis“.³⁾ A jako v zádruze nejen členové mužství, nýbrž, není-li mužů, i ženské dědičství: také v panujícím rodě Přemyslovském ženy nebyly z vlády vyloučeny, nebylo-li mužských potomků. Až

¹⁾ Formulář Henrica Italica, Archiv der kais. Akad. D. 29. Str. 155.

²⁾ O zádruze pojednali jsme již v díle prvním na místě příslušném.

³⁾ Cosmas, U Pertze IX. 37 a 76.

do r. 1306 ovšem toho nebylo; ale když král Václav III. v Olomouci zahynul rukou vražednou dědiců mužských nezůstaviv, sestry jeho hlásice se k právu dědičnému učinily proto potřebné kroky na obecném sněmě r. 1306. Ano až po knížete Břetislava nebylo nástupnictví na stolci knížecím jako v zádruze upraveno. Jako v zádruze nebyl vždycky náčelníkem nejstarší člen rodiny, nýbrž nejchytřejší, nejstatečnější syn, nebo také bratr nebo jiný příbuzný předešlého náčelníka, podobně bývalo i v rodě Přemyslovském. Trůn vlastně náležel všem, ale jenom nejschopnější na něj dosedl. Kdo však za nejspůsobilostějšího pokládán, o tom členové celého rodu Přemyslovského rozhodovali. Lid vyvolenci rodu Přemyslovského jásal vstříc, projevuje takto souhlas s jeho povýšením. Bylo tak s kněžnou Libuší a vyvolencem jejím Přemyslem ze Stadic. Libuše spravujíc sama zemi Českou, ustanovila Přemysla za svého manžela, a zvolila jej za panovníka země, a národ, který již tehdáž jako bývá v zádruhách, v obecných shromážděních mival rozhodný vliv na zákonodárství a tedy na vládu země, projevil s tím svůj souhlas.¹⁾ Tak se ličí běh událostí, když se pro nedostatek historických pramenů zděděné tradice zaznamenávaly.

Co se týče nástupců Přemyslových na stolci knížecím, musíme rozehnávat tři doby, abychom právu posloupnosti na trůně českém dobře rozuměli: 1. od Přemysla až k Břetislavovi I. až do r. 1055; 2. od Břetislava I. do Přemysla Otakara I. až do r. 1216; a 3. od 1216 až k povolání dynastie Lucemburské na trůn český r. 1310.

V první době zachovával se v rodě Přemyslovském ten řád posloupnosti, že kníže panující ještě za života svého nástupce ustanovil a velmožům k přijetí jej odporučil. Tak se zachoval Boleslav II. ustanovuje nástupcem syna svého Boleslava III.²⁾, tak jednal Boleslav III. odporučuje, když

¹⁾ Tamtéž str. 35 sled.

²⁾ „Factum est autem, cum appropinquarent dies supra memorati ducis Boleslay ... vocat aequivocum suum et superstitem natum (Boleslavem).

táhl na Krakov, bratra svého Jaromíra velmožům za knížete,¹⁾ a Jaromír představuje sněmu synovce svého Břetislava.²⁾

Tak zřízen byl stát český v Čechách a na Moravě před rokem 1055, kteréto země byly sice provinciálně ale ne státoprávně odděleny. Jináče vyvinula se věc za knížete Břetislava I. Břetislav I. zavedl nedluho před svou smrtí r. 1055 nástupnictví v rodě Přemyslovském podle starešinstva, kteréž Kosmas r. 1100 výslovně jakožto zákon základní jmenuje „*Justitia Bohemorum*“.³⁾ „*Iustitia erat Bohemorum*“ praví „ut semper inter principes eorum maior natu solio potiretur in principatu“, tedy nejstaršímu v celém rodě Přemyslovském přisuzovalo se nástupnictví; pročež r. 1101 nejstarší tehdáž Přemyslovec, kníže Oldřich, když Břetislavu II. dána byla přednost, před císařem na tento zákon výslovně se odvolával. Císařové Němečtí tedy zajisté dobře jej znali, poněvadž by bylo směšno něco neznámého a neuznaného za důvod vydávati a pak se na to odvolávati.⁴⁾

slam III.), et adstante coniuge Hemma et multa procerum turma . . . his dulcem affatur filium dictis . . . Ducem te constitui, noli extolliri“ sc. Cosmas ad an. 998. U Pertze IX. 55.

¹⁾ „*Vocat ad se nobiliores, et quos relicturus erat in regno, qui videbantur sibi fideliores, et his eos affatur dictis: Si quid forte mihi, quod absit, aliter et praeter fidem atque spem in Polonia evenerit, hunc meum natum Iaromir (proprie fratrem) vestrae fidei committo, et mei in loco ducem vobis relinqu.*“ Cosmas ad an. 999. U Pertze IX. 56.

²⁾ „*Mox duce locato in solio et facto silentio, tenens dextram sui fraterulis (Břetislai) Jaromir dixit ad populum: Ecce dux vester. At illi succelamant ter: Krilessu, quod est Kyrieleyson. Et iterum Jaromir ad populum: Accedant, inquit, de gente Muncia, accedant de gente Tepca, et vocat eos nominatim, quos norat armis potentiores, fide meliores, militia fortiores et divitiis eminentiores. Quos ut sensit adesse dixit: Quoniam mea fata non sinunt, ut sim vester dux, hunc assignamus vobis in ducem et collaudamus, quo ei obediatis, ut dignum est duci, et debitam fidelitatem exhibeatis, ut decet suo principi.*“ Tamtéž 65.

³⁾ Cosmas ad an. 1055. U Pertze IX. 75 a 107 sled.

⁴⁾ „*Uodalricus mittens legatum, valde disertum virum, Neusse nomine, filium Dobromil, arguit fratrem suum Borivoy, increpat comites et*

Jiný důkaz, že Břetislavův řád o posloupnosti podle stáří v říši Česko-moravské zákonnou měl platnost, poskytuje nám král Vratislav II. Představil shromážděnému sněmu zemskému za nástupce svého ne syna svého Břetislava, nýbrž bratra svého Kunrata Znojemského, jakožto nejstaršího v celém rodě Přemyslovském. Velmožové od něho svolani museli přisahati, že knížete Kunrata uznají za jeho nástupce. I velmožům byl zajisté řád Břetislavův znám jako císaři a zajisté byli jej také přijali, jelikož by se byl jinak Vratislav II. nemohl odvolávat na toto ustanovení, což výslovně učinil. Řád Břetislavův o posloupnosti podle stáří uznán jsa od sněmu zemského a od císaře, byl tedy zákonem zemským.¹⁾ Až do Bořivoje II., tedy až do r. 1100, následovali na trůně českém vždycky nejstarší členové rodu Přemyslovského: po Břetislavovi I. nejstarší z jeho synů Spytihněv II. (1055—1061), po Spytihněvovi jeho mladší bratr Vratislav II. (1061—1092), pak Kunrat I. (1092), mladší bratr Vratislava II., dále Břetislav II. (1092—1100) nejstarší syn Vratislava II. a pak Bořivoj II. (1100—1107) mladší bratr Břetislava II.

Od té doby trůn český po lidský věk sem tam se kolísal a státní budovou otrásal, poněvadž se hýbalo Břetislavovým základním zákonem, poněvadž byl porušován a podkopáván. Utvořily se strany, které své kandidáty i nejkrajnějšími prostředky válkou a vzpourou na trůn dostati usilovaly. Vyhledávaly ochrany a pomoci jmenovité u císaře Německého, kterémuž příslušelo právo potvrzovací a u velmožů domácích, čímž se stalo, že říše Českomoravská po celé XII. století vypadala jako říše volební, ačkoliv strany vzájemně se potírajíce kandidáty své jen z rodu Přemyslov-

minatur eis, iactat se esse aetate maiorem, et secundum patriae morem, debitum sibi iniuste sublatum per fratrem iuniorem, poscit principalis sedis honorem.“ Cosmas ad an. 1101. U Pertze IX. 108.

¹⁾ Cosmas ad an. 1090. U Pertze IX. 98.

ského podporovaly. Kdežto sném, dokud mívá platnost řád Břetislavův o posloupnosti podle stáří, s novým panovníkem pouze souhlas svůj projevoval a jemu vstříc jásal, osoboval si nyní volbu panovníka, ale vždy jen z rodu Přemyslovského a tak se stalo, že i v Čechách se ujal náhled, kterak vlastně sném zemský má právo panovníka o své ujmě voliti, i tehdy, když tu byl princ podle řádu platného k posloupnosti oprávněný. Výraz, kterého Kosmas několikráté užívá, „elegerunt sibi ducem“ může zajisté pouze ten smysl mít, že velmožové prohlášení knížete, „ten nebo onen bude nástupcem“ za proposici považujice a ji schvalujiice k tomu povolány býti se viděli, aby touto zvanou volbou vyšetřili, pokud se v ustanovení nástupce vyhovělo všem formálním a věcným podmínkám, kteréž kandidáta oprávňovaly vládu ujmouti. Že by velmožové nebo sném zemský za Přemyslovců podle zákona byli měli právo k volbě krále, o tom řeči nemůže být. Kdyby byl takovýto zákon býval, proč by byl, jak Kosmas praví, král Jindřich V. Čechům dovolil, „Bohemis concessit“, aby si po zavraždění Svatoplukově dne 21. září 1109 svobodně zvolili nového panovníka z žijících tehdáž princů rodu Přemyslovského?¹⁾ A kterak moravští údělní knížata se vzpirali myšlence říše volební, o tom dostatečně svědčí události z let 1126 do 1129. Doby pohnuté a bouřlivé, za kterých sváry, spory a boj v rodě Přemyslovském zuřily a za kterých brzy ten brzy onen Přemyslovec od své strany na trůn byl povýšen, nesmějí se uváděti za důkaz, že Čechy byly říší volební. V dobách pokojných a pravidelných Břetislavův řád o posloupnosti podle stáří byl základním zákonem v říši Česko-moravské a jím spravovalo se nástupnictví na trůně, až počátkem

¹⁾ „Mane autem facto venit rex, ut lugeret super compatre suo, et astantibus universis Boemis concessit, ut quemcunque voluissent suorum ex filiis principum sibi in ducem eligerent.“ Cosmas ad an. 1109. U Pertze IX. 116.

XII. století prvorodenství ne nějakým řádem, nýbrž přirozeným během věci vrechu nabyla.²⁾

K tomuto přirozenému běhu počítáme nápadný úbyvek mužských členů v rodě Přemyslovském. Když Přemysl Otakar I. r. 1192 na trůn dosedl, žil kromě něho jediný k vládě schopný Přemyslovec bratr jeho Vladislav Jindřich, který byl sice ženat, ale žádných dětí neměl.³⁾ Týž Přemyslovec způsobil r. 1197, že markrabství Moravské mohlo dále trvati, tím, že ve prospěch bratra svého Přemysla Otakara vzdal se trůnu českého. A jelikož Přemysl Otakar sám měl jediného syna Václava, myšlenka, kterouž v rodě panujicím již dávno se obírali, aby totiž zavedeno bylo prvorodenství, nemohla se potkat s velikými obtížemi. Kterak změna tato r. 1216 před se šla, na jiném místě jsme již vyložili.³⁾ Z okolností tam uvedených vysvítá, že odtud bylo potřebí k právoplatnému dosednutí na trůn český výslovné svolení panujicího krále Českého, souhlas sněmu zemského a potvrzení císaře Římského; scházelo-li jedno nebo druhé, byla tu proti držení trůnu námitka, nebylo-li dokonce prohlášeno za neplatné. Při tom však nikdy se nezapomína, že volbu prvorozence předchází dědičné právo Přemyslovců,

¹⁾ V císařské potvrzovací listině pro krále Václava ze dne 26. července 1216 se praví: „Exposuerunt celsitudini nostrae dilecti fideles nostri, Henricus Marchio Moraviae et universitas magnatum et nobilium Boemiae, quod communi voluntate et assensu dilecti nostri Odacrii, illustris regis Boemiae, elegerunt in regem eorum Vencezlauum, filium ipsius regis primogenitum.“ Srozumitelněji vyslovuje se císař Fridrich II. o prvorodenství v listině z měsíce července 1231: „Notum esse volumus . . . quod, cum olim vivente dilecto principe nostro Odakaro, illustri Boemorum rege, recepto a dilecto principe et affine nostro, Vratizlao iuniore rege, filii eius, homagio iuxta morem, concesserimus ei, tamquam primogenito, de innata liberalitate nostra regnum Boemiae post eiusdem patris sui obitum ab imperio possidendum.“ Jireček, Codex iuris Boh. I. pag. 43 et 65.

²⁾ Že okolo roku 1200 z moravských Přemyslovců nikdo více na živu nebyl, bylo již v díle IV. vyloženo.

³⁾ Díl IV.

podle něhož měl se bráti ohled i na ženské dědice, nebylo-li mužských potomků; pročež po vymření mužských Přemyslovcev Václavem III. r. 1306 sněm zemský skutečně vykonal svobodnou volbu, zvoliv po sobě tri krále z rozličných rodů, kteří však skrze své manželky vesměs z rodu Přemyslovského pocházející, mohli si osobovati jakési právo k české koruně. Rudolf Habsburský měl za manželku Elišku, vdovu po Václavu II., Jindřich Korutanský byl se již dříve oženil s Annou, dcerou Václava II. a Janu Lucemburskému umožnila volbu za krále Českého ta okolnost, že se zasnoubil s mladší dcerou Václava II., Eliškou, kterouž r. 1310 skutečně také pojal za manželku. Tak udržela se stará idea dědičnosti po všecky fáse dějin přemyslovských a jakkoliv se stavové do věci míchali, trůn český podržel ráz dědičnosti v rodě Přemyslovském.

Zde bylo nám věnovati bližší pozornost právu k posloupnosti na trůně českém, poněvadž každý panovník český byl též dominus directus moravský. Jaké postavení tedy zaujímala Morava jakožto historická osobnost k posloupnosti na trůně českém? čili jinými slovy: jaký byl skutečný poměr markrabství Moravského k Čechám? Mohlo by se za to miti, že by se otázka tato dala jednoduše odbyti poukázáním na manský poměr Moravy k české koruně, ale předce věc má se jináče.

Jméno „markrabě Moravský“ vyskytuje se, jak víme, poprvé r. 1182.¹⁾ Tehdáž Čechové zapudivše knížete svého Bedřicha, povolali na trůn knížete Znojemského Otu Kun-

¹⁾ Ve smlouvě o upravení hranic pro Vitoraz, dané v Magdeburce 1. července 1179 (Cod. Dipl. Mor. I. 301) objevuje se mezi svědky kromě „Otto comes de Moravia“ též „Primezla marggravius de Moravia“. My jsme v díle IV. tohoto Přemysla nazvali markrabětem moravským a synem krále Vladislava. Na základě důkazů, kteréž proti této osobnosti uvedl Václav Jan Koutný „Genesis der Markgrafschaft Mähren“ ve Vídni 1877 str. 47 upouštíme od tohoto náhledu a prohlašujeme tohoto Přemysla za úředníka provincie Olomoucké.

rátovce.¹⁾ Bedřich utekl se k císaři Německému Fridrichovi II., jemuž vítána byla tato příležitost, aby se mohl míchat do záležitosti česko-moravských. Jelikož panovníky české považoval za knížata říšská a jelikož ve sporných věcech každý takovýto kníže měl se podrobiti soudu knížat říšských, císař pozval strany sporné na soud, kterýž byl položen do Řezna ke dni sv. Michala. Pohnaní dostavili se ke dni 26. září 1182 před císaře, vyslechnout rozsudek v ten smysl, že kníže Bedřich dosedne opět na trůn český a kníže Ota Kunrátovec že jest povinen spokojiti se nedilnou Moravou jakožto markrabě svaté Římské říše Německého národa.

To jesti tedy historický původ markrabství Moravského. Morava měla být od Čech odloupnuta a měla se dostati v bezprostřední spojení s hlavou říše Německé a sice skrze císaře Německého a skrze soud knížat německých. Nejen kníže Bedřich na trůn český znovu dosazený, i velmožové s knížetem v Řezně přítomní podrobili se tomuto rozsudku, poněvadž jináče učiniti nemohli; neboť katovské širočiny v síni rozestavené pánum českým zajisté nedovolovaly, aby jen zdaleka mohli pomyslit na odpór nějaký. „A kníže Ota

¹⁾ Ota kníže Znojemský a později kníže Český nazýván jest od některých spisovatelů na základě tří míst českého letopisce Jarlocha Kunrátem Otou, kdežto my v díle III. a díle IV. pode jménem tímto dvě osoby uvedli. Pokud nemůže být dokázáno, že v česko-moravském nekrologu ke dni 7. září, v nekrologu olomouckém ke dni 8. září jako „Conradus dux Boemie“, v nekrologu Podlažickém ke dni 9. září „Conradus dux“ a v nekrologu Monte Casinském ke dni 10. září jako „Otto Boemorum dux“ zaznamenaný markrabě Ota a v nekrologu olomouckém ke dni 11. listopadu jako „Conradus dux“ zaznamenaný kníže Kunrát nejsou jediná osoba: vidíme se nuteny setrvati na svém náhledu, podle něhož Kunrát III. r. 1178 a markrabě Ota jeho bratr, oba synové Kunráta II. Znojemského, r. 1191 před Neapolem zemřeli. Z toho, že markrabě „Otto Conradi filius“ v Čechách a na Moravě, když žádného prince tohoto jména více nebylo, po otci „Conradus“ se nazýval, ještě nенásleduje, že by byl tototožný s princem Kunrátem, kterýž zemřel r. 1178. V nekrologu podlažickém uvádí se ke dni 26. října též „Conradus filius ducis“. Nebyl-li snad v dětských létech zemřelým synem knížete Oty?

mohl se jen radovati, že se stal markrabětem říše Německé a že tedy vidí před sebou cestu, kterou byly Bavorsko a Rakousy nedávno tak skvěle nastoupily. Až dosud propůjčení nebo nepropůjčení Moravy záviselo zhola na vůli knížete Česko-moravského, jakkoliv Břetislavův řád o posloupnosti jinak ustanovoval. Kněžic, jemuž Morava celá nebo část její údělem se dostala, nebyl nikdy jist, že některý syn jeho úděl ten bude po něm držeti; každý považoval se tedy v údělu svém za cizince, kterýž ho pouze užívá, což k hmotnému povznešení země zajisté nepřispívalo. Nyní mělo být jináče. Povýšením země za markrabství a propůjčením jí v léno od císaře, Ota uhodil na prostředek, krásnou tu zemi po způsobu velkých německých lén rodu svému zachovati.¹⁾

Osud však chtěl miti jináče; sen takovýto se neuskutečnil. Sotva se nový markrabě vrátil na Moravu, bylo mu patřiti na to, kterak kníže Bedřich a stoupenci jeho těžce nesou, že Morava od Čech jest oddělena a kterak na Moravu i válku uvalili,²⁾ aby odtržení toto odvrátili. Krvavou bitvou u Lodenic a úmluvami v Kníně byl sice mír uzavřen, ale v poměru Moravy k Čechám prozatím nic se nezměnilo. Morava zůstala i po smíru markrabstvím svaté Německé říše, ale na tuto chvíli pozbyla všelikého praktického významu, jelikož po smrti Bedřichově, v březnu r. 1189, markrabě Ota Kunratovec sám na trůn český dosedl a v Řezně

¹⁾ Díl IV. str. 46. Že propůjčování lén se symbolicky odevzdáním praporu, již letopisec Jarloch pokládal za vše vůbec známou. Píše r. 1193: *Episcopum (Henricum) cum vexillis, sicut mos est, solemniter investitum in Boemiam remisit.* U Pertze XVII. 707.

²⁾ „Anno dominice incarnationis 1185, Fridericus dux, iratus Conrado (Ottoni) de Moravia tum pro antiqua iniuria, qua eum ante tres annos regno pellere templaverat, tum etiam pro alienatione Moravie, quam non ab eo sed de manu imperatori tenere gestiebat, ratus oportunitatem temporis de absentia imperatoris, qui transalpinaverat, mittit fratrem suum Premislonem cum exercitu valido in Moraviam, ut disperdat eum.“ Gerlaci Cont. U Pertze XVII. 705.

za odevzdání obvyklých praporů od císaře léno přijal. Knížectví České a markrabství Moravské byly tedy spojeny jedním panovníkem a jelikož tento neměl žádných dědiců,¹⁾ bylo mu lhostejno, co se po jeho smrti stane s markrabstvím. Můžeme za to mít, že k vůli pokoji, poněvadž míchání se císařovo do vnitřních záležitostí státu Česko-moravského ne celé zemi bylo vhod, žádných změn nepředsevzal. Všeobecný zemský sněm v Sadské r. 1189, na který se dostavili velmožové čeští a moravští, opati, mnichové, klerikové, vladykové sc., aby vyslechli řád knížete Oty Kunrátovice, svědčí, že Morava r. 1189 nalézala se již v starém poměru k Čechám. Ano podobá se, že kníže tou dobou zřekl se již také titule a praerogativ markraběte Moravského, neboť r. 1190 nazývá se „někdejším markrabětem Moravským.“

Z toho však, že kníže Ota Kunrátovec vzdal se dobrovolně titule „markrabě Moravský“ od císaře nabytého, nijakž nenásleduje, že markrabství přestalo. Kníže Ota Kunrátovec mohl se pro svou osobu ovšem titule toho vzdát, ale nikoli za své nástupce, neboť císař Německý názvu toho neodvolal; pročež také po smrti Otově před Neapolem druhý nástupce jeho na stolci knížecím, biskup a kníže Jindřich již r. 1195 titule toho opět užíval, ačkoliv Morava roku toho po starém způsobu mezi několik Přemyslovců byla rozdělena. Podobně psal se také Vladislav Vladislavovec, jenž po smrti Jindřichově od českých velmožů r. 1197 na trůn český byl povýšen. Hned potom jak mu byla Morava od císaře Německého v léno udělena, učinil s bratrem svým Přemyslem Otakarem spiknutí, byl zajat a v Praze vězněn. Z vězení vstoupil na trůn, aby jej ještě téhož roku smlouvou ze dne 6. prosince 1197 postoupil svému staršímu bratru Přemyslovi Otakarovi I. a aby se spokojil s markrabstvím Moravským. Současný letopisec opat Jarloch praví, že smlouva k tomu

¹⁾ Syn Otův, jejž nekrolog podlažický uvádí ke dni 26. října, umřel asi jako dítě. Dudík, *Forschungen in Schweden*. Str. 423.

směřovala, „ut ambo pariter ille (Wladislaus) in Moravia, iste (Otakarus) in Boemia principarentur, et esset ambobus sicut unus spiritus ita et unus principatus.“¹⁾ V těchto slovech spočívá poměr Moravy k Čechám čili státoprávní postavení markrabství r. 1182 zřízeného, ke království Českému, kteréž trvá od r. 1198. Jelikož totiž král Přemysl Otakar I. zcela svrchovaně Čechám vládl, přiznána tím stejná svrchovanost i markraběti. Takováto nezávislost markrabství Moravského oproti království Českému dá se ovšem dokázati, nikoli však nezávislost markraběte v postavení jeho ke králi Českému. Postavení toto král Přemysl Otakar I. r. 1202 upravil v ten smysl, že žádný kníže moravský nemá moci, aby zeměpanský statek zadal na věčnost klášteru nebo rytíři nebo komukoli jinému, leč by se stalo svolení toho, kdo jest nejvyšším v království Českém a zde vrchní panství vykonává. To jest právnický řečeno: markrabě Moravský octl se v manšém čili jak bychom nyní řekli v souzeraenném poměru ke králi Českému, čimž ovšem pominula, jak samo sebou se rozumí, všeliká investitura se strany císaře Německého a Morava tedy úmluvou ze dne 6. prosince 1197 přestala být markrabstvím říše Německé a stala se odtud markrabstvím koruny České. Císař Německý nebyl tedy více dominus directus markrabství, nýbrž král Český, a jako druhdy knížata čeští jednotlivé provincie mladším členům rodovým po své vůli v úděl propůjčovali, mohl on nyní celé markrabství po své vůli propůjčiti některému členu panujícího rodu, nebo také pro sebe je podržeti; neboť Morava byla jako druhdy ve svých částech, tak nyní i v celku jako markrabství lémem osobním, země však byla úplně samosprávna, tak že markrabě měl vždy moc panovníci, zákonodárnu a soudní, jakouž vykonával na sněmích od velmožů obeslaných — moc, kteroužto král Jan Lucemburský přes veliké převraty, které se staly po roce 1306, nejen potvrdil, nýbrž také tím roz-

¹⁾ Cont. Gerlaci ad an. 1197. U Pertze XVII. 709.

bojnil, že r. 1311 výslovně slibil „quod nunquam alicui alteri quam Moravo aliquod officium Supie committemus“, čímž historická osobnost Moravy oproti koruně české zcela platně byla uznána.. Markrabství Moravské, jakkoli jest lémem koruny české, jest naproti ní úplně svobodné, nezávislé a samosprávné a markrabě měl, jako král Český příznaky moci souverainní, moc panovníci, zákonodárnu a soudní, ne sice ve smyslu autokratickém, ale jako panovník svrchovaný zemským sněmem obmezený.

VLÁDA A SPRÁVA.

Příznaky souverainní moci. — Representace země. — Vyšší policie. — Velké pády na Moravě. — Mrskáci. — Kočující žáci. — Joculatoři. — Jmenování úředníků zemských. — Sněmy zemské. — Třídy moravského obyvatelstva. — Kdo chodíval na sněmy? — Cinnost zemských sněmů moravských a chronologická jich řada.

Vládnutí znamená podle našich časových pojmu vlastní jednání státu, ježto se jeví nařizováním a tedy ve všem, co nařízení obsahuje. Nařízení vládní nazýváme zákony a podřízení jednotlivého poměru zákonu, právem. Zákonu a právu, jakož i vůli a moci, obojímu zjednávati platnosť, jest příznakem souverainity, v ní se soustředuje všechna moc, tedy 1. právo stát uvnitř a na venek zastupovati, právo representační; 2. právo dohledky a ochrany, čili péče o blaho poddaných na venek a uvnitř; uvnitř právo státní policie a na venek tak zvané právo válečné; 3. právo přenášeti nařizování na podřízené plnomocníky čili právo jmenovati státní úředníky; 4. právo donucovací, aby se zákony plnily, čili právo trestní; 5. právo poddaným podle potřeb a poměrů časových zákony dávati; 6. v pochybných nebo sporných

případech zákonům daným platnost zjednávati, čili právo konati; a 7. mělo li by se mezi písmenou zákona a zvláštnimi okolnostmi státi vyrovnaní, právo milosti a dispensace. Během vypravování velmi často jsme pozorovali, že markrabata Moravští těchto 7 kusů skutečně vykonávali; nakeslili jsme tedy nejen obraz moravské vlády a správy alespoň hlavními obrysů, nýbrž dokázali jsme také, že Morava byla samosprávna čili souzerainní oproti králům Českým.

Checeme jen ještě dodati, že markrabě Moravský skutečně vykonával právo representace a vyšší státní policie a sice: markrabě měl právo markrabství uvnitř a na venek zastupovati. Zastupování toto dělo se buď osobně nebo skrze posly, vždycky však s jakousi okázelostí a u přítomnosti moravských velmožů. Dokladů k potvrzení tohoto výroku nepotřebujeme zajisté podat. Rozpomeňme se jen na rozličné papežské legáty, kteří ze Říma na Moravu byli posláni! Léta 1220, 1239, 1267 a j. v. byli legáti na Moravě. Kdekoli markrabě Moravský buď při svěcení kostela nebo kláštera přítomen byl, nebo meškal-li u slavnostních příležitostech při dvoře českém nebo cizím, všady byl a platil za zástupce markrabství. Práva toho nikdo a nikdy mu nepopíral. Representační právo markrabství Moravského vykonáno bylo patrně v neutěšeném sporu císařském mezi Otou a Filipem. V Bamberce dne 14. září 1201 markrabě Vladislav Vladislavovec zastupuje Moravu u krále Filipa, kdežto bratr jeho Přemysl Otakar I. Čechy representuje; a když po roce oba bratři změnili smýšlení své ve prospěch papežského krále Oty, setkáváme se s oběma bratry dne 24. srpna 1203 při dvoře císařském v Meziboru, kde Přemysl obdržel od krále Oty korunu dědičně a kde Vladislav Vladislavovec jako markrabě holdoval, a jak letopisec Kolínský, ovšem jen podle analogie vypravuje, investituru obdržel;¹⁾ neboť markrabě Moravský nebyl od císaře Německého investován

¹⁾ Annal. Colonien maximi ad an. 1203. U Pertze XVII. 811.

od té doby, co Morava stala se markrabstvím koruny české. Chceme se zmíniti ještě o jiné slavnostní přiležitosti, kdy markrabě Vladislav Vladislavovec Moravu zastupoval. Stalo se to, když dne 4. října 1209 král Oto z rukou papeže Inocenta III. v kostele sv. Petra v Římě římskou korunu císařskou obdržel a když r. 1218 po smrti císaře Oty IV. nový císař Německý Fridrich II. od krále Přemysla a od markraběte Vladislava Vladislavovce slavnostně byl pozdraven.

Markrabě měl také právo o blaho a bezpečnost svých poddaných uvnitř a na venek péčovati čili jinými slovy: právo policejní a válečné náležely k jeho příznakům. Nesmíme si však slovem policie představovati vnitřní státní policii v novověkém smyslu; takové, poněvadž věda policejní byla ještě včí neznámou, na Moravě za Přemyslovců zajisté nebylo; ale vyrozumíváme-li pojmem „policie“ spojenou snahu lidstva způsobiti, aby síly přírodní člověku sloužily, aby činnost lidská od živlů nebyla rušena a vyrozmívá-li se tím právo panovníkovo zevnější právní řád v zemi udržeti a lid mravním vychováním sebeurčování navyknouti, čehož se zajisté jen podporou církve a rádným soudnictvím dá dociliti: vidíme se nuceny vyznati, že markrabství v době Přemyslovské mělo takovouto policii a že tedy markrabě i tohoto příznaku souverainity plnou měrou požíval.

Aby se na Moravě toto právo souverainní vykonávalo, k tomu často bývala přiležitost: r. 1257 líjáky u Brna způsobily povodeň, na 6 mil kolem všecko zhubyly a tisíce lidí o život připravily.¹⁾ Zde markraběti bylo poskytnouti ochranu a pomoc proti živelním pohromám. Roku 1259 způsobilo dne 29. ledna prudké zemětřesení velikou škodu;²⁾ r. 1261 a 1263 panoval na Moravě a v sousedních zemích v Rakousích, Uhrách a Čechách takový hlad, že lid selský a řemeslníci houfně obydlí svá opouštějíce, s ženami a dětmi po městech

¹⁾ Continuatio Lambacen ad an. 1257. U Pertze IX. 559 a 560.

²⁾ Heinrici Heimburgen Annales ad h. an. U Pertze XVII. 714.

od domu k domu žebrali.¹⁾ Také r. 1270, 1281 a 1282 byla na Moravě neúroda a lidu mnoho umíralo. I musel se markrabě a král Přemysl Otakar II. velmi úsilovně zasadit, aby vykázáním práce a udělováním podpor lidem hladovým, kteří pro špatnou stravu, jako kořinky a kůru stromovou jako mouchy padali, překazil výtržnosti a aby při této příležitosti zhoubu, jakými živly hrozí činnosti lidské, buď odvrátil nebo zmírnil čili jinými slovy: na Moravě byla velmi často příležitost právo policejní vykonávati.

Avšak i v ohledu společenském bylo markraběti velmi často poskytnouti pomoc spasnou, což také činil. Chceme to ukázati na dvou případech, když mrskáči a pak když vaganti utvořili proletariát t. j. přebytek živlu bez zaměstnání a výdělku, kterýž poměry společenské tím více porušoval, čím těsněji souvisel se stavem duchovním a bohosloveckými zrůdami, jenž měly své kořeny v tehdejším obmezeném vzdělání a v jednostranném vychování.

Již r. 1251 utvořily prý se ve Francii a v Itálii a o něco později také v Bavorsku spolky z mužských a ženských, kteréž hledely kajicimi procesimi získati si milost nebes, při čemž až do krve se bičovali; odtud název mrskáči flagellant. ²⁾ Kdyby byli přestávali na takovémto pokání, nikdo by jim v tom byl nepřekážel. Když však okolo r. 1261 na Moravě, kde hrozným hladem myslí beztoto nejvýše byly rozechvěny, náhledy šířili, jenž směrovaly proti věrouce katolické, na př. že takovýto křest krvavý všecky svatosti nahražuje, když nestoudnou nahotou cit uráželi, svými toulkami a nočními schůzkami k povstaleckému ruchu a k výstřednostem všelikého druhu podnět zavdávali, když na pokojných lidech značné almužny vymáhali, komunismus ve-

¹⁾ Cont. Cosmae ad an. 1263. U Pertze IX. 173 a Cont. Sancrucen secunda ad h. an. ibid. 645 a Heinrici Heimburg U Pertze XVII. 714.

²⁾ Ellenhardi Argentinensis Annales praví, že sekta flagellantů 1261 in Tuscia et in Roma orta est, et per Lombardiam venit in Theutoniam.“ U Pertze XVII. 102.

řejně hlásali a kde se jen k tomu příležitosf naskytla, také mu holdovali: markraběti Přemyslovi Otakarovi, aby poddané zbavil sekty, kteráž se stala hotovou pohromou, nezbývalo nic jiného, nežli mrskáče ve spolku s církví všemi prostředky policejními, k nimž tehdáž kromě vypovězení ze země také smrt ohněm a vodou náležela, buď vyplenil neb alespoň neškodnými učinil. Letopisec heimburský Jindřich, právě o této době dobře zpravený, kterýž s poměry moravskými v letech 1260 až 1270 dokonale byl seznámen, praví k roku 1261, že k této nejasné sekte přidali se mnozí velmi známí Moravané (tedy bohatí a vznešení) skutečně z pobožnosti a s čistým úmyslem;¹⁾ Medlické letopisy však dokládají k tomu: jelikož tato domnělá zbožnosf zakládala se na pověre, kteráž se příčí pravé víře, byla tato sekta mečem církve rozprášena,²⁾ a sice v době tak krátké, že biskup Bruno mohl již v slavné své relaci papeži Řehořovi X. r. 1273 oznámiti: „v jeho rozsáhlé diócesi že se žádní kacíři nenalézají.“³⁾ Jak by se to bylo mohlo státi, kdyby byl markrabě svou světskou, svou policejní mocí proti nim nezakročil; z toho však nijakž nenásleduje, že také přestaly následky tohoto potlačeného kacírství. Mrskáči objevily se r. 1348 opět na Moravě, užívajice zase takových zevnějších obřadů a stejných písní.⁴⁾

Druhým ještě déle trvajícím nebezpečenstvím pro společenské poměry na Moravě byli tak zvaní vaganti. Byli to kočující žáci, kteří jinak podle skladatele písni svých Goliardi jsouce nazýváni, s počátku jako francouzští trou-

¹⁾ „Multi nostri noti in eam (sectam) ibant pure intencione et sincera devocione.“ Heinrici Heimburg. U Pertze XVII. 714.

²⁾ „Sed tandem, utpote supersticio vere religionis contraria, talis ritus per mucronem ecclesiasticum est resecatus.“ Annales Mellicenses ad an. 1260. U Pertze IX. 509.

³⁾ Cod. Dipl. Mor. VI. 369.

⁴⁾ K. Reusch z Heidelbergu uveřejnil v Germanii 1880 str. 40—47 některé tyto písni a pojednal zároveň o nich literatuře.

badouři dvory duchovních knížat navštěvovali a obyvatele jejich přednášením a také zpíváním písni a básní latinských za odměnu obveselovali. Vidouce však, že tato živnost se vyplácí, žáci kočující navštěvovali též světská knížata a velmože a konečně i veřejné krčmy a vůbec taková místa, kde hojnost lidu se shromážďovala a sice takováto místa nejraději. Žiravým svým vtipem zastupovali naše listy humoristické a jakýsi druh literárních banditů, kterým se raději několik hřiven obětovalo, aby jen člověka ušetřili. Jak svědčí zachované písni jejich v řeči latinské, pěstovali hlavně historky o ženských a Chronique scandaleuse doby tehdejší.¹⁾ Pokud své zpupné svévoli pouštěli uzdu písniemi o vině a o lásce, pokud se poesie jejich týkala poměrů soukromých, stavu jejich, stavu duchovního, nebo občanských hloupostí, úřady politické a církevní nechávaly je s pokojem. Když však žáci v literární své činnosti myšlenkám časovým pozornost věnovali, když žádná vynikající osobnost v jednání svém nebyla bezpečna před jich kousavou satirou, když, jak se praví, obecnému lidu oči otevřeli: byly synody a provincialní koncile nuceny opírat se divokému a pobuřujícímu rádění jejich přiměřenými snešeními a dovoláváním se světské pomoci. Synoda fritzlarská na př. (o starších chceme pomlčetí) ustanovila r. 1259, že clerici vagabundi nesmějí být od žádného duchovního pod střechu přijati nebo podporováni. Příčinu uvádí synoda mohučská z r. 1261, „poněvadž jich bůh nenávidí a lidu dávají pohoršení“; a synoda magdeburská z téhož roku dokládá, „poněvadž vedou život, jakýž dlužno v ošklivosti mít, poněvadž znetvořením církevního officia laikům dávají pohoršení a mnichy ochotným přijímáním do své společnosti lákají k odpadlosti“; a jsou-li obtížnými a požadují-li jmenovité peníze nebo šaty, mají být, jak

¹⁾ S vaganty zabývali se v novější době důkladně někteří badatelé. S. Grimm, Kl. Schriften III. 42. Giesebricht, Allg. Monatsschrift 1853. Büdinger pokud se týče Rakouska, Sitzungsbericht der Wiener kais. Akad. XIII. 314 sled. a konečně Lorenz, Deutsche Geschichte II. 389.

ustanovuje synoda svatohipolytská z r. 1284 mocí pryč zapuzení.¹⁾

Jakého rozsahu nabyla pohroma způsobená na Moravě v době Přemyslovské vaganty čili, jak listiny je nazývají, kočujícími žáky a kleriky, viděti jest předně z humoristické exempláře listiny pro statky kostela salcpurského z r. 1209, v níž se vydavatel nazývá v úvodě „Surranus diutina fatuorum favente clementia per Austriam, Stiriam, Bavariam et Moraviam presul et archiprimas uagorum scolarium“²⁾ dále seznáváme rozsah jeji též z připomenuté slavné relace, kterouž biskup Olomoucký Bruno zaslal papeži Řehořovi X. jakožto informaci o stavu své diecéze. Bruno považuje rádění toho duchovního proletariatu za tak nebezpečné pro církevní a společenské poměry nejen Moravy, nýbrž vůbec států evropských, že by podle náhledu jeho koncil právě do Lyonu svolaný měl otázce této věnovati bedlivou pozornost, poněvadž více nedostačují snesení, kteráž se proti tomuto zlu stala na rozličných synodách.

Biskup Bruno ukazuje hned také ku pramenu tohoto zla, řka, „že jest příliš mnoho kleriků a příliš málo obročí pro ně, počet kleriků že není v žádném poměru k tomu počtu, kolik se jich zaopatří; a jelikož klerikové jinak pracovati nechtějí, že se chápou věci, které stavu duchovnímu jen hanbu působí, pakli dokonce nekradou a neloupí a způsobem tímto trestnímu stihání nepropadají.“³⁾ Bruno pohlíží

¹⁾ Církevní ustanovení o vagantech u Hefele, Conciliengeschichte VI. 52, 62, 70 a 203.

²⁾ Julius Feifalik, Ueber die Königinchofer Handschrift. Ve Vídni 1860. str. 71.

³⁾ „De clero vero scribimus ita vobis, quod in illis quidem, que sunt de vita et honestate eorum, satis in aliis conciliis est provisum, de quibusdam vero emergentibus in terris nostris et nobis vicinis, nescimus autem, si sint generalia apud omnes, credimes ita esse, quod quoad paucitatem beneficiorum et eorum tenuitatem nimetas est, qui gaudere volunt privilegio clericali, ex quo nobis, qui prelati sumus, maxima perplexio

na vaganty pouze se stanoviska klerikálního dominuje se, kdyby rozervané patronátní poměry a postavení duchovenstva světského k činnosti řádových, jmenovitě dominikánů a minořitů bylo upraveno, že by zlo dalo se vykořeniti; v tom však se státník tento velice mylil. Vaganti jedné země nebyli osaměli; tvořili velkou společnost, ozbrojený řád, rekrutující kandidáty své ze všech zemí;¹⁾ neboť jen tímto způsobem dá se vysvětliti, proč národní koncil vrcpurský z března 1287 zakázal, aby kočující žáci nebyli jako bratři apoštolskí přijímáni; a jak se synoda salecpurská z r. 1292 mohla usnáti: „kdo ze společnosti žáků kočujících do měsice nevystoupí, pozbyde všech výsad stavu klerikálního, a obtěžuje-li kočující žák kostel nebo duchovního některého, budiž zatčen“; nebo proč synoda svatohipolytská z r. 1284 nařídila, že žáci kočující noži, dlouhými dýkami, vůbec zbraněmi opatření nesmějí být ani přijímáni ani podporováni.²⁾

Za takového stavu včí církevní moc sama nestačila proti vagantům; ta tupena a tropeny si z ní úsměsky, což muselo se státi tím nebezpečnějším, že potupu tu vrhali klerikové na vlastní stav; i bylo světské moci zakročiti a aby se tak mohlo státi, muselo markraběti přislušeti právo

consuevit oriri. Cum enim talibus provideri non possit, coguntur mendicare in opprobrium ordinis clericalis, vel quod deterius est, nolentes fodere, artes mechanicas nescientes, quarum commertio vitam ducant, ad fura, latrocinia et sacrilegia convertuntur“ ře. Papež nechaf dovolí, aby biskup mohl takovéto nepolepšítedlné po trojím napomenuti sám sesaditi, anž by teprvě svolal koncil provincialní. Theiner, Hungaria sacra I. 308.

¹⁾ Ve vagantské písni z benediktbeuerského rukopisu jmenují se Čechové a Slované vůbec členy řádu vagantského. Ještě i v pozdnějších dobách XIV. století setkáváme se s vaganty v Čechách a na Moravě. Synoda pražská r. 1365 ustanovuje, že potulní klerikové musejí se trvale usaditi a vikary státi. (Höfler, Prager Concilien, pag. 9.) Fejfálik dokázal ve svých Studien zur Geschichte der altböhmisches Literatur III. 18 sled., že i v české řeči se zachovaly ukázky písni vagantských na př. Svář vody s vinem, nebo Spor duše s tělem a j. v.

²⁾ Hefele, Conciliengeschichte VI. 235 a 203.

policejní, což na Moravě, byli-li markrabata zároveň králi Českými, ovšem samo sebou se rozumělo.

Zdali k vagantům čili kočujícím žákům dlužno také počítati „Joculatores“ v listinách uváděná, dá se stěží určiti. Kdekoli se v listinách českomoravských uvádějí Joculatores, na př. 1125 Dobrata, 1176 Kojata, 1253 Zungelo (zajisté jméno německé), touž dobou Chunradus cognomine ioculator¹⁾, vždycky jeví se byti muži zámožnými, kteří nepotřebovali pro kousek chleba se toulati. Avšak odkud to, že snesení církevní proti vagantům směrující platí též o ioculatorech? Synoda trevírská ustanovila r. 1227: trutani, (potulní žebráci, kteří žerty tropí), kočujici scholarové a goliardi nesmějí zpívati při bohoslužbách, poněvadž by kněz byl vyrušován a lidu by se dávalo pohoršení.²⁾ Na salecpurské provinciální synodě byl znova vyhlášen dekret Bonifáce VIII. proti klerikům, kteří se jako ioculatoři a goliardi potulují.³⁾ Podobně učinila i velká provinciální synoda pražská r. 1349 nařídívši, aby klerikové, jenž by se po trojím napomenutí nevzdali hanebného umění joculátorského, duchovních privilejí byli zbaveni.⁴⁾ Uvésti chceme ještě jeden příklad z doby starší. Proti biskupu Danielovi uvádí se r. 1202 kromě jiného, že jest veřejný šaškář, histrio, který ve spolku s dvěma ještě joculatory v boji na pěstě proti jiným třem zápasníkům na nose byl znetvářen a jednoho odpůrce svého dokonce zabil.⁵⁾ Joculatoři, histriones, clerici vagantes, goliardi byly, jak se

¹⁾ Erben, Regesta pag. 139, 157 a 610.

²⁾ Hefele, Conciliengeschichte V. 846.

³⁾ Tamtéž VI. 428.

⁴⁾ „Clerici insuper, maxime beneficiati, caligis scacatis, rubeis ac viridibus uti non debent, nec ioculatores se faciant, et si per annum, vel post trinam monitionem artem illam ignominiosam exerceant, eo ipso privati sunt omni privilaegio clericali.“ Dudík, Statuten des ersten Prager Provincial-Concils vom 11. u. 12. November 1349. V Brně 1872. Str. 47.

⁵⁾ „Quod sitebriosus, fornicator, publicus histrio, ita quod quadam vice cum duobus ioculatoribus contra tres alias histriones certamine inito enormiter fuit laesus in nose et eo fere, sicut apparel hodie, mutilatus, et

podobá, jen rozličné názvy členů též společnosti, k níž lidé slušní, jako na př. ioculatori právě uvedení, snad jen výminkou náleželi; přes to však můžeme společnosť tuto nazvat novověkým slovem „literární proletariát.“ Markrabě měl právo zakročiti proti tomuto proletariátu, poněvadž byl nebezpečný vnitřnímu míru poddaných, a stal-li se králem, bylo to též jeho povinnosti.

Cestnou výmiňkou jsou kočující pěvci, o nichž v příštím dílu pojednáme.

Druhou stránkou policejního práva jakožto příznaku souverainity bylo právo míru a války. V ohledu tom však markrabě byl vázán souhlasem sněmu zemského. Každá výprava válečná, byla-li podniknuta proti nepříteli zahraničnému, musela být napřed schválena od sněmu zemského. V tomto kuse bylo vykonávání práva svrchovaného vázán vůli národa. Právo toto však markraběti náleželo a on je také vykonával. Na př. r. 1204 markrabě Vladislav Vladislavovec chopil se zbraně proti Čechám; r. 1213 Morava poskytla zbrojnou pomoc proti císaři Otovi IV. R. 1226 byl markrabě Vladislav Přemyslovec nucen opříti se mocí vpádům rakouským, což se opakovalo r. 1231, 1233, 1237 a j. v.¹⁾ Stali-li se markrabata Moravští také králi Českými, nevykonávali práva válečného na Moravě nikdy jako králové Češti, nýbrž jako markrabata Moravští, poněvadž ke každé hotovosti na Moravě potřebovali, jak praveno, napřed souhlas moravského sněmu zemského, jak nám dějiny vypravují, a jak dokazuje diplom od krále Jana Lucemburského jakožto markraběte Moravského dne 18. června 1311 zemskému sněmu moravskému vydaný.²⁾

unus reliquorum trium ioculatorum, contra quos decertabat, qui ibidem interierit, ab eo creditur imperfectus.“ Erben, Regesta ad an. 1202 pag. 209.

¹⁾ Doklady k tomu v díle V. při letech nahoru uvedených.

²⁾ „Hanc eis duximus facere graciam specialem, quod ultra metas regni nostri Boemie et marchionatus Moravie, ad quorum defensionem principes, Barones, Nobiles regni nostri Boemie et marchionatus Moravie

Dálším příznakem svrchovanosti bylo právo úředníky státní potvrzovati. Na Moravě byly za doby markrabat z rodu Přemyslovského tři druhy úředníků: dvorní úředníci markraběte a markraběnky, královští úředníci a zemští úředníci. O dvorských úřednicích již jsme pojednali; královští jmenováni byli od krále Českého ke spravování královských regalií v zemi a sice regalu mincovního a horního, kdežto úředníci zemští byli od nejvyšších úředníků zemských na snémě jmenováni a od markraběte potvrzováni, tak že od tohoto nemohli být libovolně sesazováni. Že Morava měla vlastní úředníky zemské, o tom jasné svědčí listiny. V listině markraběte Přemysla pro klášter Rejhardský z r. 1234 praví se o jistých zločincích, „že mají být předvedeni před ty, na kteréž náleží pře a záležitosti markrabství našeho spravovati a vyřizovati“¹⁾). Úředníci byli odpovědní nejen markraběti jako panovníkovi, nýbrž i zemi, kteráž byla sněmem zemským representována. Tím se nám namanula otázka: co byl sněm zemský na Moravě a jaké druhy sněmu byly v zemi?

Zemským sněmem na Moravě projevovala se jaksi svrchovanost národa, ten úkol mající, aby absolutní vůle markraběte v pevně ustanovených hranicích se udržovala. Naskytly-li se totiž některé otázky, jenž poddaným silně do živého zasahovaly, na př. válka a neobyčejné daně a poplatky, nebo měly-li se vydati nové zákony a nařízení a opatření hluboko do života zasahující: sešel se sněm zemský na některém od panovníka ustanoveném místě, aby s markrabětem společně učinil snesení, kteréž pak platilo za vůli lidu. Tyto sněmy zemské již záhy uvedeny ve spojení s věrnými soudními dny, tak že sněm zemský (colloquium

contra omnem hominem nobis assistere fideliter promiserunt pro subiugatione alicuius terre alienigene, eos invitatos nullatenus compellemus.“ Cod. Dipl. Mor. VI. 32

¹⁾ Cod. Dipl. Mor. II. 278. „Ut eos citari faciat . . . coram iudicibus, quorum interest, causas et negotia Marchie nostre tractare et diffinire.

generale) a veřejný soud čili zemský soud (iudicium generale) staly se pojmy totožnými.

V dobách nežli bylo zřízeno markrabství chodivali na takovéto zemské sněmy všickni zbraně schopní, tedy svobodní Moravané; když však přirozeným vývinem společnosti lidské rozdily stavů se utvořily, mívaly v sněmování účastenství jen takové třídy domorodců, které přede vším bohatstvím, vznešeným rodem, nebo svým společenským postavením, vysokými úřady zemskými nebo cirkevními jaksi právo k tomu měly, poněvadž vše se jich nejvíce týkala, aby o obecných záležitostech zemských spolu rozhodovaly. Držení statku pozemského bylo vždy rozhodující.

Na sklonku doby Přemyslovské tvořili obyvatelstvo moravské: barones, vasalli, milites, clientes, rustici, emphyteutae agricolae et censiti et ad glebam adstricti.¹⁾ „Barones, domini, tvoří jakožto vyšší šlechta dědičný stav panský, vasalli jsou královští manové, milites, vládyky, kteří buď byli many nebo časem manského statku ve vlastnictví allodialní nabyla. Clientes nebo panoši byli vojenskými sluhami pánu; rustici byli mali statkáři, jenž měli zpupné dědictví a ani některému městu nebyli poplatni, ani vrchnosti některé nebyli poddáni; emphyteuti byli lidé, kteří buď od města některého nebo od vrchnosti měli statky pod nájem dědičný. Vlastní agricultae čili sedláci byli buď censiti, jenž jsouce některé vrchnosti poddáni užívali od ní doživotně jednoho nebo více lánů za roční úrok, pak za rozličné naturální dávky a roboty, aniž by sproštěni byli odumrtí nebo jiných břemen poddanských; nebo byli glebae adstricti, kteří dvory pána svého jen jako čeládka, jménem jeho a na jeho účet beze všeho vlastního požitku vzdělávali a od něho za příslušníky dvoru považováni byli. Ti tedy byli otroky v pravém slova smyslu.“²⁾

¹⁾ Vysvítá z druhého testamentu Jana, markraběte Moravského, v Praze 24. března 1366. Cod. Dipl. Mor. IX. 324.

²⁾ Tomaschek, Recht und Verfassung der Markgrafschaft Mähren im XV. Jahrhundert. V Brně 1863. p. 53.

Z tříd moravského obyvatelstva tuto vyjmenovaných chodivali na sněmy zemské jen baroni, vasalli a milites, pak biskup zemský, opatové a výmiňkou měštané hrazených měst královských.¹⁾ Od panovníka mohli být povoláni úředníci zemství a vyšší duchovenstvo, aniž by sami o sobě měli, jak jsme pravili, práva na sněmy choditi. Třídy k chození na sněm oprávněné nazývány od současných letopisců „ordines země“; my bychom je mohli nazvat stavy zemskými.

Abychom o působnosti moravských zemských sněmů měli jasný obraz, chceme, pokud jsou nám známy, činnost jejich stopovati,²⁾ a počínáme hned r. 1215 sněmem znojemským. Co markraběte r. 1215 přimělo svolati sněm zemský a sice do Znojma, není nám známo. Markrabě byl tehdy za jedno s bratrem svým, králem Přemyslem, aby zlomili moc privilegovaného duchovenstva. Tehdy zaujaty byly myslí poddaných kláštera Hradišťského a pak vsi Lužice u Šternberka sporem o velký kus lesa u Domašova, kterýžto les naležel markraběnce. Markrabě Vladislav právě držel ve Znojmě se stavy svými sněm zemský, curii nebo colloquium, jak markrabě shromáždění toto jmenoval a tam přišly sporné strany, aby se práva dovolaly.³⁾ Přítomni byli skoro všickni úředníci zemství.

O druhém zemském sněmě máme zprávu z r. 1254. Král Přemysl Otakar II. chystal z jara r. 1254 křížáckou

¹⁾ Letopiscové čestí naznačují 25. prosince 1280 tyto třídy, měštané hrazených měst takto: „Otto, marchio Bramburien, tutor Wencezlai, ducis Boemorum . . . celebravit colloquium cum Thobia episcopo Pragensi et nobilibus terrae, militibus, baronibus, nec non civibus munitarum civitatum.“ Cont. Cosmae ad an. 1281. U Pertze IX. 202.

²⁾ Víme dobrě, že se tvrdí, kterak na Moravě sněmy zemské teprve prý za Přemysla Otakara II. vzaly svůj počátek, pročež listinu ze dne 9. září 1215 prohlašují za podvrženou kladouce ji do r. 1270. Avšak z jakých důvodů? My listinu tuto považujeme za pravou. (Časop. Česk. Mus. 1875. 80.)

³⁾ Cod. dipl. Mor. II. 78. Podobá se, že r. 1213 držán byl zemský sněm v Olomouci, markrabě Vladislav alespoň vydal tam edikt „coram nobilibus nostris in Olmuc.“ Cod. Dipl. Mor. II. 68.

výpravu proti pohanským Prusům. Podnik tento vyžadoval peníze a zbrojný lid, obojí bylo zemi poskytnouti. Biskup Bruno svolal za tím účelem synodu do Kroměříže a markrabě sněm zemský do Brna. Na sněmě byli přítomni biskup Bruno a kapitola olomoucká a podepsali vedle velmožů zemských „in Bruna in colloquio generali“ rozhodnutí, kterým katedrální kapitole olomoucké opět přisouzena sporná louka, ležící mezi vsí Hrdibořicemi a mostem králickým. Úředníci zemští byli totiž již dříve „in colloquio generali et in publico iudicio“ stejným rozsudkem uznali, že louka tato náleží kapitole; ale rozsudek tento nebyl proveden.¹⁾ Zde tedy sněm zemský byl spojen se soudním řízením.

Třetí sněm zemský, o němž máme bezpečnou vědomost z listin hodnověrných, jest colloquium generale z července 1256 v Opavě. Markrabě Přemysl Otakar II. byl tehdy kandidátem trůnu německého. Můžeme se domýšleti, že mocný panovník tázal se v této vysoce důležité záležitosti stavů svých o radu a proto svolal tentokráté do Opavy sněm zemský, na nějž dostavil se valný počet hodnostářů, velmožů, kanovníků a manů. Jména jejich jeví se na listině ze dne 16. července 1259, kterouž potvrzuje se výsadní list r. 1206 a 1234 kostelu olomouckému pro biskupa Roberta vydaný. Tento obsahuje hlavní privileje biskupství Olomouckého.²⁾

Zvláště bohat jest na veřejné schůzky r. 1278. V lednu toho roku bylo iudicium seu curia generalis v Brně, v březnu téhož roku forum a iudicium provinciale ve Znojmě a v červnu t. r. iudicium v Olomouci. Král Přemysl Otakar chystal se právě osudného roku 1278 zahájit nešťastnou výpravu polní, kteráž jej stala říši i život. Tu měly sněmy pro svou všeobecnou oblíbenost v zemi pomoc svou poskytnouti. Na iudicium nebo curia generali, jenž za předsednictví komořího

¹⁾ Tamtéž III.

²⁾ Tamtéž str. 215 sled. Mezi hodnostáři jmenní se „Marquard camerarius Bohemie a Wolkmar camerarius regine.“

Bitovského Arkleba z Dubna, komořího Brněnského Hartmana ze Zeblovic, maršálka moravského Bohuše z Drahotouš a pana Všebora z Náměsti v druhé polovici měsíce ledna 1278 na rozkaz králův otevřena, byla opatovi kláštera Hradištského polovice vsi Těšetic příknuta. Na iudicium provinciale ve Znojmě, kteréž sešlo se s forum, trhem, jeví se vedle světských pánů též někteří faráři v záležitostech právních a na provincialním soudě v Olomouci předsedal tehdy Albert z Vranova.¹⁾

Také příštího roku 1279 za čilého správce zemského na Moravě, biskupa Brunona Olomouckého záležitosti veřejné neodpočívaly. V měsíci červnu t. r. bylo na rozkaz Brunonův ve Znojmě za předsednictví hraběte z Hardeka, purkrabí Znojemského generale colloquium, k němuž se dostavil valný počet šlechty moravské a v listopadu t. r. bylo v Olomouci za předsednictví Brunonova „concilium provinciale“ a sice jak Bruno praví, „secundum ius terrae,“ tedy podle práva zemského. Na obou těchto soudech vyřízeny spory o majetek.²⁾

Podobné „provinciale concilium, seu curia“ bylo na rozkaz tehdejšího moravského správce, knížete Alberta Saského, dne 16. září 1282 v Olomouci za předsednictví Kuny z Kunštatu a Všebora z Náměsti, kteří od místodržitele byli k tomu zřízeni. Jednalo se opět, kromě jiného, o darování pozemků u Těšetic klášteru Hradištskému.³⁾ Když však v květnu r. 1283 králevic Václav vládu ujal a Morava opět nabyla postavení nezávislého, byl první čin nového markraběte v listopadu 1283 v Brně iudicium, tedy zemskému soudu předsedati, a na něm „de concilio nobilium terrae“ rozhodnouti spor o držení vsi Všechovic ve prospěch panenského kláštera v Tišnově.⁴⁾

¹⁾ Tamtéž IV. 20, 211 a 216.

²⁾ Tamtéž VII. 744 a IV. 232.

³⁾ Tamtéž IV. 274.

⁴⁾ Tamtéž 280.

Iudicium provinciale a curia generalis placiti konaly se a sice první v Opavě a tato na Hradci u Opavy v březnu a květnu 1288 nařízením Mikuláše, knížete Opavského. Dovídáme se, že iudicium provinciale řídil královský villicus a zemští úředníci opavští, kdežto na placitum generale kníže sám předsedal. Trvalo po tři dny, 18., 19. a 20. května a dostavili se k němu šlechta, rytíři, panoši a měšťané. Kromě jiného jednalo se o johanitském alodu v Smodrovicích.¹⁾ Rozhodnutí zpečetěno velkou pečetí knížete a několika přítomných šlechticů, kteréž kníže nazývá „nobiles atque seniores nostri.“²⁾

Po výpravě do Polska král Václav II. držel v únoru 1293 všeobecný sněm zemský v Brně. Sněm tento známe z listiny komoří moravského resp. břeclavského, Filipa, Bohuslava a Emerama, kteří pocházejí z rodu Pernšteinského. Listina dána jest dne 16. února 1293 a přisuzuje klášteru Žďárskému vinný desátek v Medlově.³⁾ A poslední sněm zemský, jež známe za posledního Přemyslovice, Václava III., konal se dne 2. listopadu a v příštích dnech roku 1305 v Olomouci. Kromě obyčejného jména sluje též „cúda.“ Mimo jiné jednalo se na něm o směnu statků jeptišek u sv. Kateřiny v Olomouci.⁴⁾

Jaký výsledek poskytuje nám pohled na tato colloquia generalia, provincialia scilicet? Přede vším vidíme, že v těchto shromážděních převládá řízení o poměrech práva soukromého a sice o takových, které se týkají statků pozemských; otázky politické ustupují naprostě do pozadí, pročež colloquia můžeme také plným právem za sněmy a za soudy pokládati. In generali colloquio et in publico iudicio markrabě r. 1254 konal

¹⁾ Tamtéž 348 a 349. Listina praví: „Cum ... curiam nostram terre nostre generalis placiti generaliter edictam in castro nostro Gretz haberemus, nostram ibidem multis nostris nobilibus, militibus et chnappibus atque civibus nostris assidentibus presentiam“ scilicet.

²⁾ Tamtéž 350.

³⁾ Tamtéž 396.

⁴⁾ Tamtéž V. 193.

právo. Již za doby Přemyslovské, jakož i později¹⁾ nazývány cùda, „soud zemský.“ Dále pozorujeme, že byla cùda vyšší a nižší, generale a provinciale colloquium, že generale colloquium řídil markrabě sám nebo jeho delegovaní, provinciale však sudi zemský nebo villicus, že tamto byli soudci vyšší šlechtici, zde rytíři, ale nikdy duchovní, poněvadž podle práva kanonického nesměli mítí podílu ve vynášení trestu smrti, že tedy již za doby Přemyslovské může být řeč o právě větším a právě menším.²⁾ Právo větší bylo kompetentní forum šlechty vyšší, právo menší šlechty nižší a vůbec všech svobodníků, též měšťanů,³⁾ vyjmouc duchovenstvo, kteréž

¹⁾ Tamtéž VI. 204 ad an. 1324.

²⁾ V privileji města Brna ze dne 5. března 1292 praví se: „Predicti cives illos nobiles terre Moravie, qui debita contraxerint apud eos, que decem marcas argenti excedent, quando quatuor in anno in quatuor temporibus ad tractatus suos in ipsam civitatem convenient, premissa citatione eos coram beneficiariis super suo debito convenient, et si iustitiam a beneficiariis nostris non fuerint consecuti, tunc camerarius noster, qui pro tempore fuerit, vices nostras super facienda ipsis iusticia prosecutatur. Tamtéž IV. 386. Jelikož v privilegium tomto činí se rozdíl mezi dluhy šlechtickými, které 10 hřiven přesahují, jenž však podle práva zemského již před soud větší náležejí, kdežto soudu menšímu přiděleny byly žaloby pod 10 hřiven, uvádí se bulha svrchupsaná za důkaz, že již r. 1292 na Moravě známy byly soud větší a soud menší. My se přidržujeme výrazu „iudicium generale“ a „iudicium provinciale“ a té okolnosti, že na prvním předsedali markrabě a vyšší úředníci zemští, na tomto sudi zemský, villicus a nižší úředníci.

³⁾ V odhadovací lis in o statech měninském a hustopečském praví se r. 1321: „Aliorum quam pluvium tum Baronum, quam Civium marchionatus Moraviae, qui ad generale colloquium tunc Brunae celebrandum convenerant diligenter ac provida taxacione“ etc. Tamtéž VI. 146. V brněnském městském privilegium ze dne 5. března 1292 praví se: „Concedimus etiam civibus eisdem (Brunnae), ut pro causis quibuslibet per beneficiarios quoscunque de possessionibus ipsorum, et propter easdem extra civitatem ad iudicia terre per citationes alias non trahantur, eo dumtaxat excepto, quod si eorundem civium aliquis hereditates alicuius sibi usurpare indebita, aut metas hereditatis violare presumperit, tunc pro huiusmodi duabus causis tantummodo ad terre iudicium citetur.“ Tamtéž IV. 386. Na pro-

podle konkordátu z r. 1221 mělo osobně své vlastní duchovní forum, kdežto věceně podřízeno bylo též soudu zemskému, pak poddané, jenž podřízeni byli patrimoniálním soudům vrchností duchovních a světských. Dále se podobá, že za doby Moravských markrabat všecky pře o pozemky a o změnu v držení jich nenáležely více před forum župních úředníků, nýbrž před knížete zemského nebo jeho plnomocníka u přitomnosti úředníků zemských, komořího, soudího a velmožů. Tito dohromady byli strážci iuris terrae, kteréž se několikrát v listinách připomíná.¹⁾ Nebylo to však právo psané nebo kodifikované, nýbrž podáním s pokolení na pokolení přecházející právo zemské a pak způsoba přisluhování právem a konečně sbor, jenž právo toto v život uváděl. Konečně pozorujeme, že soud zemský zasedal v hlavních místech krajů: Brně, Znojmě, Olomouci a Opavě a sice v dobách rozdílných a že v nich bývali přesedícími všickni velmožové zemství, jenž později podle určitých soudních obvodů nebo cíud se rozdělovali.²⁾

vincialním sněmě v Opavě r. 1288 jeví se takéž „Conradus de Bruck, civis Opaviensis.“ Tamtéž 349.

¹⁾ R. 1234: „Si episcopi vel aliqui ex canoniciis emunt in usus proprios, respondeant principi secundum ius terrae.“ Statky, kteréž by biskup nebo kanovníci pro kostel koupili, vyjmuty jsou z práva zemského. Tamtéž II. 283. R. 1279: „iudicium, rite secundum ius terrae celebratum.“

²⁾ Vyvozovati ze slov svrchupsané listiny „quando quatuor in anno in quatuor temporibus ad tractatus suos in ipsam civitatem conveniunt,“ že soud zemský čtyřikráte do roka v Brně se scházíval, považujeme za příliš odvážné. V městech polsko-ruských shromážďují se velkostatkáři až na naši dobu z jara a na podzim v krajských čili v provincialních městech, aby tam smlouvy, koupě a prodeje uzavřeli. Takováto shromáždění rázu čistě ekonomického nesouvisí nijakž s právem veřejným. Co se týče rozdělení podle jistých cíud nebo okršlků soudních, můžeme náhled tento potvrdati jednak cíudaři, kteří se podle rozličných měst nazývají, jednak výslovním naznačením cídy z r. 1281, že přenesení statků stalo se „in presentia Baronum de provincia Brunnensi“. Tamtéž IV. 267.

ZŘÍZENÍ SOUDNÍ NA MORAVĚ.

Sněm a soud zemský spojeny. — Příklady o zřízení ve věcech civilních. — Základ práva většího nebo panského. — Rízení ústní a výslech svědků. — Desky zemské, jenž z počátku na rozličných místech jsou zřízeny. — Sněmy generální. — Soudní zbytky z doby zřízení župního. — Soud slabný a soud mezní. — Soudy výminečné: soud dvorský, soud židovský, soud pro cizí kupce, soud duchovní, soudy pro poddané, soudy horní, poroty, soud manský a soudy městské. — Žaloby nebo půhony, líčení a tresty podle práva městského.

Soudní zřízení na Moravě jeví se na tak zvaných sněmech nebo soudech. Abychom poznali, jak se na takovémto soudě v době Přemyslovské před se šlo, zvláště v záležitostech civilních, chceme uvésti některé příklady soudního řízení.

Opat kláštera Hradištského Bonifác a poddaní markraběnci ve vsi Lužici měli dlouholetý spor o les, železárný a kamenné lomy u Lašfan a Domašova nedaleko Olomouce. Aby byli porovnáni, obě strany dostavily se před sněm zemský, jejž markrabě Vladislav byl do Znojma svolal. Zde předvolány před markrabětem, opat přednesl svou žalobu, žádaje, aby mu bylo právo vyměreno. Po té dánno slovo druhé straně a replikováno a duplikováno, až velmožové vynesli rozsudek: nechaf opat v té při uvede dobré a hodnověrné svědky. Opat předvedl tedy svědky: komořího Bavara, župana Záviše, olomouckého soudí Velize, přerovského župana Bluda, jeho bratry Vicenu, Oneše a Viktora, pana Předbora z Citova a pana Protivena z Uničova. Svědcí tito vyslechnuti a když svědomí čili svědectví jejich od přítomných velmožů shledáno příznivým opatovi a klášteru jeho, markrabě rozhodl ve prospěch opata a kláštera. Opat vyslechnuv tedy příznivý rozsudek, poklonil se a doručil na znamení, že při vyhrál, sudimu ještě u přítomnosti markraběte dva denary, ježto

obyčejně „příslušné“ nazývány. Po té opat žádal, aby mu soud zemský přidělil několik úředníků, kteří by jej ve zboží přisouzené zvedli a hranice sporných pozemků ustanovili, což se také stalo. K účelu tomu ustanovení z olomouckých úředníků: komoří Bavar, župan Záviš, sudí Veliz s půhončími Myslíkem z Medlova, Bohudarem a bratrem jeho Jankem z Duban a Střemenou z Chudobína. Když byl opat ve zboží zveden a když podle obyčeje zemského hranice statku sporného a nyní klášteru náležejího byly ustanoveny, teprve potom byla o celém aktu sepsána dne 9. září 1215 ve Znojmě listina markraběcím notářem Apolinářem.¹⁾

Jiný příklad. Klášter Hradištský byl před mnoha léty postoupil bratřím Pachonovi, Ždanovi a Kratešovi z Važan za jisté klášteru prokázané služby k doživotnímu užívání les mezi Knihnicemi a Střílkou. Po smrti jmenovaných bratří zmocnili se synové jejich tohoto lesa a prohlásili, že jej zdědili. Klášter je několikráté žaloval, ale vždycky nadarmo, až se opat Robert skrze zástupce svého (prolocutor) pana Ondřeje z Říkovic, obrátil na soud zemský, iudicium generale, který se odváhal v měsíci srpnu r. 1255 na hradě olomouckém jménem panovníka zemského a při vyhrál. Na soudě tehdejší předsedali: komoří pan Pardus, Jiljí župan Olomoucký, Sudomír komoří provincie Břeclavské, bratr Pardusův a Smil župan Přerovský. Advokát opatův přednesl před nimi žalobu, odpůrci se hájili skrze svého advokáta, jménem Scherbeina. Přesedící mužové spravedliví a ti, jenž na sněmě předsedali, vyzvali pana Ondřeje z Říkovic, aby, co tvrdí, svědky dokázal. Ondřej ihned předvedl: šlechtice Velena a Emerama, syny pana Lamberta z Boskovic, Zdislava z Bystřic, Srska z Probie, bratry Budiše a Všebořa z Rájce a Svatoslava z Kunic. Tito vypověděli na svou víru katolickou a na svou duši, že les tento vždycky náležel kostelu kláštera Hradištského a když hlavní svědkové Eme-

¹⁾ Tamtéž II. 77 sled.

ram, Zdislav a Srsek svědectví své přisahou na svaté ostatky potvrdili, byl les od přitomných velmožů přisouzen jménem knížete navždy kostelu kláštera Hradištského. Listinu o tom soud vydal dne 12. srpna 1255.¹⁾

Dáleší příklad. Král Přemysl Otakar II. svolal obecný sněm a soud na den 21. ledna 1278 do Brna. Jelikož sám se nedostavil, ustanovil zástupci svými a delegovanými soudci Arkleba z Dubna komoří Bítovského, Hartmana ze Zebovic komoří Brněnského, Bohuše z Drahotouš maršálka moravského a pana Všebořa z Náměště. Těm dáno za úkol, svolati obecný sněm zemský ke dni 21. ledna 1278 na hrad brněnský, aby pře, dotazy a spory obyvatelů moravských vyslechli a rozsoudili.²⁾ Před soud dostavily se dvě sporné strany, Pardus syn Neplachův, jenž právě z Ruska přišel a Budislav opat kláštera Hradištského, majice s sebou obě své advokáty. Původ čili žalobník Pardus žaluje opata svým advokátem Pardusem z Horky, že on a klášter jeho neprávem drží půl vsi Těšetic, čtvrtinu lesů, jenžto se rozkládají mezi Moravou a Oskou a tři rybníky ve vsi Sedlisku. Žádá tedy za spravedlivost pro svého klienta.³⁾ Advokát obžalovaného opata Načepluk dokazuje naproti tomu, že klášter Hradištský drží statky připomenuté přes tři léta beze všech námitek a že jsou mu již také připsány. Delegovaní soudcové vyslechnuvše obě strany uložili olomouckému komoří Onešovi, aby obě řeči uvážil a podle toho nalezl čili rozsudek vynesl. Oneš svolal za tím účelem přítomné velmože k poradě a prohlásil: Pardus nechť výpovědi své dotvrďí

¹⁾ Tamtéž II. 194.

²⁾ „Pro fitemur, quod de mandato dicti domini regis pro parte, vice et nomine ipsius regis presedimus iudicio XII. Kal. Februarii in castro Brunnensi, audituri et diffinituri causas, questiones atque litigia, que proponerentur a quibuscumque de Moravia coram nobis, tanquam iudices delegati et constituti super hos a dicto domino rege.“ Tamtéž IV. 207.

³⁾ „Petit, ut de eisdem bonis fieret sibi iusticie complementum.“

Tamtéž.

svědectvím tří hodnovérných osob stavu panského nebo předsedci soudu zemského, kteříž kmeti slují.¹⁾ Jelikož se mu však tento důkaz svědecký nepodařil, uloženo od předsedy soudního panu Radmírovi z Penčína, aby vynesl konečný rozsudek v této sporné věci. I Radmír odebral se s velmoži ku potazu čili poradě a prohlásil pak veřejně, že nalezeno takto za právo: pan Pardus při propadá, opatovi a klášteru jeho statky připomenuté se přisuzují. Opat odevzdal podle obecného práva a z rozkazu předsedova na znamení, že přejest skončena, přítomnému Alexandrovi z Prestavlk, pod судímu olomouckému dva denáry příslušného a obdržel pak o celém jednání obvyklou, od přítomných pánu jakožto svědků podepsanou listinu.²⁾ Mezi svědky čteme děkana a probošta katedrálního a opaty Třebišského, Vilimovského a Litomyšlského.

Ještě čtvrtý příklad. Když biskup Bruno stal se místodržitelem krále Rudolfa v kraji Olomouckém a Přerovském, svolal na rozkaz Rudolfa dne 18. listopadu 1279 sněm provincialní do Olomouce a ustanovil za předsedy jeho úředníky zemské: Oneše komoří Olomouckého a Vojslava cíudaře Olomouckého. Opat Hradištský Budiš předstoupiv před ně, žaloval skrze advokáta svého maršálka moravského Bohuše, kterýž mu byl povolen, že pan Albert z Lešan porušil hranice klášterských statků Kněhnic a Konice. Biskup Bruno a předsedové se snažili, aby spor dohodnutím byl vyrovnan.³⁾ Porovnání bylo učiniti někdejšímu správci statků čili villi-

¹⁾ „Onso . . . invenit et promulgavit finaliter, ut dictus Pardus deberet intentionem suam probare testimonio trium beneficiariorum fide dignorum, qui kmietye vulgariter nuncupantur.“ Na uv. m.

²⁾ Tamtéž IV. 207 a 208.

³⁾ „Volentes prefatum negotium pacifice terminare, licet ad diffinitivam procedere debuissesemus iure sententiam, persuasimus partibus, ut in communem personam, cui constat de facto, libere compromitterent, et cuicunque illa testimonium perhiberet, ille per hoc pro se sententiam obtineret.“ Tamtéž IV. 232.

covi krále Přemysla Otakara II., jménem Janovi, o němž pan Albert tvrdil, že pozemky, o které běží, obdržel z rukou jeho a ne od opata. Jan však prohlásil, že ještě za života králova sporné pozemky, na mylné udání personálu lesnického pro krále sice najal, že je však opat zase nazpět obdržel, když krále za ně požádal. Po této výpovědi tázal se soud, může-li se podle soudní obvyklosti připustiti, aby opat vzdal povinné díky a aby zapravil příslušné. Jelikož druhá strana k otázce této potakala, opat děkoval ukloněním hlavy a zaplatil dva denáry příslušného. Spor byl tedy rozhodnut ve prospěch opatův a vydána mu o tom biskupem Brunonem listina v Mohelnici dne 26. listopadu 1279.¹⁾

Pátý příklad chceme uvést z doby, kdy byl správcem kníže Albert Saský a sice z rok 1282. Tehdáž byl svolán provincialní soud na den 16. září do Olomouce od poručníka (tutora) krále Václavova Alberta Saského. Kníže ustanovil za předsedci soudu pány Kunu z Kunštatu a Všebořa z Náměsti a za soudce komoří a purkrabí olomouckého. Před soud tento předstoupila paní Bohuslava, vdova po panu Neplachovi a prohlásila skrze svého zástupce Adama z Dobromilic, že ještě za života manžela svého věno své, půl vsi Těšetic, darovala klášteru Hradištskému. Později že o toto darování vznikla pře s opatem Budišem, od které nyní před soudem dobrovolně ustupuje a milosti pánu se podrobuje. Předvolána tedy před šraňky paní Bohuslava a tázána, souhlasí-li také se slovy od zástupce svého pronešenými a když k tomu přisvědčila, přítomný opat Hradištský poděkoval skloněním hlavy, jak v zemi jest obyčejem, zaplatil olomouckému cíudaři Lutrovi z Kokor obvyklé dva denáry příslušného a soudcové vydali o tomto aktě listinu. Na soudě byli přítomni: Cyrus, probošt olomoucký a kancléř moravský, Bohuš z Drahotouš, Luter z Kotor, cíudař olomoucký, Matiáš z Černé Hory, Vítek z Úpy, Pardus z Horky, Vilém z Dubic,

¹⁾ Tamtéž 231 sled.

Oneš z Tršic, Petr z Lošic, Skoč z Hvězdlic, Ratmir z Penčina, Adam z Dobromilic, Boruta z Bystřice, Předbor z Želatovic a ještě mnozí jiní.¹⁾

Z uvedených příkladů vysvítá, že soud panský, na který ještě v XVII. století Morava byla tak hrdá, že největší právnik moravský pan Karel z Žerotína zrušení tohoto soudu pokládal za takové neštěstí, jako by zrušeny byly všecky svobody zemské, že tento soud panský již v XIII. století květy a ovoce nesl a v celé říši Česko-Moravské největší požíval vážnosti. První markrabě Moravský, Vladislav Jindřich, nijakž se nerozpakoval, tento nejvyšší soud, od něhož nebylo žádného odvolání, vřaditi mezi základní články říšské, pojmenovav jej významným slovem „consuetudinaria totius Bohemiae justitia“. Daruje totiž moravskému velmoži Štěpánovi z Medlova ves Bogdanov v Holasicku ležící, a vydávaje o tom dne 27. dubna 1218 listinu, doložil: že darování toto bylo potvrzeno nejen autoritou královou, nýbrž také soudem zemským, consuetudinaria totius Bohemiae justitia.²⁾

Soud panský zakládal se, jak vysvítá z příkladů svrchu uvedených, hlavně na třech činitelích: na veřejnosti, ústním řízení a nezávislosti soudců. Co se týče veřejnosti, muselo se v celé zemi vyhlásiti místo a doba, kde a kdy soud panský měl zasedati; a jako ličení pře, musely být i nálezy o trzích, kdy nejvíce lidu se shromáždívá, veřejnými hlasateli oznamovány. Král Přemysl Otakar praví r. 1212, že statek pražské katedrále náležitý, který však Vít z Paběnic proti právu držel, když byl zase kostelu soudně příknut, dal veřejně na tržišti vyvolati.³⁾ Král Václav II. propůjčuje listinou, danou dne 1. května 1286 probostovi a klášteru Plasskému výsadu, aby hrdelní skutky na statcích klášter-

¹⁾ Cod. Dipl. Mor. IV. 273 a 274.

²⁾ Tamtéž II. 104.

³⁾ „Praefatum praedium, ut moris est, in foro proclamatum, ecclesiae Pragensi libere restituimus.“ Erben, Reg. 249.

nich směli rozsuzovati, ustanovil zároveň, aby král komoří výsadu tuto na tržištích vyhlásil.¹⁾ A to bylo také přičinou, že veřejné soudní řízení, tedy soudy zemské, kladeny na výroční nebo týdenní trhy, jako se stalo r. 1278 do Znojma.²⁾ Co se týče řízení ústního, platilo za zásadu, že jest se spravovati ne právem psaným, nýbrž jen právem obyčejovým. Právo toto dědilo se podáním s pokolení na pokolení, v čemž soudcové docházeli podpory nejvýše nalezy, ježto v podobných případech byly vyneseny. Nálezy takovéto bývaly zajisté již záhy zapisovány a soudové se jich v podobných případech dovolávali, ale systému nebo dokonce kodifikovaného zákonníku nebylo. Všecko tedy záleželo na svědectví a proto se věnovala veliká péče volbě svědků.

Že svědci, o nichž později budeme mluviti, svědectví svá museli přísahou stvrzovati, o tom listiny podávají důkazy.³⁾ Z toho však, že u soudu panského neužívalo se zákona psaného, nýbrž že panovalo řízení ústní, nenásleduje, že by mezi přisedícími soudu panského nebylo zkušených právníků. Připomínáme jen opata Velehradského Kunráta, jenž v Brně dne 11. září 1294 v jednom vyoce důležitém právním případě římské právo uvedl za pramen rozhodnutí. Věc týká se totiž parochialních práv obou hlavních kostelů brněnských sv. Petra a sv. Jakuba a tu opat odvo-

¹⁾ Emler, Reg. p. 594. „Ut autem eisdem, que prescripta sunt, maiorem adhibeant confidenciam audientes presencium, camerarium nostrum per universa fora ad proclaimandum prefatam potestatem corrigendi, tributam . . . preposito de Plas . . . delegavimus.“

²⁾ Cod. Dipl. Mor. IV. 211. Trhy týdenní kladeny nejraději na středu nebo sobotu. Archiv der k. Ak. ve Vídni D. 29. Str. 124.

³⁾ Cod. Dipl. Mor. III. 194, V. 15, kde chybným čtením položeno „Marcianae legis“ místo „Maecianae legis“ a in ambiguis occasionibus místo orationibus. Odvolává-li se Tomaschek, Deutsches Recht in Oesterreich str. 18, na listinu z r. 1233 (Cod. Dipl. Mor. II. 255), aby dokázal vliv práva římského na Moravě, musíme poznamenati, že listina tato vydána jest od velmistra rádu Německého, Heřmana Balka, který ovšem byl zběhlý v právě římském.

lává se výslovně na lex Maeciana, kteráž není nic jiného nežli místo v Justinianových digestech de diversis regulis iuris a v nauce o vykládání právních záležitostí vždy se k ní odvoláváno. Právo římské bylo tedy zajisté na Moravě známo, ale při soudě zemském nikdy se ho neužívalo. Velmožové opřeli se velmi rozhodně, když král Václav II. italským učencem a profesorem Mistrem Gozziem z Civita Vecchie chtěl jim oktrojovati psaný zákonník. Nezávislost soudu panského a jeho předsedících byla tou měrou provedena a úplná, že nikdo ani markrabě nebo král nemohl na něj žádným způsobem účinkovati. Zde mělo plnou svou platnost staré právnické pravidlo: *jura vigilantibus et non dormientibus subveniunt*, neboť úkolem panského soudu bylo jen tomu právem přisluhovati, kdo za to žádal, ale nikdy bezpráví podle své vlastní chuti vyhledávati, aby bylo napraveno. Bez půhony nestal se žádný nález. Mužům hojnými statky pozemskými nadaným, aniž by požívali nějaké služby, dostávali diety nebo jiné emolumenty, bylo často na více dní dům a rodinu opustiti, aby spravedlností přisluhovali, aby utvořili soud, jemuž i panovník zemský byl podroben. Panovník mohl předsedati, ale nikdy sám souditi a rozhodnouti směl jen tehdy, byla-li rovnost hlasů mezi soudci. Tato naprostá nezávislost předsedících zemského soudu jest zajisté jedinou příčinou, že soud zemský mohl podržeti slavnou svou pověst až do časů habsburských.

Podstatnou částí soudu panského byly desky zemské. Známo jesti, že na soud panský náleželo hlavně hájiti soukromých poměrů, pokud se týkaly statků pozemních. Abi však pozemky a držitelé jejich mohly být v evidenci, museli se úředně zaznamenávati a do kněh úředně řízených zapisovati. Takovéto u soudu panského úředně řízené knihy, jakož i úřad sám nazývány deskami zemskými. Účelem jejich jesti tedy písemné vysvědčování všech právních záležitostí, ježto soudem panským byly řízeny, zvláště takových, které se týkají obchodu s nemovitostmi; tím tedy zjedná-

vány průvody soudním svědectvím pojistěné, které pro všecky doby měly platnost a ani smazány, ani léty promlčeny býti nemohly. Chceme-li uvést podrobně právní záležitosti, jest nám říci, že kvaterny desk zemských k tomu sloužily, aby se v evidenci udržovalo právo k věci, právo dědičné, rodinné, nadační a právo k statkům manželským; a jelikož obchod s penězi za doby Přemyslovské ještě přísně v těch mezích se pohyboval, jaké mu hospodářství naturální tehdy výhradně obvyklé ukládalo, byly desky zemské i k tomu, aby se právo smlouvou a dlužním úpisem nabyté jasné a neskrácené zachovalo.¹⁾

Desky zemské jsou zřízením čistě česko-moravským, v dějinách německých podobného příkladu nenalézáme. Zřízení toto zakládalo se, jak jsme nahoře připomenuli, na právě zemském a toto na zvláštních agrárních poměrech, které jak známo, tvořily téz základy politického práva v říši Česko-moravské.²⁾ Již dlouho před tim, nežli Německým právem v městech moravských německé zřízení do země se dostalo, tedy dlouho před Karlem IV., bylo se zřízení desk zemských již tou měrou vyvinulo,³⁾ že koncem XIII. století mohlo se již pomyslit na změnu způsoby jeho. Jelikož o držení pozemků a co s tim souviselo, jen soud panský

¹⁾ V době pozdější císař Karel IV. svou instrukcí pro desky zemské, danou ve Vratislavě dne 9. února 1359 uvedl jménem listiny, které se mají do desk vkládati. Cod. Dipl. Mor. IX. 93.

²⁾ Viz d. VIII. str. 278 sled.

³⁾ Zavedení práva Německého na Moravu pokládalo se již za příčinu, že zřízeny byly desky zemské; praveno, že knihy městské staly se vzorem deskám zemským. Důkaz o tom však nepodán. Nejstarší knihy městské, na př. olomoucké, jsou mladší nežli desky zemské, ačkoliv již z r. 1348 pocházejí. Kniha měla mít dve hlavní částky; první pro všecka městská nařízení a jména vyvolaných, druhá však pro obligatorní závazky, dohodnutí po dobrém a j. Přestáno však na nařízeních a kniha posud zachovaná jest jakýmsi protokolem, která všecko obsahuje, o čem se rada usnesla. Kniha může se tedy jakkoliv nazývat, ale desky zemské ne-představuje.

mohl rozhodovati, byla země k ulehčení stran rozdělena v jakési soudy okresní, cídy. Kde soud zemský zasedal, byly také desky zemské, tedy kolik bylo cídu čili soudů okresních na Moravě, tolik bylo nejspíše také desk zemských, tedy v Brně, ve Znojmě, v Olomouci, Hradci (u Opavy) a jak ihned uvidíme, i v Jihlavě a v Jemnici.

Nepředsedal-li panovník na soudě panském, ustanovoval k tomu svého komoří, jenž byl zodpověden ne panovníkovi, kterýž sám tomuto soudu byl podroben, nýbrž zemi, jenž na Moravě representována byla vyšší a nižší šlechtou, čímž vážnost komořího tou měrou vzrostla, že v XIII. století strany neváhaly, jestli soudy nešly a tedy také desky zemské nebyly otevřeny, změny v držebnostech jen komořímu oznamovati a na rozhodnutí jeho přestávati. R. 1269 Černín z Popovic prodal svůj statek v Studené jeptiškám oslavanským. Celá smlouva trhová měla být u soudu zemského ohlášena a tam do desk vložena. Avšak kupující a prodávající ohlásili raději věc pouze moravskému komoří Hartlebovi, který byl tehdy také purkrabím na Veveří a vlastním bratrem Černínovým a přestali na listině od něho o tom vydané.¹⁾

Obcházela-li se forma tímto způsobem, nepamatovalo se na lidské vášně, a tak povstaly zlořády, kteréž teprve císař Karel IV. zvláštní instrukcí o vkládání do desk zemských ze dne 9. února 1359 odstranil; zavedl znova bývalou přísnost a formálnost pro vkládání do desk zemských.²⁾ Potvrzování skrze komoří zemského, že stala se změna držebnosti, nazývá zlořádem na Moravě ode dávna panujícím, s kterým se již setkal nežli se stal markrabětem, což jest nám důkazem, že desky zemské, jak jsme pravili,

¹⁾ Cod. Dipl. Mor. IV. 40.

²⁾ Tamtéž IX. 93. K formálnostem těmto náleželo, aby desky zemské rozličnými zámky byly uzamčeny, k nimžto klíče svěřovány jen hodnověrným mužům ze soudu zemského a aby se desky zemské jen dvakrát do roka otvíraly.

již dlouho před ním na Moravě byly zavedeny. Asi sotva se mylím, spatřujeme-li již v rádě Otově z r. 1222 stopy desk zemských. O Otakarově potvrzení rádu toho pro kraj Brněnský z r. 1229 čteme: „Všecky statky dědičné, které za doby knížete Kunráta až na časy nynější osoby šlechtické bud ze stavu vyššího nebo nižšího bez odporu právně a pokojně držely, mají držitelům posavadním i budoucně v pokoji nálezeti.“ Zde se patrně naráží na doby válečné. Nemovitosti, jež za vnitřních válek od zápasících stran byly uchvaceny, z práva jim nenáležely, a kdo byl za války statku svého zbaven, mohl se po ukončené válce skrze desk zemského práva svého k němu dovolávat a způsobem tímto restitutio in integrum provést. Jen tento smysl mohou miti slova z Otova rádu uvedená.¹⁾ Máme tedy za to, že desk zemských r. 1229 na Moravě již rozsáhlou měrou se užívalo.

Že desky zemské, jak se podobá, vedeny byly zvláště pro cídu brněnskou, znojemskou, jemnickou a jihlavskou, že tedy i v místech těchto se nalézaly, vyrozumíváme z nejstarších kvaternů brněnských desk zemských, které se ještě zachovaly, kdež v prvních létech po 1348 vklady podle jmenovaných cíud jsou odděleny. O deskách hradeckých jest známo, že byly přeneseny do Opavy, kde bohužel r. 1431 shořely. O cídu olomoucké víme určitě, že za doby Přemyslovské měla desk zemské takové vážnosti požívající, že se k nim klonily všecky kraje moravské. Moravský cídař Vítěk ze Švabenic utvrzuje listinou dne 8. prosince 1303 v Brně věno své manželky Perchy, pravil, že je dal vložiti pro větší bezpečnost do desk zemských cídu olomoucké, k niž se kloní všecky kraje moravské.²⁾ Když se hned po vymření Přemyslovečů soudy panské usídliły v obou hlavních městech

¹⁾ Brandl, Glossarium, str. 36.

²⁾ „In tabulas publicas Olomucensis zude, ad quam universe provincie Moravie se reclinant, redegimus in signum efficacie amplioris! Cod. Dipl. Mor. V. 167. Conf. H. Jireček, Codex iuris Bohemicus. Tom. II. Pars II. pag. 13.

v Brně a Olomouci, i desky zemské zůstaly odděleny v Brně a Olomouci. Markrabě Karel propůjčil r. 1348 rozdělení tomu platnost zákonnou. Vklady děly se podle určitého topografického rozdělení čili podle obvodů obou nejvyšších soudů, tak, že co náleželo k brněnským deskám zemským, jen do brněnských desk mohlo být vloženo a naopak.¹⁾

Ten význam měly colloquia, sněmy zemské a spojený s nimi soud zemský a desky zemské.²⁾

V říši Česko-Moravské však byly ještě jiné sněmy, na nichž Čechy a Morava společně byly zastoupeny; můžeme je zváti generálními sněmy koruny české. Nežli Morava na markrabství byla povýšena, tedy před r. 1197 nejevila se ovšem ještě historická individualnost Moravy vlastními sněmy, na které by jen Moravané chodili; že však také ještě po roce 1197, když se Vladislav stal markrabětem Moravským, mohly trvat generální sněmy ve smyslu nahoře vytknutém, jest důkazem, jak houževnatě se udržovalo zřízení u lidu oblíbené a že zájmy oboustranné, tedy české a moravské byly totožné. Co tuto pozorujeme, shledáváme jasně vysloveno ve výsadním listě pro české kláštery Teplský a Chotěšovský. Král Přemysl uděluje tento list výsadní a zároveň potvrzení statků jejich k žádosti bratra svého, markraběte Moravského Vladislava na generálním sněmu v Praze r. 1213 „acclamantibus et laudantibus primatibus tam Bohemis quam Moravis.“³⁾ A král Přemysl potvrzuje

¹⁾ Nařízením císaře Ferdinanda III. ze dne 2. ledna 1642 spojeny oboje desky v jedny, kterým v Brně místo vykázáno. Vklady děly se z počátku latinsky, od r. 1480 česky a od vydání obnoveného zřízení zemského, v obou zemských jazycích.

²⁾ Bližších dat o deskách zemských dočistí se lze v Brandlově, Kniha Drnovská XIV. sled. a v Geschichte der Landtafel im Markgräfthum Mähren. V Brně 1857. Spisovatelem pojednání toho jest tehdejší ředitel desk zemských Demuth.

³⁾ Cod. Dipl. Mor. II. 73. Mohli bychom ovšem již také k r. 1205 a 1213 (Cod. Dipl. Mor. II. 34 a 67) poznamenati, že na sněmích tehdejší v Praze zasedajících přítomni byli markrabě Vladislav a biskup Robert

na obecném sněmě v Praze 1216 dar klášteru Plasskému udělený, pravil: že se tak stalo u přítomnosti biskupů Ondřeje Pražského a Roberta Olomouckého, pak jeho bratra markraběte Moravského Vladislava a mnohých jiných vážených osob ze stavu duchovního a světského.¹⁾ Také na colloquium, kteréž král Přemysl Otakar II. r. 1255 svolal do kláštera Strahovského v Praze, byli přítomni Bruno, biskup Olomoucký a jeho probošt katedrální Mikuláš a j. v.²⁾ Moravané tedy i když Morava stala se markrabstvím, nijakž se nerozpakovali, choditi také na sněmy české, kteréž nazývány, vyslala-li na ně i Morava své zástupce, jak jsme již pravili, sněmy generálními, poskytujice tak nejlepší důkaz, že lenní Morava není politicky oddělena od koruny české. Povědomí toho, že obě země k sobě náležejí, tak hluboce bylo zakořeněno, že generální sněmy až do r. 1615, ovšem ve změněných způsobách se udržely, aniž by v nejmenším samosprávu zemskou zkracovaly nebo jí na újmu byly.

Kromě soudu zemského působily na Moravě také ještě soudy menší, zbytky to z někdejšího zřízení župního, za kteréhož bývala na každém hradě župní pro jeho kraj čili obvod zvláštní správa a zvláštní soud. V čele správy župní byli župan (castellan), komoří a správce (villicus); župan, později purkrabí, péčoval o bezpečnost v župě, komoří spravoval berně a poplatky a třetí podporován jsa lovčím (magister venatorum) péčoval o dobrou správu statků župních. V čele župního soudu, k němuž příslušeli všickni obyvatelé v župě bez rozdílu, spatřujeme župního sudi čili cídaře a jeho notáře. Kolik hradů župních, tolik bývalo soudů a když koncem XIII. století toto župní zřízení vneseným právem

Olomoucký; nečiníme toho však, poněvadž obě sem náležející listiny po-važujeme za podezřelé, první pro vysoké v ní uvedené úředníky a druhou pro nesprávné datování.

¹⁾ „Quam plurimis tam clericis quam laicis non contemnende autoritatis personis.“ Cod. Dipl. Mor. II. 87.

²⁾ Dobner, Mon. VI. 25.

německým a vůbec soustředěním knížecí moci k úpadku svému se schylovalo, a když v užívání vešly sněmy zemské se soudním řízením, v nichž se správa a konání práva spojovalo: zachovaly se ještě tu a tam stopy bývalého zřízení; neboť jen tím se dá vysvětlit, kterak v listinách může se mluvit o soudech, jenž se na rozličných menších místech jménem a na rozkaz panovníka zemského od komoří zemského konaly. Byly to takřka kočující soudy zemské. Víme na př. z velehradské listiny, dané dne 13. června 1297, že se tak stalo v městě Hradiště. Město Hradiště mělo totiž již delší dobu spor s cisterciáckým klášterem Velehradským o jakési pastviny a lesy u Kunovic. Aby se tomuto dlouhému sporu učinil konec, obec hradišťská vyprosila si od krále Václava zvláštní soud do Hradiště. Při této příležitosti se dovídáme, že takovýto zvláštní soud byl napřed skrze komoří zemského, zde skrze Alberta z Noneken, městu, jehož se týkalo, oznámen a že město toto dalo veřejnými vyvolávací den soudní o trhu vyhlásiti.¹⁾

Jiný příklad máme z r. 1302. Věc týká se prodeje dědičné rychty v Králicích jakémusi Ebrovi v Králicích. Aby však o kompetenci dědičného rychtáře nemohlo být žádné pochybnosti, král Václav prohlásil: „Ve všech přích, kteréž přísluší před soud našeho komoří a které v Olomouci, v Brně nebo v jiných našich městech moravských rozsouzívá, nebude rozhodovati Ebro nebo jeho dědici, nýbrž komoří sám nebo villicus, a sice v Králicích; Ebro však a jeho dědici mají z takovýchto při dostávati třetí denár.“²⁾

¹⁾ Cod. Dipl. Mor. V. 66. „Nos iurati communitasque civium de Redisch scire volumus . . . quod dominus Albertus, camerarius Moraviae, nobis nostreque civitati nunciavit, nec non in foro instituit proclamari, quod ex edicto incliti domini nostri W. regis Boemie, in nostra vellet civitate iudicio presidere, et nostrum vel nostre civitatis damnum plenarie iuxta iuris formulam emendare.“

²⁾ „Causas vero, que ad iudicium Camerarii nostri pertinent, quas videlicet in Olmuz, in Bruna et aliis civitatibus nostris Moraviae ipse

Dálším zbytkem z doby zřízení župního byl soud slabný, jakýsi druh soudu smírčího, jenž rozhodovati mohl podle řádu Otova¹⁾ mezi stranami v nepatrných případech sporných libere t. j. bez ingerence cudy a absolute t. j. bez odvolání, tak že stranám bylo se podrobiti výroku soudečů smírčích. Jest to tedy táž inštituce, jenž později nazývána ubrmanství.²⁾ O soudech smírčích máme v listinách moravských mnoho dokladů. Rozsudimi však voliváni vždycky nejváženější mužové v zemi. Opatové kláštera Hradišťského a Velehradského nemohouce se r. 1263 shodnouti o jakési hranice mezi svými držebnostmi, vzesli rozhodnutí na soud slabný, do něhož zvoleni Vok syn Drslavův, Lambert z Boskovic, Bořuta z Vokova, Donín ze Skrbena a Ondřej Kavka.³⁾

Z nejstarší doby zřízení župního zachoval se dále soud mezní. Spory, jenžto povstávaly z nahodilého nebo svévolonného přeměnění hranic a mezi, nebyly rozsuzovány soudem zemským, nýbrž pod širým nebem tam, kde hranice byly porušeny, za zvláštních formálností od soudečů pro každý případ ustanovených, k čemuž předvolávání bývali svědkové stran sporných.⁴⁾ Právě okázanými formálnostmi,

iudicare consuevit, non ipse Ebro vel heredes sui, sed ipse Camerarius villicus ibidem in Creticz iudicabit et ipse Ebro vel heredes sui habebunt tertium denarium de eisdem.“ Cod. Dipl. Mor. V. 186.

¹⁾ „Illud etiam, quod dicitur zlubni sud, habeant inter se libere et absolute, scilicet de capra et ove et ceteris huiusmodi, praeter vaccam, bovem, equum ceteraque maiora.“ Řád Otův, č. 13.

²⁾ Brandl, Glossarium pag. 315.

³⁾ Cod. Dipl. Mor. III. 353.

⁴⁾ Srov. dr. VIII. str. 278—285. Obšírně o „Staročeském právě mezním“ pojednal V. Brandl v časopise „Právníku“ ročn. VIII. v Praze 1869 str. 117 sled. a 155 sled. Výklad slov „ut diviso nemore cum sepulchraris faciant sibi novalia“ z Cod. Dipl. Mor. II. 183, jaký jsme podali v díle VIII. str. 280, není správný; i prosíme, aby věta: „V listině z r. 1227 čte se . . . až: „v němž se nalézaly hroby pohanské“ se vyškrta, poněvadž v uvedeném místě znamenají Sepulchrarii řádové kanovníky zderazské v Praze, jejichž majetek hraničil s lesem, který podle

vykopáváním příkopu na místě sporném proti východu slunce, přisahou svědků až do košile svlečených, jenž stáli v příkopě čerstvě vykovaném, slavným příjezdem a odjezdem purkrabí, notáře a svědků měla se důležitosf tohoto soudu i na venek osvěcovati a při tom dokázati, že společenské poměry v zemi předce jen na rolnictví spočívají a z něho se vyvinuly. Způsoby tohoto soudu, jenž sáhá do doby pohanské, udržely se až do XVII. století.¹⁾

Pojednávše o soudě zemském, chceme podat ještě některé zprávy o zvláštních čili výminečných soudech z doby Přemyslovské. K soudům takovýmto náležejí:

1. soud dvorský, curia principis; 2. právo židovské, statuta iudeorum; 3. právo cizích kupců, hospitum mercatorum ius; 4. soud duchovní, ius canonicum; 5. soudy poddanské; 6. soudy hornické, iura montium et montanorum; 7. soudy porotní; 8. soud manský; 9. soudy městské.

Soud dvorský má původ svůj v snaze údělných knížat moravských vyvětiti sebe a poddané své z obyčejného soudu župního a z pozdějšího soudu zemského. Sudí dvorský od panovníka jmenovaný, nazýván iudex curiae, později sudi královský. Když byl konkordát z r. 1221 a 1222 na Moravě proveden, kláštery obdržely zvláštní diplom ze dne 10. března 1222, v němž kromě jiného v postávce 13. čteme: „Jelikož opatové a jiní církevní preláti ve svých přích k nikomu jinému se nemají utíkat nežli k nám, slibujeme jim, že před každým sněmem nebo také pokud sněmování trvá, přím jejich věnovati budeme nějaký čas, k čemuž povoláni budou

listiny r. 1227 měl se rozdělit. Úřední jejich název zněl: Fratres crucis signali dominici sepulchri Hierosolymitani ordinis S. Augustini, čili zkrátka Sepulcrarii, a klášter sv. Petra na Zderaze nazýván jednoduše: monasterium fratrum cruciferorum, nebo Sepulcrariorum. Na Moravě měli patronátní právo r. 1309 kostelů ve Švabenicích, před r. 1311 v Moravanech a r. 1326 ve Velké Meziříči a v Rudě.

¹⁾ V XVII. století vyšel o tomto soudě spis: O mezech, hranicích, soudu a rozepři mezní. Sepsal Jakub Menšík z Menšteina. V Praze 1600.

kanclér a několik velmožů.⁴⁾ Zde král zajisté zcela zřejmě prohlašuje soud dvorský za kompetentní úřad pro opaty a jiné církevní preláty, tedy ne pouze pro duchovenstvo řádové, nýbrž i pro duchovenstvo světské. I města, nežli vlastní jejich soudy byly zřízeny, příslušela v některých věcech před soud dvorský. Praví se na př. r. 1214 o městě Bzenci, že obyčejné přestupky má rozsuzovati podle přijatého práva břeclavského, velké zločiny však skrze sudího dvorského,²⁾ taktéž r. 1223 a 1234 o Uničově a vsi Střelic.³⁾ Soud dvorský byl v podstatě asi podobně zřízen jako soud zemský, maje své půhončí čili komorníky, sudi (judices).

Právo židovské, statuta iudeorum, datuje se z 29. března 1254. Praví se v této příčině: „Komorí zemský a ne rychtář městský, nebo král čili markrabě sám rozsuzoval důležitější spory mezi židy, ve sporech o menší věci soudil židovský od knížete dosazený sudí a porotci od obce zvolení.“⁴⁾ Židé tedy měli soud výminečný.

Právo cizích kupců. Již okolo r. 1178 Němci v Praze požívali výminečného soudního postavení; měli svého vlastního rychtáře, jemuž komorí zemský měl všecky pře přidělovati. Jelikož zákon tento r. 1231, 1274 a konečně i od krále Jana byl potvrzen a také pro Moravu ustanoven, můžeme jej bezpečně pokládati mezi soudy výminečné. Právo toto splývalo tou měrou s výminečným postavením, jakého Němci jako cizinci v Čechách a na Moravě požívali, že soud pro cizí kupce a soud pro cizí Němce byly totožny.⁵⁾

¹⁾ Jireček, Codex iuris Boh. I. 51.

²⁾ Cod. Dipl. Mor. II. 75.

³⁾ Tamtéž 148 a 266. „Inhibemus etiam, ne extra territorium suum ad aliena iudicia pertrahantur, sed secundum consuetudines suas in villa prenominita (Ztrelez) exhibeant iusticie complementum, eo excepto, ut si forte ipsos alicui in nostro iudicio convenire placuerit, respondeant coram nobis.“

⁴⁾ Viz d. VIII. str. 158.

⁵⁾ V potvrzení a rozšíření privilegia r. 1231 přiděluje se pře přímo komorí zemskému. Jireček, Codex iuris Boh. I. 68. Srovn. Erben, Reg I. 84 a 85 ad an. 1101.

Soud duchovní. Podle práva župního zboží duchovní a kněží příslušeli před soud obecný. Avšak již r. 1234 čteme v privilejích kostela Olomouckého: „Jelikož jsme slyšeli,“ praví markrabě Přemysl, „že duchovní čili klerikové mocí šlechty mnohem častěji nežli mocí knížete zemského bývají souzeni, že ti, kdož určením božským jsou povoláni, násilím bývají nuceni, aby se před soudem zodpovídali a že jako sedláci bývají trestáni: ustanovujeme, aby chom vrátili Bohu, od něhož všecko máme, což jeho jest: bude-li nějaký kanovník, nebo kněz, nebo duchovní od úředníků župních pohnán, aby se sice dostavil, ale ne aby byl souzen, nýbrž aby se představil; neboť vlastní pře musí být postoupena biskupovi nebo prelatům církve Olomoucké, aby tito podle práva kanonického rozsoudili mezi žalobníkem a obžalovaným.“ A v jiné privileji od téhož markraběte a z téhož roku se praví: „Ustanovujeme, aby i v těchto věcech šetřilo se práva kanonického; aby totiž žádný klerik nebyl poháněn před soud světský, aniž aby byl souzen od soudců světských, nýbrž aby všecky žaloby jakéhokoli druhu, jenž by na kleriky byly podány, jen od církve, k niž přísluší, byly vyřizovány. Zároveň ustanovujeme, aby rozvody manželství a vůbec spory manželské nenáležely před úředníky světské, nýbrž před soud církve podle ustanovení jejího.“¹⁾ Není tedy žádné pochybností, že duchovní měli svůj zvláštní výminečný soud.

Soudy poddanské.²⁾ Výminky z právomocnosti soudu zemského, jakých duchovní sbory nabýly, měly, co se týče soudnictví, ten důsledek, že poddaní takovýchto sborů

¹⁾ Cod. Dipl. Mor. II. 287 a 284. R. 1256 byly tyto privileje obnoveny. Tamtéž III. 218. S tímto duchovním soudnictvím nesouvisí nijakž soudnictví, kteréž duchovní jako držitelé statků vykonávali nad svými poddanými. Toto se srovnávalo, nebyly-li zvláštní privileje proti tomu, se soudnictvím, jaké nad poddanými vykonávali šlechtičtí a měštští držitelé statků.

²⁾ Viz o nich H. Jirečka, Slovanské právo II. 211.

byli také z působnosti soudů zemských vyprostěni a soudům klášterním podřízeni. V listině pro klášter Litomyšlský z r. 1228 král Václav sprostil poddané kláštera, co se týče zlodějství, příslušnosti k soudu župnímu doloživ, že na opatovi bude záviseti, jaké tresty by chtěl ustanoviti na takovéto zločiny.¹⁾ Soud takovýto nazýván, jak vysvítá z listiny pro klášter Hradištský ze dne 3. května 1256, „obecný schud“.²⁾ Z toho vyvinuly se zajisté soudy patrimonialní, tedy nová výjimka z obecného soudu zemského.

Soudy hornické, iura montium et montanorum. Známo jesti, že v XI., ale ještě více v XII. a XIII. století na Moravě hornictví se provozovalo. Zvláštní poměry hornické vyžadovaly záhy zvláštní zákonodárství, tedy soud výminečný. Jihlava, kteráž se r. 1227 jako město horní uvádí, měla již tehdy rádně zřízený soud hornický s rychtářem a porotci a sice soud tak dokonalý, že ihned stal se pravidlem a měřítkem pro veškeré hornictví na Moravě. Horní zákony jihlavské, jenž byly nejspíše okolo r. 1249 sestaveny a od krále Václava I. a syna jeho Přemysla Otakara II. potvrzeny, tvoří základ celého německého zákonodárství horního.³⁾

Dálší soud výminečný, jakýsi druh soudu porotního, týkal se penězokazů. Na obecném sněmě, jenž držán byl v Praze na den apoštola Ondřeje buď r. 1266, nebo 1283 nebo 1286, bylo ustanoveno: „Vzejde-li podezření, že na statku nebo držebnosti některého velmože razi se mince falešná a dokáže-li to pod přísahou sedmi velmožů, obžalo-

¹⁾ Cod. Dipl. Mor. II. 203. „Arbitrio domini abbatis relinquentes, ut pro his et aliiis culpis homines suos poena debita puniat.“

²⁾ Tamtéž III. 208. „Ad iudicia nostra,“ praví opat, „que in vulgari obecni schud dicuntur, venire cogatur.“ V Rusku se tohoto výrazu ještě užívá: Shromáždí-li se obec, mír, k poradě o svých věcech, nazývá se takovéto shromáždění „selský schud“, kteréhožto výrazu v češtině více neznáme, pročež navrženo, aby v listině se čtlo „selský súd“. O soudech selských podle práva německého viz díl VIII. str. 100.

³⁾ Obšírně o tom v díle VIII. str. 248—261.

vanému a podezřelému rovnorodých, propadne obžalovaný, aniž by se čekalo na dálší soud nebo rozsudek, životem a majetkem svým úplně v moc panovníka zemského. To platí i tehdy, bude-li miles t. j. nižší šlechtic, nebo sluha velmožův, nebo měšťan obviněn, že peníze kazí a bude-li sedmi rovnorodými a přisežnými svědky ze zločinu toho usvědčen. Vůbec může být důkaz proti obžalovanému penězokazovi proveden jen svědky jemu rovnorodými ale ne takovými, kteří by se mu co do hodnosti a společenského postavení nevyrovnali. Jsou-li však svědkové, jenž stojí výše nežli obžalovaný, svědectví jejich tím více padá na váhu.¹⁾ Že toto snesení sněmovní nemá všech známek soudu porotního v novověkém slova smyslu, nepotřebujeme zajisté teprve vytknouti a omlouватi, že jsme je vřadili jako soudy městské do řady soudů výminečných.

K výminečným soudům musíme počítati také z ciziny sice přinesené, ale v XIII. století na Moravě zdomácnělé právo manské, ius feodale, jehož první stopy jeví se na Moravě již r. 1220²⁾ a soudy městské, které rovněž z ciziny byly přineseny.

Základem práva manského bylo právo magdeburské, kteréž skrze biskupa Olomouckého Brunona (1245 až 1281) zvláště od r. 1250 na statech biskupství Olomouckého pevně

¹⁾ H. Jireček, Codex iuris Bohem. I. 157. Toto snesení sněmovní známo jest pouze z formuláře, je tedy bez letopočtu. Jireček klade je na uv. m. do r. 1266; uvážíme-li však události z let 1283 nebo 1286, máme-li na zřeteli, že tímto snesením sněmovním stala se také rozsáhlá opatření, jak se má vojsko chovati na pochodu a za picování, a kterak se škoda válečným lidem způsobená má nahražovati: máme dostatek příčin snesení toto položiti buď do r. 1283 nebo 1286.

²⁾ Cod. Dipl. Mor. II. 113. Hrabě z Hardeka obdržel od krále Přemysla za věrné služby dvě moravské vsi Určice a Jarošice. „Contigit autem, quod quidam miles, Bertherus nomine, a nobis (praví hrabě z Hardeka) fuit infeudatus de illa villa, que vocatur Scorscic (Jarošice), sed ipse nobis voluntarie resignavit, načež Jarošice se svolením královským a markraběcím připadly Velehradu.

se zakořenilo. Za biskupa jmenovaného povstala po sobě tato léna: 1251 osm lánů ve vsi Heršicích, 1255 vsi Glesín a Thomaz v Polsku, Rudoltice, Gottfriedsdorf, Slavkov (Schlackau) a polovice hradu Fulšteina v Slezsku, 1256 Slavičín, Bílovice, Biskupice a Prakšice, 1263 Choryna u Kleče a několik lánů v Miloticích, Býkovicích, Jiříkovicích a Milasově, 1268 Chotouň v Čechách a téhož roku několik lánů v Zálesích, Začanech a Modřicích, 1270 Bránek, Babice, Tučapy, Pačetluky, dva mlýny a osm dvorů u Kelče; dále Špičky, Tlustomostí a Kovalovice, 1272 Bělá, 1273 Krakovice a Ketř, 1274 Želetice, Kostelec, Pracov atd. Že léna původně jen pro mužské byla zřízena, jest známo; koupil-li však man statky za své peníze, mohl je od r. 1268 i ženským potomkům odkázati.¹⁾ Manové byli povinni odváděti ročně ustanovenou částku obili a peněz, konati službu válečnou na koni nebo pěšky s mečem nebo lukem. Královského potvrzení dostalo se tomuto zřízení Přemyslem Otakarem II. r. 1274, rozšířeno bylo biskupem Olomouckým Dětřichem r. 1281. Takovéto rozšíření bylo, by mohlo snadno zmařiti výhodu, jakáž v tom spočívá, že léno po meči se dědí, kterežto podstatné výhody biskup Bruno se domáhal. Biskup Dětřich totiž dovolil hned jakmile dosedl na stolec biskupský, listinou, danou v Olomouci dne 15. července 1281 manům biskupství Olomouckého, kdyby pro stáří, chorobu nebo chudobu svým povinnostem manským nemohli dostáti, aby léna svá se svolením biskupovým a jeho soudu manského směli prodati mužům počestným sobě rovnorodým, kteří pak jejich práva, ale též jejich povinnosti podle manského práva magdeburského nastoupili.

Byl-li nával o biskupská léna již za Biskupa Brunona veliký, rozmnožil se nyní ještě více poskytovanými výhodami; i není divu, že se s těmito many biskupského kostela olomouckého i v dobách o mnoho pozdějších setkáváme v takovém

¹⁾ Doklady u H. Jirečka, Slovanské právo II. 316.

rozsahu a významu, že tvoří stát ve státě, jenž měl své vlastní právo manské, své zvláštní úředníky, sudi manského soudu a přesedící, notáře soudu manského a j. v. své vlastní bernictví, svou zvláštní hotovost zemskou pod praporem biskupovým a své zvláštní desky manské.¹⁾

Soudy městské. Tyto výminečné soudy povstaly zavedením Německého práva na Moravu. Čeeme o nich podati bližší vysvětlení.²⁾ Na sklonku doby Přemyslovské obyvatelé jednoho města tvořili jaksi sbor, universitas civium, obec, jejíž záležitosti spravovalo collegium od měšťanů zvolené, přísežní soudní, kmeti, konšelé, cives iurati, scabini, consules.³⁾

¹⁾ Obsírně bylo pojednáno o manském zřízení v dílu VIII. str. 131—145.

²⁾ Srov. d. VIII. str. 79—131.

³⁾ Kniže Mikuláš chtěje městu Opavě r. 1290 zvláštní milosť pro půjčení, pravil: „ut prefate civitatis nostre Opavie viri iurati, consules et scabini, in eadem civitate nostra rectores et provisores preelecti, de nostre donationis munere hac fungi debeant liberaliter potestate, ut quicquid de omnibus artificibus eorumque mechanicis operibus, de rerum venundaliū et forensibus negotiis et exercitiis, imo de hereditatum suarum estimatiōibus, et similiter de singulis et universis causis factisque civilibus, ad ipsorum curam et providentiam pertinentibus, ad meliorationem profectumque dicte civitatis nostre Opavie fieri debentibus, de consilio siquidem seniorum et prudentum civium decreverint, quippiam adinvenire, ordinare, statuere, destituere, permittere, minure et augere, hec grata, rata, fixa et inviolabilia, sopita qualibet contradictionis instantia, volumus et precipimus sub nostre obtentu gracie ab omnibus firmiter observari. Item, ut videamur circa dictam, civitatem nostram Opaviam affluere benevolentia speciali, nos, iterum gratiam gracie cumulantibus, prehabitos consules et scabinos de potestatis nostre robore; huiusmodi extulimus libertate, ut dum in iure suo assederint iudicio quoquaque, suo presente iudice, hereditario vel non hereditario, et aliqua per ipsos sententia definitiva inventa fuerit et prolata, de consensu potiorum civium habita et laudata, quod nullus hominum possit vel audeat hanc prolationem sententie redarguere, aut verbo et opere aliqualiter contraire. Dignum est enim, ut ex eo, quia ipsi consules et scabini viri sunt iurati, quod eis perfecte credi debeat in hac parte. Preterea in subsidium et levamē civium Opavie predictorum omnes culpas et penas denariales, quas coram suo iudice hereditario vel non hereditario inciderint, minui gratiō fecimus in hunc modum, ut eorum maior pena denarialis triginta solidorum numero sententialiter desi-

V čele toho kolegia byl městský rychtář buď volený nebo od panovníka zemského jmenovaný. Hospodářské a civilní záležitosti obce bylo mu s konšely souditi a rozhodovati. Konšely z počátku panovník jmenoval, později obec navrhovala mu kandidáty, z nichž konšely ustanoval, nebo také jen potvrzoval konšely od obce městské zvolené. Tohoto způsobu města nejvíce se domáhala, poněvadž se tím žadoucí sa mo-správa nejlépe podporovala, zástupci města bývali z pravidla pouze na jeden rok jmenováni nebo voleni. Panovníkovi skládali přísahu, že s rychtářem městským budou ve všech trestních a civilních příslušníky městské nebo ty obyvatele, jenž sluší pod právomocnost městskou, podle práva a pravdy souditi, v městě řád a pokoj zachovávati, za kterouž přičinou měli moc zakonodárnou a výkonnou.

Úřad kmetů byl ovšem jen úřadem čestným; dostávali však podíly z pokut a poplatků, šlo-li do města jejich odvolání a vydávali-li poučení do jiných měst. V případech mimorádných, mohli se kmeti, kterých obyčejně dvanáct bývalo, ještě také mimorádnou radou pro určitou věc rozšířiti.

Vedle rychtáře městského zaujímal ve zřízení městském vynikající postavení písar městský, scriptor, scriba civitatis, notarius. Musel to býti homo literatus a býval obyčejně v radě městské jediným člověkem, jenž měl jakési vědecké vzdělání.¹⁾ Musel bývati v každém sezení kmetů, kde

gnetur, pena vero minor quatuor solidis designetur.“ Cod. Dipl. Mor. IV. 371 et 372.

¹⁾ V Jihlavě byl okolo r. 1272 kanovník olomoucký, magister Theodoricus, notarius Iglavie a r. 1288 vydána byla jihlavská listina „per manus Hermanni, tunc rectoris scholarum“. Cod. Dipl. Mor. IV. 100 a 344. Jaké vlastnosti se požadovaly od městského notáře, o tom nás poučuje uvozovací list města Pražského pro notáře jeho Mistra Petra daný v Praze 2. června 1296 „Statuimus etiam, quod si dictus magister Petrus et sui successores dictum notarii officium resignarent, suum statum in melius ex audiitorio dei et civium commutantes, vel etiam si decederent, extunc nullus ex ipsis civibus ad hoc debet dare operam et praestare, ut suus cognatus vel consanguineus in civitatis notarium eligatur propter

nezřídka svými vědomostmi rozhodoval; a jelikož úřad jeho byl doživotní, nabýval znalostí věci velikého vlivu. Notáři městští bývali od měšťanstva voleni a placeni. Hlavním úkolem jejich bylo, městské knihy vésti, rozsudky na určitá místa zapisovati, účty o jmění městském v pořádku mítí a za město a jak se podobá i za jednotlivé měšťany korespondovati. Co městský notář zaznamenal, jako nálezy konšelů, mělo moc právní a mohlo být jen novým nálezem konšelů smazáno.

Notáři podřízeni byli nižší úředníci městští nebo obecní, beneficiati nebo beneficiarii civitatis, k nimž nálezel být, praeco. U soudu městského zastával místo půhončího, dodával tedy půhony a předvolání, vyhlašoval rozsudky, vykonával tresty, prováděl exekuce, bděl nad bezpečností vězení a j. v., začež se mu odměny dostávalo. Výpovědi jeho platili za důkazy, jak se toho v právě Jihlavském na více místech dočítáme.¹⁾

Soud městský byl buď řádný nebo mimořádný. Soud řádný nazýván maniloquium nebo collegium matutinale. Děl se ve čtyřech lavicích, in quatuor scamnis, quatuor sedilibus, vel bancis iudicariis t. j. v slavném sezení všech kmetů za předsednictví rychtářova. Soud ten, při němž jen konšelové mohli být původy a při kterém žaloba byla neodvolatelná, nazýván také soud postavený a jelikož jen za doby ranní směl zasedati, pojmenován maniloquium.²⁾

partem suorum amicorum magis quam civium promovendam; sed homo communis, literatus et fidelis, qui sufficienter civium sciat dictare literas et ipsorum negotia pertractare, et qui omnibus civibus benivole et libenter serviat, per ipsos iuratos et alias maiores cives in civitatis notarium eligitur sub singulis conditionibus superius praenotatis.“ Embr, Reg. pag. 737.

¹⁾ Viz díl VIII. str. 255 sled. i s důkazy tam podanými, a Tomaschek, Deutsches Recht in Oesterreich. Ve Vídni 1859. Str. 134. Notáři zastávali naše právní zástupce nebo advokáty.

²⁾ Doklady k tomu u JUDra. Jaromíra J. Haněla: O vlivu práva německého v Čechách i na Moravě. V Praze 1874. V článku „práva městská,“ řídíme se dílem tímto. Str. 143—164.

Sezení takovéto nebylo však pouze iudicium v přísném slova smyslu, nýbrž bylo vůbec slavným sezením, v němž se vyřizovaly věci, které trvalými měly být, na př. všechny převedy, zájmy a t. d., zboží dědičného a vlastního, smlouvy, které před soudem uzavírány, aby měly platnost trvalou, závěti a t. d.¹⁾

Soud mimořádný držíván v záležitostech méně důležitých, kde a kdykoli toho potřeba vyžadovala, beze všech formálností. Tu každý mohl žalobu přednéstí a zase ji odvolati. Podobá se, že v takovýchto případech nález jednoho neb několika přísežných dostačoval, byli-li od rychtáře k tomu vyzváni.²⁾

Základem soudního řízení ve věcech civilních a trestních byla žaloba. Nebylo-li původů nebo žalobníků, nebylo soudců; poháněti však mohl ten, komu se ujma stala nebo jeho nejbližší příbuzný a před řádným soudem některý městský přísežný, který tedy zastával místo veřejného zástupce. Jen tehdy, běželo-li o zločin vůbec známý, nebylo potřebí tímto způsobem žalobu podat. Avšak měla-li žaloba platnou být, musela být, počítajíc ode dne, kdy se trestní skutek zběhl, do určité lhůty podána, jinak právo k žalobě promlčeno, nedalo-li se prodlení takové dostatečnými důvody omluviti.

Byla-li žaloba podána, oznámena pohnanému biřicem buď ústně nebo mu dodána také písemně a on před soud městský předvolán. Nedostavil-li se, pohnán podruhé a potřetí, a pakli že ani potom neuposlechl, původ při vyhrál a pohnaný vypovězen z města nebo dán do klatby městské, což se také stalo, dopustil-li se velikého zločinu a nedostavil-li se před rychtáře na první předvolání.³⁾ Dostavil-li se ob-

¹⁾ Tomaschek, Deutsches Recht. Str. 130.

²⁾ Ibidem 129. „Iudicium autem extraordinarium est sine solemnitate de vilibus causis, vel casibus cognoscere, que cottidie occuruntur.

³⁾ Si homo ad iudicium citatus personaliter stans coram tribunalii, postquam querimoniam super se motam audiverit, a iudicio aufugerit, si

žalovaný k soudu, původ musel žalobu před ním opakovat a soudní přísežné za nález žádati. Pohnaný měl nyní právo brániti se, neučinil-li toho, při propadl; podal-li námítky, vyzval jej soud, aby dokázal, co uvádí.¹⁾

Průvody. Vedení důkazu dělo se pouhou přísahou, nebo přísahou s pomocníky, předvoláváním svědků, soudem samým (soudním svědectvím) a konečně ordaliemi, ale jen v řídkých případech, odhodlal-li se obžalovaný buď z hrdosti nebo zpupnosti dokázati svou nevinu soubojem — jediný to způsob očisty v právech městských — místo aby se jiným způsobem ospravedlnil, jak mu to právo městské dovolovalo.²⁾ Strany však mohly přivésti s sebou obhájce své, jenž znaly právní formality, na které veliká váha se kladla;

causa est civilis, statim in ipsa succumbit; si autem est criminalis, ultra hoc, quod in causa cadit, etiam continua proscriptitur pleno iure.“ Rössler, Stadtrechte von Brünn. V Praze 1852, str. 10.

¹⁾ Tomaschek poznámenává o tomto kuse v Deutsches Recht str. 144: „Als leitender Grundsatz im ganzen Strafverfahren . . . ist der anzusehen, dass im Allgemeinen der Angeklagte näher daran ist sich zu reinigen, als der Kläger ihn zu überweisen . . . Der Beweisführer d. h. derjenige, der das Recht zum Beweise hat, hat einen unbedingten Vorzug vor demjenigen, der seinen Beweis leiden muss. Daher drehen sich alle bei den einzelnen Arten strafbarer Handlungen über das Verfahren ausgesprochenen Sätze um die Hauptfrage: „Wem die Rolle der Beweisführung zufällt.“

²⁾ V městském právu brněnském ze XIV. století uvádí se také „Capitulum de tormentis“. Jest otázka: užívalo se také v době Přemyslovské mučidel? Apelační soud města Uherského Hradiště učinil doměstyse Napajedel, kde sedlák jakýsi vynutil chtěl mučením přiznání z pacholka svého, kterého měl v podezření, že synovi jeho dva groše ukradl, tento pozoruhodný nález: „Sciendum etiam, quod tormentis non est semper, nec etiam unquam fides adhibenda; nam probatio tormentorum res est fragilis et periculosa, veritatem fallens. Multi enim patientia et duritia tormentorum ita tormenta contempnunt, ut ex primi ab eis veritas nullo modo possit. Alii vero tanta impatientia vincuntur, ut in quovis facto mentiri magis, quam tormenta pati velint, et ita fit, ut etiam vario modo fateantur, ut non tantum se, sed etiam alios criminentur“. Rössler, Brünner Stadtrechte. Str. 327.

neboť řízení u soudu městského bylo ústní a veřejné a odvolání mohlo jít jen ke komisaři nebo hejtmanu zemskému. Ukázalo-li se, že odvolání jest neodůvodněné nebo lehkomyslné, propadl těžké pokutě, kdo se toho dopustil. Týkala-li se věc nedbalého dlužníka a nemohl-li nebo nechtěl-li tento, ačkoliv nález byl vynešen, platiti, měl věřitel právo, tak dlouho jej vězniti, dokud by nezaplatil.¹⁾ Straně, jenž při propadla, bylo uloženo, aby o věci vždycky mlčela a j. v.

Tresty v pravě městském řídily se podle viny dokázané. Avšak i v pozdním ještě středověku z trestů těchto vyzíraly patrně náhledy všeobecně panující, že veřejný trest jest pouze způsobou právní pomoci, zákonem ustanovenou, jakáž se od soudu poskytuje poškozenému a jeho rodině krevní pomstu konající, že jest pouze výpomocným prostředkem, aby lid sám si ku právu nedopomáhal, což se s pokročilou dobou nesrovnává. Na nejstarším Německém právě se zakládal a z toho, že sám mstiti se mohl, komu bylo ukřivděno, vyplýval náhled, že ten, komu bylo ublíženo nebo jeho rodina mohli buď soudem nebo svémocně právo si zjednat. Avšak ačkoliv náhled tento jinému ustoupil, předce i nyní ještě nejtěžší trestní věci mohly se před soudem buď rigore iuris nebo gratia compositionis vyřizovati. Jet dovoleno ještě, aby místo trestu, kterým tělo se zohavuje na př. místo useknutí ruky ano i místo zneuctivajícího trestu určitá pokuta peněžitá se nahradila.²⁾

Tresty byly tohoto druhu: trest smrti, psanství, tresty tělesné, vězení, tresty na cti, propadnutí majetku a pokuty

¹⁾ Městské právo jihlavské vyžadovalo: „Si quis aliquem hominem in iudicio pro debitibus suis obtinuerit, et non habens, unde solvat, et si creditor carere noluerit, iudex, cui solvere tenetur, manu propria creditorū tradat, et sic tenebit eum nec in frigore nec in calore, sed ferro manuali, et pascat eum parte panis, qui emptus est pro denario, et cipho aque; si vero furtim effugerit, extunc creditor ubicumque ipsum arripuerit, cum scitu iudicis ipsum capiūrum tenebit“. Tomaschek, Deutsches Recht, str. 233.

²⁾ Tomaschek, Deutsches Recht. Str. 157.

peněžité. Trest smrti, capitalis sentencia vyměřoval se na zabití, falšování mince, podávení čili násilné smilstvo, hrdost a výboj (*invasio domus*), na žhárství, incendium, byl-li pacchatel při tom polapen, na zlodějství při požáru, měla-li věc ukradená cenu 60 denárů a vůbec na velikou krádež, na zúmyslné zranění při požáru, na loupež kostelní, na oloupení ženy, na cizoložství, uprchl-li cizoložec poraněn, na dvojenství, na únosbu dívky, nerozhodla-li se pak pro svého únosce, na prodej některého člena rodiny,¹⁾ na činné porušení míru, na přijímání kostelních věcí, které by měly cenu přes 10 hřiven do zástavy nebo ku přechovávání a konečně na souložství žida s křesťankou a nebo křesťana se židovkou.²⁾

Podle hrdelních zločinů svrchu uvedených vykonával se také trest smrti u soudu městského rozličným způsobem a sice: provinilci popravováni mečem nebo věšeni, lámání kolem, spálení, nabodnutí na kůl, zahrabáni za živa a utápění.³⁾ Psanství, proscription, na rok a den, uvalováno přede vším pro neposlušnost soudu, pak nahražovalo trest smrti, kterým soud podle přísného práva měl provinilec potrestati, až se provinilci podařilo nabýti odpuštění těch, kdo jej pohnali a vinu svou smazati porovnáním s nimi a zapravením soudu poměrně nepatrné pokuty peněžní. — Tresty tělesné byly toho způsobu, že ufata ruka, že křivopřísežníkům vyříznut jazyk nebo že provinilec vymrskán veřejně na pranýři.

Kdo odsouzen svobody osobní, seděl bud určitý čas ve vězení nebo v kládě, (*in trunco*). — Trest na cti v tom

¹⁾ „Quicunque filium vel filiam, vel amicum alicuius seduxerit ad vendendum, vel alio modo aligienaverit, rotali peno subiacebit.“ Městské právo Jihlavské u Tomaschka, tamtéž str. 255.

²⁾ „Si aliquis iudeorum cum christiana muliere adulteratus fuerit, raptus et duobus viris convictus, ambo vivi sepeliantur. Simile fiat, si christianus cum iudea commisceatur, et raptus convincatur uno christiano et duobus indeis.“ Právo Jihlavské na uv. m. 296.

³⁾ Městské právo Hodonínské z r. 1228: „Fur sive falsarius, si inventus fuerit, non alias nisi ibidem suffocetur“. Cod. Dipl. Mor. II. 205.

záležel, že rouhač bohu konal veřejně pokání. Majetek propadával z počátku panovníkovi, později městům, často v té příčině propůjčovány městům výsady a na sklonku doby Přemyslovské byla se již zásada ujala, že pozůstalost zločincova nespadá na panovníka, nýbrž na zločinceovy dědice, ženu a dítky jeho. Co se konečně týká pokut peněžitých, emendaes jsou buď pokutami soudními, emendaes v užším slova smyslu nebo náhradou za škodu, *compositio*, obyčejně však oboji tento druh býval spojován. Nejvyšší soudní pokutou bylo, pokud nám jest známo, 60 solidů rychtáři a 30 každému přísežnému a nejmenší 12 denárů.¹⁾ Tolik o soudě městském jakožto o soudě mimotním.

MORAVSKÉ SOUDNÍ ŘÍZENÍ.

Soudní řád a jeho částky: řízení průpravné, řízení průvodné a řízení exekuční. — *Půhon a půhončí.* — *Očisty a přísahy.* — *Vedení práva.* — *Přidědění.* — *Právo zemské ve věcech trestních.* — *Tresty a jich způsoby podle práva zemského.* — *Útočiště.* — *Pokuty peněžité:* *hlava, svod, nárok, nedoperné a hrdost.* — *Roztřídění zločinů podle H. Jirečka.*

Pojednavše tímto o starém soudu zemském, o zbytcích starých soudů župních a o některých způsobech soudů mimotoních, chceme ještě podat některé zprávy o soudním řízení z doby Přemyslovské.

ad. 1. *Řízení průpravné* nazýváno též *půhonné*, jelikož přední úkol měly tu soudní předvolání, půhon a soudní poslové, půhončí. Aby však soudní půhon nabyl formální platnosti, musela předcházeti *opověď*²⁾ t. j. náležité ozna-

¹⁾ Tomaschek, Deutsches Recht. Str. 158—162.

²⁾ Ottonis Stat. č. 15. „Quando aliquis vulneratur de foro veniendo, vel alibi, notificetur curiae.“

mení zločinu a škody z něho vzniklé a sice před tím soudem, u kterého potom měla se pře ličiti. O pověď musela se státi ve lhůtě určité, ne příliš dlouhé, počítané od toho dne, kdy křivda se stala, poněvadž v určitých případech, jmenovitě pro krádež, polní pych, vraždu a násilné smilstvo vysýlání bývali komornici, aby před početím pře skutečnou povahu zločinného skutku vyhledali; žalující, opovědce, zaplatil při této příležitosti soudci určitý poplatek, o povědné, kterýž později dva bílé haléře obnášel. Teprve když opověď se byla stala, měl opovědce právo k žalobě, nároku.¹⁾

Prirozeným následkem nároku bylo soudní předvolání, půhon, citatio (před soud poháněti, in ius agere). Bez půhonu nebyl nikdo povinen k soudu státi. Měl-li však původ právní platnost míti, muselo se při jeho spisování a provádění jistých formálností šetřiti. Na př. při sepisování půhonu muselo se správně uvést jméno křestní, stav nebo pojmenování a statek pohnaného, kde měl své zboží nemovité a své seděni čili bydlíště. Byl-li půhon vydán, bylo se pak spravovati řádem Otovým, jenž ustanovuje: „Žádný půhončí nemá nikdy poháněti toho, jehož se týče, bez svědkův, jmenovitě jest povinen miti podle sebe netoliko posla županova a posla cíudařova, ale i dva kmety z okolních vesnic,²⁾ kdyby šel komorník sám druhý nebo sám třetí bez poslův

¹⁾ Doklady v Cod. Dipl. Mor. II. 144, 203, 210, 272 a III. 158. „Nárok, quod accusatio vocatur.“

²⁾ Uvedení zde „probi viri de circumsedentibus villis“ jsou svědci uvedení v listině Přemysla Otakara pro klášter Hradišťský ze dne 21. ledna 1278 (Cod. Dipl. Mor. IV. 207) jménem „beneficiarii fide digni, qui Kmetye vulgariter nuncupantur.“ Půhončího měla vlastně celá ves provázeti a vysvědčení mu vydati, že půhon skutečně provedl, a tak asi v nejstarší době bývalo, poněvadž tato povinnost nazývá se osada, povinnost to obtížná a nebezpečná, kteréž církve hleděla záhy poddané své osvoboditi. „Nec ullus camerarius ducat aliquem pauperem ecclesiae Brevnoviensis in testimonium ad citandum aliquos homines, quod ozzada vocatur,“ praví se v jedné osvobozenací listině pro klášter Brněnský z r. 1220. Erben Regesta 290 sled.

úředničních, nic za něj, byl-li by zabít, neodpovídáno. V době pozdější (čeho se dále o půhonech dovidáme, pochází jen z doby Lucemburské) půhončí a přidani jím kmeti nesměli zbraní s sebou míti. Aby se mohl vykázati, že jest ku pohánění splnomocněn, k tomu sloužil mu seznam všech osob, jenž měly být pohnány, od menších úředníků při soudě zemském vydaný a pak prut, hůl v ruce odznak to úřadu poselského; neboť půhončí nemohl svůj úřad vykonati jízdro, nýbrž pouze pěšky.¹⁾ Neshledal-li půhončí doma toho, koho pohnál, oznamil půhon čeledi a udělal si někde tajné znamení nebo přinesl s sebou třísku z hlavních vrat, aby se vykázal, že povinnosti své dostál a půhon oznámil. Dále mohl být půhon jen dopoledne doručován, poněvadž vůbec soudní řízení jen dopoledne se mohlo konati. Pohnaný nebyl povinen půhonu odpoledne přijmouti a půhončí směl jej pouze tam odevzdati, kde pohnaný s manželkou přebývál. Byl-li pohnaný zapírán, měl půhončí právo obydlí prohledati. Meškal-li pohnaný mimo zemi, náleželo na rodinu jeho, oznamiti mu, že jest pohnán, byl-li v sousedních zemích v Polsce, Slezsku, Čechách nebo Rakousích; vydal-li se však do Francie, Italie nebo k svatému hrobu, čekalo se s půhonem až se navrátil.

Půhon opověditi mohl každý svobodný a plnoletý Moravan, nesvobodný skrze svého příslušného pána, mniši a jeptišky jen se svolením svých představených. Každému bylo půhon podati osobně, jinak by neměl platnosti. Jen osobám stářím nebo nemoci postiženým zemský soud v každém případě zvláště uděloval dovolení, aby se k opovězení půhonu mohly dát zastoupeni. Kláštery měly tu výsadu, že

¹⁾ Výminkou byl půhon slunečný. Zameškal-li někdo pátek, zemský soud předcházející, na který se půhony výhradně opovídaly, mohl pohnanému půhon ještě v sobotu, ale před západem slunce, odtud půhon slunečný, doručiti. Přišel-li půhončí po západu slunce, půhon neměl platnosti. V Čechách bylo se půhončímu vykázati přinesenou pečeti soudní. Takováto pečeť se zachovala; čte se na ní: „S (igillum) iusticie totius terre S. Wencezai, ducis Boem“. H. Jireček, Slovanské právo II. 224.

půhončí, chtěl-li půhon dodati, nesměl do vsí jejich vejít, nýbrž že jej musel doručiti jejich světskému prokuratorovi nebo správci statků, aby ten jej odevzdal osobě, již se týkal. Klášter Oslavanský, Velehradský, Hradištský a j. v. požívaly této výsady.¹⁾ Každý opovědce musel půhon přinéstí napisaný na ceduli a povinností úředníků soudních bylo ceduli doslovňě do kněh půhonných i tehdy vepsati, shledali-li nějakou vadu formální, „neb každému jest půhon jeho buď k zisku neb k ztrátě,“ platilo za pravidlo. Z bratří nedilných nejstarší musel poháněti. Společní držitelé jednoho statku museli být všickni pohnání, rovněž museli všickni půhon opověditi. Za rozličné trestné skutky nemohlo se jedním půhonem poháněti, sice by půhon byl neplatným. Výlohy a škody musely být v půhoně oznámeny, jinak nemohly se vymáhati. Pro jednu věc nemohlo se podruhé pohnati, zvláště bylo-li již o tom nalezeno; kdo to učinil, byl uvězněn, „což v této zemi za veliký posměch se pokládá“. Půhon mohl být jen u toho soudu opovězen, do jehož desk zemských statek, kterého se půhon týkal, byl vložen a j. v.²⁾

Nápadno jest, že v listinách moravských jen na dvou místech vyskytuje se název půhončí, r. 1215 a 1276, a předce zajisté bylo pro časté pře, s nimiž se v době Přemyslovské setkáváme, velmi mnoho osob k tomu, aby obžalovaným půhony dodaly. Okolnost tuto vysvětlujeme si latinským pojmenováním „camerarii“, kterým se půhončí v listinách nazývají a které nesčíslněkráte, ale v rozličných významech přicházejí, tak že nejsme s to, abychom úředníky jménem tímto naznačené, roztrídili. Tolik však zdá se být jisto, že camerarii z nižší šlechty, jenž od soudu nebo jménem panovníkovým posýlani bývali k obcházení a ustanovování hranic, a beneficiarii z listin známí, v době starší do třídy půhončích náleželi.

¹⁾ Cod. Dipl. Mor. II. 191, 258, 263, 281.

²⁾ Obširně o půhonech pojednává V. Brandl v Právníku ročník VIII. 1869 str. 190—206, kdež také rozličné způsoby půhonů jsou vytěny. Pak Brandl, Glossarium pag. 281. Ličením tímto jsme se spravovali.

Ve sporu kláštera Hradištského s poddanými lužickými, o čemž bylo již vypravováno a v rozhodnutí o tom sněmu zemském ve Znojmě ze dne 9. září 1215, uvádějí se mezi úředníky, na které od sněmu bylo vzešeno, aby opata Hradištského ve zboží jemu a klášteru jeho přisouzené zvedli a hranice jeho ustanovili: Bavor komoří zemský, župan Záviše a cídař Velíz s „camerariis, qui vulgo pohonci dicuntur, načež se uvádějí jména jejich: Myslik z Medlova, Bohudar a bratr jeho Janek z Duban a Střemen z Chudobína a v ko-relatní listině téhož datum ještě také jakýsi Greton.¹⁾ Druhou listinou, v níž se půhončí výslovně připomínají, soud olomoucký potvrzuje dne 4. července 1276 klášteru Hradištskému koupi dvou lesů mezi vesnicemi Chomoutovem a Březím od Kasty z Křelova. Mezi svědky, jenž také zde koupené lesy měli obejít, jmenují se: půhončí Radoslav z Hostkovic, Pich a Martin ze Senic.²⁾ Za doby Lucemburské byly půhončí jen u zemského soudu olomouckého, u brněnského najímalí se k tomu poslové. Zřízení toto pochází asi z té doby, když na sklonku doby Přemyslovské desky zemské hlavně jen v Olomouci byly soustředěny; a jelikož zřízení toto s deskami zemskými a tedy se soudem zemským souviselo, půhončí ovšem jen při něm bylo potřebí.³⁾ Půhončí tvorili ještě okolo r. 1630 při zemském soudě v Olomouci jakýsi sbor, jenž měl své představené. Půhončí požívali vlastních svobodných pozemků, z nichž až do r. 1603 žádných daní neplatili; a vůbec až do r. 1788 byly zvláštním výminečným stavem. Když stav tento přestal, bylo ještě 36 svobodných půhončích statků.⁴⁾ Za doby Přemyslovské byly takovéto svobodné půhončí pozemky, jak se dá dokázati, r. 1251

¹⁾ Cod. Dipl. Mor. II. 78. Conf. na uv. m. 81.

²⁾ Cod. Dipl. Mor. IV. 178.

³⁾ Tamtéž V. 167.

⁴⁾ Podle Brandlova Glossarium pag. 283 bylo ve vsi Sobiškách 16, v Křehovicích 1, v Radvanicích 6, v Hostkovicích 6, v Nelešovicích 4 svobodné půhončí grunty. Dříve také v Dubčanech, Předmostí a Morkovicích.

v Topolanech, 1254 v Lodenicích a 1265 ve vsi Lešicích.¹⁾ Z takovýchto statků půhončím plynuly jich příjmy, jež zlepšovány ještě dietami, placenými za míli od těch, pro koho pořáňeli a přiměřeným zaopatřováním na cestě, k čemuž půhončí měl právo. Diéty nazývány půhonné a zaopatření vřez.²⁾ Vřez bylo ovšem opovědci a vyhrál-li při, pohnanému poskytnouti buď in natura nebo penězi jej nahraditi; ale hrabiví poslové soudní poroučeli sobě ztravu dávati od lidi těch osad, kudy se brali; tím ovšem vzniklo celým obcím veliké břemeno, jehož se výsadami hleděli sprostřit. Poddání kostela pražského osvobození vřezu r. 1221 králem Preymyslem Otokarem;³⁾ a jelikož o břemenech tomto ve výsadách klášterních více zmínka se neděje, podobá se, že během XIII. století přestalo.

ad. 2. Řízení průvodné. Byl-li půhon vykonán, pohnaný vyvolán. Nedostavil-li se, propadl při, nemohl-li se dostatečně omluviti. Jest-li pohnaný stál ku právu a původ též, násleovalo rádné ličení pře tím způsobem, že advokáti, které strany z pravidla s sebou přiváděly, řeči své přednášeli, až soudcové nabýli přesvědčení, že mohli rozsouditi. Stranám tedy bylo volno řeči přednášeti a důvody vykládati beze všeho obmezení. Nejrychleji pře rozhodnuta, přiznala-li se strana pohnaná, zkrátka a upřímně k svému provinění; složitější byla pře, vedl-li se důkaz listinami nebo výpisu z desk zemských,⁴⁾ nebo byl-li svědkové vyslýcháni; trapným

¹⁾ „Terra Cameriariorum in Topolan, terra duorum Cameriariorum de Lodeynic, villa de Lessicz, quam Camerarii hactenus possederunt. Cod. Dipl. Mor. 139, 190 a 371.

²⁾ V řádě Otavě se praví: „Item si quis citatus fuerit et obtinuerit ius suum in iudicio, neque wrez neque pohonne, sed solummodo denarios duos persolvat, quod pomocone vulgariter appellatur.“ Jireček, Codex I. 71.

³⁾ Cod. Dipl. Mor. II. 124.

⁴⁾ Tamtéž III. 25. ad an. 1243 se strany kláštera Louckého pro patronátní právo v Prostoměřicích, též v Cod. Dipl. Mor. III. 194. Opat Hradišťský Robert předložil totiž ve při své s bratry z Vážan na

a nejistým bylo průvodní řízení, měla-li se vina nebo nevina přisahou a očistou dokázati.¹⁾

Za očistu sloužily podle imunitní listiny pro klášter na Hoře sv. Hipolyta meč, kyj, voda a železo t. j. zkouška ohněm, vodou a soubojem. Od r. 1228 očisty často se připomínají, avšak pouze v listinách klášterních, kterými poddaní klášterní osvobození byli těchto očist, z nichž si císař Fridrich II. již r. 1231 posměch tropil, „poněvadž ani povahou věci samé nejsou odůvodněny, ani pravdy nedokazují.“²⁾ Stalo se tak r. 1228 a 1238 pro panenský klášter Oslovanský, 1233 pro město Kyjov a část držav kláštera Hradišťského, 1234 pro klášter Loucký, 1235 pro Zábrdovice a 1238 pro Hradiště.³⁾ Již podle rádu Otova bylo tomu, kdo zkoušku

důkaz že Střelná náleží klášteru, r. 1255 zemskému soudu listinu od markraběte Vladislava vydanou.

¹⁾ O očistách a přísaze bylo v díle IV. pojednáno.

²⁾ Winkelmann, Kaiser Friedrich II., 369 a Quellen für Baierns Geschichte. D. VII. 313—409. Rockinger vypsal veškeré obřady při očistách vodou, železem a žaltářem. V příčině souboje ustanovoval rád Preymysla Otakara: „Si Iudeus clam fuerit interemptus, ut per testimonium conclave non possit amicis suis, quis eum interemerit, si post inquisitionem factam aliquem suspectum habere cooperint Iudei, Iudeis pugilam contra suspectum volumus exhibere“. Jireček, Codex I. 139. Iura originalia civitatis Brunnensis asi z. 1243 ustanovují: Item si quis de homicidio incusatus confessus fuerit, quod id fecerit vi repellendo, id est notwære seines leibes, si hoc ipsum probaverit metseptimus probabilium virorum, inter quos septem sit unus de iuratis principis, innocens erit, et si iuratum habere non poterit, acquirat eum per Dei iustitiam, id est, per iudicium aque; si vero in aqua processum non habuerit, sed defectum, acquirat cum per ignitum ferrum, et talis expurgatio et iudicium cuiilibet indulgetur, qui de homicidio inculpatur“. Rössler, Stadtrechte von Brünn, pag. 345.

³⁾ Doklady v Cod. Dipl. Mor. III. 149 a II. 190, 257, 272, 296, 337 a 351. Místo ve všech tuto uvedených listinách souhlasné zní: „Ius etiam, quod datur pro capite, eis concedimus, de fure et latrone statuentes, ut si fur vel latro in bonis ecclesie prememorare fuerit deprehensus in furto manifesto, vel de aliquo occulto accusetur, videlicet quadam iudicium ferri cendantis, vel aque, vel vomeres calcandos, vel duelli, et convincatur

očistnou šfastně podstoupil, zapravit sudímu 2 a knězi, jenž při tom působil, 14 denárů „čistotného“, až markrabě Přemysl osvobodil poplatku toho r. 1234 nejprvé poddané kostela olomouckého, o rok později také poddané kláštera Zábrdovického a 1238 kláštera Hradištského, „poněvadž ti, kdo zkoušku očistnou šfastně podstoupili, od boha a ne od lidí byli podporováni.“¹⁾

Nejdéle udrželo se jakožto důkaz „právo s meči neb na kyje seděti“. Ještě „Majestas Carolina,“ jenž byla r. 1350 vyhlášena a r. 1355 opakována, připouští v soudnictví souboj v těchto třech případech: při velezradě, jenž se týká krále a rodu jeho, při zrádném vydání krále, tvrze nepříteli, byl-li skutek tento 18 svědky a sice po 9 s každé strany dokázán a při urážce veličenstva cti se dotýkající.²⁾ Člověk nižší nemohl nikdy vyzvat vyššího na souboj, tedy ne sedlák neb měšťan šlechtice. Vůbec jen záležitosti čestné oprávňovaly k řádnému souboji,³⁾ kterého v soudnictví moravském ještě v XVI. století se užívalo.⁴⁾

Přisaha, kletva, iuramentum jakožto prostředek průvodní, byla jinak při žalobě na přestupek prostý a jiná na přestupek složitý. Při žalobě prosté stačila pouze přisaha obviněného.⁵⁾ Nebyla-li žaloba prostá, nýbrž se zvláštnimi okolnostmi spojena, pouhá žaloba obviněného nestačila více,

aliquo istorum in iudicio seculari, bona furis, sive rei, dicto monasterio integraliter remaneant, iudices autem, quorum interest, faciant de reo, quod eis iustum videbitur“.

¹⁾ „Illud etiam, quod vulgo dicitur Cistothne, ne ab hominibus ecclesie (Olomucen) accipiatur, inhibemus.“ Cod. Dipl. Mor. II. 287. „Ab eo autem, quod vocatur cisthotne, liberos esse concedimus pro eo, quod per Deum sunt adiuti, non per hominem.“ Na uv. m. 296 a 337.

²⁾ Maiestas Carolina, n. 80 a 81. H. Jireček, Codex iuris Boh. II. 2 pag. 165 a 166.

³⁾ Srovn., Kniha Rožberská str. 69.

⁴⁾ Brandl, Právník VIII. str. 743.

⁵⁾ „Si simplex quaerimonia de aliquo facta fuerit, solus in cruce se poterit expurgare.“ Tomaschek, Deutsches Recht. Str. 145.

aby se očistil, nýbrž museli ještě přisahati pomocnici, aby váha přísahy byla sesílena. Počet pomocníků určoval se podle toho, jakého druhu byl spor a bylo-li při něm přítěžujících okolnosti. Zemský soud obecný připouštěl takovéto pomocníky jen dva, soudy městské však tři, ano i šest.¹⁾

Pomocníky rozeznávati dlužno od svědků, jichž počet za dobu Přemyslovské při jednotlivých výkonech právních na př. při závětech taktéž byl ustanoven.²⁾ Svědci přisahali, že věc tak a tak se má, pomocníci pouze přísahu obviněného utvrzovali. Při svědečích běželo o poměr k věci, při pomocnících o poměr k osobě důkazvedoucího. Z pravidla svědci sloužili tomu, kdo něco tvrdil, pomáhači nebo očistníci tomu, jenž popíral.³⁾

Ještě přisaha jest slavné vzývání Boha vševedoucího, aby pravdivost nějakého výroku potvrdil, byla vždycky za jistých formálností a v určitém rozpoložení myslí skládána. Listiny z doby Přemyslovské neobsahují sice ničeho, čím bychom nabylí poučení o formálnostech přísahy, ale práva městská a následující doby za dědiců přemyslovských vyzkazují formule přísežné tak sestavené, že zajisté užívání těchto formulí již v XIII. století můžeme předpokládati. V Jihlavském městském právě z XIII. století na př. čteme: „Das ist der ayt, den ayn schepff thun sal mit zwain awffge-rechten vingern wider die Sunnen,“ a r. 1463 tedy za krále Jiřího z Poděbrad, že šlechtici přisahali před soudem majice dva prsty na pravici pozdvížené a k východu slunce jsouce obráceni, kdežto člověku prostému nebo sedláku bylo před krucifixem pokleknouti a dva prsty na ránu ukřížovaného v boku položiti.⁴⁾ Nebo přisahající přistoupil k svatým

¹⁾ Tamtéž str. 147.

²⁾ Cod. Dipl. Mor. V. 21. ad an. 1294.

³⁾ Z jmenovaného díla Tomaschkova str. 148.

⁴⁾ „Quod quicunque terrigenarum seu nobilium debent seu deberent testari cuicunque in iudicio baronum, quia ille et illi facere debent et poterint iuramentum coram dictis beneficiariis elevatit duobus digitis contra

ostatkům a musel se jich přísahu odříkávaje rukou dotknouti. Ve při kláštera Hradištského s držiteli Vážan o les mezi Kinicemi a Střelicemi, přisahalo pro klášter Hradištský sedm svědků a tři z nich super sancta sanctorum.¹⁾ Vznešené osoby jako na př. král přisahali, kladouce ruku na sv. evangelium.²⁾ Na sklonku XIII. sloletí činili tak i opatové a abatyše, majice na dluhy přisahati. Dříve kladli „dváky pravú rukú na prsich svých,“ t. j. přisahajice kladli dva prsty pravé ruky na prsa.³⁾ Bývalo také obyčejem prsty nebo pravou ruku na prsa klásti, ruce na prsou křížem položiti nebo jak ženské činivaly, levého obnaženého prsu dvěma prsty pravé ruky se dotknouti.⁴⁾ Samo sebou se rozumí, že tento svatý výkon, jakým byla přísaha, při obecném soudě zemském prováděn byl buď v kostele nebo v kapli s hlavou obnaženou, při čemž také všeliké zbraně odkládány.⁵⁾

ortum solis, et hoc homines clientales; communis vero populus seu rustici iuramentum facere debent supra crucem Domini, duobus digitis positis super latus crucifixi, flexis genibus ut moris est.“ Archiv český. III. 348. Že Jihlavské městské právo zná obyčej obraceti se za přisahání proti slunci, vysvitá z díla Tomaschkova na str. 228 č. 27.

¹⁾ Cod. Dipl. Mor. III. 194. V. 287 ad an. 1287. Testes sacro-sanctis evangeliis iuraverunt.

²⁾ Brněnské desky zemské VI. 101.

³⁾ Kniha Rožberská str. 73. Dváky t. j. dva háky čili dva prsty, zbytek to očisty žhavým železem, na kterém obviněný musel držeti dva prsty, pokud přisahu odříkaval. Ještě v českém soudním řádě „Ordo iudicij terrae,“ který byl od nějakého soukromého spisovatele složen v letech 1348 až 1355 okolnost tato srozumitedlným způsobem se připomíná: „Světle rozežzené železo má před pohnaným položeno býti, aby na něm dva háky položil, a přisahl za svú nevinu. A to jest ustanovenno pro strach, aby sě násilé tiem méně dálo, bojice sě horkého železa. A když by nezdržel prstov na tiem železe, dokudž by přisahy nedokonal, tehdy by tu při ztratil i hrdlo.“ Archiv český II. 103.

⁴⁾ Brandl, Staročeské řízení soudní, v Právníku VIII. 701.

⁵⁾ V pozdější době skládávala se přisaha v Olomouci a Brně v kostele dominikánském, poněvadž se v těchto klášteřích držívaly soudy zemské a poněvadž se v nich také chovaly desky zemské.

Komu bylo přisahati, musel tak učiniti ráno a lačný jsa, dobré pozor dávaje, aby se při odříkávání formule přisežné, která se přisaze za doby naší velice podobala, a kterou úředník zemského soudu přednášel, nepodřekl nebo slova sobě nepomátl. Přisahající mohl se dvakrát opraviti. Chyběly po třetí, nastal zmatek čili přisaha s kleskú. Také času bylo dbati: v neděli, ve svátek a v den postní nesmělo se slavně přisahati a j. v. v.¹⁾

Byla-li přisaha uznána, uzavřeno průvodní řízení a nastoupil třetí výkon soudního řádu, rozsudek, nález, sententia a exekuce, vedení práva. Jakým způsobem t. j. za jakých formálností přesedici za právo nalézli, o tom nás poučuje listina Přemysla Otakara z r. 1278. Běželo totiž o les mezi Kinicemi a Střelicemi, klášteru Hradištskému nalezející, k němuž bratří z Vážan r. 1255 právo sobě osobovali. Když byly strany skrze své advokáty důvody a protidůvody své přednesly, a když klášter předvedl sedm svědků, kteří na svou víru a svědomí dosvědčili, že les vždycky nalezel klášteru Hradištskému a když kromě toho „čtyři z těchto svědků věrovali a tři z nich přisahali“ t. j. přisahou na svaté ostatky potvrdili,²⁾ že onino čtyři pravdu vypověděli, páni vešli v potaz t. j. do porady a nalezli, že les naleží klášteru.³⁾ Sudí tázal se přesedících podle stáří a odpovědi jejich bývaly zatajovány. Nalézalo se většinou hlasů, byla-li rovnosť hlasů, rozhodoval na Moravě markrabě, byl-li přítomen, nebo jeho zástupce, hejtman zemský. Z nálezu soudu panského nebylo žádného odvolání; avšak tén, kdo při propadl, mohl ji opět obnoviti, vyhledal-li si zatím nové doklady; jen tímto způsobem mohl opat Hradištský r. 1255 říci, „že při proti bratřím

¹⁾ Teprvě kniha Tovačovská, Edit. Brandl, ustanovuje v hlavě 117, že u jisté přisahy zbraně se neodkládají „bez klésky a bez odpásání“. Str. 67.

²⁾ „Ctyři věrovali a tři z nich přisáhli.“ Brandl v Právníku VIII. 738.

³⁾ Cod. Dipl. Mor. III. 194.

z Vážan již několikrát byl vedl¹⁾. Notář soudní pak nález sestavený stranám nahlas přečetl. A tento nález byl zapsán do kněh soudních vedle půhonu, jehož se týkalo. Takovým způsobem šlo se před se, stály-li skutečně obě strany k soudu. Nestála-li strana pohnaná, byla ihned, v pozdější době po vyslechnutí půhonu, jak bylo již praveno, in contumaciam odsouzena, což právo stan né a poplatek za to určený stan né nazýván.

Vedení práva dělo se tímto způsobem:

Strana, kteréž za právo dáno, musela „in signum causae obtentiae“ dátí sudimu dva denáry. Poplatek tento nazýván pomocné, přisudné, čistotné, památné.²⁾ Běželo-li o pozemky nebo o peníze, proveden v zvod, inductio in bona, t. j. menší úředníci zemského soudu vzvedli vítěze na statek toho, jenž při propadl a povolavše sem rychtáře a několik sedláků oznámili jim, že statek vítězi právem náleží. Nedostál-li odporník do čtrnácti dnů od zvodu své povinnosti, byl statek jeho soudně odhadán. Odhad prováděn takéž od menších úředníků soudu zemského, kterýmž v ohledu tomto předsedal purkrabí olomouckého nebo brněnského obvodu soudního. Odhadáno bylo jen tolík, co by dosačilo, aby se na př. nahradila původovi suma povinná. Na Moravě dávána byla odporníkovi po odhadu ještě šestinedělní lhůta, aby se s původem dohodl nebo peníze povinné u soudu složil; neučinil-li toho v době ustanovené, stalo se uvedení v skutečné držení, přidědění, adhereditatio.³⁾

¹⁾ „Dominus Robertus abbas super id sibi et ecclesie sue iustitiam fieri postulat coram vobis, sieut iam antea sepius postulavit.“ Cod. Dipl. Mor. III. 193.

²⁾ Doklady na str. 45 sled. toh. díla.

³⁾ Přiděditi, někoho právým majetníkem učiniti. V listině z. r. 1208 (Erben, Reg. pag. 232) praví se o králi Přemyslu Otakarovi, že klášteru Oseckému daroval: „Dedimus quoque fratribus memoratae ecclesiae praedium nostrum in Hosniz, quod more terae nostrae duo rustici dedin iure possederant.“ Brandl, Glosar. str. 25 vykládá toto Dědin ius za staročeské vesské právo oprotiv pozdějšímu emfyteutickému právu. Kořenem

Přidědění jest posledním stupněm civilní exekuce, kterým původ dostal se v právní držení statku odporníkova.

Podle knihy Tovačovské dělo se přidědění tomto způsobem: přede všim vydal se purkrabí toho soudního obvodu, v němž byl statek odporníkův, na tento statek, a napomenul poddané, aby doma zůstali, poněvadž přibudou úředníci soudu zemského, aby přidědění předsevzali. Odešli-li poddaní přes toto napomenutí, odevzdána původovi nejen částka odhadnutá, nýbrž celý statek. Po té dostavili se nejvyšší komoří a nejvyšší soudí zemský s menšími úředníky soudu zemského, povolali před sebe fojta čili rychtáře vesnického a ty poddané, na jejichž pozemcích a úrocích přidědění se mělo státi, poručili jim, aby novému pánovi slibili věrnost a poslušnost a vytrhli pak šindel nebo došek ze střechy, kde poddaný bydlel a odevzdali jej původovi těmito slovy: „To budiž tobě znaméním, že tato půda jest tvým pravým a skutečným majetkem.“ Jest-li však odporník majetek svůj původovi i po zvodu přes to, že mu původ zaslal úmluvu, v ustanovené lhůtě nepostoupil, dožadoval se tento na menším právě listu obranného, literae tuitionis. Maje list obranný, vydal se původ s úředními osobami na statek, kam byl zveden, a nechtěl-li mu ho odporník ani potom ještě postoupiti, obžalován z násilného odporu proti právu, rebellatio contra ius, z o d b o j e, čímž propadl právu trestnímu. Stalo-li se však vdědění beze všech dálších obtíží, sepsána o tom listina, nový majetek vložen do desk zemských nebo dluh splacený vymazán a pře tím skončena.

Tak šel soud zemský v civilních věcech před se; čeho pak se šetřilo v trestních záležitostech? Soudní řád ve věcech trestních byl stejný až na exekuci. Ve věcech trestních záleželo vedení práva v přímém a provedeném trestu,

totoho významného výrazu jest ovšem děd, avus, odtud dědina, majetek z otce na syna přecházejíc, zvláště však role, hereditas; pročež přidědění odevzdání propadlého statku v držení vítězovo.

a sice buď trestu tělesnému neb ve ztrátě majetku zaplacením jisté částky peněžní, což poukuta nazýváno. Trest tělesný byl jaksi ozvěnou v nejstarší době dovolené svépomoci,¹⁾ a tak zvané krviny, krevní msty, čímž se dá vysvětliti mnohdy nelidská jeho krutost. V starém českém soudním řádě, ordo iudicij terrae upomíná na bývalou svépomoc na př. ustanovení, že vítěz v soudním souboji, nebylo-li nic zvláštěho nařízeno, směl poraženému vlastnoručně hlavu stíti a ji s dvěma denary, nejspíše jako výkupným z krviny mezi nohy položiti; byla-li dívka nebo žena unesena, mohly, dokázalo-li se, že se to stalo proti jejich vůli, únosci hlavu stíti; bylo-li však dokázano, že dcera nebyla unesena proti své vůli, nýbrž pouze proti vůli otce svého, měl otec právo neposlušnou dceru a svůdce jejího vlastnoručně popraviti.²⁾ Stinání bylo vůbec trestem nejobyčejnějším. Dělo se buď mečem nebo sekerou popravní nebo prknem spadacím, jako se stalo r. 1290 při Záviši z Falkensteina. Šibenice, patibulum, bylo původně břevno do země zaražené s přičním břevnem nahoře.³⁾

Šibenice postavovány nejradije blízko osady na návrší nebo při hlavní cestě, aby z daleka jsouce viditedlny byly každému výstrahou; z počátku šibenice pro každý případ zvláště postavovány, později stavěny šibenice zděné a trvalé.

¹⁾ V listinách klášterních nalézá se tato věta: „Insuper statuimus, ut, quicunque nobilium in supradicte ecclesie villis vel curiis pernoctando seu intrando extiterint iniuriosi, bannum nostrum in decem marcis auri componant, et ei dampna illata in dubium restituant; vel si adeo fuerint maliciosi et insani, ut non possint eos grangie vel ville abbatis tollerare, vel forte ipsum claustrum, extunc liceat hominibus et fratribus domus, sine nostra offensa, violenter ipsos expellere“. Cod. Dipl. Mor. II. 297 ad an. 1235. Str. 338 ad an. 1238.

²⁾ Ordo iudicij terrae č. 26, 84 a 86. Archiv český II. 91, 123 a 125.

³⁾ V Břetislavových dekretech z r. 1039 praví se: že „tabernarius in medio foro ad palum suspensus et usque ad fastidium paeconis caesus depiletur.“ Jireček, Cod. I. 16. Mám za to, že se zde mluví o pranýři a ne o šibenici. Nebot nemělo by smyslu pověšeného „usque ad fastidium paeconis depilare“.

Jen tam, kde bylo sídlo soudu trestního, zřizovány také šibenice. I stávalo se asi často, že zločinec byv polapen v osadě vzdálené, když jej k šibenici dopravovali, strážcům svým unikl, jako se stalo v českém městysi Polici, když odtud zločince odváděli ku popravě do Hradce Králové; pročež Poličtí žádali krále Václava II., aby jim z toho důvodu a pak pro nákladnou dopravu propůjčil ius gladii. Král uznávaje tyto důvody města Police, propůjčil jim listinou danou v Praze dne 7. prosince 1295 žádoucí privilej.¹⁾ A tak mohlo se ovšem přihoditi, že poprava nedála se vždycky tím nejlidštějším způsobem. V Praze pověsen dvanactiletý chlapec na tak zvané hoře Šibenické, poněvadž r. 1282 za nejkrutějšího hladu s matkou svou zabil chudou ženu pro několik kousků střídky chlebové;²⁾ v Brně měl být žid při krádeži polapený řetězy přivázan k šibenici a sice kolem krku, kolem opásání a za nohy; ale dříve postavena mu na hlavu dřevěná míška ve způsobě obvyklého tehdáž končitého klobouku židovského hořící smolou naplněná, „aby se rozeznával od křesťanů, kteří s ním byli zároveň pověšeni“. ³⁾ Na dokázané zlodějství ustanoven z pravidla trest šibenice. Přísnost takováto byla však tehdáž také na místě; neboť listiny stěžují si příliš často na zlodějství v zemi a na nejistotu cest a majetku, na př. 1207 v Čechách, 1295 a j. v.⁴⁾

Méně obyčejným byl trest smrti toho způsobu, že zločinec byl od koňu usmýkán. Rozpomeřme se jenom na klášterní pověst o rytíři Sigfridovi z Marenberka,⁵⁾ za krále

¹⁾ Emler, Reg. pag. 730.

²⁾ Cont. Cosmae ad an. 1282. U Pertze IX. 204.

³⁾ (Iudeus) abiudicatus, et pileus de scutella ligno quadam elevato superius scutelle more iudaico imposito, factus cum pice ardente crinibus et capiti indaei impressus, cum eodem pileo, ut a christianis suspensis discerneretur, patibulo catenis et ferramentis cum collo, ventre et pedibus est affixus“. Rössler, Stadtrechte von Brünn. Str. 202.

⁴⁾ Cod. Dipl. Mor. II. 42 a Emler, Reg. pag. 719.

⁵⁾ Díl VI. str. 71—73.

Přemysla Otakara II. trest tento byl skutečně znám v nových jeho německých zemích. R. 1292 byl tímto způsobem potrestán johanitský komendant Pulst, poněvadž se srozuměním jeho, jak se tehdy vypravovalo, město Sv. Vít dostalo se do rukou nepřátelských.¹⁾ Též ordo iudicij terrae zná tento trest, který se však teprv na popraveném vykonával. Zločinec má být za jistých okolností k šibenici dovlečen.²⁾ Sok t. j. udavač byl podle řádu Otova kamenován, byl-li celou obcí usvědčen z křivého udavačství.³⁾ A Dalimil vypravuje o trestu ještě ohavnějším. Vršovec Kochan knížete Jaromíra r. 1038 úkladně o život připravil, za to dal mu kníže Oldřich jazyk vyříznouti, oči vyloupati a střeva ze života vysoukat.⁴⁾ Další tresty smrti již na jiném místě jsme uvedli.

Překvapující jesti, že v starých časech zvláště na lesních kruté tresty se uvalovaly. Kdo les zapálil, uvržen za

¹⁾ Böhmer, *Fontes I.* 333. „Commendatorem de Pulst Ord. Sti Ioh., per cuius domum muri suffossio (sancti Viti) facta est, ligatum ad caudam equi, tractum per plateas oppidi, morte horribili interemit.“

²⁾ Ordo iudicij terrae n. 29. Archiv český II. 92.

³⁾ Viz dil IV. Jireček, *Codex iur. Boh.* pag. 63.

⁴⁾ Dalimil, ed. J. Jireček cap. 40 str. 82. „Kněz Oldřich, rozpočtenov na smrt bratra svého a poznal les Kochana nevěrného, vecě jmu: Tys mě zlabil bratřie mého, jáž tě zbavím života tvého; Vyřezu jmu jazyk, káza jmu oči vylúpit, a z živa káza třeva vyvlácit. Vršovci to vidiechu i přimluvit se nesmíchu. Kochan když okolo sochy chodieše a z sebe třeva točeše, na svój rod počé túžiti etc“. Kromě trestů smrti od nás uvedených snad i jiných ještě se užívalo. Mezi krvinou a zákonem nebyla ještě nalezena střední cesta. Pokračovatelé Kosmovi uvádějí ještě jiné tresty smrti; avšak letopisec nemluví o právě, nýbrž o vášni, jenž r. 1279 neblahé paměti v Čechách místo spravedlnosti zaujala, „vestibus et rebus expoliati, quibus pecunia deerat, ambulabant in saccis et lecticis et mattis sua pudibunda tegentes, diversarum penarum aculeis torti. In Wilnik multi in rotis extenti, in flumen Albiam praecipitati sunt de ponte et suffocati, alii trucidati, alii gladio occisi, alii vinculis mancipati, alii igne cremati, nonnulli etiam fame valida et frigoris asperitate afflicti, et innumerabilibus aliis ac diversis passionibus affecti spiritum exhalabant“. Cont. Cosmae ad an. 1279. U Pertze IX. 201.

živa do tohoto ohně; kdo stromy olupoval, aby z lýka rozličné domácí náradí hotovil, tomu bývala pravá ruka useknuta; kdo kmeny z lesa ukradl, tomu sekerou hlavu stali na pni a j. v.¹⁾ Zdaliž základem těchto zlostí zrestů nebyla stará myšlenka, že lesy poskytující obyvatelstvu v dobách nebezpečenství nejlepší ochranu, ano zemi proti cizímu nepřítele chránící, jsou jaksi posvátné a že tedy každé jich poškození jako poškozené svaté věci bylo trestáno? Když se pak náhledy v této příčině změnily, změnily se také způsoby trestů.

Jelikož se však někdy stávalo, že pohnaný pro veliké zločiny odsouzený provedení nálezu unikl, že tedy ani jednoduchým ani zlostí zrestům způsobem na hrdle potrestán být nemohl, takový byl vypovězen; běželo-li o zločinu politické, o zrádu na knížeti nebo na zemi, byl zločinec ze země vypovězen (*relegatio*); uprchl-li zločinec nežli trest smrti nad ním byl vynesen, byl proskribován t. j. jméno jeho zanešeno popravcem do seznamu škůdců zemských, bylo na tržištích tímž způsobem jako zeměpanské zákony a nařízení, jako trhy veřejným provolávačem přede vším lidem vyhlášeno,²⁾ a v mnohých případech provinilec také za psance uznán t. j. každý měl právo takového psance čili ztracenice beze všeho trestu zabiti. Jméno jeho připadlo v starších dobách, neučinil-li kníže jiného pořízení, zemské pokladně. Kdo vypovězenci poskytl nebo zjednal bezpečný útulek, pokládán za veřejného škůdce a podle toho s ním naloženo.³⁾ A předce mohl být takovýto ztracenec na životě zachován, což se dálo právem útočištným.

Právní obvyklosti dopouštely, že stíhaný vynik mohl se na určitá místa utéci, aniž by zde mohl být napaden, bylo to útočiště, asyl, kteréhožto práva některá místa po-

¹⁾ H. Jireček, *Slov. právo II.* 245.

²⁾ Cod. Dipl. Mor. IV. 211 ad an. 1278 a V. 66 ad an. 1297. Pak Erben, Reg. 249 ad an. 1212.

³⁾ H. Jireček, *Slov. právo II.* 245 sled.

živila. Obeeně jest známo, že zřízení útočištné již u starých pohanů a u Římanů průchod svýj mělo.¹⁾ Za doby Přemyslovské rozeznávalo se dvojí útočiště, světské a církevní. O útočišti prvního druhu projevuje se starý soudní řád z počátku XIV. století takto: Podaří-li se vinníkovi, jenž byl k smrti odsouzen, utéci se do náručí rádné své manželky nebo podaří-li se této, úprchlíka rouchem svým přikrýti, nesmí býti ani od toho, komu se škoda stala, ani od původa na něj sáhnutu, tím méně smí býti zatknut, usmrcen nebo jinak obtěžován. Vinnik byl také chráněn utekl-li se k české královny.²⁾ Dějiny české podávají nám toho doklady. Dovídáme se, že kněžic Svatopluk, syn krále Vladislava II. milce králova a dvořenina Vojslava, ačkoliv ke králově se utekl a tato jej objala, zavraždil a proto ze země uprchl.

Kostely hlavně z toho důvodu za útočiště sloužily, že zločinec, který se do nich utekl, již tím podal první důkaz své kajicnosti. Že kostely za útočiště sloužily, toho máme již více dokladů. Na př. již řády Otovy na to upomínají, a r. 1237 klášter sv. Františka v Praze poskytoval útočiště. Též veliká listina výsadní pro klášter Hradišťský ze dne 1. září 1240, listina pro klášter na Hoře sv. Hypolyta z r. 1252 mluví o právě tomto ukazujice, že nejen kostel a klášter, nýbrž také vedlejší budovy klášteru nálezející až do vzdálenosti určitě naznačené na př. klášter v Hoře Sv. Hippolyta až ku potoku, jenž Granice nazýván, útočiště poskytovaly.³⁾ Tímto právem útočištným alespoň tolik se získalo, že prchající nabyl času s tím, komu škoda se stala nebo s jeho dědicti o pokutu penězitou nebo vůbec o způsob se porovnat, jak

¹⁾ Zákony Římských císařů o útočištném právě kostelů v „Archiv für das katholische Kirchenrecht“ 1877. Seš. 1.

²⁾ Ordo iudicii terrae cap. 30. Archiv český II. 93.

³⁾ Erben. Reg. pag. 429, ačkoliv listina z. r. 1237 jest velice podezřelá; mezi svědky uvádí Pražského biskupa Jana, ten však zemřel dne 16. srpna 1236 a listina má datum 1237, regni nostri (Wenceslai regis) anno octavo. Cod. Dipl. Mor. II. 375 sled. a III. 149.

by se zadostučinění stalo; neboť škodu bylo nahraditi i tehdy, užil-li někdo práva útočištného, a nestalo-li se to životem, poskytnouti se musela náhrada hmotná, avšak ne po způsobu německém virou. Slovanské právo, alespoň v době Přemyslovské neznalo německé viry; virné totiž zakládalo se na nerovnosti stavů, podle práva slovanského však byli si všickni obyvatelé, než-li se výsady ujaly, před zákonem rovni. V době Lucemburské výra již byla známa, ačkoliv se toho jména pro ni neužívalo. Ustanovit náhradu tomu, komu ublíženo nebo rodině zabitého, ponechávalo se dohodnutí po dobrém a aby se toho mohlo docílit, k tomu útočiště výborně se hodila.

V době starší nepožíval každý kostel práva útočištného; na sklonku doby Přemyslovské však měl právo toto každý posvěcený kostel i hřbitov při něm se nalézající. Avšak poněvadž se práva toho někde zneužívalo, církew sama vydala rozličná nařízení, právo toto obmezující. Pro nás jest zvláště důležito ustanovení, kteréž o asylech vydal velký provincialní koncil v Praze dne 11. a 12. listopadu 1349 shromážděný, poněvadž koncil tento, na němž vedle arcibiskupa zasedal také slušící pod něj biskup Olomoucký měl také právní platnosť pro Moravu. Ustanovenof takto: „Utekl-li by se zločinec do kostela, sudi světský nesmí ho odtud násilím vyvleci, naopak musí na požádání místního faráře slíbiti, že jej pouze penězi nebo jiným mírným způsobem chce potrestati; ale na těle a na životě že mu neuškodi, leda by to byl veřejný loupežník a takový škůdce, jenž v noci pole spustosí, nebo v kostele a na hřbitově někoho zabil.“⁴⁾ Církev

⁴⁾ Dudik, Statuten des ersten Prager Provincial-Concil's vom 11. und 12. November 1349. V Brně 1872 pag. 62. „Inhibemus, ne . . . aliquem confugientem ad ecclesiam, quantumcumque maleficium commiserit grave, iudex laicus, seu quisvis alius, quandamcumque secularem dignitatem obtinens, vel potestatem exercens, de ecclesia violenter praesumant extrahere, immunitatem ecclesiae taliter violando; sed potius ad instantiam rectoris ecclesiae, ad quam fugit, eidem vitam et membra

ovšem nepropouštěla bez trestu těch, komu útočiště poskytla; úkládalat jim rozličné pokání, kteréž velmi přísné bývalo. R. 1347 nebo nedlouho před tím pan Smil z Bitova dal faráře jaroměřického Vojslava pro úrážku na cti pomoci svých přátel o své vůli do pytle strčiti a v sousední řece utopiti. Pro zločin tento pan Smil a jeho pomocnici propadli velké exkomunikaci, které jen papežem mohli býti osvobozeni, poněvadž případ takovýto papeži byl vyhrazen. Jelikož pro nejistotu na cestách nemohli nebo nechtěli se do Říma osobně dostaviti, žádali krále Karla IV., aby se za ně u papeže přimluvil. Král Karel to učinil a papež Kliment VI. uložil jim tato pokání: nechat s bosýma nohami a bez pasu, majíce záda obnažená, a metlu v ruce a řemen na krku, obejdou všecky větší kostely v Olomouci, u každého před hlavními dvěrmi stojíce nechají se mrskatí od kněze žalm kajení odříkávajícího, při čemž by lidu shromážděnému provinění své hlasitě vyznávali. Vzal-li kostel v Jaroměřicích zločinem jejich nějakou škodu, byli povinni úplně ji nahraditi a měli-li by právo patronátní, pozbyli ho na vždy pro sebe a za své nástupce. Diécesálnímu biskupovi Olomouckému Janovi Volkovi bylo papežským brevem ze dne 2. dubna 1347 uloženo, aby ještě podle svého uznání provinilecům pokání uložil a o jeho správné provedení se postaral. Přes to však mají se pan Smil a soudruzi jeho nejdéle do čtyř let před stolicí apoštolskou dostaviti, aby vyslechli, co je očekává.¹⁾ Že však

illaesa conservent, et ipsum pecuniaria vel alia disciplina puniant mitiori, nisi malefactor ad ecclesiam fugiens publicus latro fuerit, vel nocturnus praedator agrorum, aut si in ipsa ecclesia vel eius coemeterio homicidium vel membra truncationem sub spe immunitatis perpetraverit, tales enim cuiuslibet immunitatis privilegio sunt indigni.“

¹⁾ Cod. Dipl. Mor. VII. 519. „quam primum commode poterunt (infra quatuor annos) conspectui apostolico personaliter se presentent mandatis apostolicis humiliiter parituri“. Na str. 520 má se čisti místo „nudi et discalecati brachiis dumtaxat retentis“ — „braccis dumtaxat retentis“.

zatýkání zločince, který by se do kostela utekl, i za naší ještě doby, když již dávno se zapomnělo na útočištěné právo světské a duchovní, musí se dít s největším šetřením místa a ve srozumění se správci kostelními, z povahy věci samé vyplývá.

Připomenuli jsme, že exekuce v ohledu trestním záležela nejen v tělesných trestech, nýbrž také v pokutách na jmění a na penězích. Mluvíce o pokutách peněžních, nevyrozumíváme jimi, jak bylo již připomenuto, německou viru, nýbrž peníze, jež bylo zapraviti, buď podle úmluvy od škádce poškozenému nebo od celé obce, byl-li spáchán na území jejím zločin, jehož původa nebylo lze vypátrati. Podle toho, na čem zločin byl spáchán, tato obecná pokuta, venditio, rozličně nazývána: hlava, svod, nárok, nedoperné a hrđost.

Hlava znamenala vůbec vraždu a zábití,¹⁾ ale pak také pokutu penězitou za vraždu placenou.²⁾ Jako u Němců, panoval i u Slovanů ten obyčej, že přede vším příbuzní měli smrt zavražděného usmířiti; soud neměl s tím z povinnosti úřední co činiti. Příbuzní obyčejně hleděli se s vrahem vyrovnat, aby krevní msty konati nemuseli a sice odkladem, compositio. Roku 1333 zabili konservové kláštera Velehradského tři muže Bohunka, Přibyslava a Vaňka. Aby klášter nebyl v krvинu zapleten, opat a připomenutý klášter uzavřeli na radu rozhodčí, ubrmanů Bernarda a Alberta z Cimburka, Vyška z Vlachovic, Ježka Mlače, Adama Černého, bratří Protivoje a Slavibora z Buchlovic, s dvěma lesníky Ondřejem a Horkem, s dětmi, ženami a přátele zabitych ve vsi Stříbrníku nebo kde by prodlévali, smlovu, compositio,

¹⁾ „Quando aliquis interficitur, quod vulgariter hlava vocatur.“ Cod. Dipl. Mor. II. 202 ad an. 1228.

²⁾ V privileji pro klášter Lúcký de anno 1234. „Ius etiam, quod datur pro capite, eis concedimus.“ Cod. Dipl. Mor. II. 272. Také v listině pro Mariacelský klášter v Brně ad an. 1286, tamtéž 275: „Ius etiam seu penam, quod, vel que datur, vel dari consuevit, pro capite concessit percepientam“. Cod. Dipl. Mor. IV. 322.

odklad, v ten smysl, že klášter se zavázal zaplatit sirotkům, ženám a příbuzným zabitych 35 hřiven pražských grošů na dvě lhůty, o sv. Jiří 17 a na sv. Michala 18 hřiven; kromě toho na návrh rozsudí ustanovenou pět hřiven na obnovení budovy klášterní, kteráž nejspíše byla spálena, a aby za duše padly vymohla se konfraternita šesti klášteru cisterciáckých, pozůstalí však a příbuzní zabitych slibili za sebe a své nástupce, že na věky upustí od krviny.¹⁾ Odklad se zapravoval, byl-li vrah polapen; nestalo-li se tak, uprchl-li, a nemohl-li býti vyhledán, byla osada, v jejíž obvodu vražda se stala, povinna odklad zapravit.²⁾

Suma peněžní nebyla nepatrnná, každému sedláku v obci bylo až do roku 1222 složiti 200 denárů, pokuta to, jakouž i řád Otův ustanovuje; po r. 1222 neukládala se suma tato více jednotlivému sedlákovi, nýbrž celé obci, ale byla vždy ještě velikým břemenem, zvláště že lidé špatní člověka zabitého na obec sousední zanesli buď ze msty, nebo aby hlavy byly osvobozeni.³⁾ Hlavně z této příčiny snažili se zvláště kláštery, aby zeměpanskými výsadami osvobodily své poddané břemena, při němž úředníci snadno podvodů se mohli dopouštěti a lid utiskovati. Kláštery moravské požívaly v polovici XIII. století vesměs této výsady. V XIV. století, když řízení trestní stalo se pravidelnějším, hlava ze soudnictví, avšak jen znenáhla vymizela, ačkoliv smírná pokuta a spojená

¹⁾ Cod. Dipl. Mor. VI. 349.

²⁾ Privej pro kostel Pražský ddo. in Sadska 2. července 1221: „Si quis etiam in bonis episcopatus, vel ecclesie Pragensis homicidium presumpserit perpetrare, et homicida evaserit, consanguinei interficti reum iure terre requirant, ita tamen, quod homines ecclesie et episcopatus conserventur inde impunes“. Cod. Dipl. Mor. II. 124.

³⁾ Erben, Regesta p. 291 ad an. 1220 a Jireček, Cod. iur. Boh. p. 51 v Concordatě č. 18 „Hanc autem penam alleviare volumus, qua quando quis interficiebatur, quilibet rusticus in CC denariis condempnari solebat, nunc nos (Otakarus rex) mitius agenter cum eis, volumus ut tota villa in CC denariis condempnetur“.

s tím pokora, kterou vrahovi, aby vraždu smíril bylo podniknouti, ještě v knize Tovačovské jest vyměřena.¹⁾

Svod od svésti, deducere, devolutio culpae in alium, jest podle Brandlova Glosáre žaloba z majetku toho způsobu, že majetník, postihl-li věc, která se mu ztratila, u někoho v držení, povinen byl, chtěl-li ji opět získati, držitele vyzvat na svod, t. j. aby se sebe svedl, aby ukázal svého správce nebo držitele předchozího, ten druhého a tak pořád, až by se přišlo na konečného, kterýž by žádného správce postaviti nemohl a tak právně za držitele nenáležitého pokládán byl. Jest to tedy právní instituce podobného druhu jako německý Anefang. Řád Otův ustanovuje v příčině této v č. 10: „Zavedl-li se soud, musejí býti přítomni posel županův, cídařův, správcův a komořího a kromě toho jeden nebo dva lidé ze sousedství a soud nesmí jítí dále nežli na třetího správce; u toho jest se zastaviti, a bude-li stíhaný usvědčen, zapravi 200 denárů do komory zemské a poskytne tomu, kdo svod způsobil a původem sluje, tedy majetníku vše poškozené nebo odcizené, zadostučinění“; a v č. 27 praví se: „ztrati-li se sled ukradené věci u některé vsi, předce ves tato nesmí býti pro toto zlodějství žádným způsobem potrestána.“

Příčina tohoto zákona spočívá v někdejším závazku zloděje po čerstvém sledu stopovati. Komu bylo ukradeno, sebral totiž, jak řád Otův č. 10. ustanovuje, kromě soudních poslů několik vážných mužů ze sousedství svého, stranu,

¹⁾ Brandl, Kniha Tovačovská cap. 110, 111 a 112. Měla-li se pokora vykonati za zavražděnou osobu panskou, muselo podle knihy Tovačovské provázeti vrah, který šel pěšky a bez pásu, v kajícém průvodě ke hrobu zavražděného 50 osob, byl-li zeman zavražděn, 25 osob a za sedláka jen 5 osob. Na hrobě musel se vrah ruce roztáhnut položiti a nejbližší příbuzný pochovaného nasadil mu hrot obnaženého meče mezi lopatky, kdežto kajícníkovi bylo o milost a smilování prositi a slíbiti, že odtud bude přítellem pozůstalých; po té ještě ustanoven, které skutky zbožnosti a lásky k bližnímu měly by se na spásu duše zavražděného vykonati.

kopu a šel s nimi po sledě, slědom ženút. Vedla-li stopa do některé vsi nebo do nějakého dvora, vyzvána obec nebo obyvatelé dvora, aby ji se své honity nebo od svého domu svedli. Zpečovala-li se obec nebo obyvatelé dvora vyzvání tomu vyhověti, nebo vzepřeli-li se dokonce vyslancům a je zranili, nebo snažili-li se sled zahladiti, byly věci tyto od strany konstatovány, ztráta majetníkova odhadána a obec nebo obyvatelé dvora měli za povinnost škodu společně nahraditi a kromě toho pokutu zapravit. ¹⁾ Pokuta tato také svod nazývána. Jako hlavy, snažili se duchovní poddané své i povinností ze svodu plynoucích osvoboditi. V listinách výsadních z. r. 1057, 1187, 1204, 1205, 1213, 1220, 1225, 1228, 1229 a j. v. jest o svodě zmínka. Během XIII. století tento právní obyčej ze soudnictví zemského se vytratil, v právech městských užívalo se ho ještě v XVI. století.²⁾

Se svodem těsně souvisí výraz v listinách uváděný, s o k, accusator, kterážto právní obvyklost podnes ještě na Černé Hoře má průchod. Osoba, kteráž jest ochotna za odměnu zloděje vyhledati, nazývá se na Černé Hoře sokem zrovna v takovém smyslu jako na Moravě za doby Přemyslovské. Sok byl totiž pouze osobou prostředkovací, jenž za mzdu zloděje sledovala a před soud jej poháněla. Byl-li půhon bezdůvodný, měl být původ podle rádu Otova kamennován. Okolo r. 1222 tento trest smrti proměněn již v pokutu peněžitou.

Nárok t. j. pokuta peněžitá a žaloba pro zlodějství nebo pro polní pych a oloupení,³⁾ směl se státi jen tehdy,

¹⁾ H. Jireček, Über Eigenthumsverletzungen. Str. 19.

²⁾ Tomaschek, Deutsches Recht in Oesterreich im XIII. Jahrhunderte. Str. 9 a 257.

³⁾ V listině krále Přemysla Otakara pro řád Německý ze dne 26. srpna 1222 praví se: „Si vero nárok, quod latine vocatur accusatio furum vel nocturnorum predonum, super eorum homines evenerit, iudicio astent curie secundum morem terre, in nullo nostre celsitudini nec nostris quoad aliquam utilitatem responsuri, sed omnis culpe satisfactio

bylo-li hodnověrnými svědky dokázano, že původ přišel o svůj statek, leda že by se byl skutek stal v lese, nebo na místě odlehém, nebo na cizím kupci. Nežli takováto žaloba byla přijata, musela být příslušnému soudu opovězena, totiž cúdaři, županovi a ostatním úředníkům. Jelikož bylo dosti lidí, kteří se k takovéto věci propůjčovali, aby peníze vynutili a dosti soudců, jenž se v takovémto vydírání súčastnili, hleděly zvláště duchovní sbory poddané své nároku osvoboditi.¹⁾

Ne doperné nazývána pokuta peněžitá, jenž se platila za zranění, které nebylo smrtevné. I v ohledu tomto vydání byli poddaní na milost libováli úřednické; pročež král Václav listinou pro klášter Plasský, danou dne 1. února 1252 všecky poddané kláštera osvobodil nejen pokuty peněžité, nýbrž také povinnosti k soudům světským státí.²⁾ Podle starého soudního rádu, ordo iudicij terrae, propadl ruku svou, kdo

cedat in usus fratum (Ordinis theutonicī), et tamen homines, si rei fuerint comprobati, adversariis satisfaciant. Si vero homo accusatus per honestos vicinos suos, fide eorum requisita, fuerit absolutus, curie non respondeat“. Cod. Dipl. Mor. II. 143. Ve výsadní listině krále Václava pro klášter Litomyšlský z r. 1228 čteme: si aliquo pro latrocino incusetur, quod boemice nárok vocatur“. Cod. Dipl. Mor. II. 203. V exempláři listině pro klášter Lúcký ze dne 22. října 1234: ab accusatione, que vulgo nárok dicitur“. Tamtéž 272. Taktéž III. 158.

¹⁾ Král Václav vykládá v listině pro klášter Plasský dané dne 1. února 1252, jak se šlo před se při nároku: „Cum Placensem ecclesiam, a nostris fundatam progenitoribus . . . homines improbi et maligni . . . molestare praesumant, tam ipsos fratres, quam eorum homines ad iudicia extraordinaria pertrahentes, et eos rebus suis per iniusta iudicia defraudantes, nos eorundem paci et quieti prospicere cupientes, eisdem . . . ut nisi coram abbate loci, seu coram nostra Serenitate, aut coram nostris villici praesentia valeant conveniri, auctoritate praesentium munifice indulgemus“. Erben, Reg. pag. 595.

²⁾ „Universos homines vestros, sive involuntarie a se ipsis, sive per violentiam ab aliis vulneratos, a noxa et necessitate se iudicibus praesentandi reddimus absolutos, et pecuniam ipsis consuetudinarie iudicibus pro huius modi vulneratione solvendam auctoritate praesentium in perpetuum relaxamus,“ Erben, Reg. p. 595.

u přítomnosti králově nebo na plném soudě někoho mečem nebo nožem do krve poranil. Zemřel-li poraněný následkem této rány, nakládáno s tím, kdo jej zranil, jako s obyčejným vrahem.¹⁾

Hrdost pocházející od hrdý, superbus, bylo násilné vetření se nebo vtržení do cizího příbytku nebo majetku, při čemž však statek nebyl uchvácen, tedy loupež se nestala; stala-li se loupež, a stalo-li se násilné vtržení a odnětí cizího majetku z příbytku, jmenovitě v době noční nazýván zločin tento výboj, excusio. V obojím případě běželo o porušení pokoje domácího, o čemž praví se v řádě Otově: „Bude-li někdo oloupen výbojem, poháněj kohokoli; bude-li oloupen skrze hrdost, jmenuj kohokoli a šetřeno budíž při tom starých obvyklostí.²⁾ Soudní řád český podává k statutu tomu vyšvětlení: Pán domu nebo bydlitel, kdyžby jej vybizeli, a on by se hrosti nemohl vydatně opříti, měl buď posly vypraviti nebo vysokým hlasem křičeti: nastojte! a sousedům tak oznámiti, aby zločince pronásledovali;³⁾ a potom což nejdříve bude moci, měl sousedy a soudní posly zavolati a škodu, kteráž se jemu stala, ukázati, na potlučeném nábytku domácím, na vybitých dvéřích nebo truhách, na roztrhaných peřinách a péři z nich vysypaném, aby před komorníkem mohli o tom svědectví vydati.⁴⁾ V tak zvané zakládací listině litoměřické z r. 1061 (podle H. Jirečka, podle Erbena cc. 1057) hrdost a výboj uvádějí se výslově mezi zločiny,

¹⁾ Ordo iudicij terrae cap. 46. Archiv český II. 99.

²⁾ „Insuper, si quis spoliatus fuerit per wiboy, incuset quos vult, et de hirdozt nominet quos vult, et antique consuetudines conserventur.“ H. Jireček, Cod. iur. Boh. p. 63.

³⁾ Řád Otův v přičině této soudí n. 24. již mírněji: „Item ad clamorem communem, qui nestoyte (sic) vulgariter nominatur, nullus currere teneatur, nisi de propria voluntate hoc facere voluerit“. Jireček, Cod. iur. Boh. pag. 64. Z ustanovení tohoto jest viděti, že před vydáním řádu Otova každý, kdo volání o pomoc uslyšel, byl povinen zločince stíhati.

⁴⁾ Ordo iud. terrae, cap. 52. Archiv český II. 101 a 102.

při nichž nastávala činnost osady.¹⁾ V soudní řeči slovo hrdost a pokuta penězitá, která se na ni ukládala, přes druhou polovici XV. století dále se neudržela.²⁾

H. Jireček sestavil přehledně rozmanité zločiny, kteréž příslušely za doby Přemyslovské před soudy trestní, podle povahy takto:³⁾ 1. Zločiny proti knížeti a proti zemi, tedy zločiny uražení veličenstva. Sem počítá: a) o d o j, t. j. vzdorování, odpor proti právu, jmenovitě násilné překažení exekuce při zvodu a přidědění.⁴⁾ b) Falšování peněz. Obvyklým trestem na tento zločin byla zábava statku a vypovězení ze země;⁵⁾ a c) Chování a podporování psance. 2. Viny proti životu a zdraví: a) h l a v a t. j. vražda a zabítí a b) zranění. Provinění proti cti a vůli osobní: obuzstvo, calumnia, od obúzeti, tedy falešné oponězení nebo obvinění před soudem. b) Podávání ženy a děvojstva odnětí stuprum sive violatio virginis — při čemž se krvavé roucho a zedrané šaty výslově připomínají. c) Únosba, unešení dívky nebo ženy. 4. Provinění proti jméní: a) Hrdost a výboj, násilné vtržení do cizího příbytku, při čemž buď majetek byl odcizen nebo ne. b) Loupež. c) Plen t. j. zabavení statku,⁶⁾ později pych na cizím majetku. d) Oheň t. j. zločin žhářství. e) Zlata odnětí t. j. ukradení pokladu zakopaného; neboť tehdáž bylo obyčejem

¹⁾ Erben, Reg. pag. 52. „Svod, glava, nárok, nedoperné, gerdst quidquid ex his et talibus ad usum nostrum debet provenire, totum libere et hilariter nostrae concedimus ecclesiae.“

²⁾ Rozdíl mezi hrdostí a výbojem vytknut jest patrně v klášterských listinách velehradských, brněnských, lúckých, rejhradských, na př. v rejhradské ze dne 2. list. 1234: „Si quis autem alicui persone religiose infra septa monasterii constitute manus iniecerit violentas ad aliquem ibi dehonestandum, capite puniatur“ a t. d. Cod. Dipl. Mor. II. 278.

³⁾ H. Jireček, Slovanské právo II. Str. 249 – 260.

⁴⁾ Erben, Reg. pag. 336.

⁵⁾ Viz d. VIII. str. 228.

⁶⁾ „Confiscationis sententia, quae plen dicitur.“ Erben p. 336 ad an. 1227.

zlato a stříbro zakopávati, aby ho zloději neukradli. Starý soudní řád ustanovuje zvláštní soudní řízení s těmi, kdo by se takového zločinu dopustili.¹⁾ f) Zlodějství neboli krádež, furtum. Byl-li zloděj při činu dopaden, mohl být bez trestu zabit. Majetek zlodějův připadal z počatku knížeti, později poškozenému.

MORAVSKÉ PRÁVO SOUKROMÉ.

Právo soukromé. — O postavení vdov, žen a dětí. — Věno a smlouvy svadební. — Siroci a dělení majetku. — Nemanželské děti nemohly dědit. — Inkolat. — Dlužné úpisy a jak se dluhy vymáhaly.

Aby se alespoň přibližně dokonal obraz práva za doby Přemyslovské, potřebí promluvit ještě o právě soukromém. Účelem našim nesmí a nemůže být, pouštět se do podrobností, můžeme věc pouze naznačiti, a ty, kdo by staré moravské právo soukromé obširně chtěli poznati, odkázati na dila, jenž o tom zvláště pojednávají. Jak praveno, my se zde věci jen dotkneme.

Základem moravského práva soukromého jest právo rodové a rodinné. Neboť, jak známo, byla země v nejstarších dobách podle rodů rozdělena. O tom svědčí patronymické pojmenování u většiny vsí moravských. Jelikož správa a vláda byla v rodě přirozeným způsobem patriarchální, soudíme z toho, že právě tato všeobecná patriarchální správa udávala formy, jimiž jednotliví členové rodu, a jelikož rod z rodin se skládal, též členové rodin se správovali. Patriarchální zřízení rodinné obsahuje základy moravského práva soukro-

¹⁾ „Si quis . . . vel aurum substraxerit, effodendo de terra.“ Ordo iudicij terrae cap. 62. Archiv český II. 109.

měho a tím se dá vysvětliti, že náčelnici starých rodů pauských až do XVI. století nazýváni hospodář, vladař, starosta. Staroslovanská družina, družstvo, předpokládala jednotu v rodině a společný majetek; hospodářství tehdejší považováno jen za bezpečné útočiště této družiny rodinné, v němž děti až do svého vyženění a vyvdání požívaly všech práv společníků domových a měli právo k výživě a k vychování; a hodnost starosty nezastává vždycky nejstarší člen rodiny, nýbrž muž i věkem mladší, ale nejchytřejší a nejstatečnější, jemuž příslušela vrchní správa a moc výkonná, kdežto všickni dorostlí společníci rodoví v důležitých případech ku poradám a usnášení svoláváni bývali, ale jinak celkem jen nařízení gospodara, starešiny, starosty, vladyky prováděti pomáhalo. A tak měla se věc po celou dobu Přemyslovskou s velikými rody Již Dalimil praví o Vršovech: „Vršovici, nejmocnější biechu Kochana za starostu miechu.“ Náčelník celého rodu nazýval se tedy starosta. On byl zástupcem a představitelem nedilného majetku rodového, z jehož příjmů byli všickni členové rodoví, neměli-li vlastního majetku rodinného, vydržováni. Starosta byl přirozeným poručníkem nezletilých, nezaopatřených a deer, nežli se oženili a provdaly. On také věno určoval.

Vdovy mohly buď zůstat v rodě, kam se přivedaly nebo měly na vůli do svého původního rodu se navrátit. Byla-li z rodového majetku poskytnuta nějaká nadace kostelu nebo klášteru, mohlo se to státi jen s vědomím a volí zletilých členů celého rodu. Maršálek moravský Bohuš z Drahotouš daruje r. 1280 sestře své Herce, která byla jeptiškou v Oslavanech, patronátní ves Zbyškovice poznamenal: „že se to stalo za souhlasu synů jeho a po úradě s jeho přátely.“ Listinu dne 2. července 1280 v Brně o tom vydanou podepsali též bratři darovatelovi, z nichž Petr byl lectorem při dominikánském klášteře v Brně a druhý Hertman pánum na Holštejně.¹⁾ Jináče měla se věc, neměli-li dárce děti.

¹⁾ „Nos Bohusch, marschaleus Moraviae, dictus de Drahotusch, . . . protestamur, quod de assensu filiorum nostrorum et consilio ami-

K takovéto nadaci muselo se napřed zjednat svolení knížete. Smil ze Střílek, dědičný župan na Brumově, zakládaje z majetku svého, ještě žádných dítěk neměl, r. 1261 opatství Smilheimské, vyžádal si dodatečně svolení krále Přemysla Otakara, kterého se mu r. 1267 také dostalo.¹⁾ Na sklonku doby Přemyslovské větší část rodu byla se již v rodinu rozdělila, aniž by se byla vzdala práv starostovi příslušných. Jen v tom stala se veliká změna, že majetek rodinný mohl být dělen a tím se stalo, že na Moravě povstalo skoro tolik statků, jenžto se do desk zemských kladly, kolik bylo vsí v zemi. Tak povstala koncem XIV. a počátkem XV. století drobná šlechta, jenž po době Lucemburské vykonávala v zemi vliv rozhodující, ačkoli vliv tento zemi vždycky neprospl. Po bitvě Bělohorské tato drobná šlechta z Moravy skoro úplně vymizela.

O postavení manželky k manželovi poučuje nás staré přisloví: „všeň žena muže svého“.²⁾ Touto právní zásadou uhájena byla autorita mužova v rodině, a pojištěno bylo také co nejlépe jmění manželčino, jmenovitě její věno. Pokud muž žil, nemohla manželka, jenž se také někdy podle úradu manžela svého nazývala, na př. Ofemia „pincerna“,³⁾ ani svou vůlí, ani svým vénem a vůbec svým majetkem svobodně vládnouti. Ještě nesměla podle vůle své svobodně jednat, nemohla také před soudem svědčiti, ale na listině mohila se

corum dilecte filie nostre, domine Herche, ad obsequium convolanti sponsi ui, domini I. Ch., cui voluntarie se devovit, nec non claustro de Ozla, villam nostram Zbiscowiz nominatam, in subsidium et solatium libere contulimus.“ Cod. Dipl. Mor. IV. 239.

¹⁾ Tamtéž III. 401 a 402.

²⁾ Co se dá povědít o poměru manželky k manželovi na Moravě od nejstarších dob až do XVI. století, sestavil Vincenc Brandl v „Právníku“ 1870 str. 757—778, kteréhožto článku jakož i glosáře téhož spisovatele se přidržujeme. Výrok tento není nic jiného než svobodný překlad biblické věty: „Sub viri potestate eris“. Genesis III. 16.

³⁾ Cod. Dipl. Mor. V. 137 ad an. 1302.

za svědka podepsati.¹⁾ Dívka plnoletá a vdova mohly však před soudem svědectví vydávati. Žena nemohla s vénem a majetkem svým svobodně naložiti, ano požadovali to muž, musela je stížti zástavou nebo jiným břemenem. Zůstala však majetnicki a mohla se svolením muže svého i dary z majetku svého udělovati. Na Moravě na př. založen byl klášter Vyzovický. Bezdeční manželé, dědičný župan brumovský Smil ze Střílek a chot jeho Bohuvela postoupili veškerý svůj majetek listinou danou dne 21. srpna 1621 na založení jmenovaného opatsví. Manželka tedy dohodnouc se s manželem mohla s majetkem svým libovolně naložiti.²⁾ Tímto způsobem byla však vázána, jen pokud muž byl živ; jakmile zemřel, byla sproštěna všelikých právních závazků, k nimž byla skrze svého manžela donucena, nebo v které se na jeho přání uvázala. Bylo-li proti ní namítáno, že sama svolila, odvolávala se na právní zásadu: „žena všeň muže svého,“ a rušila tím všeliký právní závazek, jejž byla před smrti manžela svého učinila.

Věno, dos, od staroslovanského věniti, vendere, prodati tedy věno vlastně tolik jako tržní cena, v čemž jest upomínka na starobylý obyčej ženu kupovati, muselo být vždycky pojištěno na statku svobodném, který nebyl ani manstvím ani zástavou obtížen; bylo-li na tento statek nějaké břemeno uvaleno, muselo být věno na nějakém jiném svobodném statku pojištěno, což převod věna, translatio dotis nazýváno. Dcery všecky měly stejně věno dostati, dostala-li některá méně,

¹⁾ Tamtéž II. 58 ad an. 1211. Mezi svědky uvádí se „Uxor Artlebi.“

²⁾ Tamtéž III. 313. sled. „Nos Smilo de Střílek, castellanus perpetuus Brumovensis . . . unacum Bohuvelast, nostra coniuge predilecta, unanimi deliberatione prehabita, peccata nostra more fidelium redimere cupientes, maxime cum heredibus et liberorum propagine, volento Deo, careamus . . . Cysterciensis ordinis Abbatiam in propria hereditate nostra Bysowitz, fundamivus.“ Jiný příklad poskytuje nám Bohuslava, jenž darovala půl vsi Těšetic klášteru Hradištskému „una cum mariti mei censu.“ Cod. Dipl. Mor. IV. 274.

měla právo žalobou se toho domáhati zrovna tak jako kdyby na př. při rozdělení statků věno nebylo pojištěno. Z tohoto důvodu musel být vždycky vyhledán příjemce věna, jenž by se za ně zaručil. Příčina toho spočívala v starobylém obyčeji, že některý dobrý přítel ženichův vzal několik neděl před svadbu nevěstu do svého obydlí a tím se zavázal, že bude péčovati, aby věno zůstalo neporušeno a že za ně stojí — kterýžto obyčej teprve obnoveným zřízením zemským byl zrušen. Neboť před každým sňatkem uzavíraly se pomocí a po úradě s přátely a se svolením knížete smlouvy, v nichž věno podrobně bylo vytknuto. Takováto smlouva zachovala se z r. 1303. Datována jest dne 8. prosince a uzavřena byla mezi moravským císařem Vítkem ze Švábenic a manželkou jeho Perchtou.¹⁾ Jmenovaná Perchta zapsala manželi svému na panství Počátkách 500 hřiven věna, počítajíc hřivnu po 62 groších, naproti čemuž Vítka pojistil manželce své stejnou sumu na statku svém Moravanech s tím vymínením, kdyby jej přečkala a vdovou zůstala, aby statku Moravan až do své smrti beze vši překážky mohla užívat. Kdyby závěti 500 hřiven někomu odkázala, dědici manželovi musejí této 500 hřiven opatřiti, načež by jim Moravany se vším všude připadly. „Kdyby však chtěl náš nevlastní syn Jan ještě za našeho živobytí,“ praví se ve smlouvě svadební dále, „panství Počátky 500 hřivnami vybavit, doručíž peníze tyto pánům Jindřichovi z Rožmberka a Vítkovi z Loučky, kteří peníze podle svého zdání uloží pro vdovu na úroky. Kdyby však manželka dříve zemřela nežli manžel její, může ten s vyženěným věnem po své vůli naložiti.“ Takovéto smlouvy svadební uzavírány od otců snoubenců. Děti, jmenovitě však dcery neměli žádného vlivu

¹⁾ Tamtéž V. 166 a 167. Jakými právními ustanoveními řídilo se manželství podle rakouského práva zemského v VIII. a XIV. století, o tom nás poučuje Dr. Viktor Hasenöhrl. Ve Vídni 1867. 8° str. 100 a sled. „Oesterreichisches Landrecht im 13. und 14. Jahrhunderte. Ein Beitrag zur deutschen Rechtsgeschichte.“

na uzavírání sňatku a obyčej tento zachoval se nejen u lidu nižšího, nýbrž panoval i v šlechtě, ano též při dvoře královském. Král Přemysl Otakar II. a markrabě Ota IV. Braniborský uzavírajice r. 1277 nebo 1278 vzájemný spolek na pomoc proti každému nepříteli, vyjmouc Ericha, arcibiskupa Magdeburkského a bratra jeho Jana, markraběta Braniborského, položili do smlouvy o tom: „Aby přátelská naše úmluva tím lépe byla utvrzena, ustanovujeme též ve smlouvě této, že se zavazujeme syny a dcery své oženiti a provdati, jak by si to přál král Římský.“¹⁾

Dos, jenž bývala dary od manželů rozhojňována, tvořila tedy věčné věno po smrti manželově. Vdova tedy užívala hned zúplna svého majetku; neboť podle práva slovanského vdova nebyla jako u Římanů podrobena mužským příbuzným, také nemělo o ní platnosti mundium práva germanského — ona zkrátka nabyla vlastních práv; avšak provdala-li se znova, měla dítky z prvního manželství částkou obvěna od svého

¹⁾ Archiv der kais. Akad. der Wissenschaften in Wien. D. 29. Str. 50: „Ad maiorem autem nostre amicabilis compromissionis validitudinem adicimus huic pacto, quod filios nostros et filias iuxta voluntates ipsius regis uxorare et maritare volumus, presertim in hiis, qui et que adhuc de promissionibus contractus matrimonialis libere et absolute sunt conditionis.“ Práva městská a jmenovitě Jihlavské byla v ohledu tomto mnohem mírnější. V Jihlavském právě městském praví se v hl. 2: „Si autem uxori statum suum mutare voluerit, de consilio faciet amicorum“ t. j. po úradě s mužovými příbuznými, jenž hájí prospěch dítěk. Quod si non fecerit, de bonis illis minus habebit, t. j. vdova, jenž by se opět provdala proti radě příbuzných bývalého svého manžela, podrží své věno a bude jí ještě přidělena menší část dědictví a sice třetina pozůstatosti manželovy a po třetinách pro dítěk, ježto by po manželi zůstaly. Brněnské právo městské přisuzuje však vdově třetinu bez ohledu na počet dětí. „Et in arbitrio, sit unius cuiusque mulieris vel virginis nubere vel continere, quia coacta coniugia raro placent.“ Ostatně právo k svobodnému oddávání muselo být teprve výsadami zabezpečeno, kdežto v Jihlavě mělo svůj právní průchod. Tomaschek, Deutsches Rech. Str. 202 a 203. O poměru ženy k mužovi podle práva Brněnského viz. Rössler, Die Stadtrechte von Brünn. Str. LXXVI—LXXVIII.

prvního manžela podělit; neučinila-li toho nebo odloučila-li se od dětí, propadla nároky sobě příslušné. Ustanovení o vdovách, ježto se týkala užívání obvěna, nazývána „*pro měna stavu*.¹⁾ Zvrhlého nebo morganatického manželství právo slovanské nezná; zde platilo za pravidlo: žena se po muži šlechtí, ale muž po ženě nic, jako děti ne po máteři, než po otci, t. j. jinými slovy, že manželka a děti dostávají se do stavu otcova.

Zákon stará se o poměr rodičů k dětem teprvě tehdy, když se stanou plnoletými, jmenovitě osíří-li. Pokud sirotci jsou nedospělími, podřízeni jsou poručníkovi, děti správě a mocí otcově, která tak daleko sáhala, že bezcitní otcové mohli i své děti, ovšem jestli s tím souhlasily, prodati. Proto bylo ustanoven městským právem Jihlavským a Brněnským, kdo by syna svého nebo dceru nebo přítele svedl, aby se nechal prodati, by byl kolem lámán.²⁾ Plnoletými však staly se děti, jakmile mužnosti nabyla. Podobá se, že 25. rokem neplnoletost přestává. Jimram z Dobronic alespoň omlouvá se r. 1283, že tehdáž, když klášter Lánecký koupil most jeho v Milfrámě, byl mladší než-li 25 roků, že tedy souhlas svůj nemohl vlastní výpovědí projeviti, nýbrž že na to musel přísahu složiti.³⁾ V době Lucemburské věc se změnila. O plnoletosti nerozhodoval tu zákon daný, nýbrž příroda, léta přirozená. *Vous a prsa kypící* byly patrnými známkami dospělosti. Původně ustanoveno právem zemským,

¹⁾ Doklady k tomu v Ondřeje Dubé: *Výklad na právo země České z r. 1460*. Otiskeno v Archivu českém II. 504 a 505.

²⁾ Tomaschek, Deutsches Recht. Str. 255 a Rössler, Stadtrecht von Brünn. Str. 360.

³⁾ Cod. Dipl. Mor. IV. 277. „Et quia ego Ingramus tempore venditionis predicte extiti minor XXV. annis, proprio Sacramento firmavi, quod contra predictam venditionem, factam a fratribus meis, et a me aliquatenus non venirem.“ Tedy před 25 rokem stáří mohlo se přisahati ale nemohl se projevovati souhlas k odpodeji statku dílného. V původní listině o pěti pečetích, z nichž dvě příšly na zmar, v museum brněnském, viděti czela zřetelně XXV.

aby se plnoletost zjišťovala skutečným vyšetřováním; skladatel knihy Tovačovské zrušil toto vyšetřování a ustanovil místo toho určitá leta: 16 let pro mládence z vyšší šlechty a 14 pro dívky z takového rodiny; 17 roků pro šlechtice nižšího a pro synka měšťanského, 15 let pro šlechtickou a měšťanskou dívku, 18 let pro syna selského a 16 pro dívku sedlanskou.¹⁾ Avšak, jak praveno, léta tato neměnila ničeho v poměru dětí k rodičům, až buď majetek se dělil nebo smrt otcova nastala.

Podle práva moravského měl toho každý bratr vůli, po smrti otcově požadovati, aby majetek společný byl rozdělen; nedocílico-li se dohodnutí v ten smysl, aby majetek nebyl rozdělen, měl podle knihy Tovačovské nejstarší bratří díly ustanoviti, z těch však vybral si nejmladší bratr nejdřív svůj díl, po něm druhý a t. d.; nejstarší dostal díl, který zbyl naposledy. Při takovémto dělení ustanovována zároveň alimentace a výbava sester. Sestra sama neměla práva požadovati svůj podíl bez vědomí bratří.²⁾ Požadoval-li syn za živobytí otce svůj podíl, otec nebyl povinen vydati mu ho: donutil-li však otec syna, aby vzal svůj podíl, mělo to platnosť jenom na čas života otcova; po smrti otcově mohl syn podati u soudu námitky proti rozdělení, ježto mu bylo vnučeno. Dílný bratr mohl svůj díl dědičně odkázati, prodati a t. d. jak by mu libo bylo; drželi-li nedilní bratří nějaký majetek, mohla se změna nějaká v něm státi jen v dorozumění všech majetníků. Dělení týkalo se nejen pozemků, nýbrž všech movitostí a nemovitostí, klenotů, nábytku, šatstva, prádla hospodářských zvířat a hospodářského nářadí.³⁾

¹⁾ Kniha Tovačovská. Edit. Brandl. cap. 200.

²⁾ Nejstarší zemský řád moravský (vlastně kniha Drnovská) praví o tom: „Než bratr neb bratří by sestru nedilní odděliti chtěli bez vůle její, nevdada ji, toho učiniti nemohou, leč by jí dal díl spravedlivý z toho statku, kterýž by měli. A sestra již bude moci s svým učiniti, jakž se jí zdá a bratří též, niž ona dílu na bratru nebo bratřích žádati nemůže.“ Brandl. Časopis český. Museum 1865 str. 427.

³⁾ Brandl, Glossar. Dílní bratří. Str. 37.

O tom, jaké účastenství měly dcery, co se týče věna, a o jich výživě již jsme pojednali. Zbývá nám ještě zodpovídat otázku: v jakém právním poměru byly děti nemanželské?

V rodinách vznešených, a zcela jistě v rodech královských, nečinil se žádný rozdíl mezi dětmi manželskými a nemanželskými. Rozpomeňme se na př. na nemanželské děti krále Přemysla Otakara II. Mikuláš Opavský, Jan probošt Vyšehradský a kancléř český, a Alžběta manželka Jindřicha z Kuenringu-Vítoraze, která již r. 1286 žila v Praze v klášteře sv. Františka, byli dětmi nemanželskými a přes to král Václav II. nazývá tuto „naší tetou“.¹⁾ Jináče jednala veřejnost; pozdější právo zemské jakož i práva městská naprosto zbavovaly děti nemanželské všelikého dědictví. Ani kníže nemohl v tomto případě dispens udělit;²⁾ a jméno „pankart“, z kurvy syn, pokládáno za tak nečestné a potupné, že se pro něj mohlo před soud pohnati.³⁾

Avšak nejen dítky mimo lože manželské zplozené, též synové manželští mohli být za jistých podmínek vyděděni. Podle nálezů brněnského soudu městského mohlo se to stát asi v těchto případech: „Ist daz, daz ein sun wizzenleich beschlaft daz weip, da sein vater mit cze schaffen hat gehabt, so verleust er sein erbtail. Spricht der sun den Vater an um solich sach, die im an sein leben gen, iz sei dan daz solich sache zue dez landez verderbnusse gehoren oder dez landez vursten an sein leben gen, so verleust er sein erbtail, und misspart der vater gein dem sun mit den vorgeschriften drin sachen oder mit ier ainer, so verleust er als sein recht

¹⁾ Emller, Reg. pag. 595. Král Václav II. připomíná v listině dané 20. června 1286 „honorabilium dominarum, Chunegundis germane sororis et Elyzabet materterere, nostrarum dilectorum, in monasterio Sti Francisci Prague domino famulantium.

²⁾ Brandl, Glosar: Pankart. Str. 218. Item také parchartom statku pozemského žádný poručení nemůže pod nižadnú barvú ani dckami, ani na mocný list královský. Brandl, Časop. česk. Mus. 1865. Str. 428.

³⁾ Kniha Rožmberská. Edit. Brandl. Str. 72, „když žalujú, že mu dal kurvy syn, na to ludi vésti právo, jimiž to postihne“.

und der sun underwint sich dez gutes und der herschaft und geit dem vater sein notturft. Slecht auch der den vater vreffleich und unwerleich, do mit verleust sein erbtail. Wiert auch der sun ein diep oder diepez gesel, oder tuet ein poshait, so er sein recht mit verleust, so hat er nimer tail an seines vaters guet. Hindert auch der sun den vater an sein lesten czeiten, daz er sein guet nicht schaft und selgeret nicht macht noch seinem willen, so verleust er auch sein erbtail. Wiert auch der sun ein spilman oder ein solich man der guet nimpt vur er, da mit verleust er auch sein erbtail, iz sei dan daz sein vater ein spilman sei gewesen oder guet vur er hab genumen. Wil auch der sun um mesigs guet und um erleich und um pilleich sach dez vaters purgel nicht werden, so verleust er auch sein erbtail. Wiert der vater auch gevanganen und der sun wil in aus der vanchnusse nicht ledigen, so verleust er auch sein erbtail. Wiert auch der vater von siechtum oder von andern sachen torech und unsinnich und der sun phligt sein nicht fleizzichleichen, do mit verleust er sein erbtail. Vertuet auch der sun unnuczichleichen dem vater sein guet mer den halbs, so verleust er auch sein erbtail. Ist daz, daz ein tochter vor funf und cwantzig iaren iern maitum pricht, auf une, so verleust sie ier erbtail. Tuet aber siz nach funf und cwantzig iarn, so verleust si ieres erbtails nicht, wan der vater der scholt si vor den selben iaren eim eleichen man haben gegeben.“¹⁾

I v tom případě, složil-li syn nebo dcera v některém náboženském rádě slib rádový slavným způsobem, pozbyli práva dědičného. Ustanovení toto zakládalo se na slibu chudoby.

Upravený život rodinný a zákonni ohraženi rodové byly příčinou, že cizinec stál vně této ohrady. Chtěl-li požívat zákonných výhod jako domorodci, musel se ucházeti o právo obyvatelské, inkolát. Inkolatem vyrozumívá

¹⁾ Rössler, Stadtrechte von Brünn. Str. 401 a 402.

se právo, v zemi svobodně se zakupovati, aby pak nový obyvatel mohl se státi účastným privilejí zemských jmenovitě soudu zemského. Když dne 25. pros. 1310 všickni stavové koruny České do Prahy spěchali, aby králi Janovi holdovali, pojistil jim král obšírnou listinou práva a svobody jejich naproti moci královské, prohlásiv kromě jiného: „Cizince a cizozemce že nechce a nesmí v Čechách a na Moravě ani na zemské ani na dvorské úřady povyšovati, aniž jim zde nějakých pozemků propůjčovati; aby však se přes toto ustanovení nemohli do země vlouditi, povinni jsou pod ztrátou svých práv každé své pozemkové zboží, jehož by dědictvím, darováním nebo sňatkem nabyla, do roka některému domorodci prodati.“¹⁾ Podle tohoto velice důležitého privilegia, jenž podává nejjasnější svědectví o samostatnosti Moravy a historické osobnosti koruny české, nesměl tedy žádný cizozemec, jenž nebyl Čechem nebo Moravanem, — knížectví Opavské tehdáž od Moravy ještě se nerozeznávalo, ačkoliv mělo svůj zvláštní soud župní, iudicium provinciale²⁾ — nějaký statek nebo úřad zemský držeti, tedy ani práv zemských účastným se státi. Věc dospěla tak daleko, že i duchovní hodnosti, biskupskou, opatskou, proboštskou a j. v. jen obyvatel český a moravský směl přjmouti, až v době pozdější stolice apoštolská obsazování jistých prélatských míst si vyhradila. Pak ovšem více se nedbalo starého zákona o právě obyvatelském. Privilegia tohoto tak houzevnatě se přidržováno, že Čech na Moravě jen tehdy úřední hodnost moravskou mohl na se vzít, byl-li na Moravě usedlým a obráceně platilo to o Moravanovi, jenž se chtěl v Čechách státi úředníkem. Čech měl toho ovšem vůli na Moravě a naopak Moravan v Čechách se zakoupiti, tedy Čechové a Moravané v přísném slova smyslu inkolatu nepotřebovali, byli indigenae v obou zemích korunních; avšak statek vlastní

¹⁾ Cod. Dipl. Mor. VI. 382. Palacký. Geschichte D. II. b str. 91 a 92.

²⁾ Cod. Dipl. Mor. IV. 276 a 348.

cizozemci prodati nebo také jen zastaviti, bylo zakázano a učinil-li tak někdo bez královského a později bez sněmovního dovolení, byl ze země vypovězen. Aby se do takových rozpaků nedostali, hleděli cizozemci, zvláště takoví, jenž měli manželky z Čech nebo z Moravy, nabýti práva obyvatelského, kteréž před rokem 1311 jen král, později král a sněm mohl udělovati.

V oddílu „právo soukromé“ měli bychom také ještě pojednat o koupích a prodejích, o společenství majetku a dělení, o zájmu, dobré vůli, poručenství, závětích a j. v., kdyby vůbec bylo naším úkolem, psát zvláštní dějiny práva za doby Přemyslovské. Avšak jelikož to není naším úkolem, musíme přestati na všeobecných obrysech a sice při inštitutech, jenž s Německým právem byly příbuzny nebo tomuto naprostě byly neznámy; a sem náleží v první řadě rozličné způsoby ručení při dlužních úpisech a způsob jakým se prováděly.

Dělání dluhů jest tak staré jako peníze a zvyk dluhy dělati jest tak obecný, jako jest lidí na světě, kteří více vydávají, nežli přijímají. Jelikož k dlužníkům nebyvá vždycky dostatek důvěry, užívalo se již za doby Přemyslovské rukojeymi, jenž poskytovali rukojemství v tom smyslu, že dluh správně bude zapraven. Byla li větší suma půjčena nebo vůbec bylo-li za důležitější závazky ručiti, vyhledávalo se z pravidla šest rukojeymi, jenž bud rukou společnou a nerozdlnou nebo každý o sobě za oddíl, který na něj vypadal, ručili. Někdy vztahovalo se rukojemství též na dědice; avšak jelikož tento způsob byl příliš krutým a nebezpečným, již v XV. století se od něho upustilo. Zaplatil-li dlužník sumu povinnou, byli rukojeymi beze všeho dálšího otáleni závazku svého sproštění; nezaplatil-li po několikerém napomenutí, zavedeno proti němu obstagium, ležení. Věřitel byl totiž splnomocněn od soudu zemského; jenž spory v záležitostech dlužních rozhodoval, vyzvatí nejprvě dva rukojeymi, aby se na určité místo dostavili a tam na útraty dlužníkovy tak dlouho zůstali, až by dluh

zapravil. Způsob tento nazýván ležení. Nebyl-li dluh ve čtrnácti dnech od té doby, kdy se stalo vyzvání ku prvnímu ležení, zapraven, došlo na druhé dva rukojmí a po nových 14 dnech na poslední dva rukojmí, tak že pak 6 osob každý s dvěma koňmi v určité hospodě na útraty dlužníkovy tak dlouho trávili, dokud dluh nebyl zapraven.¹⁾ Zřízení takovéto tím bylo dlužníkovi na prospěch, že zůstal na svobodě a že si peníze mnohem snáze mohl opatřiti, nežli kdyby byl ve vězení. Věřiteli bylo, když ustanovil krčmu, kde by se mělo ležeti, dlužní list hospodskému dodati. Stalo tak přede vším proto, aby se tomu rukojmí, který by snad podíl, za nějž ručil, zapravil, pečeť jeho od listu dlužního mohla navrátit. Za druhé dělo se tak proto, aby snad nějací podvodníci nepředstírali, že jsou ručiteli a že přijeli na ležení, čímž by se jim dostalo výhod, jaké hostinský při útování povinen byl poskytnouti; neboť od časů markraběte Jošta byla za ležení určitá sazba ustanovena. Avšak ležení mělo tolik nepřijemných okolností, že brněnským právem městským ustanoveno, aby dlužník, jenž byl odsouzen dluh zapravit, odevzdán byl od soudce věřiteli, „který jej věznil o vodě a chlebě, ale ne spoutaného“: avšak i ta způsoba byla dovolena, že věřitel mohl vydati dlužníka podsudímu, který jej u pochopa mohl v okovech držeti. Vězení pro dluh trvalo jen 14 dní; když uplynuly, musel být dlužník propuštěn slibiv pod přisahou, že třetinu dalšího svého výdělku věřiteli bude odváděti. Kromě toho měl věřitel právo nedbalého dlužníka,

¹⁾ Když biskup Olomoucký Jan prudký spor, jež měl s many svými, dne 17. září 1307 hadčími dal rozsouditi, bylo v listině o tom sepsané ustanoveno: „Item si prefatus noster dominus Iohannes, episcopus Olomucen, aliquem de vasallis suis sine iudicio captivaverit, et ipsum infra duas septimanas liberum non demiserit, infrascripti fideiussores, qui sua sigilla presentibus appenderunt, post duas septimanas easdem civitatem Olomucensem intrabunt in mille marces adiacendi in obstagio, donec vel dictus captivus dimittatur liber, vel per ipsum dominum episcopum Olo- mucen Ienczon et Franconi cum suprascriptis omnibus persolvantur predice mille marce“ etc. Cod. Dipl. Mor. VI. 8.

kdekoli by jej napadl, zadržeti a třetinu veškerého majetku, který by při sobě měl, i šatstva mu odnítí.¹⁾ Právo zemské o věci této jinak ustanovovalo.

Moravské právo zemské nezná vězení na nedbalého dlužníka, ale ustanovuje dva ponižující tresty: lání a vyvolání. Byl-li totiž rukojmě upomenut, aby do některé hospody vlehl a nechtěl-li vyzvání tomu vyhověti, věřitel měl právo po 14 dnech lacími listy, že slova nedodržel, veřejně jej tupiti a v posměch uváděti. Takové právo měl věřitel proti dlužníkovi i tehdy, nebyli-li v dlužním listě rukojmí uvedeni. Lací list byl na důkaz, že člověk v listině jmenovaný vpálené má znamení potupy, s dvěma až třemi vypálenými dírami přibit na pranýři v městech a tržištích a tam ponechán tak dlouho, pokud nepominula příčina, pro kterou se to bylo stalo. V Němcích tento zvyk, jenž vzal původ svůj v chorobné idei rytířstva, vzal konec svůj během XV. století, kdežto na Moravě zachoval se, jak svědčí kniha Tovačovská a Karel z Žerotína až do XVII. století.²⁾

Neměl-li lací list žádoucího účinku, věřitel mohl užiti ještě posledního prostředku vyvolání, kterým dlužník vyhlášen za bezectného. Vyvolávání bylo vůbec jediným prostředkem, jedinou cestou, aby se na veřejnosť dostaly nařízení a jiné věci, které vejiti měly v známost obecnou. Vyvolávání dělo se z pravidla skrze byřice, praeco, zde však od věřitele samého tím způsobem, že vydal se do sídla některého ženatého šlechtice, poněvadž o neženatém se předpokláдалo, že domácnosti spořádané nemá. Zde v jídelně, když domácí pán a rodina jeho k obědu se shromáždili, se stoliece hlasitě četl dlužní list, uvedl jakých donucovacích prostředků bylo již upotřebeno a prohlásil, že dlužník, jemuž se tímto veřejně laje, znak svůj, který s pečetí jeho již byl zastaven a ještě

¹⁾ Rössler, Stadtrecht von Brünn: Str. LXXVIII. u LXXIX. O „ležení obyčejném v zemi Moravské“ čteme v „Knižce Drnovské“ na str. 78. Edit. Brandl. Oběžněji ještě v knize Tovačovské. Brandl, cap. 172—176.

²⁾ Tamtéž, cap. 172—176. Str. 96 a 98.

není vybaven, propadl a jeho nehodným se stal. „Znak jeho,“ pravil věřitel kromě jiného, „nemá vážnosti; nebof mu více nenáleží, a nemá k němu práva, nýbrž jest v moci mojí.“ Vyvolání toto měl věřitel po čtyry neděle každého dne o jidle opakovati, po čtyrech nedělích jiné sídlo šlechtické a po nových čtyřech nedělích třetí sídlo šlechtické navštíviti a všady vyvolávání takové provést. Nepomohl-li ani tento poslední prostředek, věřitel předstoupil po 12 nedělích před knížete nebo hejtmana zemského, od něhož byl zveden na majetek rukojmí nebo také věřitelův v té sumě, kolik obnášel dluh a výlohy vyvoláváním protrávené. Šlechtic způsobem timto vyvolaný stal se bezectným, nesměl znaku svého víc užívat, svědectví skládati a každý se mu vyhýbal. Obával-li se někdo tohoto vyvolání, prodal-li proto svůj statek a ze země odešel, ostatní rukojmí, kteří pořádně platili, mohli se držeti toho, kdo statek koupil od jejich spolurukujmí, jakoby jej tento sám ještě držel.¹⁾ Vyvolání poznáváme ovšem teprvě z knihy Tovačovské; ale jelikož spisovatel praví, že řízení toto bylo mu od starých rodů panských oznámeno, kteří se ještě na tento obvyčej pamatuji, není pochybnosti, že jest obvyčej tento starobylý; ale že počátkem XV. století upadl již v zapomenutí.²⁾

ÚŘEDNÍCI A JICH SLUŽNÉ.

Úředníci zemství. — Obor jejich působnosti nejasný. — Úředníci župní. — Obor jich působnosti. — Pozdější úředníci zemství. — Hejtman zemský, gubernator, nejvyšší komoří, nejvyšší sudi, nejvyšší písář. — Služné úředníků zemských. — Neoblibenost starých úředníků.

¹⁾ Z Brandlova Glosáře v článku „vyvolání“ na str. 375 a 376.

²⁾ Kniha Tovačovská. Vydal Brandl. „Páni starí správu jsú činili, že jsú to pomněli i vídali, že rukojmě vlehnuti nechtěli a na láni nebtali . . . a takové rukojmě, nestydět lidí, připravovali sobě jistcové k konci vyvoláním na třech dvořích panských“ etc. Str. 98.

Bыlo již připomenuto, že za doby markrabat z rodu Přemyslova byly v zemi tri druhy úředníků: dvořští úředníci markraběte a markraběnky, úředníci královstí a konečně úředníci zemství. Zde jest nám činiti s úředníky zemskými, ale napřed již musíme poznamenati, že předmět tento jest neobyčejně nejasný, ne proto jako by byl nedostatek listin, v nichž se úředníci uvádějí; nebof takovýchto listin hojnosc jesti; ale předmět jest proto nejasný, že není určitě vytknut pojmem toho, co náleží v obor působnosti jednotlivých úředníků. Jedním výrazem na př. camerarius, villicus a j. v. označuje se rozdílný obor působnosti.

Abychom měli jakýsi pořádek, uvedeme úředníky zemské, kteří za největšího rozkvětu stavovského zřízení, tedy v XVI. století v Čechách a na Moravě veřejné hodnosti zastávali. V Čechách náleželi k nejvyšším úředníkům zemským, jenž zasedali na velkém soudě panském: nejvyšší purkrabí, nejvyšší maršálek, nejvyšší sudi dvorský, nejvyšší komoří, nejvyšší sudi zemský, nejvyšší kancléř, nejvyšší písář a podkomoří. Na Moravě však: hejtman zemský, nejvyšší komoří, maršálek český, nejvyšší sudi zemský, nejvyšší písář, dvorský sudi a podkomoří. Naproti tomu byli menšími úředníky práva zemského v Čechách: purkrabí hradu Pražského, menší sudi zemský, komoří, menší písáři, úředník královnin a úředník probošta Vyšehradského; na Moravě: purkrabí zemský, menší sudi zemský, komoří a menší písáři.¹⁾ Jak rozdílná to jména a jak rozmniožili se úředníci zemství od té doby, co upadlo zřízení župní! za zřízení župního byli jak víme nejvyššími úředníky v župě rector provinciae, jinak také comes, praefectus, castellanus, župan nazývaný. Ten měl civilní, vojenskou a soudní správu celé župy, byl výkonným úředníkem župním. Až do XIX. století bylo hejtmanům krajským, kteří vlastně byli nástupci županů, k vojenským potřebám přihlížeti. Vedle

¹⁾ Brandl, Glossarium — „Úředníci.“ Str. 349.

župana byl správním úředníkem camerarius, komoří, jemuž podřízen byl vladař, villicus. Komoří a villicus obstarávali příjmy a vydání v župě. Soudnictví vykonával iudex provincialis čili cudarius s notáři čili soudními písáři a jaksi uprostřed mezi úředníky správními a soudními byl magister venatorum. V župě tedy byli dva nebo tři úředníci správní, jeden úředník soudní a jeden polosprávní a polosoudní vyšší úředník. Kolik bylo hradů župních jakožto ústředních sidel správy župní, čili kolik bylo krajů, ježto po úpadku zřízení župního ovšem počtem mnohem menším na místo žup nastoupily, tolirkáte se opakovaly na Moravě úředníci tuto uvedení. Roku 1213 byly na Moravě, jak jsme ukázali,¹⁾ kraje Olomoucký, Znojemský, Brněnský, Opavský a od r. 1252 též kraj Přerovský a mnohem dříve kraj Bílovsko-Jihlavský; od r. 1201 i Břeclavsko za zvláštní kraj pokládáno: Morava byla tedy v XIII. století v sedm krajů rozdělena. I není divu, že úředníci nahoře připomenutí tak často v listinách se uvádějí; neboť byli v každém z jmenovaných krajů a jelikož titul zůstával doživotně i takovým osobám, které hodnosti příslušné více nezastávaly, stávalo se, že v některém kraji, na př. Znojemském, bylo téhož roku více kastelanů znojemských.

Avšak přes to, že Morava v těchto sedm krajů byla rozdělena, předce vždy ještě při každé příležitosti vystupuje do popředí nejstarší rozdělení Moravy v části východní s hlavním městem Olomoucí a v části západní s Brnem a Znojemem. Kosmas vypravuje léta 1061: „Vratislav říší Moravskou ve dvě části rozdělil; část východní, kterou byl sám někdy držival, a kteráž k lovu lépe se hodila a ryb hojnost měla, daroval synu svému Otovi; západní však, jenž leží stranou k Němcům postoupil druhému svému synu Kunrátovi, poněvadž rozuměl řeči německé. Část tato jest

¹⁾ Viz díl VIII. Od krajů tam uvedených dlužno rozeznávat Provincia Luccensis, Pravloviensis, Hotzenplocensis (Cod. Dipl. Mor. V. 118 a 444). Byly to rozsáhlé statky ale ne politické správní obvody.

více rovinatá a plodinami polními bohatší.¹⁾ Svitava a od Brna dolů Svatka až k ústí svému do Moravy a dále, jak se podobá, Morava a Dyje oboje území dělily. S tímto nejstarším politickým rozdělením setkáváme se opět, jak za to máme, v potvrzení řádu Otova r. 1189 od krále Přemysla Otakara. Pro kraje Znojemský a Bitovský stalo se potvrzení ve Znojmě 1222 i s dodatky krále Přemysla, Václava a Přemysla Otakara II., pro kraj Brněnský v Brně dne 17. března 1229 a pro okres Břeclavský v Bzenci dne 14. července 1237, tedy pro celou západní část Moravy.²⁾ Proč se nestalo potvrzení pro část východní, tedy pro kraje Olomoucký, Přerovský a Opavský, není nám známo; a právě zde byl život župní zajistě vyvinutější.

Markrabě Moravský Vladislav Jindřich daruje r. 1203 praemonstratům hradišťským rozsáhlý les Střelnou, ustanoví k obejiti toho lesa a vytknutí hranic se své tedy se zeměpanské strany komoří Bavara, kastelána Záviši, krajského suds Viliza, náčelnika lesníků Slavatu a vrchního lovčího Bluda.³⁾ Roku 1261 uvádějí se úředníci: Nezamysl Olomucen burggravius et pincerna Moraviae, Hartlibus Camerarius Moraviae, Bznata dapifer Moraviae, Ludslaus forestariu; Moraviae.⁴⁾ R. 1262 zase se tito úředníci uvádějí, ale Nezamysl jmenuje se již jen čišníkem a vedle nich uvádí se ještě Kuno maršálek. Roku 1269 čteme na listině královny a markraběnky Kunhuty: Mstidruh, camerarius noster, Doma-slans pincerna, Časlaus dapifer, Vlastiborius mareschalcus Benešius Cudarius, Gregorius subcamerarius, Iohannes sub-pincerna, Otto subdapifer, Bohuta submarschalcus!⁵⁾ Roku 1270: Andreas Bohemiae camerarius, Hartliebus Moraviae

¹⁾ Cosmas ad an. 1061. U Pertze IX. 79.

²⁾ Cod. Dipl. Mor. V. 224 a II. 209 a 325.

³⁾ Tamtéž 14. Listina jest sice podezřelá, ale jména tato také ještě po r. 1215 se uvádějí. Tamtéž 77.

⁴⁾ Tamtéž III. 320.

⁵⁾ Tamtéž IV. 25.

camerarius, Burchardus marschalcus Bohemiae, Gallus pincerna Bohemiae, Bohuše marschalcus Moraviae, Bznata dapifer Moraviae, Nezamysl pincerna Moraviae.¹⁾ Dne 14. července 1271 podepsali státní smlouvu mezi Přemyslem Otakarem II. králem Českým a Štěpánem králem Uherským se strany moravské: komoří Hartleb, maršálek Bohuš, truksas Vznata a čišník Nezamysl.²⁾ Roku 1287 uvádějí se v kraji Olomouckém úřednici: Albert ze Šternberka, purkrabí Olomoucký, Oneš z Šumvaldu komoří kraje Olomouckého, Předbor z Bolelúce sudi a Vojslav zemský sudi. Všickni dohromady nazývají se „beneficiarii Olomucen provinciae.“³⁾ R. 1288 uvádějí se beneficiarii Opawienses: Brumo, villicus regis, Nihuliec Cudarius, Iacobus notarius, Crizanus vicecudarius.⁴⁾ A tímto způsobem mohli bychom převelký počet úředníků z rozličných krajů uvésti, aniž bychom všecky poznali. Zkoumejme raději, jak rozdílný byl obor působnosti úředníků jedním názvem jmenovaných. Počneme se starými úředníky župními.

Župan. O županovi a župě, kraji, provincia, bylo již tolik psáno, že stačí odvolati se na Brandlovo Glossarium a na pojednání H. Jirečka v Časopise museum království Českého z r. 1878; jináče má se věc s pojmenováním „Castellanus.“ Že castellanus a župan byly hodnosti totožné, již Brandl ve svém Glosáři dokázal. Pravít: „Boček, praotec pápanů z Kunštátu, sluje v listinách obyčejně castellanus znojemensis, ale r. 1251 suppanus de Znoime.“⁵⁾ Činnost kastelanovu ličí Olomoucký biskup Robert, když na soudě zem-

¹⁾ Tamtéž 43.

²⁾ Tamtéž 81.

³⁾ Tamtéž 327.

⁴⁾ Tamtéž 349.

⁵⁾ Tamtéž III. 144. Brandl, Glosar. Str. 392. Když král Přemysl r. 1228 dotaci kláštera Opatovického na památku svého zemřelého syna markraběte Vladislava potvrdil a rozhodil, uveden mezi donatory: „Item Czaslaw suppanius villam Czernogedii dedit.“ Cod. Dipl. Mor. II. 202.

ském ve Znojmě r. 1223, na němž jménem krále Přemysla Otakara předsedal, kastelanovi uložil vyšetřiti, zdali Florian, opat kláštera Lúckého, skutečně ves Mramotice koupil a vyplatil. Přitomní županové vynesli nález: že peníze od opata sice již složené, ale nevyzdvižené mají zatím být odevzdány do královské komory.¹⁾ Zde tedy vidíme župany soudně činnými. Činnost tuto i řád Otův županům přisuzuje; ale župané v listinách z doby Přemyslovské tak řidko se objevují, — pokud vám stala se o župních kastelanech zmínka posledně v listině dne 3. července 1299²⁾ dané, — že nepochybíme asi soudice podle toho, že oni první vymizeli z řady župních úředníků. Není se tomu co diviti; neboť již král Vladislav viděl se r. 1167 v potvrzovací listině litomyšlské nucena pronést se o nich způsobem ovšem ne pochlebným, že k nadání ve vsi Ložicích všecko náleží, co bud biskup Jindřich Zdík z Olomouce byl koupil, nebo co byli zůstavili lidé, kteří již vice nemohli snést útisků županů.³⁾ O hodnost a o působnosti županů dělili se později komoří a purkrabí; nesmějí se však zaměňovati s kastelaný, jenž drželi některé s počátku zeměpanské hrady a území, které však později přešly v majetek soukromý, jak na př. Brumov. Roku 1261 Smil ze Střílek nazývá se dědičným čili snad spíše doživotním kastelanem Brumovským.⁴⁾ Taktéž připominají se županové na Veveří, na Bzenci, 1336 znojemský a. j. v.

¹⁾ Tamtéž 153. „Unde statim iudicatum est a Castellanis.“

²⁾ Tamtéž V. 114. „Castellanis provincialibus.“ Pravdě podobno jest, že castellanus a praefectus byla jen rozdílná jména pro stejnou hodnost. Jihlava na př. neměla kastelanů, ale měla praefekty a sice když poprvé v historii se objevuje 1174 a pak ještě r. 1214. I zde pojmenování pominulo.

³⁾ „In villa autem Lozic dedi quidquid vel Sdico episcopus emerat, vel quod homines, vim castellanorum ferre non valentes, desertum reliquerant.“ Cod. Dipl. Mor. I. 279.

⁴⁾ „Smilo de Strieliz castellanus perpetuus Brumovensis“ Tamtéž III. 313.

Komoří. Nejvyšší komoří zemský nazýván za doby Přemyslovské camerarius supremus čili camerarius provincialis a komoří menšího soudu zemského nazýván camerarius iunior. Úřad komořího nebyl doživotní; na jakou však dobu byl propůjčován, není nám známo. Ještě v pozdních listinách XIV. století, na př. 1320, setkáváme se s mnohými někdejšími nebo starými komořími moravskými.¹⁾ O působnosti komoří zemského pronáší se markrabě Přemysl v listině pro Johanity ze dne 7. ledna 1257 takto: „Kdokoli by, jakéhokoli stavu a hodnosti Johanitům na jich statcích zůmyslně ublížil, odsuzujeme jej ku přísné vazbě u našeho komoří, který by mu mohl propůjčiti svobodu teprve tehdy, když by složil 100 hřiven.“²⁾ Komoří byl v tomto případě kromě jiného inspektorem vězení: vyhlašoval také nálezy zemského soudu, na př. soudu zemského v Olomouci v listopadu r. 1305 čili jak listina praví „in Olomuz in Suda“,³⁾ ano komoří vysýláván od krále na př., aby v zemi jako královský hlasatel r. 1286 vyhlásil, že klášteru Plasskému bylo hrdelní soudnictví propůjčeno; komoří proto věc vyhlašoval, „aby privilegium nabyla tím větší vážnosti.“⁴⁾ Židé, kláštery, duchovní a vůbec co za tehdejší doby slušelo k markraběcí komoře, podřízeni byli právomocnosti markraběcích komoří, kteří kromě úřadu tohoto ovšem i jiný ještě mohli zastávat. Roku 1270 byl Hartleb komořím moravským, ale též purkrabím na Veveří. V listině od něho tehdaž jeptiškám

¹⁾ Tamtéž VI. 127. „Ego quoque Albertus dictus de Drnka, antiquus camerarius Moravia, et magister silvarum regiarum . . . Ingramus castellanus in Bistricz, dictus de Ungersperk, antiquus camerarius Moravia.“

²⁾ „Eundem condemnantes tradimus regalis aule camerario districtius captivandum, nec dimitterendum, quoadusque persolverit nobis centum marcas.“ Tamtéž III. 226.

³⁾ Tamtéž V. 192.

⁴⁾ „Ut autem eisdem, que prescripta sunt, maiorem adhibeant confidentiam audientes presencium, camerarium nostrum per universa fora ad proclaimandum prefatam potestatem corrigendi tributam . . . preposito de Plass . . . delegavimus.“ Emser, Reg. pag. 594.

oslavanským vydané jeví se jako sudí.¹⁾ Podle všeho tedy mohla jedna osoba i více hodností zastávat. R. 1272 číšník moravský Nezamysl byl zároveň purkrabím Olomouckým.²⁾ Že půhončí nazývání latinsky camerarii, jest nám již známo. Byl to úřad podřízený. I biskup olomoucký měl svého komoří a též každý klášter měl mezi svými officianty jednoho komoří.³⁾ Počítáme-li sem ještě četné komoří markraběte a markraběnky, králů a královen — okolo r. 1319 a snad ještě dříve uvádí se také summus Camerarius a subcamerarius⁴⁾ — nemůžeme se diviti, že při úřadě tomto nelze oboru působnosti a určitých hranic vytknouti. Tříd hodnotních a systemisovaných míst tehdaž ovšem ještě nebylo. Když pak v době Lucemburské a jmenovitě po rozdělení desek zemských a tedy i soudu zemského v soud brněnský a olomoucký úřad komořího byl upraven, byli dva komoří zemští, brněnský a olomoucký a dva podkomoří, kteréžto zřízení i v knize Tovačovského se objevuje.

Purkrabi zemský. Vypravovali jsme již, že komoří zemský a purkrabí povinnosti županovy zastávali, když hodnost tato po úpadku žup upadla v zapomenutí. Původně byl purkrabi strážcem hradu od knížete mu svěřeného, pročež také všecky hrady zemské: Blánsko, Hodonín, Jemnice, Hradec, Olomouc, Brno, Znojmo, Veveří, Lichtenburk a j. v. měly své dočasné purkrabí.⁵⁾ Postupem času však rozšířil se obor působnosti těchto purkrabí, jmenovitě když správa zemská z patriarchálních forem se vybavila a skutečnou vládou zemskou se stala. Stalo se tak přes to, že purkrabi, kteří při dvou hlavních hradech brněnském a ol-

¹⁾ Cod. Dipl. Mor. IV. 58.

²⁾ Tamtéž. 89.

³⁾ „Henricus Camerarius Lucensis“ ad an 1223. Cod. Dipl. Mor. II. 154.

⁴⁾ Tamtéž VI. 122.

⁵⁾ V listině ze dne 19. prosince 1272 nazývá se Chenlinus quondam Olomucen burgravius. Tamtéž IV. 102.

mouckém zůstali, k menším úředníkům soudu zemského byli počítáni, jakkoliv Albert ze Šternberka, purkrabí olomoucký v listině vydané od úředníků olomouckých dne 26. února 1287 zaujmá první místo před komořím krajským, před cídařem a sudím zemským.¹⁾ Purkrabí, podporováni jsouce od měšťanů brněnských a olomouckých, vykonávali policii v zemi; vyhledatí a pronásledovati zloděje, paliče, loupežníka a j. v. náleželo v obor jejich působnosti. Při mezním soudě a vrbec, kde přísaha se skládala, purkrabí měli úostenství; ano r. 1286 vidíme, že v Olomouci vybírali mýto a clo²⁾, až v XVI. století sklesli na pouhé pořadatele a dohližitele při soudech. O takovéto působnosti purkrabího pojednává kniha Tovačovská.³⁾

Villicus, vladař. V době nejstarší vladař nebyl zajisté něčím jiným nežli správcem s počátku jméni markraběcího, později jméni zemského. Jméni toto záleželo, jak známo, v panstvích a pak v nesmírných lesích, které jmenovitě východní část země pokrývaly. Správa statků podřízena byla vladaři, správa lesů lesmistrovi, forestarius, magister silvarum. Majetek markraběcí nazýván, tvořil-li větší complex, i „*villicatio*“ a jmenoval se podle některého většího na blízku ležícího města. Králi Václavu II. náležela okolo r. 1299 takováto *villicatio* u Znojma. Dovídáme se to z darování vsi Vejrovice, kterou Anežka knězna Rakouská za svou zemřelou sestru propůjčila klášteru Klarisinek ve Znojmě. V listině o darování tomto v Brně dne 15. května 1299 vydané praví král Václav: „že Vejrovice leží in *villicatione nostra Znoymensi.*“⁴⁾ Byla-li u Znojma markraběcí *villicatio* — a že tato *villicatio* již r. 1224 a 1251 byla, o tom svědčí listiny⁵⁾ —,

¹⁾ Tamtéž 327.

²⁾ Formulář Otakarův. Archiv der Kaiserl. Akademie in Wien. D. 29. Str. 136.

³⁾ Brandlovo Glossar. str. 287.

⁴⁾ Cod. Dipl. Mor. V. 113.

⁵⁾ Tamtéž II. 154 a V. 236.

byl zajisté také markraběcí *villicus*. A že lesy soukromé a státní ochrany zákonné požívaly a že tedy bylo k tomu zvláštní úřednictvo lesní, na jiném místě bylo již ukázáno. Výraz *villicus* jest vlastně genus; slovanské jméno „vladař“ v době Přemyslovské se nevyskytuje, teprve pozdější doba je zplodila. Prohledněme si jen podpisy na listině ze dne 1. července 1276: Světlík, *villicus Cunonis camerarii, Martin z Chvalkovic villicus domini Nezamysl, burggravii de Nelesovic, Svatoslav slepý z předměstí, suhvillicus olomouckého sudi Vojslava*¹⁾, nebo v listině z r. 1203: Střemena z Chudobína, *villicus Slavatae, magistri venatorum*²⁾, nebo na listině z 23. března 1288 mezi opavskými úředníky: Brumo *villicus regis.*³⁾ Čemu vyrozumívámě z těchto citátů? že *villicus* uvádí se vždycky ve spojení s úředníky zemskými, tak že se podobá, že byl správcem úředních jejich statků, nebot jak hnedle uvidíme, úředníkům zemským dostávalo se místo žoldu statků nemovitých. Obor působnosti královského vladaře vytknut jest od krále Václava zakládací listinou ze dne 19. května 1306. Král poznamenav, že všecky pokuty jen klášteru a ne jeho komoře nebo jeho úředníkům budou připadati, dokládá ještě: „i tehdy kdyby statky klášterní pro zločin, který by byl na nich spáchán, od našeho vladaře byly popleněny, mohlo by se to státi jenom po naší výslovné vůli.“⁴⁾ Královskému vladaři přiděluje se soudní výkon jako řádem Otovým, podle něhož *villicus* byl předsedou menšího soudu župního.⁵⁾ Nesmíme se tedy diviti, shledáme-li, že na př. *iudex provinciae Brunensis Henricus* téhož roku 1281

¹⁾ Tamtéž IV. 178.

²⁾ Tamtéž II. 14.

³⁾ Tamtéž IV. 349.

⁴⁾ „Item, si in bonis, ad ipsum monasterium pertinentibus, talem contigerit perpetrari excessum, propter quem bona ipsa per *villicum nostrum* debeant spoliari, nolumus, ut bona ipsa, etiam in tali casu, debeant spoliari per ipsum sine nostra speciali licentia et mandato.“ Tamtéž V. 205.

⁵⁾ H. Jireček, Cod. iur. Boh. pag. 64 n. 28—31.

uvádí se také jeho *villicus*¹⁾, nebo pokládají-li se *villicus* a zemský sudi nebo *villicus* a *iudex provincialis* za totožné, na př. v listině tišnovské ze dne 22. listopadu 1297, kterouž král Václav osvobodil klášter a jeho poddané soudní právo-mocnosti úředníků zemských a v kteréž se uvádějí komoří a sudi zemští čili *villici*²⁾, nebo v listině z r. 1315, kterou listina předešlá se potvrzuje.³⁾ Ještě zřejměji seznáváme soudcovskou povahu *villicovu* z propůjčení dědičného rychtářství v Hrubém Týnci u Olomouce r. 1274. Král Přemysl Otakar ustanovuje pro Týnec, aby zlodějství, cizoložství, podávení panny a ženy a zabítí nesoudil dědičný rychtář, nýbrž u přítomnosti jeho buď od krále vyslaný zástupce nebo vladař kraje Olomouckého.⁴⁾ Od XIV. století byl však hlavně jen úředníkem finančním, jakkoliv i tehdy ještě jakási soudní moc mu příslušela. V majestas Carolina měl vladař také jakousi úlohu vedle právníků, byla-li před soud dívka v přičině sňatku předvolána.⁵⁾

Cúdař, *iudex provincialis*, t. j. veřejný soudce soudního okresu, kterýz cùda nazýván. Latinsky nazývána cùda od cùditi — tolík co očistiti, tedy viny očistiti — *iudicium* nebo *forum provinciale*, též *iudicium terrae*, soud zemský. V starších dobách cùda byla totožna se soudem župním, *iura castellanorum vel županorum*, pročež bylo původně tolík cùd jako hradů župních. Některé udržely se i dlouho potom ještě když už zřízení župní dávno bylo upadlo; na př. ještě r. 1295 jmenuje se *cudarius preroviensis*.⁶⁾ Podle řádu Otova dělila

¹⁾ Cod. Dipl. Mor. IV. 253 a 267.

²⁾ „Eximus . . . a Camerario et Lantrichterius seu villicis ac aliis officialibus Moravia.“ Tamtéž V. 20.

³⁾ Tamtéž VI. 63. „Ne quis Camerarius, subcamerarius, iudex provincialis seu villicus aut alius officialis Moravia contra eam (exemptionem) audeat attentare.“ Taktéž VI. 187, 206 a j. v.

⁴⁾ Tamtéž IV. 112.

⁵⁾ Archiv Český III. 160 n. 98.

⁶⁾ Cod. Dipl. Mor. V. 30.

se již cùda v soud vyšší a nižší, cùdařů byly tedy dvě třídy, ačkoliv toho rozdílu mezi nimi není vždycky znamenati. V listině z r. 1275 jmenuje se Vojslav magnus *iudex Olo-mucensis*, kdežto r. 1279 týž Vojslav uvádí se jako *cudarius olomucensis*.¹⁾ Zdá se však, že mezi *cudarius* a *iudex* byl jakýsi rozdíl, neboť na listině oslavanské z 22. srpna 1281 podepsali se: *iudex provinciae Brunensis Henricus, et We-zemilus zudarius eiusdem provinciae*.²⁾ Též na listině opavské, jenž byla při tamějším zemském soudě za předsednictví knížete Mikuláše 1288 vydána, podepsali se: „Dominus Mi-roslaus zudarius“ a „Andreas tunc iudex provincialis“.³⁾ Podobně připomínají se ještě r. 1319 *cudarii* a *provinciales iudices Moraviae* jakožto úřady oddělené, jakož i zemský sudi a sudi.⁴⁾ Avšak v čem záležel tento rozdíl nebo kterých věcí se dotýkal, kdož by to mohl nyní správně povědít? Že ani cùdaři úřady své doživotně nezastávali, o tom svědčí poznámka „quondam“ druhdy cùdař. V lücké listině ze dne 1. září 1272 podepsali se mezi svědky: *Ranocerius quondam zudarius* a *Friedericus quondam Landrichterius*.⁵⁾ Ranožír byl ještě r. 1263 *zudarius Znoimensis*.⁶⁾ Když zavedením desk zemských v Brně a Olomouci jednotlivé cùdy s hlavními cùdami v Brně a Olomouci byly spojeny, přestali být rozliční cùdaři ve Znojmě, Opavě, Bzenci, Břeclavě, Jihlavě a j. v. a zůstali jen cùdaři brněnský a olomoucký, kteří pode jménem „nejvyšší sudi zemský“ předsedali na soud zemském nebo panském, kterýž dvakráte do roka držán byl v Brně a dvakráte v Olomouci. Přisedičí nazývání „gerentes vices iudicium.“⁷⁾

¹⁾ Tamtéž IV. 164 a 232.

²⁾ Tamtéž 253.

³⁾ Tamtéž 350.

⁴⁾ Tamtéž VI. 122 a VII. 597.

⁵⁾ Tamtéž IV. 99.

⁶⁾ Tamtéž V. 249.

⁷⁾ Tamtéž IV. 351 ad an. 1288.

Zvláštní druh úředníků zemských tvořili prokuratoři. Obor působnosti jejich vytknut jest ve velkých privilejích pro kláštery Velehradský, Lücký, Zabrdovický, Rejhradský a j. v. Podle toho měli za úkol obstarávat světské záležitosti klášterů.¹⁾ Služba jejich byla tedy hlavně druhu fiskálního. Královští prokuratoři uvádějí se nezřídka mezi svědky na př. r. 1238 na listině oslavanské královský prokurator Rubinus.²⁾ Nejen panovníci, i manželky jejich měly své vlastní prokuratory, jenž se určitě od vladaře rozeznávali. Vladař spravoval nemovitý majetek knížecí, prokurator všecko, co náleželo král. fisku, tedy v první řadě pokuty peněžité, pak pozůstatosti ab intestato, odumrtí, majetek popravených nebo psanců, nedostal-li se darováním nebo jiným způsobem někomu jinému a j. v. K účelu tomu bylo prokuratorovi nahližeti často do desk zemských, což se mohlo dítí, jak nám známo, jen se svolením soudu zemského, poněvadž jen v deskách bylo lze poučiti se o tom, který statek na fisk spadl nebo spadne. To však muselo nutně vésti k všelikým nepříslušnostem, zvláště od té doby, kdy královskou komoru, co se týče klášterů a měst královských, v evidenci měli zemský podkomoří a v příčině lén dvorský sudi, tedy dva úředníci zemství. V pozdější Vladislavské době stavové mocně se opírali královským prokuratorům,³⁾ kteří znenáhla kromě svých funkcí i soudně policejní moci nabyla, vyhledávajice spiklence, pohánějice ze zločinů, kde nebylo soukromého původa a vykonávajice jaksi královskou nebo markraběcí kontrolu nad stavovskými nebo zemskými úředníky.

Ještě bychom měli podatí zprávu o písářích soudních,

¹⁾ „Significet procuratori domus illius, cui commissa fuerit procuratio in temporalibus.“ Tamtéž II. 278 ad an. 1234.

²⁾ Tamtéž 352.

³⁾ Archiv Český IV. 448. Na sném českém l. 1471 stavové shromáždění prohlásili, že úřad prokuratorů „za prvních králuov českých nebyl (v tom smyslu jako 1441) . . . ale za krále Vladislava . . . teprv začal . . . a že prokuratora nám třeba není.“ Na uv. m.

o notářích, jakožto úřednících župních. Pohříchu právě o tomto odvětví veřejné služby nezachovaly se skoro žádné zprávy; není však pochybnost, kde působily cídy, že tam byli zajisté i soudní písáři dosazeni. Kusé zprávy zachovaly se nám pouze o notářích olomouckém, brněnském, znojemském a jihlavském, jichž obor působnosti vytkl král Jan v listině, kterouž r. 1327 kromě jiného propůjčuje abatyši a klášteru P. Marie v Starém Brně právo jmenovati brněnského nejvyššího písáře. „Notáři přísluší“, praví král, „učinit opatření k vypsání obecné berny pro kraj Brněnský, podle staré obvyklosti úřadovat při deskách zemských v Brně a tam práce písemní obstarávat; pročež kandidát k obojímu musí být způsobilý.“¹⁾ Pro Olomouc uvádí se Tomáš „Olomucen Notarius“ r. 1250, pro Brno 1243, kterýž měl pozemky u města, pro Znojmo 1289 Bruno „notarius provincialis Znoimensis.“²⁾ že notáři ustanovování bývali ze stavu kněžského, vysvítá z té okolnosti, že nejvyšší písář brněnský držel kapli sv. Prokopa u Brna,³⁾ a že notář jihlavský Dětrich již r. 1270 připomínaný, r. 1272 výslovně se uvádí jako kanovník olomoucký.⁴⁾ Tím se nyní vysvětluje privilej krále Jana pro cisterciácké jeptišky v Starém Brně. Pojednává-li se o tomto předmětu, třeba býti opatrny, aby se soudní písáři při cídu nebo zemském soudě nemíchali s písáři markraběcimi, kteří byli notary při kanceláři markraběcí, nebo

¹⁾ „Quod . . . Abbatissa et conventus monasterii predicti Stilum Berne, sive notariam supremam Berne Brunnensis provinciae dare et conferre habeant cui velint, tali tamen persone, que ad reddendam rationem sufficiat dictae Berne. Et quod Abbatissa et conventus monasterii prelibati etiam habeant dare et conferre notariam zude Brunnensis, qui notarius tabulas terre habeat omni iure et utilitate, quo ab antiquo terre sive Zude notarii consueverunt habere, personis tamen idoneis, quibus velint.“ Cod. Dipl. Mor. VI. 264.

²⁾ Tamtéž IV. 359.

³⁾ Tamtéž III. 125 a 17.

⁴⁾ Tamtéž IV. 43, 100.

s notary biskupů olomouckých.¹⁾ Na listině, přemyslovské z dubna 1250 pro Velehrad jeví se mezi svědky Tomáš, Olomucensis Notarius, kdežto listina jest vydána „per manum Wilhelmi notarii curie nostrae“²⁾ a král Jan r. 1321 připomíná někdejšího notáře zemského Štepána, který byl tehdy purkrabím na Lichnici.³⁾

Tím jsme uvedli nejdůležitější úředníky zemské, z nichž se vyvinuly hodnosti z doby Lučemburské známé a sice: hejtman zemský, capitaneus térrae, jaksi zástupce markraběte při všech výkonech a úředním jednání, kde markrabě měl osobně předsedati na př. na soudě panském a na sněmích zemských. Jméno „Capitaneus Moraviae, hejtman zemský, uvádí se v listinách moravských poprvé r. 1298. Druhý zakladatel kláštera Žďárského, zakladatel špitálu pro chudé při jmenovaném klášteře, Raimund z Lichtenburka na Bitově jest první známý hejtman zemský, po něm Valter z Hrádku a j. v. Okolo r. 1326 nazýval se zástupce markraběcí „summus capitaneus Moraviae.“⁴⁾ Titule „gubernator“, jenž od r. 1621 hejtmanovi zemskému na Moravě příslušel, mladý král Přemysl Otakar II. již r. 1253 užíval. Tou dobou, když se totiž nazýval „rex iuvenis Boemorum et dux Austriae et Styriae“ čteme na listinách jeho též přídavek „marchionatusque Moraviae gubernator.“⁵⁾ Biskup Bruno ujav po smrti Přemysla Otakara II. správu Moravy, nazýval se 1279

¹⁾ Tamtéž 214. Biskup Bruno dal r. 1278 notáři svému Janov listinu napsati. Biskupové olomoučtí měli i protonotářy. Na uv. m. VI. 16 a Index. Byl tedy rozdíl mezi notářem při církvi, biskupovým a notářem kanceláře markraběcí.

²⁾ Cod. Dipl. Mor. III. 125.

³⁾ „Stephano terre Notario, pro hac vice burggravio in Leuchtenburg.“ Po 10 letech 1331 král táž slova opakuje. Tamtéž VI. 144 a 329.

⁴⁾ Tamtéž V. 105 a 106, 167, pak VI. 97 a 244. Roku 1306 uvádí se Raimund z Lichtenburka „auctoritate et mandato . . . regis Bohemie custos silvarum per Bohemiam et Moraviam.“ Tamtéž V. 203.

⁵⁾ Tamtéž 237.

„Olomucen et Prerovien provinciarum vicedominus.“¹⁾ Z úřadu komořského vyvinul se během času summus camerarius — nejvyšší komoří, magnus index stal se nejvyšším sudím,²⁾ notarius terrae nejvyšším písárem, index curiae dvorským sudím a subcamerarius podkomořím — vesměs tedy úřady zemské, jenž mají původ svůj v době Přemyslovské.

Staří úředníci župní nebyli u lidu oblíbeni: Nahoře jsme vypravovali, že již r. 1167 obyvatelé vsi Ložic raději domovinu svou opustili, nežli aby byli dále snášeli nátlaky úředníků župních. A král Václav vymíjaje r. 1252 klášter Plasský ze soudnictví světského, praví: že „nemůže déle připustiti, aby nespravedliví a špatní lidé klášter a jeho poddané před svým soudem poháněli a je nespravedlivými nálezy olupovali.“³⁾ V podobném smyslu projevil se král Václav II. r. 1297 v imunitní listině pro klášter Chotěšovský.⁴⁾ Ano i to nerado viděno, usadil-li se úředník na území některého kláštera, poněvadž se sousedé obávali, aby jich neutlačoval.⁵⁾ Podplácení penězi a strýčkovství nebyly tehdy věci neznámé. Sám markrabě Moravský Přemysl v imunitní listině pro klášter Zábrdovický ze dne 28. března 1235 naráží na podplácení a na strýčkovství úředníků zemských vyznávaje, že tato imunitní listina nevznikla podpla-

¹⁾ Tamtéž IV. 231. Od r. 1763 nazýváno hejtmanství zemské „gubernium“ a od této doby až do r. 1861 byl gouverneur též direktorem stav.

²⁾ Tamtéž 164. Wojslaus magnus index Olomucen ad an. 127.

³⁾ „Plasensem ecclesiam . . . homines improbi et malig . . . molestare praesumant tam ipsos fratres, quam eorum homines ad iudicia extraordinaria pertrahentes et eos rebus suis per iniusta iudicia defraudentes.“ Erben, Regesta pag. 595.

⁴⁾ „Qui per provinciales iudices nostros frequenter vexari solent.“ Emler, Reg. pag. 760.

⁵⁾ V listině pro Mariánskou Dolinu v Lužici, která tehdy ještě česká byla, praví se r. 1238: „volumus, ne aliquis nostrorum villicorum aut nunciorum dominium in praedium ipsorum (monialium) habeat, et hoc facimus, ne non solum eas gravemus, sed ne etiam eas gravare videamus.“ Erben, Reg. pag. 434.

cením nebo přízní a přimluvou jiných, nýbrž pouze z po-božné mysli jeho.¹⁾ A že časem zlořády tyto nebyly ukli-zeny, vysvitá z rozličných půhonů svědčících, že jmenovitě menší úředníci zemského soudu, ježto stálého platu neměli, nýbrž na příjmy při soudech odkázáni byli, stali se svou hrabivosti pověstnými. I kniha Tovačovská projevuje se ne-příznivě o této hrabivosti.²⁾

Tážeme-li se, jaký žol d úředníci tito dostávali, nesmíme zapomenouti, že tehdyž redukovalo se všecko na dvojí druh příjmů a že tedy i služby vykonané timto dvojím způsobem bývaly odměňovány. Buď úřad sám musel úředníka uživiti, nebo úředník obdržel za služby své pozemky; avšak zboží takovéto dlužno rozeznávati od statků, které byl již panovník rozličným zasloužilým osobám za jich služby z milosti jakožto dar nejen na čas jich života, nýbrž dědičně postoupil. Tako-véto odměny, výsluhy, tím se liší od požitků, jakých se úředníkům dostávalo, že úředníci pozemků jen tak dlouho užívali, pokud úřad svůj zastávali. Biskup Bruno olomoucký na př. odměněn byl r. 1261 od krále Přemysla Otakara za mnohé králi a zemi prokázané služby tím, že král daroval jemu a nástupečným jeho na biskupském stolci Olomouckém velké panství Hulinské;³⁾ též olomoucký komoří Pardus byl téhož roku 1261 od krále Přemysla Otakara II. za svou

¹⁾ Cod. Dipl. Mor. II. 296. Výrok tento opakuje se i v Přemyslově podobné listině pro klášter Hradišťský r. 1238. Tamtéž 836.

²⁾ Kniha Tovačovská, Edit Brandl, pag. 72. cap. 129. Spisovatel praví na str. 76: „Jest nyní mnoho různic mezi úředníky menšími . . . co oni mezi sebú bráti mají.“ Srovn. Brandl, Kniha Drnovská LXXXV. a LXXXVI. Příčiny, proč byli méně dobrí úředníci. V pozdější době nej-více nenáviděn králi. prokurátor, kterýžto úřad byl, jak nahore praveno, teprvě za krále Vladislava II. podle starého vzoru zaveden. Archiv český IV. 448.

³⁾ Cod. Dipl. Mor. III. 312. „Inspectis serviliis multiplicibus atque magnis, que non sine gravi persone sue periculo, et maximo rerum suarum dispendio, iamdiu nobis pro defensione terre et honoris nostri contra

věrnost odměněn Vsiskem u Olomouce.¹⁾ Děd Přemysla Otakara, král Přemysl odměnil r. 1213 Dřislava za jeho věrné služby vsí Uherčím,²⁾ a Jaroslav ze Šternberka odměněn byl za vítězství své nad Tatary u Olomouce r. 1241 od krále Václava újezdem u Šternberka, zde povstal hrad téhož jména, který se již r. 1269 v listinách uvádí.³⁾

Jen ne tyto od zemských panovníků za dosažené zásluhy dědičně udělené statky, nýbrž jiné byly vyceněny, jimiž úředníci na dobu své činnosti odměňováni bývali. Tak míval každý tehdejší postolný moravský některé rybáře při Svitavě a statek v okolí města Brna, který markrabě Přemysl 1247 brněnským dominikánům daroval. Opat Klášterského Hradiště, Budislav přenechal k přání krále Otakara II. úředníkovi, jenž správu mostů přerovských na starosti míval, statek, jejž klášter v držení měl, totiž polovici nalévárny i s patřičnými domkaři a poli, za čež král klášterské poddané od daně na vždy listinou ze dne 7. ledna 1275 osvobodil, která se až posud z každého lánu na opravu mostů zapravovala.⁴⁾ Každý tehdejší komoří, podkomoří a postolný mívali, jak

nostros adversarios impedit fideliter, utiliter et constanter (sic v orig.) . . . damus, concedimus et conferimus ipsi et ecclesie sue nomine suo . . . totum districtum Hulín“.

¹⁾ „Quam villam eidem, pro sue fidei meritis iure contulimus hereditario“. Tamtéž 319.

²⁾ Erben, Reg. pag. 251.

³⁾ Od výsluhy rozeznávati dlužno výprosu (precarium). Po staletí bylo obyčejem, že panovníci Česko-moravští statky na ně spadlé (odumrt) buď z pouhé milosti darovali lidem, kteří si žádných zásluh nezíkali (výprosa) nebo jimi služby věrné odměňovali (výsluha). V listinách však nelbá se vždycky tohoto rozdílu. Brandl. Gloss. výprosa pag. 372.

⁴⁾ Cod. Dipl. Mor. IV. 139. „Budissius . . . cesserat de bonis suis, quae sunt in Prerow . . . illi, qui reparat pontes in prefata Prerow, ratione denariorum, qui solvebantur ab hominibus dicti abbatis de quolibet manso ad reparationem pontium.“

132 Kniha VI. Hlava VI. Kulturní poměry na Moravě, 1197—1306.

z listiny z r. 1253 vysvítá, díl svého nadání v dědině Vsisku,¹⁾ u Olomouce ležící. Je to týž statek, jejž markrabě Přemysl olomouckému komoří Pardusovi, jak nahoře podotčeno, z ohledu na jeho zásluhy dědičně přenechal. Taktéž daroval markrabě Přemysl svému kaplanu Řehoři usedlost s přiležícím lesem v Lodenici, který dříve dvěma komořím náležel.²⁾ Byli-li spomenutí úředníci ještě jinak odškodněni? Zdá se, že byli, poněvadž starý statek úřednický, ano i statek myslivecký v Nenakonicích, Tučapech a Drnovicích, již v r. 1126 ke kostelu sv. Václava v Olomouci přešly;³⁾ hlavní příjmy úředníků byly v druhé polovici doby Přemyslovské rozdílnými halafanci (vedlejšími příjmy), jež z jejich rozličného přičinění úřednického pocházely a rozdílně pojmenovány bývaly. Obyvatelé uničovští museli nadlovčímu, magister venatorum, pro ves Střelice roční výslužné zaprovádati.⁴⁾ „Přisudné“ jmenovala se na př. sazba, kterouž žalobník soudci zaplatil, rozeprá vyhráv. Sazba ta obnášela

¹⁾ Cod. Dipl. Mor. III. 173.

²⁾ „Capellano nostro, Gregorio, digna retributione ipsius servitio nobis exhibito principaliter recompensare volentes, terram duorum camerariorum in ipsius villa nomine Lodeniche existentium et silvam adiacentem pro ipsius commode ampliori contulimus hereditaria possidenda“. Cod. Dipl. Mor. II. 240 ad an. 1232. Obnoven 1254. Cod. Dipl. III. 190.

³⁾ Cod. Dipl. Mor. I. 201. Srov. sv. III, 19. toho díla. Že se úředníci a služebníci k pozemkovému důchodu odkazovali, vyžadovalo toho tehdejší hospodářství s plodinami. Učíme se v tak zvaném náhlebnictví jeho zanikání, jež se tu a tam, zvláště při kněžských statcích, až podnes zachovalo. Biskup Bruno přenechával hrad Füllstein svému tehdejšímu postolnému. Při praském kostele bývali služebníci a úředníci rovněž pozemky odměňováni. Emler Reg. pag. 717, n. 1673, ad an. ec. 1295.

⁴⁾ Cod. Dipl. Mor. II. 266. adan. 1234. „Adicimus etiam, ut quicunque magister venatorum pro tempore fuerit, cives prenominatos (de Uničov) occasione ville, que Strelez vulgariter appellatur, nullatenus inquietare presumat, nec aliquid importune ab eisdem exigere preter statutam et usitatam annuam pensionem.“

arcí jen dva denáry;¹⁾ ale pomysleme si jen ten nesměrný počet žalob, asi jednoho roku podaných! Jiné sazby byly již vyšší. Aby se na př. krvavá msta zamezila, ustanovily Ottonovy stanovy, aby se dvoru soudnému 200 denárů zapravilo.²⁾ Jiné sazby byly: Výmazné čili zámazné, jež se za výmaz z daňkových seznamů zapravovaly. Pro vydírání peněz, jež zámazné samo s sebou přinášelo, bylo ono sice dosti pozdě, ale přece r. 1490 zrušeno, a bernici upovinováni, aby své písáře ze sazeb, jim přináležicích vypláceli.³⁾ Další sazby byly: Zárožné (das Pönalgeld), které vlastník dobytka za škodu, dobytkem spůsobenou a potom odhadnutou, zapraviti musel, avšak i ten poplatek, jenž se platival, když se dobytek pro nezapravenou daň zajímal. Takový zájem dobytka, vůbec bráním zvaný, byl hodně výdatným pramenem. Když totiž dlužník úroků neplatil, měl věřitel právo dlužníkovi tolik dobytka domácího zajati, kolik úroky a dotyčné útraty soudné, žalobou spůsobené obnášely. Odnětí dobytka dálo se buď věřitelem samým nebo skrze půhončího (Kämmerer) a posla nejvyššího purkrabí.⁴⁾ Čistotné (das Reinigungsgeld) t. j. onen obnos, jež složiti musel, kdo očistu (soud boží) šfastně přetrpěl. Dle Ottonových stanov zapravil takový člověk soudci dva a knězi zaměstnanému čtrnáct denárů. Markrabě Přemysl zrušil tento poplatek pro poddané olomouckého biskupství a klášterův obrovického, hradíštského a jiných, hledě k věci s té správné stránky, že nelidé, nýbrž Bůh pomohl, a proto prý člověk nic platiti

¹⁾ Cod. Dipl. Mor. II. 78 ad an. 1215, potom IV. 208, ad an. 1278. Taktéž l. c. 112, 208, 232 a. t. d.

²⁾ Cod. Dipl. Mor. II. 210.

³⁾ Archiv český V. 434 na rok 1490: „Písáři aby zámazného od lidí nebrali, než bernici aby sobě na určeném písáře jednali, a každému písáři aby puol kopy grošnov mísenských na týden dáno bylo a stravu k tomu.“

⁴⁾ Doslovně z Brandlova Glossaru pag. 10.

nemusí.¹⁾ Odhadné byla sazba, jež se soudcům za odhad věci vyplatila, která v rozepří propadla. Odhad býval za 14 dní po zvodě, když osoba v rozepří propadlá za tu dobu své povinnosti nevyhověla. Odhad se vykonával skrz úředníky menšího soudu zemského, jímž na Moravě purkrabí v čele stál. Podkomoří měl na vůli k odhadu šlechtu a sedláky z okolí povolati; kdo se bez omluvy nedostavil, byl potrestán zárožným desíti hřiven grošů.²⁾ Odklad (Wehrgeld), compositio capititis, nebo lépe řečeno, peněžná pokuta, jež soudci jakožto zeměpanskému správci zaplacena býti musela, kdežto náhradná suma ublíženému nebo jeho příbuzným, jak se mezi sebou urovnali, ponechána byla. Odkladu dle německého smyslu na Moravě nebývalo. V soudném pořadě obnášel přibližný odklad čili pokuta na penězích za osobu panského stavu 500 hřiven stříbra, 500 liber vosku do kostelů, 500 zádušních mší a 50 kusů hrubého sukna pro chudé; za osobu rytířskou 50 hřiven stříbra, 50 liber vosku, 50 mší, 15 kusů sukna; za sedláka 5 hřiven, 5 liber vosku, 5 mší a kus sukna.³⁾ Přes to přese všechno měly strany na vůli mimo soud se porovnat a odklad po svém zdání ustanoviti. A takých halafanců bylo ještě dosti jiných, čemuž se nelze diviti, že nebyli úředníci, jak jsme nahoře podotkli, oblíbenými osobami, kteří až v hodně pozdějším čase pravidelně placeni bývali. O zemském hejtmanu se praví, že se mu okolo r. 1417 osm moravských hřiven stříbra a 20 tříčtvrtic vína vyplácelo. Okolo r. 1608 bral na důchodech Karel Žerotínský jakožto zemský hejtman 1600 zl., a dle záznamu knihy drnovské dostával mezi roky 1496 a 1515 službu konající zemský hejtman od krále Vladislava 1000 kop grošů, víno a 50 volů.⁴⁾ Tato nepatrná odměna byla také příčinou, že za občanské

¹⁾ „Ab eo, quod vocatur c̄zistotnē, liberos esse concedimus pro eo, quod per Deum sunt adiuti, non per hominem“. Cod. Dipl. Mor. II. 296.

²⁾ Srív. str. 84. toho díla.

³⁾ Kniha Tovačovska. Edit. Brandl. cap. 210, 211 a 212.

⁴⁾ Kniha Drnovská. Ed. Bandl. Str. 12.

úředníky, jako na př. za krajského, jen z domu zámožní muži voleni bývali. Tenkrát nebyl samosprávný stát za dojnou krávu ještě považován a využitkován.¹⁾

MARKRABĚCÍ KANCELÁŘ A JEJÍ LISTINAŘSTVÍ.

Se zařízením markrabství počínají se zprávy o kanceláři. — Příčiny vzácnosti starších pravých diplomů před r. 1197. — Výpočet moravských notářů a protonotářů z doby Přemyslovské. — Kancléřství za markraběte a krále Otakara II. — Žádný pevný rozdíl mezi notářem a protonotářem. — Oddělení Otakarovy dvorské kanceláře dle zemišť 1265. — Kancelářský personál za krále Václava III. — Mistr Petr Aspeltský říšským kancléřem a Mistr Petr Angeli protonotářem.

„Před pátým desíletím XII. století není nám o správě kancléřství českomoravských knížat pranic známo, ježto ani letopisná pojmenování, ani pravé listiny, kteréby před tuto dobu zasahovaly, o tom předmětě zprávy neobsahovaly. Avšak ani se nedá mysliti, že by čeští vévodové a moravští knížata údělní při svých zemských řízeních bez vlastní kanceláře byli mohli bývat; tato zajisté byla v Čechách a u moravských dvorů knížecích právě jako u sousedských rodin pánovnických; ale nic se o jich činnosti nezachovalo. Pro Čechy a Moravu samu bylo tenkrát, jako ještě po polovici XII. století, poměrně málo listin vydáno, pomáhali si místo listinnými vysvědčeními ústným svědectvím,²⁾ v nejvíce případech

¹⁾ Městští úředníci byli jako zemští také k jistým sazbám odkázáni, Tomaschek, Německé právo, na rozličných místech, taktéž Rössler. Brněnská práva městská.

²⁾ Biskup Bruro odvolává se k ústnému dohodnutí, které pro Střelnou mezi biskupstvím a Klášterským Hradištěm panovalo, ale nyní 1274 pro větší jistotu písemně utvrzeno bylo. Cod. Dipl. Mor. VI. 138.

„Do communi consensu partium utrarum que talis prima inter nos sine scriptis concordia intervenit . . .“

dostačujícím, ježto je dle českého práva již třilety nárokem nestíhaný majetek jakéhokoli práva v čas míru vlastníkovi pojíšoval. Tím se dá nejlépe veliký nedostatek listin českých a moravských knížat před r. 1150 vyložiti. Nebo z těch málo listin, které z doby před r. 1150 z Čech a Moravy máme, lze skoro všechny, aspoň co do formy za podezřelé ano i za zcela nepravé pokládati.“

Těmito slovy počiná Dr. Emler v pojednáních královské české společnosti věd, v Praze 1878, svůj spis „Die Kanzlei der böhmischen Könige Přemysl Otakar's II. und Wenzel's II. und die aus derselben hervorgegangenen Formelbücher. — Kancelář českých králů Přemysla Otakara II. a Václava II. a z ní vyšlé formuláře.“ My je zaznamenáváme v celém jich obsahu, jen bychom připočetli k přičinám veliké vzácnosti listin XII. století ještě nehotový stav politický, z něhož se česko-moravská říše XII. století vymanití hleděla, a potom jisté vnější příčiny.

Stopujeme-li pozorně dějiny česko-moravské říše, srozumíme, že její listinářství bylo dokonalými otřepaninami jejích dějin. Octl-li se stát ve velké akci, jako na př. za Bretislava I., Vratislava II., Vladislava II., tu se množily také jeho listiny. V klidném státě, anebo ve státě, v němž činnost na venek všechny sily schopné pohlcuje, odpočívá Clio (slavné skutky minulosti) ode svých zaznemenání, a pro takové časy dostačuje úplně v soukromém životě živé slovo, tedy vysvědčení. Listinářství ustoupí do pozadí. Jakmile se však stát do upravenějších kolejí dostane, jakmile přijde, na čez zvláštní důraz klásti dlužno, do bližšího styku s pokročilejšími státy sousedskými, jako česko-moravský s Německem, tu již na sebe běže mravy souseda, připodobuje je svému osobenství (individualitě), zřizuje ústavy, kterých dříve buď docela nebylo, anebo jen neuplně v zemi známy byly. Pomyseleme jen na dvorské služebnictvo českých králů nebo moravských markrabat! Dvůr prvého markraběte moravského Vladislava-Vladislavoviče (1197—1222) tvořili: komoří

(jeden), starší a mladší postolný, starší a mladší číšník, maršálek, lovčí, prokurator královnin, protonotář, více notářů, pět dvorských kaplanů a několik dvorských kavalírů.¹⁾ Je to doslovne nápodobení německého dvoru královského. I zde byl, pravda vše ve větší míře vedle komořího, postolného, číšníka a t. d. kancléř, protonotář a rozdílní notáři. Víme, že oni byli personálem kanceláře řecko-české a že kancléř ke čtyřem nebo pěti nejvyšším dvorským úředníkům svaté říše římské německého národa náležel a že jeho vliv, jehož mu jeho zaměstnání poskytovalo, jeden z nejdůležitějších byl.

Jako v německé říše, tak i na Moravě byl vliv představeného, správce markraběcí kanceláře, významný. Již nyní je nám podotknouti, že, jako v Německu, tak i na Moravě kancelářský personál jen duchovnému stavu náležel.

Když r. 1206 důstojnost proboství při kapitole velechrámové v Olomouci opět obnovena byla, při které přiležitosti král Přemysl spomenutému kostelu magna charta libertatum (velikou listinu svobody) vystavil a kapitole svobodnou volbu udělil, spojil s ní k lepšímu nadání proboství velechrámového moravské kancléřství. Každý tehdejší olomoucký probošt při velechrámu měl být, jako vyšehradský pro Čechy, kancléřem pro Moravu.²⁾ Ačkoli tato listina od Inocence III. 8. ledna r. 1207 a později králem Otakarem II. r. 1256, Urbanem VI. r. 1262 a konečně Karlem IV.³⁾ potvrzena byla, zůstala tato koncese přece jen názvem, a my vidíme, že ho olomoucký probošt velechrámu jen v nejřidších případech použil.⁴⁾ Byli-li na Moravě jaci správci markraběcí

¹⁾ Viz sv. V. str. 115. t. díla.

²⁾ Cod. Dipl. Mor. II. 38. O původě a listině samé viz sv. V. 35.

³⁾ Cod. Dipl. Mor. II. 41, III. 214, 334.

⁴⁾ V jedné listině Klášterského Hradiště, dané v Olomouci 16. září 1282 objevuje se mezi svědky na prvném místě: „Cyrus prepositus Olomucen, cancellarius Moravia.“ Cod. Dipl. Mor. IV. 274. Tot je jediná mízna listina, ve které se olomoucký probošt dómu „kancléřem moravským“ jmeneje. Zdá se, že Cyrus starý název ke svému jménu připojil, aby nař novou administraci arcivévody Saského, Alberta, upamatoval.

kanceláře, nebyli zajisté jimi olomoučtí proboštové velechrámu. Prvý probošt velechrámu jmenoval se Štěpán, po něm přišel Thodericus, potom Mikulás (?), Herbortus, Albertus Starkenberský, Alexius, ale žádný z nich nezdá se, že by byl kdy správcem markraběcí kanceláře býval, nýbrž jakýsi Apollinaris, jenž se r. 1203 notarius jmenuje, od r. 1213 brzy jakožto pronotarius a brzy jakožto notarius listiny datuje a až do smrti Vladislava Vladislavovičovy, jež 12. srpna r. 1222 následovala, v úřadě zůstal.

Tedy Morava měla, byvši na markrabství r. 1197 povýšena, již svou upravenou kancelář, z čehož uzavírat lze, že ústav, jejž my kanceláři jmenujeme, v zemi také již před rokem 1197 znám býval, a přece známe z oné doby, můžeme to s jistotou říci, tak málo pravých listin. Kde má tento zjev svou příčinu? Na tuto otázku nám vnější příčiny odpovídí, jež jsme nahore spomněli. Král Otakar II. podotýká v břevnovské listině z 10. května r. 1255, že břevnovský list nadační z r. 993 v prvpise v rukou měl. Uviděv však, že taly jeho písma stářím vybledly a nečitelnými se staly, dal prý na prosbu tehdejšího opata Martina listinu opsati, kterou pak na všeobecném sněmě, jenž r. 1255 v květnu v klášteře na Strahově zasedal, potvrdil.¹⁾ Tu bychom měli prvnou příčinu vnější. Listiny přišly, jako břevnovská, časem ve zmar, ony snad pro špatnou látku, na které a jakou napsány byly, styřely a stavše se nečitelnými se rozpadly. Dobře ještě, když její vlastníci v čas, jak se to s břevnovským nadačním listem stalo, o jejich zachování pečovali; nepečovali-li o ně, tu byla listina na vždy ztracena. A kolik se asi listin ohněm nebo jinými nehodami času ztratilo?

¹⁾ Dobner, Mon. hist. VI. 24. Ve výtahu Emmer, Reg. pag. 23 a Cod. Dipl. Mor. V. 238. „Privilegium libertatis, quod . . . Boleslaus dux Bohemorum, eidem monasterio (Břevnoviensi) ad preces sanctissimi patris nostri Adalberti, martyris Christi, contulerat, et iam nimia vetustate fere consumptum fuerat adeo, quod propter attracionem cartule vix literae apparebant, manibus nostris tractavimus, ac in rescripto redigi fecimus

Biskup Jindřich Zdík si stěžuje okolo r. 1131, že listiny olomouckého kostela na takový spůsob stářím a válkami za své vzaly.¹⁾

Další příčina vnější spočívá v uzavření konkordátu z 10. března r. 1222. Dějiny Moravy vypravují,²⁾ že se král Přemysl Otakar I. pro nešetření církevní immunity v tuhých bojích s papeskou kurií octl. Praský biskup, Ondřej musel dokonce, jako kdysi sv. Vojtěch, své biskupské sídlo opustiti a v Římě na svého krále si stěžovati. Aby král immunitu biskupství, klášterův ano i far tím snáze potlačil a duchovenstvo a jeho statky do své moci dostal — v česko-moravské říši, když i v malém, přece však vůbec týž úmysl panoval, za jakým se císař Bedřich II. okolo r. 1218 proti církvi nesl — dal si nadační listiny a listiny statku buď dobrovolně, anebo kde to nešlo, i přes moc předložiti. Jaký poklad listin se mohl tenkrát, tedy mezi roky 1217 a 1221, neztratiti! Po mnoha vyjednáváních, jež králu prokurátor a biskup Ondřej praský v Římě, a papeský legat Řehoř na Moravě a v Čechách vedli, provedly se jisté porovnaci články, z nichž pro náš zvláštní případ tento výměr: „aby zabavené, nebo ztracené listiny praského biskupství, českých a moravských klášterův, a vůbec

de novo, approbantes, ratum habentes et confirmantes coram multis Baroniis regni nostri, qui tunc praesencialiter aderant“. Tento transsum je ještě v prvpise v archivě kláštera břevnovského (vlastně Broumov) nalezá. On je pravý; prvé listiny z r. 993 již dávno není. Dobnerem v annalech (letopisech) IV. 375 obnovený snímek (reprodukované faksimile) je právě onen transsum z r. 1255. Z té doby pochází dodatek od těchto slov: „Placuit etiam et coram nobilius terre firmiter decrevi: ut omnes homines et. Immunity (nedotknutelnost) ze župné ústavy. Cod. Dipl. Mor. I. 103. Srov. sv. II. 76 a. t. d.

¹⁾ Cod. Dipl. Mor. 205. „Quoniam priora ecclesie nostre privilegia partim vetustate consumpta, partim bellorum tumultibus aliisve occasione amissa sunt.“

²⁾ Viz svaz. V. 79 a násł. t. díla.

duchovenstva, vlastníkům vráceny neb obnoveny byly¹⁾, důležit jest, pokud se nám jím najednou klíč do ruky podává k výkladu mnoha, vnitřními a vnějšími suditly sice podezřelých, avšak jich obsahem pravých a neporušených listin, s nimiž se ve starých česko-moravských dějinách tak často potkáváme. Nebo, jakmile v konkordatě s obou stran spomenutý článek přijat byl: „Af kláštery vše klidně podrží, o čemž výsadami vévodův a králů českých dosvědčiti mohou, že je to jich vlastnictvím, anižby k tomu vedle listin svědky nebo jiné doklady uváděly²⁾; tu přicházelo duchovenstvo, jmenovitě z klášterů, davem, připovídat se k zabaveným nebo ztraceným listinám, anebo si nově založených, tehdejší skutečné trvání kostelův a klášterův objasňujících, dat potvrditi. Tak povstaly tak zvané konglomeratní listiny,³⁾ jež nic nepravého, avšak nechronistické věci obsahovaly, ježto vlastníkům pranic na tom nezáleželo, vyložiti, kdy, nýbrž co bylo darováno, a co klášter nebo kostel má. Jen tak lze vyložiti, jak moravské listiny immunitity rozličných klášterů veskrze totéž znění, ano i často také tatáž slova na sobě nesly. Když se v moravských listinách osvobození od župného soudu a od oněch břemen objevuje, jež se župnou ústavou ve spojení byly, jako tu jsou práce u silnic, u pevností hradů župních, pohostinství královského a markraběcího

¹⁾ Jireček, Cod. iur. Boh. I. pag. 46. Srov. sv. V. 99. a násł. t. díla.

²⁾ Et ut (ea) quae privilegiis regum et ducum Boemiae probari poterunt, esse sua, volumus quod habeant et possideant sine lite, et uti alias estibus non cogantur.“ Jireček, Cod. iuris Boh. I. pag. 51. Srov. sv. V. 108 t. díla.

³⁾ Viz sv. II. 320 t. díla. Starověk znal tento druh listin. Biskup olomoucký, Jindřich Zdík, chtě, aby při přenášení hlavního chrámu od sv. Petra ke sv. Václavu statek biskupského chrámu v jedné listině utvrzen byl, praví okolo 1131: „In huius scripti nostri serie, que vel predecessorum nostrorum vel nostris sunt acquisita temporibus, cuncta que in villis vel possessionibus ad eandem pertinent ecclesiam, denotari volumus, ut ecclesia Dei et ea, que notata sunt, inconcussa, deo favente deinceps possideant.“ Cod. Dipl. Mor. I. 205.

komonstva loveckého, osvobození od mytných důchodů a t. d., tu nelze nám v takové listině důvěrovati, jsou-li před r. 1221 vydány, protože se král Přemysl Otakar I. následkem uzavřeného konkordátu k takovým ústupkům usmyslil.¹⁾ Obdrželi-li tedy konkordatem duchovní a jmenovitě kláštery nové listiny potvrzeny, my je můžeme výtahy pozemkových knih nazvat, nemuseli se již o ně starati, když starší pravopisy po ruce byly; jich právui majetek, jaký tenkrát byl, byl novou listinou pojištěn, a proto byl konkordat zároveň přičinou, proč se téměř žádné listiny pravé před pátým desítiletím XII. století na Moravě nezachovaly.

Za třetí přičinu upozorňujeme na tu okolnost, že, když král Otakar II. po smrti otce svého, Václava I., jež 22. září r. 1253 následovala, 17. října t. r. slavnostně do Prahy vjízděl a potom až do března r. 1254 v Čechách a na Moravě činným zůstal, aby si přizně duchovenstva získal, že v Praze 20. listopadu r. 1253 list milostivý udělil, kterým všechny kostelům veškerého království poskytnutá uštědření a výsady potvrzeny byly, „když v pravopise a se svými pečeťmi authenticími předloženy býti mohly²⁾.“ Jak si tu asi pospíchal klášterové a představení duchovních společenstev a obročí (beneficií), styřelých pečeti neporušenými, které od méně odlepených listin odlepeny byly, nahradit, a chybějících pravopisů vyhotovením nových z pozůstatlých kopii doplnit! Za čtvrtý důvod můžeme uvést časté střídání se panovnické pečeti s doložkou: že jen novou pečeti opatřené listiny platnost mají. Když na př. král Václav II. 2. června r. 1297

¹⁾ Jireček, Cod. iuris Boh. I. pag. 52. a 53.

²⁾ Omnia tiam eis (ecclesiis) privilegia, a nostris antecessoribus pia consideratione concessa, sive sint realia, sive personalia, ad res seu iura pertinentia, dummodo appareat in prima figura et authenticis sigillis sigillata, non vitiata, non cancellata, non aliqua sui parte abolita, rata habemus et firma et ea authoritate presentis scripti confirmamus, nollentes illas tractu temporis, a malevolis aliquibus ausu temerario violari.“ Jireček, Cod. iuris Boh. I. 129 et 130.

v Praze korunován byl a hned po korunování všeobecnému sněmu, jenž zároveň nejvyšším soudem býval, v Praze zasedati rozkázal, vydal zde nařízení, že všichni, ať jsou jakéhokoli stavu a jakékoli důstojnosti, před korunováním od krále obdržené výsady, nadání (nadace) a listy milostivé, jsou-li opatřeny starými pečetmi, jichž se před korunováním užívalo, do jisté doby k opisu předložiti mají, aby po korunovaci zavedenou pečet obdržely, protože by jinak platnost pozbyly.¹⁾ Král jmene toto nařízení „konstituci“, jejíž účel, jak se zdá, k tomu směroval, aby se mohlo mnohým, za panování, tedy od srpna r. 1248 až do 24. května r. 1283, neb od smrti krále Otakara II. až do vjezdu krále Václava II. v Praze, snad od nepovolanců vydaným listinám na stopu přijiti; vždy však postačovalo toto nařízení, aby si každý starší listiny obnoviti dal. Byly-li listiny jednou obnoveny, nebylo potřeba, starých si dále všimati a je schovávati. Jasný důkaz tohoto řízení máme při listině znojemských klarissek. Zpomenutý král totiž, jak praví, již dříve pro sebe a svého otce jeptiškám sv. Kláry ve Znojmě dědiny Tasovice a Hodonice daroval a této nadaci listinou platnost zjednal. Dle vnesené konstituce přišly jeptišky s touto starou listinou, a král jim vydal za ni novou, kterou ještě zvláštní výsadou rozmnožil, dle které (výsady) poddaní řečených jeptišek od každého zemského a župného soudu osvobozeni a králi nebo jeho komořímu podřízeni byli. Tato obnovená listina daná v Brně 14. května r. 1299, zachovala se až podnes, ježto o starší ani zminy není. Jak velmi se na

¹⁾ Cod. Dipl. Mor. V. 112. „Juxta formam constitutionis nostre.“ My překládáme „constitutio“ slovem „nařízení“ a doufáme, že jsme k tomu oprávněni dle listiny krále Přemyslovy z 18. března 1228, kterou královskému soudci olomouckému nařízeno bylo, o to pečovati, aby se s obyvateli Lasek a Hodolan podle Olomouckého práva městského nakládalo, při čemž král podotýká: „Constituimus igitur dilectum filium nostrum Premysl marchionem Moraviae, huius nostre constitutionis defensorem.“ Cod. Dipl. Mor. II. 213. Srov. sv. VII. 146. t. díla!

změněné pečeti královských listin dbalo, můžeme také ještě z luxemburských dob poznati. Král Jan prohlašuje totiž v listině z r. 1325 pro cisterciácký ústav jeptišek „Mariasaal“ na Starém Brně své starými pečeťmi opatřené, jemu udělené výsady a spisy za právoplatné.¹⁾

To jsou tedy příčiny, které nám vysvětlují, čím to je, že se před rokem 1197 s tak málo pravými listinami vytasiti můžeme²⁾, a protože nám nelze o tehdejších kancelářích knížecích, kterých zajisté tolik bylo co knížectví, a o listinářství, které z nich vyšlo, něco určitého pověděti. Ano podobá se vůbec, že moravští údělní knížata, kteří ve svém jménu žádných zahraničních diplomatických spojení neměli, jež zřízené úřední osoby kancelářů vyžadovalo, udržovati nesměli, ve svém dopisování svými kaplany si vypomáhali³⁾. Nám je tehdejší knížecí personál kancelářský zcela neznám.⁴⁾ Teprve za prvého markraběte Vladislava Vladislavoviče (1197—1222) se objevuje, jak nahoře podotčeno, markraběcí kaplan, Apollinaris, brzy jakožto notář a brzy

¹⁾ Cod. Dipl. Mor. VI. 229. „Promittentes . . . omnes nostras literas, nostris prioribus sigillis munitas, ratas et gratas habere, et eas inviolabilitate observare.“

²⁾ Z nadacích listin moravských klášterů pokládáme z této doby za pravé formou a obsahem nadačný list Klášterského Hradiště z r. 1078, nyní v domácí dvorské a státní listovně ve Vídni, a z ostatních důležitějších listin jen listina biskupa Jindřicha olomouckého o přenesení dömu od sv. Petra ke sv. Václavu 1131.

³⁾ Cod. Dipl. Mor. II. 203, 207 a 236.

⁴⁾ K roku 1169 připomíná se Cod. Dipl. Mor. I. 284 sice moravský kancléř, Volius; avšak, protože vydavatel listiny, ve které před svědky: „Wollius, cancellarius eiusdem provincie“, Bedřich kníže olomoucký ne po svých, nýbrž po ročích panování svého otce, krále Vladislava II. se spomíná a proto jakousi nesamostatnosť prozrazuje, tu arcii „cancellarius“ snad jen představeného knížecí kanceláře dle českého vzoru znamená. V prvpise se čte výslovně „cancellarius“ a nikoli, jak opraviti chtějí „camerarius“. Notář Apollinaris objevuje se sice již okolo r. 1203; poněvadž však tato listina, když není zcela nepravá, tedy jest aspoň podezřelá a nic nedokazuje. Cod. Dipl. Mor. II. 16.

jakožto protonotář; že již jakousi kancelář, t. j. podřízené úředníky měl, vidíme z pronájemné listiny pro Brutál ze 30. prosince r. 1213 a z výsady města Bzence ze 3. ledna r. 1214, v nichž kaplan markraběte, Jan, jakožto datar, tedy jakožto Apollinarův podřízený úředník, se objevuje.¹⁾ Markrabě Vladislav Vladislavovič zemřel bezdětek 5. srpna r. 1222. Po jeho smrti přenesl až ke spořádání posloupnosti král Přemysl správu a soudnictví Moravy biskupu olomouckému, Robertovi; on sám se jmenoval od té doby králem českým a knížetem moravským a udělil tento titul také své choti²⁾. Okolo roku 1224 objevuje se jakožto nový markrabě Vladislav Přemyslovič. V těchto dvou ročích objevují se za datary na moravských listinách královští čeští notáři a protonotáři: Hilarius a Hermannus k r. 1222, k r. 1223 Vigbert za notáře a protonotáře a na jedné bzencké listině z března 1223 i kaplan královnin, Jaroš.³⁾ Z doby markraběte, Vladislava Přemysloviče, tedy od roku 1224 až do r. 1227, máme jen ty zprávy, že se za jeho sigillatora mistr Zdislav uvádí. Když totiž jeho otec, král Přemysl, v Brně 1225 klášterskému Hradišti nalevárnou v Přerově zase daroval, dal markrabě právě týmž mistrem svou pečet ke královské listině připojiti.⁴⁾ Moravské listiny, jež toho času od krále Přemysla vydány byly, mají na sobě doložku „per manum domini Hermanni notarii nostri.“ Tak se stalo 26. června 1225 pro Oslavany. Na stvrzovací listině téhož kláštera ze 7. listopadu 1228 jmenuje se tento notář Hermann „praepositus Luthomericensis“. Mnohem větší část moravských listin, jež od tohoto krále vydány byly, je beze jména vydavatela a beze zmínky nějaké kancelářské osobnosti. Z prvních čtyř roků panování markraběte

¹⁾ Cod. Dipl. Mor. II. 69 a 76.

²⁾ Srov. sv. V. 118. t. díla.

³⁾ Cod. Dipl. Mor. II. 141, 146, 148, 149, 150 a 156.

⁴⁾ Cod. Dipl. Mor. II. 163. „Sigilli nostri appositione confirmamus mediante Magistro Zdislav.“

Přemysla Přemysloviče, jenž od r. 1228—1239 vládl, nemáme žádných zpráv; v této době byly moravské listiny vydávány až do prosince 1228 od královského notáře Hermanna a listiny na př. r. 1232 od litoměřického kanovníka a notáře krále Václava I., Jana.¹⁾ Teprve na listině z listopadu 1232 objevuje se vydavatelem protonotář Bartoloměj. Bartoloměj byl původně kaplanem markraběcím a již r. 1228 kanovníkem olomouckým. Později stal se při tomto kostele arcidiakonem, proboštem a kapitelním děkanem. Za markraběčího protonotáře objevuje se také on ještě na jisté listině Klášterského Hradiště z 5. dubna 1234.

V ten čas, když se Bartoloměj protonotářem jmenuje, tedy od listopadu 1242 až hodně do roku 1234, objevuje se často vydavatelem (datarem) markraběcí notář Hilarius, nástupce Bartolomějův v hodnosti protonotáře, jakýmže se na listině řádu janovického z 8. listopadu 1234 podepisuje, aby se již za rok opět pouhým titulem notáře psával, jejž až do roku 1236 podržel. Před rokem tím vidíme notáře Hilaria zároveň s protonotářem markraběnkou, Eliášem, na téže listině²⁾, ježto moravské markrabětem vydané listiny, jako na př. z října r. 1234 a z června r. 1235, též i kaplanem a notářem krále Václava, Viléma vyhotovenými se objevují. Poslední nám známá listina, kterou notář Hilarius vyhotobil, je vydána v Brně před srpnem 1236. Od té doby až do smrti markraběte Přemysla Přemysloviče, jenž 16. října 1239 nastoupil, objevuje se za vydavatele 1236 kaplan Marquard, a tři r. 1238, Eliaš, Vítězoslav a Ludvík³⁾. Byli tito zároveň notáři, nebo následovali rychle po sobě? Pamatujieme-li se, že rok 1238 a vůbec, že poslední týdennové života markraběte do rozrušené doby padají, ježiž representanty na Moravě

¹⁾ Srov. sv. IV. 211 t. díla.

²⁾ Doklady k patřičným rokům jsou v Cod. Dipl. Mor. II. Listina „Datum per manus Hilarii notarii nostri & Helye pronotarii marchionis“. (Margareta, Přemyslova manželka.) Cod. Dipl. Mor. II. 307.

³⁾ Cod. Dipl. Mor. II. 335 ad an. 1238.

oba přítomní legati Filip z Assisi a Čech Vojtěch byli¹⁾; tu se potom snad přidáme k tomu náhledu, že pro bouřlivou dobu rychlá změna markraběcích notářů následovala, kdežto v Čechách Vilém — na listině z 29. června 1238 pronotářem zvaný — také ještě v roce 1240 jakožto notář krále Václava důvěry požíval.

Po smrti markraběte Přemysla Přemysloviče převzal na sebe český král Václav I. správu Moravy, řídě ji od r. 1239 až do r. 1245. Tohoto času nemělo markrabství žádné své kanceláře; moravské listiny bývaly vyhotoveny českým notářem, Vilémem, ve jménu krále jakožto markraběte moravského. Skoro všechny kláštery moravské obdržely od něho vyhotovené listiny, a to až do srpna 1240, načež kaplan, Remboto, notářem a písářem královským se objevuje.²⁾ Se starým notářem Mistrem Vilémem, potkáváme se na listině Klášterského Hradiště ještě k 1. září 1240, ale zde již jakožto s praským kanovníkem a královským protonefářem.³⁾ Remboto objevuje se ve své hodnosti až do prosince 1240, načež i on za protonotáře postoupil.⁴⁾ Jak dlouho Remboto v tomto úřadě setrval, nevíme; ale to je nám známo, že se na litomyšelské listině z 25. dubna 1245 vyšehradský probošt, Filip, královským kancléřem jmenuje⁵⁾, a že od krále Václava v červenci 1245 klášteru oslavanskému vydaná listina za vydavatele a místopřednostě a praského kanovníka, Dyonisia, nese.⁶⁾ Je to doba, ve které se král vždy více a více vládních věcí vzdaloval a proto

¹⁾ Srov. sv. 18. t. díla.

²⁾ Cod. Dipl. Mor. II. 374.

³⁾ Cod. Dipl. Mor. II. 379 „per manus magistri Wilhelmi, canonici Pragen, aule nostre pronotarii.“

⁴⁾ Cod. Dipl. Mor. III. 46.

⁵⁾ Cod. Dipl. Mor. III. 53 „per manum magistri Philippi, Wissengradensis prepositi, aule regie cancellarii.“

⁶⁾ Cod. Dipl. Mor. III. 55. „Datum Prage per manus magistri Dyonisia, Pragen canonici, aule nostre vicecancellarii.“

svým oběma synům, Vladislavu a Přemyslu Otakarovi, přiležitosti poskytoval, aby se ve veřejnosti okázali.

Vladislav Václavovič stal se markrabětem moravským, zemřel však již 2. ledna 1247. Z jeho vladaření neznáme ani jedné listiny, ani personálu v kancelářích moravských. Tento případ však nastává, jakmile Vladislavův bratr, Přemysl Otakar, markrabství ze začátku pod jakýmsi poručnictvím svého otce, krále Václava, od r. 1250 však jak Čechy, tak Moravu samostatně na sebe převzal. Od té doby slove jeho titul: „Mladší král český, vévoda rakouský a štýrský a markrabě moravský¹⁾“, jak se až do smrti svého otce 22. září 1253 volal. Až potom dosáhl, jak sám praví²⁾ plné moci nad královstvím, nade kterým, jako nad markrabstvím moravským od této doby až na smutný konec svůj na Moravském poli 26. srpna 1278 sám a pevnou rukou vládl.

Pokud Přemysl Otakar Václavovič Moravu sice jakožto markrabě, ale jak jsme podotkli, pod jakousi dohľdkou svého otce spravoval, a to se stalo mezi roky 1247—1250, nebyla markraběcí kancelář upravena. Markraběcí a královští notáři měli bez rozdílu podíl v udělování listin, jen pro Moravu určených. Při Otakaru byli zároveň notáři Přesnobar od března 1247, a Vilém od 12. ledna 1259, kdežto onoho času král Václav vyšehradského probošta, Dyonisia za kancléře a praského kanovníka, Herborda, za notáře měl.

Rokem 1250 vystupuje Přemysl Otakar jakožto mladší král český již samostatně; od nynějška rozhoduje on. V září 1253 zemřel jeho otec, 1261 byl Otakar II. korunován; Herbord, Dyonisius a od 1252 Arnold byli v úřadě, když král Václav zemřel. Otakar II., jenž, jak známo, také pánum nad Rakousy a Štýrskem byl, a proto také mu o tyto země pečovati bylo, musel personál v kancelářích roz-

¹⁾ Srov. sv. V. 265—280 t. díla!

²⁾ Srov. sv. V. 305 t. díla!

množiti; avšak žádného z obou spomenutých, ani Herborda ani Dyonisia, do kanceláři nepřijal. Probošt vyšehradský po-držel jakož i olomoucký probošt velechrámu název kancléře. Také Mistr Přisnobar objevuje se ovšem na listině pro Marianskou celu v Brně 1252 jakožto svědek s přídomkem „*Scriptor Marchionis*“;¹⁾ avšak kanceláře, jež v Praze sou-středěna byla, nespravoval již, než Otakarův věrný slu-žebník, Mistr Vilém, jemuž jakožto notáři Gotschalk, Arnold, Sifrid a Gotfried ještě před jeho korunováním podřízeni byli; Gotschalk byl posledního Babenbergra, Bedřicha, protonotářem; to prozrazuje znalost poměrů, přijati do kance-láře muže, jenž s novozískanou zemí dokonale obeznály byl. Právě tak bylo chytré, ke službám notáře a pozdějšího praského a olomouckého kanovníka, Arnolda, který již za svého otce úřadoval, se připovídati. Jakou hodnost oba bratří, Sigfrid a Gotschalk, zastávali, než se, jak z olomoucké listiny z 5. srpna 1253 vysvítá, za protonotáře Viléma dvorskými písáři stali, není známo. Již neobjevuje se nikde.²⁾

Na sklonku roku 1261 dostoupil Otakar II. vrcholu své moci; byl korunován, měl druhou manželku a doufaje v potomstvo, byl v klidném požitku Rakous a Štýrska, Čech a Moravy, byl vážen od apoštolské stolice a na po-strach sousedům; politika střední Evropy octla se v jeho moci. Takové postavení královo vyžadovalo pevně upravené kanceláře, a tato byla ještě posud podřízena Mistru Vilémovi, který 19. března 1252, jistě však 13. července 1253 za protonotáře se objevuje, ačkoli ne zřídka také pozdější

¹⁾ Erben, Regest. I. 604. Přisnobar byl již 1246 vyšehradským, později také praským kanovníkem a od r. 1362 kanovníkem praským a do-zorcem nad školami. Naposledy objevuje se 28. května 1268. Viz: kancelář českých králů, Přemysla Otakara II. a Václava II. a z ní vyšlé formuláře (*Formelbücher*) Od Josefa Emlera v Praze 1879. Pojednání královské české společnosti věd. VI. Násl. 9. sv.

²⁾ Cod. Dipl. Mor. III. Zde podepsali jakožto svědkové „scriptores curie nostre“.

listiny jsou, na př. v rocích (v říjnu) 1253, potom 1255 a 1256, kde se jen notářem jmenuje. Kdybychom z toho o ne-pravosti listin s takovou poznámkou soudili, přenáhlili bychom se; více je pravdě podobno, abychom si tohoto rozdílu zvláště nevšimali. Dne 5. srpna 1253 jmenuje se Vilém protonotářem a ještě téhož roku jen notářem. Tak se to i má s tímto pojmenováním, 17. srpna 1254 za proto-notáře, a 18. února 1255 za notáře.¹⁾ Ve svém úřadě setrval Vilém až do r. 1262, avšak tak, že od polovice r. 1250 až do října r. 1262 listiny říději vyhotovoval. V této době se často od nás spomenutý Mistr Arnold obje-vuje. Prvé vyhotovení Otakarovy listiny Mistrem Arnoldem připadá do prve polovice prosince 1255, a čistě moravské listiny k 1. lednu 1256. V třetím měsíci potom, 15. března 1256 nazývá se již protonotářem. Od nynějška nalezáme jeho jméno a jméno protonotáře Viléma jak na rakouských, tak na českých a moravských listinách; to je nám důkazem, že tenkrát žádného rozdelení agendy (oboru působnosti) dle území a krajin nebylo. Komu z vyššího personálu kanc-elářského od krále nařízeno bylo, aby listinu, s tím neb oním protonotářem umluvenou, vydal, ten tak učinil, ovšem v nejřidších případech sám, on to učinil skrze podřízený personál, poněvadž se zjev jen tak vysvětliti dá, čím to je, že často listiny vyhotoveny byly, neukazujíce jmen proto-notářských nebo notářských. Myslilo se, že připojení těchto jmen k jich titulaturám, aby listina právomocnou se stala, nevyhnutelně zapotřebí nebylo. Tak se podepisuje r. 1256 dne 16. července Arnold i s Vilémem, ačkoli se Arnold již 15. března toho roku protonotářem jmenuje, názvem notáře, 18. července t. r. však již opět názvem protonotáře²⁾; to se také stalo v roce 1257 a 1258, což je zajisté důkazem, že si tohoto rozdílu nikdo nevšimal.

¹⁾ Cod. Dipl. Mor. III. 172, 173, 190 a 192.

²⁾ „Per manus notiorum domini Wilhelmi et Arnoldi“ Cod. Dipl. Mor. III. 219. Datum apud Opaviam per manus Wilhelmi et Arnoldi

V říjnu 1278 objevuje se nový notář ve dvorské kanceláři, jakýsi Mistr Ulrich, kanovník u sv. Ondřeje ve Freisinku¹⁾ jenž se na moravských listinách poprvé ve Znojmě 1259 dne 17. listopadu i s Arnoldem jakožto pronotárem objevuje.²⁾ Jistě proto byl Ulrich do kanceláře přijat, protože stav včí ve Štýrsku znal. První roky nikde nevystupuje do popředí; hlavní podíl ve správě dvorské kanceláře měl tenkrát Mistr Arnold. Od konce r. 1260 nezáležíme Ulricha po celé tři roky ve dvorské kanceláři, poněvadž se zdá, že mu král důležitý úřad zemského písáře ve Štýrsku odevzdal.³⁾ Ve dvorské kanceláři setkáváme se s Mistrem Ulrichem teprva zase v červenci 1264, ale již s Mistrem Petrem, když protonotáři, Vilém a Arnold, onen rokem 1262 a tento rokem 1263, ze všech královských listin na vždy mizejí.

Rokem 1264, nebo snad již 1263, když protonotář Vilém odstoupil, podobá se, jako by se posavádní pevná centralisace Otakarovy dvorské kanceláře viklati počínala. Olomoucký biskup Bruno stal se místodržitelem štýrským. Vidíme ho již 10. března r. 1262 na všeobecném sněmě hradeckém přítomným býti. V tom obtížném úřadě zůstal tento vysoce nadaný státník až do roku 1270. Bruno nebyl přítelem Otakarovy centralisace, rád si počíhal svobodně, a měl-li by ze správy své králi býti prav, musela první péče jeho k tomu směřovati, aby pro nová nabytí samostatnou kancelář zařídil, a protože se Ulrich na listině ví-

tunc protonotarium nostrorum. Cod. Dipl. Mor. III. 220. V listině ze 16. července svědectví vydává král o obou protonotářích, že jsou „viri illustres et probi“.

¹⁾ Cod. Dipl. Mor. III. 261. Pro chrám sv. Petra v Brně ze 17. října 1258 objevují se mezi svědky: „Magistri Arnoldus et Ulricus notarii“.

²⁾ Cod. Dipl. Mor. III. 275.

³⁾ Emler, Kanzlei der böhmischen Könige I. c. pag. 21.

deňského ústavu Šottského z 21. srpna r. 1265 podepisuje: „Magister Ulricus regis Bohemiae et ducis Austriae protonotarius“¹⁾ podobá se, že se Ulrichovi správy této kanceláře nové dostalo.

Ale jak zkušenosť učí, že takové decentralisace, než do upravených kolejí přijdou, ze začátku častým kolisavostem podrobeny jsou, tedy také tato nová anebo lépe ze staré doby opět vybuzená a převzatá rakousko-štýrská kancelář; neb až do konce r. 1265 bývaly vyhotoveny královské listiny, ať se kterýchkoliv území týkaly, brzy Ulrichem nebo Petrem samým, brzy oběma společně. Když se však Vladislav, syn vévody Jindřicha vratislavského, který v bitvě u Lohnice proti Mongolům padl, vyšehradským proboštem a tudyž r. 1256 českým kanclérem stal, když se potom ku konci r. 1265, byv papežem Klementem IV. arcibiskupem salcburským jmenován, vyšehradského proboštství zříci musel, obdržel je protonotář Mistr Petr, který se takto podle staré výsady kanclérem českým stal, a tu nadesla doba, aby se přísné dělení ve správě kancelářství dle území předsevzalo. Mistr Petr, o němž nevíme, odkud a jaký rodák byl, byl jakožto český kanclér správcem kanceláře starých českých zemí, a Mistr Ulrich nově dobytých rakousko-štýrských, při čemž Mistr Ulrich, když někdy do oboru činnosti kanclére Petrovy zasahoval, nikdy neopomněl, na české a moravské listiny se podepsati: „Protonotarius per Austriam et Styriam.“²⁾ Toto dělení potrválo, až král Otakar rakousko-štýrské země r. 1276 a Mistr Ulrich faru u sv. Štěpána ve Vidni, kterou mu jeho král propůjčil, pozbily. Po smutném osudě svého pána, zdá se že Mistr Ulrich, jenž se 1269 také pasovským kanovníkem nazývá,

¹⁾ Emler, Regest. pag. 191.

²⁾ Emler, Regest. pag 248 ad an. 1269 per Manus mag. Ulrici protonotarii Austriae et Stirie, et mag. Gottfridi protonotarii uxoris nostre. Potom I. c. 263 ad an. 1269.

na rakouskou faru hartberskou odešel. Jeho dalších osudů neznáme.¹⁾

O Petrových dřívějších poměrech je jen tolik známo, že byl roku 1262 kaplanem českého krále a jedním z poslaných, kteří by papeže Urbana IV. o hnutích v Německu ve prospěch zjednocené volby krále v Římě uvědomili.²⁾ Brzy potom stal se praským kanovníkem, papeským kaplanem, podepsán byl v Praze 3. února r. 1265 zároveň s Ulrichem jakožto protonotář curiae nostrae v téže hodnosti takéž 5. září 1266,³⁾ a stal se po jmenování vyšehradského probošta Vladislava, 1265 za arcibiskupa salcburského jeho nástupcem v proboštské a tudyž i v kancelářské hodnosti. Že také k olomouckým kanovníkům patřil, je zřejmo ze závěti olomouckého biskupa, Brunona z 20. listopadu 1267. V té závěti byl závětným spoluvymahatelem jmenován.⁴⁾ V pozdějších rocích 1284 objevuje se jakožto probošt kroměříský.⁵⁾ Jsa vyšehradským proboštem a kancléřem stvrzuje Mistr Petr již 9. května 1266 pro Cheb vystavenou listinu.⁶⁾ Nikoli jako Vladislav jakožto čestný kancléř, nýbrž jakožto skutečný zastával Mistr Petr správu česko-moravského oddělení dvorské kanceláře až do podzimku 1273, ve které době mimo něho dvorští notáři, Mistr Jan a Mistr Jindřich, české a moravské listiny stvrzovali. Dvorský notář, Mistr Jan, objevuje se 4. července 1273 na listině, v Brně

¹⁾ Emler, Kanzlei der böhmischen Könige, I. c. pag. 23.

²⁾ Srov. sv. VI. 3. t. díla.

³⁾ Cod. Dipl. Mor. III. 372 a 387.

⁴⁾ Cod. Dipl. Mor. III. 402 122.

⁵⁾ Cod. Dipl. Mor. IV. 286.

⁶⁾ Emler, Regest. pag. 200 per manus mag. Petri, Wissegraden ecclesie prepositi, cancellarii nostri anno V^o; také 30. prosince 1266 byla listina v Žatci vydána „per manus magistrorum Petri et Ulrici protonotariorum nostrorum regni nostri anno quinto.“ Emler, Regest. pag. 205; ale poněvadž začátek roku vánocemi počínal, musíme 1265 položiti.

vyhotovené, čistě moravské listině,¹⁾ a jeho kolega, Mistr Jindřich, v ležení před Prešpurkem 3. října 1273.²⁾ Okolo polovice r. 1274. zdá se, že kancléř Petr z činnosti dvorské kanceláře vystoupil. On přežil ještě o mnoho let svého nešastného krále, poněvadž ještě v srpnu 1279 a 1288 jeho jméno spomenuté nacházíme.³⁾ Protože se však v listopadu 1290 jeho nástupce na vyšehradském proboštství, Jan, objevuje, tu snad mezi 1288 a 1290 zemřel.

Vedle kancléře Petra úřadovali od r. 1273 v české kanceláři dvorské, jak jsme právě řekli, Mistr Jan a Mistr Jindřich. Poněvadž Jan jen na jedné listině za dvorského notáře se objevuje, nejsme s to, abychom bližší vročení o něm podali, zvláště když dodáme, že po smrti Otakarové od místodržitele, králem Rudolfem ustanoveného, anebo jak se sám jmenoval, „Dei gratias episcopus Olomucen, Olo-mucensis et Preroviensis provinciarum vicedominus“ Bruno v úřadě ponechán byl. Dne 17. července r. 1278 nacházíme Mistra Jana na praesentační listině Brunonem vydané, a ne dlouho po té 18. října r. 1279 na listině janovnické jakožto notáře pojmenovaného.⁴⁾ V únoru 1281 zemřel biskup Bruno, a s ním mizí každinká stopa po notáři Janu, jenž dle všeho olomouckým kanovníkem býti se zdá; avšak, jak praveno, nemáme o něm jakožto vlastním dvorském notáři žádné zprávy, (anebo byl snad jen biskupským notářem?) avšak o Mistru Jindřichu.

Mistr Jindřich nazývá se již r. 1274 protonotářem království a farářem v Gorse;⁵⁾ r. 1275 byl Mistr Jindřich

¹⁾ Cod. Dipl. Mor. IV. 107.

²⁾ Emler, Reg. pag. 339.

³⁾ Emler, Reg. pag. 508 sqq. a 626 a 626 ad 14. Sept. 1288.

⁴⁾ Cod. Dipl. Mor. IV. 218 a 231.

⁵⁾ Emler, Reg. pag. 382. Listina ze dne 25. listopadu 1274 pro Mělník. Je-li Gors nynější fara Gars, tedy leží ve čtvrti nad Manhardsbergem, nedaleko Hornu.

praským, olomouckým, a vyšehradským kanovníkem¹⁾. Poslední od něho vyhotovená listina je ze dne 30. června 1278; je to vůbec poslední listina neštastného krále,²⁾ po jehož smrti, co zatím markrabě Otto hlavním poručníkem prince a dědice českého Václava se stal, kancléř Petr aspoň ze jména název dále podržel. Dvorská kancelář byla takořka zrušena. Protonotář Jindřich upadl brzy v nepřízeň vdovy královny, nebo 14. září r. 1278 byl z rozkazu královnina ve svém domě zajat, a mnoho jeho věcí a také peníze zabaveny. Tím že se ho praský biskup ujal, byl přece již 29. září na svobodu propuštěn.³⁾ Je-li, jak Emler dokázati hledí, s oním písářem formuláře, Jindřichem de Ysernia neb Italikem, tatáž osoba, tož byl rodem z jižních Vlach, a jak se podobá, biskupem Brunonem králi Otakaru II. představen.⁴⁾

Jakmile však král Václav, jenž pro necitlivé mládí záhy sestárl, 24. května r. 1283 svůj slavnostní vjezd v Praze uskutečnil na vládu svých dědičných zemí nastoupil, hned ustanovil vládu pro Moravu na Čechách nezávislou. Vidíme to při opětném probuzení hodnosti, kteráž od Otakarovy smrti usnula, vlastního protonotáře pro Moravu. Mistr Jan, kanovník olomoucký, praský a probošt chrámu sv. Apolináře v Sadske u Poděbrad, podepsal již 6. listopadu 1283 jakožto Mistr v Brně královskou listinu.⁵⁾ Zůstal mo-

¹⁾ Emler, Reg. pag. 389.

²⁾ Emler, Reg. pag. 481. Datum Prague per manus Mag. Henrici, protonotarii nostri et plebani in Gors.

³⁾ Viz sv. VII. 19. a 20. t. díla. Že z císařské kanceláře stranám vydané listiny do seznamu vpisovány byly, vychází na jeho z Emlerových Regest; k roku 1279 praví se pro vyšehradský chrám: „arbitrium . . . in registro regie curie est notatum“ nebo „transcriptum in registro contentum per cassatorias lineas (literas), ut moris est, debeat facere annulari.“ Emler, Reg. pag. 509 a 510.

⁴⁾ Emler, Abhandlungen, die Kanzlei der böhmischen Könige etc. str. 29 a násł. (Viz sv. VI. 67. t. díla.)

⁵⁾ Cod. Dipl. Mor. IV. 281 a 334. O činnosti moravského protonotáře Jana (jmenovali jsme ho pro jeho hodnost „moravským kancléřem“)

ravským protonotářem až okolo 1297, ježto po smrti Petrově proboštové vyšehradští a proto jakožto kancléři čeští úřadovali: Jan, bratr se strany královny 1290—1296,¹⁾ Mistr Petr Aichspalter biskup basilejský r. 1297—1306, a konečně olomoucký kanovník Mistr Petr Angeli od r. 1306 až k povýšení za biskupa olomouckého r. 1311. Jemu podřízeni byli jakožto protonotáři pro Čechy, napřed také pro Moravu: Mistr Velislav až do r. 1289, pozdější kancléř, Mistr Petr Angeli od r. 1289—1306²⁾ a královský tajemník Vilém. Na Moravě byl při smrti krále Václava III. vedle českého kancléře, Petr Angeli, notář a olomoucký kanovník Jindřich Sturmo.³⁾

viz sv. VII. 209 a 210 t. díla. Že již od roku 1281 kanovníkem olomouckým byl, nahlídneme z Cod. Dipl. Mor. IV. 247.

¹⁾ O kancléři Janu, viz sv. VII. 156 a násł. t. díla.

²⁾ Emler, Kanzlei des böhmischen Königs Otakar II. a Wenzel II. str. 38 sqq. Ve svazku VII. 208 t. díla jmenovali jsme probošta sadského, Jana, kancléřem moravským, ježto on se přece důsledně za protonotáře podpisoval. My jme tak činili, poněvadž probošt velechrámu olomouckého, jemuž tento titul, jak známo, od r. 1207 příslušel, tohoto titulu nikdy neměl, a věci markraběcí kanceláře skutečně v moci protonotářově spočívaly. Jeho hodnost se nedá s hodností českého dvorského kancléře ovšem na žádný spůsob porovnat; nezastával, jako on, vysokého státního úřadu, jenž veliké by působnosti byl, nýbrž že vyhotovoval listiny a úpisy, z kanceláře markraběte vycházející. Jak se samo sebou rozumí, býval v pozdějších ročích kancléř na Moravě jen tenkrát, když Morava svého markraběte měla, jenž nebyl zároveň králem v Čechách, jak to bylo za markraběte Karla, než se králem stal, po té za jeho bratra Jana, za Jodoka, Albrechta a. t. d., kteří si výsady proboštství velechrámu nevšímali, ačkoliv ji Karel IV. 1842 obnovil. Protonotář, anebo jak pozdější doba toto slovo překládá, „nejvyšší písář zemský“, zůstal za doby Přemyslovské představeným markraběcí kanceláře, a musel se o listinářství tak starati, jako Notarius terrae o spisy zemských sněmů, zemského práva a zemských desek.

³⁾ My jmenujeme tohoto notáře „Jindřich Sturmo“, poněvadž podobné jméno v olomouckém nekrologu z počátku XIV. století přichází. Zde čteme: „In die sti Lamberti (17. září) obiit Henricus Sturmo canonicus.“

Český protonotář, Mistr Velislav, byl za posledních let panování Otakara II. zemským písárem českým a vyšehradským kanovníkem. Když Václav II. na vládu nastoupil, stal se Velislav r. 1283 českým protonotářem a od r. 1285 kanovníkem olomouckým. Jsa protonotářem českého království pověřil sám listiny Václava II., rovně jako by pro Čechy nebo Moravu určeny byly, až na podzim r. 1285, což novým důkazem jest, že, když i Morava svého protonotáře měla, v tomto případě probošta sadského, Jana, že moravské listiny též od českého protonotáře vydávány byly.¹⁾ Toto vydávání listin českými notáři přestalo však na konci r. 1285 a bylo od listopadu r. 1283 výhradně jen moravskému protonotáři, Janu, proboštu sadskému, odevzdáno. Až do dubna r. 1297 objevuje se Jan v úřadě; tu zmizí, a zdá se, že dvorská kancelář moravská, tenkrát sotva zřízena byvší opět zrušena byla. Připadá nám totiž při obecném sněmě, který v září r. 1297, tedy sotva 3 měsíce po korunovaci králově, v Brně zasedal, v listině zde vyhotovené ze dne 30. září pro zemskou správu statků řádu templářského, bratr Ekko, užity zcela neobyčejný spůsob mluvení; považujet se v této listině Morava za markrabství české říše „in marchionatu Moravie regni Bohemie“, což se tak vyjímá, jakoby Morava jen ještě části Čech byla.²⁾ Tu pravda lze vysvětliti, proč vlastní moravská kancelář dvorská zrušena a její agenda (obor působnosti) zcela

¹⁾ Mohli bychom proti listině, dané v Brně 6. listopadu 1283, již probošt Sadský, Jan, jakožto protonotář vyhotovil, namítnouti, že název: „Wenceslaus dei gracia rex Boemie et marchio Moravie“ proti její pravosti jakési pochybnosti vzbudí, když se král v listinách z r. 1284 „dominus et heres regni Boemie et marchionatus Moravie“ nazývá. Tyto pochybnosti zmizejí, když se upamatujeme, že král Václav II. teprve před několika měsíci, 24. května, svůj vjezd v Praze slavil, a proto ještě času neměl, aby na obnovování názvů myslil. Cod. Dipl. Mor. IV. 281 a 288. Ostatně srovnej také Cod. Dipl. Mor. II. 217 a V. 229.

²⁾ Srov. sv. VII. str. 146 t. díla.

s českou spojena byla. Od 4. května r. 1297 objevuje se ústřední správa spojená česko-moravská dvorská kancelář v moci Mistra Petra. Pomýšlelo se na sestředění, a muž, jenž tato přísné sestředění provedl, byl svou učenností, zejména lékařskou, svého času slynuocí Mistr Petr Aichspalter. Byl scholastikem (kanovníkem a dozorcem nad školami) v Treveru od r. 1280, po té po 6 rokův osobným lékařem a kaplanem u dvora Rudolfa habsburského, proboštem v Bingenu a Treveru a 1. dubna 1297 za biskupa basilejského potvrzen. V tu dobu (26. srpna r. 1297) zemřel probošt vyšehradský a kancléř český, Jan. Aby churavý král Václav slavného lékaře Petra nabízkou měl, odevzdal uprásdnené proboštství a s ním i hodnost kancléřskou tomuto výtečnému učenci a státníkovi. V bulle Boniface VIII. ze dne 1. dubna r. 1297 je Petr Aichspalter již proboštem vyšehradským a kanovníkem praského chrámu jmenován. V českých pramenech se napřed mezi biskupy připomíná, kteři roku 1297, při korunovaci Václava II. dne 2. června v Praze a při zakládání základného kamene kláštera ve Zbraslaví přítomni byli. Tenkrát snad správu české dvorské kanceláře sestředil. Dne 22. července r. 1297 objevuje se po nejprve za datara (vyhotovitele listů).¹⁾ Od toho času až do vymření králů z rodu Přemyslova vydávají se všechny listiny ať se Moravy nebo Čech týkají, jen od něho, a jeho vrstevník moravský protonotář, Jan, probošt sadský, zmizí smrtí s dějištěm.

Pamatujeme se ještě, že se český protonotář, Velislav, na podzim roku 1289 protonotářství v Čechách vzdal. Na jeho místo nastoupil Petr, syn Angela z Pontecorvo a jakési

¹⁾ Emler, Kanzlei der böhmischen Könige etc. str. 40. Srov. sv. VII. 96 t. díla, kde se bohužel činnost kancléře Petra Aichspaltera od činnosti moravského protonotáře, Petra Angelih, zevrubně nerozumnává, co tím snažší bylo, když oba hodnosti Mistrů, oba tři stejně kanovnické hodnosti a oba zároveň tentýž úřad zastávali, při němž název úřednický ne vždy stálý byl.

Petruše. Jsa ještě velmi mladým, obdržel obročí (prebendu) v Sadské a místo v tehdejší české dvorské kanceláři. Dne 23. srpna r. 1289 podepisoval se ještě za protonotáře Velislav, a 21. prosinec t. r. již Mistr Petr Angeli pro Plasy za českého protonotáře.¹⁾ Tenkrát byl Petr již kanovníkem vyšehradským. Na Moravě posud ještě trvala vlastní dvorská kancelář, jejíž představený ještě Jan probošt sadský za protonotáře byl. Když až do r. 1297 na Moravě služby konal, podpisoval Mistr Petr Angeli jakožto protonotář království českého všechny až do 4. května 1297 pro Čechy vydané listiny královské. Zatím se stal praským, vratislavským a asi r. 1296 též olomouckým kanovníkem, úradovav již před 7. března r. 1296 též za ředitele a faráře svato-petrského chrámu v Brně. Tento chrám farský byl totiž listinou, vydanou jmenovaného dne a roku olomouckým biskupem, Dětrichem, v kollegiatním přeměněn, a prvým proboštem jeho posavadní rektor, český protonotář, Petr Angeli, jmenován.²⁾ Dlouho v této hodnosti nesetrval, poněvadž král Václav III. v listině, pro petrohradské proboštství ze dne 10. února r. 1306 vydané, o protonotáři, Petru Angelim, praví. „dříve za petrohradského probošta je prý jákožto královský protonotář nyní praským proboštem.“³⁾ Praským proboštem stal se r. 1305 a po roku, aspoň co do názvu, též vyšehradským proboštem a kanclérem českým, když říšský kancléř Petr Aichspalter za biskupa basilejského

¹⁾ Emler, Regest. pag. 639 a 641.

²⁾ Srovn. sv. VII. str. 135, kde se slovo „z Aichspaltru“ škrtnout musí. Viz Céd. Dipl. Mor. V. 71. V této listině dané v Pirně 22. července 1297 rozeznávají se zevrubně tehdejší kancléř český, Petr Aichspalter a český protonotář, Petr Angeli. Protonotář: Mistr Petrus, jmenuje se ecclesie sti Petri Prepositus, a za vydavatele objevuje se „per manis generabilis Petri, episcopi Basiliensis, prepositi Vyssegradensis, regni Boemie Cancellarii, principis et consiliarii nostri dilecti.“

³⁾ Cod. Dipl. Mor. VI. 273. Srov. sv. VII. 201, kde místo „biskup“ protonotář se čísti má.

povýšen byv, 24. května r. 1304 naposledy jakožto říšský kancléř moravskou listinu vyhotobil.¹⁾ Tohoto roku odebral se říšský kancléř Petr na své biskupství do Basileje, nevzdav se přece nikdy svých spojení s Čechami a svého vlivu na tamější poměry politické až do své smrti, která jej jakožto arcibiskupa mohučského 2. června 1320 stihla.²⁾ Petr Angeli a Mistr Stürmo, onen jakožto kancléř, tento jakožto notář, dožili se konce královského rodu Přemyslovského a přenesli prastará podání kancelářská, potom zvláště za krále Otakara II. upravené výtahy z listin a formuláře do luxemburské doby. Formuláře se částečně zachovaly, avšak výtahy z listin docela za své vzaly.³⁾

MORAVSKÉ LISTINÁŘSTVÍ.

Jazyk v listinách. — Personálem kancelářským byli duchovní. — *Jazyk v listinách a pisivo.* — Spůsob vročení. — *Zavedení církevního kalendáře.* — *Cisidianus.* — Spůsoby vročení. — *Svědkové, jich spůsoby a vlastnosti.* — Podpis na listině. — *Pečeti.* — *Jich důležitost.* — Látka pečetí a spůsob jich

¹⁾ Emler, Regest. pag. 879. Srovn. sv. VII. 201. Pozn.

²⁾ Všechna vročení (data) o tomto vlivném muži jsou uspořádána u Emila, Kanzlei etc. str. 40—45.

³⁾ O „formulářích, z kanceláře Přemysla Otakara II. a Václava II. vyšších,“ podal zevrubně zprávu Emler v často citovaném díle: „Die Kanzlei der böhmischen Könige“ etc. str. 54—63. Zde uvádíme W. Wattenbachem uveřejněný zlomek českého formuláře z 13. století, upozorňující na klatebnou bullu Řehoře IX. proti králi Bedřichu II. „In maris amplitudine.“ Dle Wattenbacha jsou zde lepší čtení a správnější vročení než v otisku u Huillara-Bréhollesa III. 24. Potom se v něm nalezá podivuhodný list, jejž král Otakar II. své choti, Kunikundę, před samým vtrhnutím do Rakous 1278 napsal, a jejž jsme ve sv. VI. 269 t. dila připomněli, a konečně je v něm obsaženo plnomocenství Václava II. z doby kde se „dominus et heres regni Boemie et marchionatus Moravie“ podpisuje, ve prospěch svého notáře, Henricus Italicus. Wattenbach připisuje ten zlomek formuláři, jehož se v kanceláři královině užívalo a jenž snad od jejího notáře W. založen byl.

připernění. — *Spůsoby pečeti*. — *Pečetné právo*. — *Označkové obrazy za doby Přemyslovské*. — *Rytba kolková*. — *Duchovné pečeti*. — *Jména listin*. — *Nedokončené listiny*. — *Nepravé pečeti*. — *Zrušení listin a jich pečeti*. — *Známky nepravých listin*.

Poučivše se celkem o markraběcí kanceláři, pohledněme nyní na markraběcí listinářství moravské, tedy na výlev anebo na činnost markraběcí kanceláře na venek směřující a na listiny, jež nic jiného nejsou, než slavné potvrzení skutečnosti, s jistých hledišt. Tato hlediště jsou: 1) Jazyk v listinách, 2) Písmo v listinách, 3) Vnitřní forma listin, k niž svědkové náleží a 4) Vnější forma jejich s naukou o pečetech.

Co se tkne jazyka v listinách doby Přemyslovské na Moravě, tu byl jazyk ven koncem latinský a to zcela pochopitelně. Latinsky čisti a psati uměl v tehdejší dobu jen duchovní, poněvadž v skutku jen on nutnost cítiti musel, aby se tomu jazyku naučil, který mu existenci a vědomí pravních jeho poměrů poskytoval. Římská církev, již žije i umíráje náležel, uživala jen latinského jazyka a jen v něm se stávala duchovnímu srozumitelnou a on jí, a proto je to odůvodněný zjev, že všechny listiny spomenuté doby jen jazykem latinským a to jen od duchovních složeny byly. Celá markraběcí kancelář, její písari, (scribae) notáři a protonefici byli vesměs duchovní, kteří latinského jazyka mocni být museli a také mocni byli. Zvláštní latinský jazyk v listinách na Moravě se nevytvářil, on nesl znak každé tehdejší doby na sobě, a byl, pokud naše listiny nazpět datovati můžeme, a to nám lze až do polovice XII. století, ještě drsný a barbarský; na začátku XIII. stává se uhlazenějším a skoro mluvnicky správným, avšak za notáře Eliaše,¹⁾ zvláště když se Vlach Jindřich notářem stal, náramně chvástawým,

¹⁾ Cod. Dipl. Mor. II. 318 ad an. 1236.

vždy však okrasami a slovy rozloženým z písma svatého, ano i z hebrejštiny vztatými,¹⁾ a jež tudyž stvrzuji, že písari s tímto pramenem obeznámeni byli a duchovnímu stavu náleželi. Výrazy: „*Sum, qui sum*,“ nebo „*in nomine Domini congregati*,“ nebo „*cum vita hominum ac memoria labantur cum tempore labente, et sicut aquae cito defluant a. t. d.* mohou nás výrok ospravedlniti. Listin, které by v českém jazyku zemském složeny byly bývaly, nemůže doba Přemyslovská dokázati, a naskytájí-li se přece, tu jsou zajisté z doby mnohem pozdější.²⁾

Jiná zajisté hluboko do společenských poměrů tehdejší doby na Moravě zasahující otázka jest: ku které národnosti náleželi tehdejší notáři a protonotáři moravských markrabat? Pozorujeme-li spůsob psání moravských jmen osobních a místních v listinách, tu nemůžeme jinak než tvrditi, že vyjma notáře Jindřicha, Vlacha, všichni vesměs

¹⁾ Ve velehradské listině z. r. 1238 (Cod. Dipl. Mor. II. 318, nesprávně k r. 1237) přichází slovo „corba“; „*Complacuit . . . beate et incontaminata semper dei genitrici virgini Marie corbam quod est, domum oratorii in Welegrad fundare*.“ Mnozí hledají v tom německé slovo „Korb.“ Já však myslím, že se zde hebrejské slovo „korban“ rozuměti má, i. e. donum deo factum vel hominibus, oblatio, victima; a tohoto hebrejského slova užil týž notář Eliáš.

²⁾ Z toho lze nahlídnouti, jaké ceny český dodatek v listině z r. 1197 (Cod. Dipl. Mor. I. 349) jest a co si o česky psané listině, dané v Mohelnici 9. června 1275 (Cod. Dipl. Mor. V. 259) aneb o oné, Cod. V. 247 (ad an. 1262) a 289 (ad an. 1289) mysliti máme. Relativně nejstarší česky psaná listina byla r. 1861 v knihovně praské university objevena; je to smluvná listina rytíře Tomáše ze Štítného se svou sestrou z r. 1373. Hanuš, písemnictví a písemnost česko-slovenských kmenů národních za doby přechodu z pohanství na křesťanství. V Praze 1867, str. 33. Srov. Výbor z literatury české, str. 1007. že německým jazykem sepsaných listin na Moravě nebylo, jest u zcela slovanského obyvatelstva pochopitelně, ačkoli je jisté, že prý na sném norberčanském v listopadě 1274 ustanovenovo bylo: „*quod propter communem intelligentiam obscure latinitatis privilegia et litere de cetero vulgariter conscribantur*.“ Böhmen, Fontes I. 503. Chron. Johannis Victorien ad annum 1274.

německé národnosti náleželi a zemského jazyka, češtiny, pranic neznali. Nikdy nenajdeme třeba výrazu „in lingua nostra“, zato však „qui vulgo dicitur, quod vulgariter“, nebo „materna lingua nominatur“, když kdy o jaký překlad jede, na př. ad an. 1165 ambitum, quod slavonice ugezd dicitur, quod boemice nárok vocatur. Slovanštinu pokládají okolo r. 1165 kancléř Gervasius a písar z r. 1238 za jazyk jim cizí.¹⁾ Když notář Petr r. 1210 píše Prestavlici za Prestavlcí, nebo r. 1211 Zabridouich za Zabrdovich, když notář Vilém r. 1250 za Welegrad píše Velrad, anebo když se jméno Černín Schyrnín nebo místo Přybor Prsybor píše²⁾, anebo když písar listin r. 1228 praví: si quis hominum . . . suspensus fuerit, quod wizelche boemice dicitur a. t. d. a. t. d., tu můžeme o národnosti písarově sotva pochybovat. Z tohoto zjevu je nám bohužel zavírat, že v domácím duchovenstvě buď žádných spůsobilých kandidátů pro dvorskou kancelář nebylo lze najít, anebo že se spůsobilí domorodci do ní nehrnuli. V Němcích to bylo jinak, zde byla dvorská kancelář stupněm k biskupstvím a k vysokým a výnosným beneficím církevním, na Moravě a také v Čechách nevidíme až po kancléře Petra za posledního Přemyslovce, Václava III., ani jednoho z notářů a protonotářů na praské nebo olomoucké sídlo biskupské povýšeným být. Nejvyšší hodnosti, již po hierarchické cestě dosíci mohli, bylo kanovnictví; obyčejně pravda nejméně tři, praské, olomoucké a vyšehradské, anebo fara a kanovnictví třeba sadské; tu pravda se zdá, že se nikdo tak brzy nedal svábiti, aby se o místo ve dvorské kanceláři ucházel. Zdali však notáři a protonotáři — kancléři to jistě nečinili — listiny sami složili a napsali? Odpověď na tuto otázku uvádí nás na spůsob psání a na sestavení markraběcích listin.

¹⁾ Cod. Dipl. Mor. I. 276, IV. 167.

²⁾ Cod. Dipl. Mor. II. 56, 57, 203. III. 121. IV. 102. VI. 7. Srov. Erben, Regest. pag. 600.

Majice z XI. století sotva tu neb onu pravou listinu, z XII. stol. snad jen 20,¹⁾ můžeme se vysloviti o písmě v listinách moravské markraběcí kanceláře teprva z XIII. a XIV. století. Toho času převládá zdokonalené malé písmo (minuskule), napřed tu a tam ještě smíšeno s velkými písmeny (uncialkami) jakožto s polovičným velkým písmem, avšak vždy vkusně a vždy po písáři brzy s tlustými, brzy tenkými čarami.²⁾ Jakési zvláštnosti, která by jen moravským listinám z této doby vlastní byla, nedoká-

¹⁾ Z XI. století jsou prý dva nadačné listy rejhradské, z roku 1045 a 1048. (Cod. Dipl. Mor. I. 120 et 122). Listina z r. 1045, s jednostrannou pečetí tlustou, na niž arcivéoda, v téze na stolci sedě, pravou rukou manuský prapor drže a levou rukou se opíráje o třírohý štít, ukazující 3 příčné trámy a silný pupek, kterážto pečeť pokrajný nápis ve velkých písmenech má: Brecislas. dei gracia. dux. Boemor., má na sobě znak XIV. sec. init.; ona z r. 1048 je písmem, zkratkami a sestavením podobna listině z r. 1234 per manum Hilarii notari (Cod. Dipl. Mor. II. 277.) Všeobecně se zdá, že před dodatek: „per manum Hugonis, notarii in castro Reygradensi“, ten Hilarius listinu z r. 1048 psal, ani nejméně se nepřičině, aby ji znaku vročení přispůsobil. Hilarius napsal, jak psával. Avšak proč notáře Hugo předstrčil? Ano i zaříkavku. „Contradictores huius privilegii et inuasores prenominati monasterii cum Dathan et Abiron, quos terra vivos absorbuit, accipiant portionem“, položil tak na listinu z r. 1048, jak to zcela podobně na listině z r. 1234 učinil. Že jednostranná pečeť v bílém, nyní v šedém vosku, na r. 1048 nepráva být musí, je zřejmé. Roku 1234 již dávno typarion v propise arcikniziety Břetislava neměli, pomáhali si, berouce razitko se sedicim sv. Václavem, záři vynechávajíce, a pokrajný nápis ve vosku velkými písmeny, nebo lépe in romana litera vykonávajíce: Bracizlaus. dei gratia. dux. Boemor. a to v téze povaze, v niž pokrajný nápis rytířské pečeti z r. 1234 do mědi vryt a až podnes k listině zcela nejapně přivěšen jest. Dobrý snímek v oceli listiny z r. 1048 je dílu Pitterovu u „Thesaurus absconditus“ etc. v Brně 1762 přiložen. — Nepopíratelně pravé listiny z r. 1131, přenesení biskupského sídla od sv. Petra k sv. Václavu v Olomouci (Cod. Dipl. Mor. I. 204 a 208) lze ve snímku najít v Richtrově „die ältesten Orig. Urkunden der Olmützer erzbischöf. Kirche in Steindruck etc. Olmütz 1831“. Naznačuj povahu, jak se s ní na pravých listinách císařských tehdejší doby potkáváme.

²⁾ Neobyčejně se liší písma notářů Hilaria, Eliáše a Petra.

zuje; nejvýše že i na Moravě, jako v sousedských zemích jisté jest, že spůsob psání, pomyslíme-li, že skrze Vlachy a Němce do země přišel, za vlaským dle času o celé století pozadu jest, a že, jak Wittenbach podotýká,¹⁾ „západ před průměrným stanoviskem písma v listinách o půl století napřed, východ právě o tolík pozadu jest.“ Od spůsobu psání, jak jej v německých listinách císařských té doby nalezáme, moravský se neodchyluje; neboť markraběcí kancelář dvorská měla již Němce ve službě, kteří již jakozto vycvičení notáři na Moravu a do Čech přišli! Tedy, všechny známky, které se té doby na císařských listinách nalézají, musí se též na moravských opakovati. Neobyčejně často se objevují řádky na liniích, které rafikou, rýsovým olívkem, burelovou špičkou neb inkoustem předtaženy jsou. Aby svislými liniemi po obou stranách listiny kraje odříznuty byly, není také řídké; naproti tomu německý mrav nepřichází, aby se vročení čili actum novou řádkou začínalo. Zkratky a interpunkce jsou německým úplně podobny. Za pisivo je naskrze dubinkový inkoust, vitriol a klovatina čili gummi arabicum.²⁾ a rozštípené brkové pero.³⁾ Tedy štětec a čerň jsou vyloučeny. Zkrátka, co v Německu za XIII. a XIV. století o písmě vyhotovených listin platí, to má též platnosť o moravských listinách. Písmo listin a knih neliší se za doby Přemyslovské pranic, zvláště když písarí o to šlo, aby vkusné tvary svým písmenům poskytl.

Pergamen, jehož se k listinám užívalo, byl tak zvaný

¹⁾ Wattenbach, Anleitung zur lateinischen Paläographie. V Lipsku 1869. str. 19.

²⁾ Protože jest inkoust kovový, můžeme zbledlá písmena sirníkem ammoniakým zmladiti, při čemž však veliké opatrnosti třeba.

³⁾ Vlastní, ve starověku výlučně užité třtiny, calamus, která z Egypta a s Knidu přišla, na Moravě, již pro svou drahotu, za pero, penne, sotva se asi užilo. Na více listinách viděti lze zřetelně rozstipec perový. Že starověk znal brkové pero, vidíme z Isidor-ových Origg. 6.13. „Calamus arboris est, penna avis, cuius acumen dividitur in duo, in toto corpore unitate servata.“

německý, který po obou stranách sotva rozdílný jest; vlaskejho, jehož jedna strana drsna a žluta jest, na Moravě se neužívalo.¹⁾ Připravoval se častěji z telecích a kozích kůží, pročež také tvrdší a málo kdy vlnatý jest. Za doby Přemyslovské se však stejně nepřipravoval; zdali však na Moravě byl předmětem občanské živnosti nebo jen obchodu, — v Německu byli židé pravidelně prostředníky²⁾ — nelze dokázati, aspoň se nikde nečiní zmínka o blanaři. Anebo patřilo zhotovování pergamenu ke dvorské kanceláři? Právě jí muselo na dobrém pergameně mnoho záležeti, poněvadž se na špatně připraveném nejen zle psalo, nýbrž se také inkoust roztekl, který se, jako ještě ve mnohem pozdější době, jen v kancelářích a to od písarů k vlastní potřebě připravoval. Otakarovy listiny po jeho korunování vynikají lesklým černým inkoustem, což se o pozdějších a jmenovitě o málo zbylých listinách XII. století nemůže říci. Suříku nebo červeného inkoustu se k listinám nikdy neužilo. Poněvadž se pergamen jen po jedné straně popsal, obsah listin však brzy malý, brzy veliký byl, musela se podle toho také velikost pergamenu spravovati. Nemohla-li se tak veliká kůže, která text listiny obsahovati měla, sehnati, vzala se k pokračování druhá kůže. Náhlý soud na př. krále Václava I. pro Brno z ledna r. 1243 je na takových dvou listinách obsažen, poněvadž ho jedna blana obsáhnouti nemohla; avšak tu byla na konci prvé blany výslovná poznámka učiněna, že král na prosbu brněnských měšťanů ty zákony, svobody a práva, jichž prostor listu nezaujímá, pod svou pečetí na jinou blanu napsati dal.³⁾

¹⁾ Nejstarší listina, jež v moravském archivě uschovávána jest a se praemonstratského kláštera litomyšelského týče (Cod. Dipl. Mor. I. 277 ad an. 1167), je na takovém vlaském pergameně napsána.

²⁾ Wattenbach, das Schriftwesen im Mittelalter (písemnictví za středověku) v Lipsku 1871, str. 86.

³⁾ Cod. Dipl. Mor. III. 12—19. Tomaschek, deutsches Recht in Oesterreich (Německé právo v Rakousku.) Wien 1859. S. 41. Die Iglaue

My ovšem víme, že, abychom moravské listinářství doby Přemyslovské jasně znázornili, znalost jazyka a písma nepořešuje; také se mělo o formě listin promluviti, poněvadž vlastně jen forma staf k listině činí, a protože jen ve formě rozdíl vězí mezi jednoduchým článkem soukromým a jiným provedeným písmem, jež však formálností listiny opatřeno není. Formálnost listiny však se týče toho, jak se sama pojme, jakož i jak se provede. Abych se všeestranným stal, musel bych proto o vnitřní a vnější formě moravských listin, neb o jejich kancelářském slohu pojednat, tedy o jejich úvodu, textě a závěrce promluviti. K úvodu listin patří vzývání, jméno a titul vydavatele a pozdravení tomu, komu listina svědčí. Text záleží v ohlášení, úvodě a přednášce vči samé, a závěrka podává stvrzení, pojistění předenými svědky a sesílení vyhrožujícími tresty, a všemi spůsoby kouce, avšak velmi zřídka vysloveným přáním požehnání, kdežto zevnější forma hlavně nauky o pečetech vyžaduje.¹⁾ O tom všem bychom museli promluviti, kdy

Stadt- und Bergrechte vom Jahre 1249 (Jihlavská městská a báňská práva) Cod. Dipl. Mor. II. 117 a. t. d. Potom Tomaschek, I. c. 303—324, jsou po obou stranách velikého pergamentu napsána, ale také neprávě, Tomaschek I. c. 39 a. t. d.

¹⁾ Nejčastější vzývací formulé v moravských listinách jest: „In nomine sancte et individue trinitatis.“ Ve XII. století dlouho vytáženou frakturou, obyčejnými vyvinutými písmeny malými ve XIII. století. Nebo „in nomine Domini amen,“ neb, avšak velmi zřídka: „In nomine domini nostri hiesu christi amen.“ (Cod. Dipl. Mor. II. 265.) — Za vyhrožování trestem byla od biskupa diecese vyprošená exkomunikace, anebo zni: „huius privilegii violatores in cameram nostram successorumque nostrorum decem marcas auri componunt.“ Zněli summa na více než 300 marků, tu můžeme být jisti, že je listina buď nepráva, nebo že interpolované místo má, na př. Cod. Dipl. Mor. II. 105. ad an. 1218, nebo I. c. II. 114, v onom případě 300 marcas ponderati argenti, v tomto případě centum marcas. Tak 150, 30, 10 bylo za trest uloženo. — Tak zvané chrismy, t. j. stažená a založená písmena I. Chr. přicházejí na moravských listinách velmi zřídka, a kde tomu tak jest, vybízejí k veliké pozornosti, na př. ad an. 1207, Cod. Dipl. Mor. II. 38, 1234 I. c. 285. (Oboje olomoucké

bychom diplomatiku moravského listinářství psát měli; avšak že tomu tak není, a my jen nástiny moravského listinářství, jak se jakožto díl kulturních dějin za panování dynastie Přemyslovské na Moravě vyvinulo, podati máme, musíme se omezit 1) na spůsob vročení, 2) na svědky a 3) na pečeti.

Spůsob vročení na moravských listinách doby Přemyslovské je rozdílný, avšak vždy na konci, nebo ke konci listiny značný slovy „actum“ nebo „datum.“ Toto znamená udání času a místa, kdy a kde listina vyhotovena byla; ono kdy a na kterém místě v listině pověřený čin sám se stal. Shodl-li se čas a místo činu, naznačilo se to výrazem „actum et datum.“ „Pouhé actum bez datum neurčuje tedy vyhotovení doby diplomu, nýbrž čas přihodilého a zapsaného činu; pouhé datum určuje dobu, kdy se listina vyhotovila, neurčuje však doby, kdy její obsah se sběhl.

výsady.) Nebo ad. an. 1229 a 1222 potom Županorum. Cod. Dipl. Mor. II. 209 a V. 224. Za formuli zaříkací čteme, jako na listině nadačné rejhradské de anno 1048 „Contradictores huius privilegii et invasores prenominate ecclesie cum Dathan et Abiron, quos terra vivos absorbut, accipiant porcionem.“ Dle naší domněnky přichází tato řídká formule doslovně také na listině markraběte Přemysla pro Rejhrad dané v Brně 2. listopadu 1234. Cod. Dipl. Mor. II. 279 per manum Hilarii, a odchyluje se na listině nadačné kanovníků v Praze cc. 1159 „Si quis donationem meam (Wladislai regis) infringere presumpserit, in presenti rerum sufferat pericula et in futura vita cum Dathan et Abiron traditore pari pena puniatur Amen.“ Cod. Dipl. Mor. I. 270, potom cc. 1181. I. 305. Požehnací zní na listině krále Přemysla pro klášterské Hradiště de anno 1201 (Cod. Dipl. Mor. II. 3.) „Si quis temerator huius rei aut contemptor existiterit, perpetuis subiaceat crutatiibus innodatus, et sanctorum dei, quorum ibi reliquie continentur, méritis et intercessionibus sine intermissione cum Juda traditore salvatoris suppliciis maneat deputatus inferni. Amantibus et laudantibus hec, pro posse quoque augentibus, sit salus et protectio, pex et exultatio nunc et in evum amen.“ Jinak se vyhrožuje jen boským soudem trestným vůbec a exkomunikací. Podotčení zemských patronů „sanctorum martyrum Viti, Wenceslai atque Adalberti“ i na nadačné listině vyšehradské r. 1088 (Cod. Dipl. Mor. I. 183) touž i mimo další, velmi podezřelé známky za nepravou podalo.

Actum a datum spolu znamenají, že se vyhotovení listiny se skutkem setkává.“ Tak mluvili diplomatikové,¹⁾ a přece, jak by se člověk s těmi zásadami při moravských listinách myšlil! Vezměme si příklad s actum a datum. Biskup Bruno rozhodl ve jménu římského krále, Rudolfa, na zemském sněmě, odbývaném 18. listopadu 1279 v Olomouci, rozepři o statek ve prospěch Kláštera hradištského, načež ve sněmě patřičná listina zdělána a od komořího a zemského soudce spečetěna byla. Datum však zní: „Actum et datum in Mohelnitz anno D. 1279. VI. Cal. Decembbris.“ Zemský sněm, Colloquium provinciale, na němž spor rozhodnut byl, tedy actum, odbýval se „in die octavo Martini proximo in Olomucz“ a datum in Mohelnitz, tedy 26. listopadu;²⁾ příklad, předcházejícímu udání zcela odpovídající. Nebo datum Brune in die Barbare anno D. 1252 post recessum regie Majestatis de Bruna in die sti. Stanislai. Toto datum má na sobě od brněnského magistratu městského herburským jeptiškám udělená listina.³⁾ Protože Barbary na 4. listopadu a sv. Stanislava na 8. května připadá, — je datum et actum časem rozdílné. Vůbec můžeme o moravských listinách zavírat, že místo u datum to místo znamená, na kterém listina sepsána byla, kde tedy kancelář vyhotovitele, ne tento sám se nacházel, což by opovážením bylo, kdybychom z moravských listin samých cestopis markrabat sestaviti chtěli.

Udání času čili vročení obsahuje poznámenání dne, roku, nastoupení na stolec a jistých starších letopisných udání, totiž indikce (oznámení) epakt (přestupných dní) a konkurrentů.

Vůbec poznámenávají se dnové dle římského kalendáře; ve druhé polovici XIII. století přišlo poznámení dní dle cír-

¹⁾ Phiseldeck, Anleitung für Anfänger in der deutschen Diplomatik 1804. S. 207.

²⁾ Cod. Dipl. Mor. IV. 232 a 233.

³⁾ Cod. Dipl. Mor. III. 161. srovn. sv. V. str. 291. t. díla.

kevního kalendáře ve zvyk, který jak známo, ani dny ani měsíců nejmeneje, nýbrž každý den roku má své jméno buď od některého svatého, aneb od bohoslužné, tomu dni zvláště vlastní slavnosti, na př. in die sti. Stanislai, sti. Procopii, in vigila sti. Venceslai, dominica proxima post nativitatem B. Marie Virg. etc. Co se tohoto církevního kalendáře týká, můžeme při moravských listinách za pravidlo stanoviti, že listiny, jež se ve XII. století dle svatých a neděli datují, vesměs nepravdy jsou.¹⁾ Církevního kalendáře začalo se užívat, jak se samo sebou rozumí, napřed na vyhotovených listinách od duchovních, tedy na listinách biskupů olomouckých, při klášteřích a skoro zároveň u laiků. U markrabat o 20 až 50 let později.²⁾ Naschvál zde uvádíme sv. Stanislava a sv. Prokopa, poněvadž nám dokazují, že se na Moravě také dle svatých datovalo, kteří od církve ještě za svaté vyhlášení nebyli. Známe listinu z r. 1252, dle sv. Stanislava vročenou, ježto Innocenz IV. tohoto mučenika teprva 11. září 1253 za svatého prohlásil. Jeho bula, týkající se prohlášení za svatého, je tohoto vročení a proto věřicím ukládá, aby svaté, až po vyhlášení buly veřejně ctili, předpokládáme-li, že pocta svatých, která již velmi dlouho v obyčejí byla, dokázati se dá, jako na př.

¹⁾ Darovací listina arcikněžete Břetislava vsi dubské olomouckému velechrámu má vročení: Anno Christi domini, salvatoris nostri 1031, in dictione XIV., epacta XXV, feria V. ante dominicam, qua cantatur Oculi. Již toto vročení muselo by listinu zavrhnouti, kdyby Monséovým zlomkem nebyla. Cod. Dipl. Mor. I. 114. Skladatel Monséových zlomků neměl při vročení štěstí. Tak vročuje také listinu z r. 1055 „feria V. post pascha“. Cod. Dipl. Mor. II. 133.

²⁾ Biskup olomoucký Robert datuje 1228 „Modrice anno gracie 1228 quinta feria post Reminiscere in festo beati Mathie apostoli. Pontificatus nostri anno 27.“ Cod. Dipl. Mor. II. 188. Listina pro Louku (Kloster-Brück) se datuje: in vigilia sti. Jacobi, anno Pontificatus domini Honorii XI., tedy 24. července. Poněvadž Honorius III. léta svého panování od své korunovace, 24. července 1216 slavené, čítá, je jedenáctý rok jeho pontifikátu 1226. Cod. Dipl. Mor. II. 172.

u sv. Vítá, patrona velechrámu praského, neb u sv. Jiří, apoštola vůbec, zkrátka u tak zvaných starých svatých, kteří od nepamětných let, než obřad prohlášení za svatého zaveden byl, v Čechách a na Moravě ctěni byli. Tak zvaných zemských svatých na Moravě nebylo; na apoštoly Cyrilla a Methoděje nikdo nemyslil v době Přemyslovské. Nejčastější, kteří ctěni byli, a podle kterých se čas čítal, byli kromě slavností Páně a Madony (narození, očistování, zvěstování a nanebevzetí panny Marie): Sv. Václav s oktávem, jeho přenesení z Boleslaví do Prahy, nalezení a povýšení sv. kříže, Jan křtitel, Jan evangelista, Petr a Pavel, mučedník Christian, Augustin, Martin, Mikuláš, Štěpán prymoučenník, Kateřina a Kordula.¹⁾ Počátkem XIV. století, kde vročení dle cirkevního kalendáře již častější bylo, objevují se v Německu ctění svatí a světice, na př. sv. papež a mučedník Urban, biskup Gotthard, sv. Kunhuta sv. Michal a. t. d.

Aby si lidé tato a podobná jména a po sobě následující slavnosti cirkevní lépe pamatovali, povstalo 24 veršů latinských, které, jak řečeno, cirkevní svaté po pořádku jmenují, počínajíce (od) Circumcisio a jménem měsíce Januarius. Ze skráceniny Cisio a Januarius povstalo jméno „Cisioianus“ pro pojmenování takových veršů kalendářských, jež však před XIV. stoletím na Moravě sotva v užitku byly.²⁾

Počátek roku se počínal po celou dobu Přemyslovskou narozením Krista Pána, tedy 25. prosince, pročež listiny, 26. prosince vydané, dle našeho počítání, které 1. ledna za počátek roku bereme, do předcházejícího roku přeložiti dlužno. Takové vročení názývalo se annus ab incarnatione

¹⁾ Tyto slavnosti se uvádějí za hlavní slavnosti olomouckého chrámu v listě odpustkovém z r. 1286. Cod. Dipl. Mor. V. 283. Odpustkový list pro Rejhrad z r. 1295 jmeneuje ke zde uvedeným svatým ještě světice Margaretu, Barberu, Skolastiku. Cod. Dipl. Mor. V. 23.

²⁾ Cod. Dipl. Mor. V. 137. Die Literatur über Cisioiane in Emler, Rukovět chronologie křesťanské zvláště české v Praze 1870. S. XXIV.

Domini, nebo také annus gratie. Tento výraz na moravských listinách před r. 1228 sotva se nalezne; u notářů královny Konstancie byl tento výraz oblíben.

K udání roku přidali notáři skoro vždy indikce, konkurrenty a epakta, velmi zřídka nedělní písmena. Olomoucký biskup Robert datuje směnnou smlouvou: „In capitulo Olo-mucensi . . . verbi incarnati anno 1208, Indictione XI, Epacta I., concurrente II, dominicali litera E, pontificatus nostri anno VII. Data per manus canonici nostri Ysaac, VII. Kal. Octobris.“¹⁾ Začátek indikce, t. j. cyklu 15 let, byl rozličný, v byzantské říši 1. září, byzantská indikce v římsko-císařské 24. září, římská indikce; u papežů 25. prosince, papeská indikce. V česko-moravské říši až do krále Přemysla nesnadno říci, jakého druhu indikcii notáři užívali, nebo velmi často se nedá nalézt jakási shoda mezi roky a připojenými indikcemi, na př. král Přemysl datuje listinu pro klášter chotěšovský: „Actum est hoc incarnationis dominice anno 1213, Indictione III., Concurrente III., Epacta XVIII . . . in Praga“.²⁾ Tento spůsob vročení hodí se na rok 1215, avšak ne na r. 1213, a přece předpokládati musíme, že ve dvorské kanceláři počítati uměli. Anebo ještě jiný příklad. Brněnské právo městské má za vročení: „Prage 1243 mense Januario, in dictione secunda.“³⁾ Na rok 1243 však připadá indictio prima. Indictio secunda začíná se teprve zářím 1243 a jde zas až do září r. 1244. Nuže jak počítá tu notář? Pri moravských listinách může pravidlem být, že od Přemysla Otakara I. papeská (římská) indikce v užitku byla, jejiž počátek na 25. prosince připadá. Ona se udržela i za Václava I. a Otakara II. až asi do roku 1270, po té začíná se císařská 24. září, a tato se udržela až do doby lucemburské. Epakta počínala se

¹⁾ Cod. Dipl. Mor. II. 50.

²⁾ Cod. Dipl. Mor. II. 67.

³⁾ Cod. Dipl. Mor. III. 12.

vždy 1. září, pročež toho dbátí jest, že v měsících září, říjnu, listopadu a prosinci epakta na budoucí rok uvedena jsou. Konkurrentové jsou k ustanovení nedělních písmen a to vše, aby se velikonoční týden, dle něhož se celý církevní rok řídil, navlas určiti dal. Věda, tomuto vypočítávání učící, jmenovala se computus ecclesiasticus a byla duchovním nevyhnutelně potřebna.¹⁾

Aby moravští markrabata, králové čeští, biskupové olomoučtí a praští vročení dál upravili, připojovali k němu také roky svého panování. Markrabata čítali je od nastoupení své vlády, olomoučtí biskupové ode dne vysvěcení a nikoliv ode dne volby nebo jmenování. Čeští králové čítali roky svého panování až včetně do Václava II. pravidelně, avšak nikoli naskrze, ode dne své korunovace;²⁾ Václav III., Rudolf I. a Jindřich korutanský ode dne nastoupení na vládu, anni regi, Jan lucemburský a jeho nástupce až do Ferdinanda I. zas od korunovace. Takovým spůsobem vročování přijde na nesprávnosti, jež nepozornosti notářů připsati dlužno,³⁾ ačkoli notáři jen na výslovný rozkaz panovníků nebo biskupů listiny zdělati a expedovati směli. Výslovně to dokazuje notář Hermann na listině krále Přemysla I. z r. 1221.⁴⁾

Zvláštní vročení vidíme na diplomě knížete olomouckého, Bedřicha, syna krále Vladislava II. Tenkrát připadly

¹⁾ Takový computus máme z r. 1052, který v praemonstratském ústavě hradčanském u Olomouce sepsán byl, a nyní v cís. dvorské knihovně vídeňské leží. Srov. sv. IV. str. 362 a násł. t. díla.

²⁾ Výnimku činí již král Přemysl Otakar I., jenž v oslavanské listině ddo. „Facta autem sunt hec anno ab incarnatione domini 1228, regni nostri anno XXXIII, Idus Novembris, Indictione I.“ Cod. Dipl. Mor. II. 192. Proto král nevzal za rok své korunovace 1198, nýbrž 1195 nastoupení na vládu, proč? Srovn. Sv. IV. 98 a násł. t. díla.

³⁾ Vadné vročení dle roků vladaření má nejvíce listin XII. století, na př. Cod. Dipl. Mor. I. 306, 310, 315, 326 etc.

⁴⁾ „Ego quoque Hermanus prefati regis (Otakari qui et Premizl) notarius interfui, et ex ipsis precepto conscripsi.“ Cod. Dipl. Mor. II. 121.

Hranice Rejhradu, a o tom knížetem vyhotovená listina se datuje: „Facta sunt autem hec anno dominice incarnationis 1169, patris mei principatus XXX, regnum eius XI., episcopatus vero domini Friderici, Pragensis episcopi scilicet anno primo.“¹⁾ Vladislav II., počítá zde dle svého nastoupení na vládu a dle své korunovace, tedy r. 1139 a 1158.

Abychom rozmanitosť spůsobů vročení jen naznačili, uvedeme několik těch nejobyčejnějších: Darovací list pro Plasy od krále Přemysla Otakara I. s přivoláním moravského markraběte a olomouckého biskupa: „Scriptum est hoc privilegium anno regni nostri XVIII. Pontificatus domni Andree II., consecrationis eiusdem I. datumque per manum domni Ebonis, Pragen ecclesie prepositi, regalis aule cancellarii, in urbe Praga sexto Idus lunii Amen.²⁾ Král čítá zde ode své korunovace r. 1198. Markrabě Ladislav Jindřich vročuje r. 1218 darovací listinu pro Štěpána z Medlova: „Acta sunt hec anno D. Incar. 1218, V. Kal. Maii, presente Ruberto universali ecclesie Olomucensis episcopo, regnante in Bohemia Oddacharo gloriose, anno vero regni sui XV.³⁾ Markrabě vročuje od nastoupení králova na vládu, tedy od r. 1192. Česko-moravský konkordat má z 2. července vročení: „Anno dom. inar. 1221, VI. Nonas Julii, Indictione IX., in monte Scach, presidente in Romanorum ecclesia domino Honorio III. regnante vero in imperio domino Friederico, in presentia domini Gregorii de Crescentio. S. Theodori diaconi Cardinalis, apostolice sedis legati.“⁴⁾ Výsadu kláštera opatovického vročil král Přemysl Otakar I. v Praze takto: „Actum Prague anno D. I. 1228, Indictione XI. Eodem anno

¹⁾ Cod. Dipl. Mor. I. 283 a 286.

²⁾ Cod. Dipl. Mor. II. 87 ad an. 1216.

³⁾ Cod. Dipl. Mor. II. 104.

⁴⁾ Cod. Dipl. Mor. II. 124. Srovn. sv. V. str. 87 a násł. Prof. Šembera vysvětluje v „Berichte und Mittheilungen des Alterthumsvereins zu Wien, Bd. VIII. Wien 1873“ in monte Schach místo Schatzberg (Šachy) jižně od Znojma v nejbližším okolí od Seefeldu.

rex Wenceslaus militari gladio est accinctus, et a venerabili sacre Magunciensis sedis Syfrido archiepiscopo extitit coronatus. Datum per manus Arnoldi cancellarii et prepositi Wischegradensis, Hermanni prepositi Luthomericensis notarii regie aule.¹⁾ Zde se vytykají znamenané skutky k vročení. Taktéž o následujících: Johannes Sybothae podpisuje svou závěť takto: „Anno D. I. 1233 in die Sanctorum Viti et sociorum in villa mea Pransyna in die, qua fundavit prenatus Episcopus (Thomas Vratislavien) ecclesiam in eadem villa.“²⁾ Darovací list pro Velehrad od krále Václava: „Datum per manus dilecti notarii nostri et capellani Wilhelmi anno incarn. dom. 1236. XV. Kal. Febr. Epacta XI. Indic. IX. anno regni nostri IX. Regnante domino nostro Jesu Christo Amen.“ Čítalo se po korunovaci.³⁾ Král Otakar II. za Wernhera, arcibiskupa mohučského: „Datum Prague in die coronacionis nostre, que fuit dominica et natalis domini“, tedy 25. prosince 1261,⁴⁾ a. t. d. a. t. d.

Zvláštním, ve středověku velmi obyčejným spůsobem pověření obsahu listiny bylo, jména osob, které u přeličení samého přítomny byly, na konci listin poznamenati, při čemž se formule užívalo: „huius rei testes sunt“, nebo: „facta sunt hec coram testibus infrascriptis.“ K platnosti listiny nepřináleželi nikterak svědkové. Král Václav daroval 16. května r. 1240 klášteru obrovickému u Brna mlýn, při čemž připomněl: „Ut autem donatio pretaxata rata et inviolabilis perpetuis temporibus perseveret, presentem paginam sigilli nostri munimine duximus insigniri, testium nihilominus subscriptione adhibita, quorum nomina in sequentibus exprimuntur.“⁵⁾ Tedy, pečet byla pro právní platnost listiny, svědkové jen pro pověření obsahu, nebo lépe řečeno, ona byla mluvici

¹⁾ Cod. Dipl. Mor. II. 202 a násl.

²⁾ Cod. Dipl. Mor. II. 252.

³⁾ Cod. Dipl. Mor. II. 312.

⁴⁾ Cod. Dipl. Mor. III. 332. Srov. sv. V. 350. a násl. t. díla.

⁵⁾ Cod. Dipl. Mor. II. 365.

zvěstí pověření předneseného skutku, nebo, jak v listinách stává, „ne alicui ambiguitas sive dubium oriatur.“¹⁾

Zdali tedy svědkové na listině jsou nebo ne, to neztenčuje vážného důkazu. Před XII. stoletím uvádějí se svědkové řídceji, častěji ve XII. a v XIII. století nechybějí skoro nikdy na moravské listině. Vyjma závěti byl jich počet na listinách lhostejný. Když Hartlieb a Witek z Dubna ústavu velehradskému polovici dědiny bochořské r. 1294 „sub die sti. Thome apostoli“ darovali, podotkli, aby své právo, že to smějí darovati, vysvětlili, že jejich otec při úplném vědomí „sub presentia et qualitate testium et numero a lege diffinitorum, sub universis etiam condicionibus et circumstantiis, at testandum pertinentibus, ultime voluntatis legitimum condidit testamentum“.²⁾ K sepsání závěti bylo tedy ovšem jistého počtu svědků jakožto přítomných potřeba, ne tak pro jiné listiny, vždy se však jisté vlastnosti vyžadovaly. Svědkové museli být „viri idonei, providi, discreti, literati, veridici a fide digni“,³⁾ a přes tyto jisté nevšední vlastnosti nalezli vydavatelé ve všech vrstvách lidské společnosti, od služebníka až k nejvyššímu úředníku, muže, kteří za svědky vystoupiti mohli. Moravský markrabě Přemysl daroval 6. ledna 1251 janovnické komendě (obročí) na Starém Brně zvláštni nalézávánu. Na listině o tom vydané jsou za svědky: purkrabí olomoucký a znojemský, Casteilani a t. d., a pod nimi, arcif na posledním místě, „Detricus servus et alii quam plures“⁴⁾ Thodorich potvrdil kupu pro Obrovice 1. dubna 1286, a na vydané této listině přicházejí také famuli.⁵⁾ Na prodaci listině louky ve Velkých Hošticích r. 1289 objevují se s advo-

¹⁾ Cod. Dipl. Mor. IV. 252 ad an. 1281.

²⁾ Cod. Dipl. Mor. V. 21.

³⁾ Cod. Dipl. Mor. IV. 241 ad an. 1280, potom l. c. 266 ad an. 1281 a 344 ad an. 1288, a Cod. Dipl. Mor. II. 128 ad an. 1222.

⁴⁾ Cod. Dipl. Mor. III. 134.

⁵⁾ Cod. Dipl. Mor. IV. 316. „Famuli preterea Jaroslaus de Knenicz, Wseborius et Zwojse de Raicz.“

kátem a radními opavskými: „Goblo, Jacobus, Sifridus, Winandus, vilani de Hoschitz.“¹⁾ Také řemeslnici: štítkář, krejčí, nožíř (cutellator), objevují se za svědky na soukromých listinách z r. 1270.²⁾ Ano i duchovní nehledě k opatům a samostatným představeným klášterů, kteříž ode dávna ve jmenu komunity, kteráž od nich zastupována byla, svědčiti mohli; nezletili a ženy objevují se mezi svědky, což sice v sousedských zemích, a jmenovitě v německé říši, nebývalo. Jen svobodný muž mohl jak u soudu tak v soukromých kruzích svědčiti, nikdy však nesvobodný, anebo takový, jenž jakýmkoli poměry nesvobodným se stal, a sem naleží duchovní veškeři, kteří se slavným slibem svobodné vůle zřekli, a proto podotýká král Přemysl Otakar I. v listině pro Teplou a Chotěsov r. 1213 zcela důsledně, „že až do jeho doby duchovní ani ve své věci u soudu svědčiti oprávněni nebyli, že on jim však tuto od apoštolské stolice povolenou výsadu potvrdil, a že od té doby duchovní před soud za svědky vstoupiti mohou“.³⁾ Když před soud, tu sad nebylo žádnou další překážkou pro duchovní, také mimo soud za svědky vystoupiti, ježto se uvedené výsady pro praemonstraty co nejdříve všem duchovním na Moravě dostalo. Za soukromý dar kostela pro Klášter hradíšský 18. května 1288 objevují se za svědky: „Frater Arnoldus, guardianus Oppaviensis, frater Thomas, frater Duchon ordinis fratrum minorum de Opavia.“ V ročích 1240—1243

¹⁾ Cod. Dipl. Mor. IV. 365.

²⁾ Cod. Dipl. Mor. IV. 59.

³⁾ Preterea graciam et indulgentiam auctoritate apostolice sedis ordinis eorum (Praemonstratensium) indultam, videlicet, ut licitum sit eis in causis suis fratres suos idoneos ad testificandum adducere, et eorum testimonio, sicut rectum fuerit, et propulsare violentiam et iusticiam vindicare, cum nos ante talem consuetudinem non habuerimus. Ne huiusmodi indulgentia quasi inconsueta per ignorantiam in principatu nostro refellatur, huic paginae dignum duximus annotari et quantum ad regiam spectat dignitatem confirmari.“ Cod. Dipl. Mor. II. 74.

objevují se bratří dominikáni za svědky;¹⁾ a že též paní mezi svědky se objevuje, viděti lze na královské listině, ve které Přemysl Otakar II. 15. května 1211 klášter obrovický ve svou zvláštní ochranou běže a jeho majetek potvrzuje; a tu čteme mezi mnoha svědky „uxor Artlebi“,²⁾ tedy nehledě ke známému „včeř žena může svého“ mohla paní za svědkyní povolána být. Taktéž se objevuje r. 1262 paní Alžběta Luttenburská za svědkyní pro Žďár.³⁾

Bývalo pravidlem, že svědek dosvědčovanému skutku a o něm vydané listině přítomen býval. Když král Otakar II. v Praze 26. dubna 1260 jakožto markrabě moravský závět olomouckého probosta Mikuláše, dle něhož dědina Nenakonice proboství připadla, potvrdil, praví, že olomoucký biskup Bruno, kanovník Herbord, archidiakon Bartoloměj a jiní kanovníci olomouctí přítomni byli, když se závět spisovala, a že je proto také za svědky své listiny běže.⁴⁾ Je-li v listině více činů listem stvrzeno a vypráví-li se jich více, jmenují se tu a tam ku každému vyprávěnému skutku zvláštní svědkové, někdy také původcové, obcházeči hranic při darování statků atd.⁵⁾ Avšak nalezáme také moravské listiny, do nichž svědkové mnohem později, dlouho po jejich vyhotovení, tedy ne zároveň s prvpisem, zapsáni byli. V prvpisě velikého obrovického listu z milosti od moravského markraběte Přemysla, daného v Brně 28. března 1235, je jen několik důležitějších svědků zapsáno, pro jiné prázdný

¹⁾ Cod. Dipl. Mor. IV. 348, II. 382 a III. 34.

²⁾ Cod. Dipl. Mor. II. 58.

³⁾ Cod. Dipl. Mor. III. 331 ad an. 1262.

⁴⁾ „Ceterum, quia venerabilis in Christo pater, dominus Olomucen episcopus, una vobiscum: Herborde decane, Bartholomee, archidiacone, Heydolphe, Conrade, Bartholomee et cum pluribus Olomucensibus canonicis et aliis bonis viris, huic personaliter interfuit testamento, vos expressis nominibus testes super facto huiusmodi fecimus annotari.“ Cod. Dipl. Mor. III. 279.

⁵⁾ Cod. Dipl. Mor. II. 360 ad an. 1239.

prostor nechán a po té vročení připojeno.¹⁾ Takový nevyplněný, pro svědky nechaný prostor nalezá se též na listině, dané v Přiměticích r. 1220, biskupa olomouckého Roberta. Končí se „testibus subscriptis, quorum nomina sunt hec;“²⁾ tu začíná se prázdný prostor. Svědkové se později již nikdy nezapsali; naproti tomu objevuje se na královské listině z r. 1207 pro Olomouc několik svědků jiným inkoustem zapsáno; na listinách, ve dvou exemplářích vyhotovených, nejsou svědkové vždy tiž,³⁾ zkrátka my pozorujeme, že i dodatečně svědkové povolání býti mohli, jichž jména potom později zaznamenána bývala.

Místo, kde svědkové na listině podepsáni jsou, je zcela lhostejné. Nalezáme jejich zaznamenání na konci textu před vročením, ale také často po vročení.⁴⁾ Nepodepsali se svědkové nikdy vlastnoručně? Na infeudačné (manské) listině biskupa Brunona pro Choryň z 29. března 1263 praví se, že olomoučtí kapitolníci tuto listinu zaznamenávajíce své jméno, za prospěšné kostelu uznávají a potvrzují, a nyní následují podpisy, jak obyčejně kardinálové na velkých bulách s Ego činívali: Ego Bartholomeus decanus, Ego Herbordus prepositus, a tak podpisovali dál arcidiakon olomoucký, Štěpán, kustos při dómě, Šimon, přerovský arcidiakon, Jan, probošt olbramkostelský, Alex, arcidiakon znojemský, Haidualf, probošt kroměřížský a arcidiakon, Arnold, kdežto jiní olomoučtí kanovníci své jméno skrze biskupského notáře Konrada k listině připojiti dali, jenž jejich spolukanovníkem byl.⁵⁾ Podobný spůsob podpisů svědků najdeme též na Bru-

¹⁾ Cod. Dipl. Mor. II. 298. Všickni svědkové počna od „Bludo filius Onsonis“ chybějí na prvé pravopisné listině.

²⁾ Cod. Dipl. Mor. II. 118.

³⁾ Srov. sv. V. str. 35. a násl. pozn.

⁴⁾ Po vročení, na př. na listinách Cod. Dipl. Mor. II. 124, 130, 146, 148, 154 a t. d.

⁵⁾ „Et nos Olomucense Capitulum propriis huic carte suscribentes nominibus predictam infeodationem et collationem, nobis requisitis factam,

nonově listině z 25. června 1272:¹⁾ přece však jsou vlastnoruční podpisy svědků ve XIII. století ještě velmi řídky.²⁾ Na volebném průkaze olomouckého biskupa Theodoricha pro mohuckého metropolitu ustanoveném, daném v Olomouci 26. března 1281, objevují se vlastnoručné podpisy tehdejších 18 volebných pánů olomoucké kapitoly s dodatkem: „huic cleccioni interfui, consensi et propria manu subscripti.“ Jen za olomouckého kanovníka, Gottfrieda (Bohomíra), který při volbě přítomen byl a s ní souhlasil, podepsal jakýsi Velenus (Cod. Dipl. Mor. IV. 247 a 248), což nám důkazem jest, že veškerí olomoučtí volební páni, jak církevní zákony předpisovaly „homines literati“, tedy až na kanovníka Gottfrieda psati uměli. Ve XIV. století byly podpisy již častější, přispívají však vždy právoplatnosti listiny málo nebo nic, ne však tak pečeti.

Mluví-li se na moravských listinách o pečetech, vždy se užívá formule: „Ut hec omnia rata et inconcussa perpetuo permaneant, hanc nostre serenitatis paginam notro sigillo fecimus communiri“ nebo „ut autem hec nostra donatio per presens scriptum robur obtineat firmitatis, hanc paginam, ne ab al quo quocumque modo possit violari, sigilli nostri munimine eandem fecimus roborari, subscribentes nomina testium, qui nostre huic donationi presentes fuerant,“³⁾ nebo „in testimonium donationis“ a t. d., tedy pečeť sloužila k pravo-

ratam habemus et gratam et consensum nostrum unanimiter adhibemus . . . et nos ceteri Olomucenses canonici per manum Conradi, canonici et fratrii nostri, notarii venerabilis patris, domni nostri Brunonis, Olomucen episcopi, huic carte subscribimus.“ Cod. Dipl. Mor. III. 350. Prvopisu jsem neviděl, proto se nemohu o podpisech vyjádřiti.

¹⁾ Cod. Dipl. Mor. IV. 97. „Huic carte subscribimus.“ Nad přivěšenými pečetmi listu z milosti, daného Rome 27. Kal. Maii 1286 jsou jména biskupů, kteří pečeť přivěsili, poznamenána, ne však jakožto svědků, nýbrž k vůli jich spodstatnění. Cod. Dipl. Mor. V. 284.

²⁾ Že i ve XIII. století podpisy přicházely, viděti lze na listině z r. 1227. Erben Regest. pag. 335.

³⁾ Cod. Dipl. Mor. II. 206 ad an. 1228.

platnosti listiny, pročež panovníci nastupujíce na vládu, anebo když vnějšími okolnostmi, na př. nabytím zemí anebo ztrátou zemí, jak se to u Otakara II. stalo, nuceni byli, svou pečetí zaměnit, vždy vlastníci starých listin upozorněni bývali, aby tyto k vůli novým pečetěm obnovili a tak jim právní moc zachovali.¹⁾

Pečeti byly všechny z vosku a to pravidelně z bílého, Od Přemysla Otakara I. a od jeho syna, markraběte Přemysla, pak z načerveněného. Kovových pečeti, tak zvaných zlatých bul, moravští markrabata ke svým listinám nikdy nepřivěšovali; z českých panovníků prý král Přemysl Otakar I. okolo r. 1199 zlatou bulou pečetil.²⁾ Praví se o pečetech, že se buď přitiskly, impressa, nebo přivěsily, appensa. Nemysleme však při slově „sigillum impressum“ na to, že se pečeť skutečně na pergamen přitiskla: na uherských listinách se to ovšem dálo, na moravských nikoli. Také by byla taková procedura, zvláště kdyby na jednu listinu více pečetí přijít mělo, trochu nesnadna. Hmota vosková jest u takových pečetí významna, snad by nebyla dosti místa mívala. Na listině krále Přemysla Otakara II., dané v Prostějově v prosinci 1213, praví se: „placuit (hanc paginam) per impressio-nem sigilli nostri, et fratri nostri Vladislai, marchionis Moravie, et venerabilis Roberti, Olomucen episcopi, ad quorum intercessionem hec contulimus, robotari.“³⁾ Tři přtištěné pečeť nebyly by mívaly místa na pergameně listiny, avšak ano, když byly přivěšeny. Impressum a appensum jsou totožné pojmy, taktéž výrazy: sigillum a sigilla. Král Otakar II. praví v listině ze 7. srpna 1267: „damus paginam nostrorum sigillorum munimine roboretam,⁴⁾ a přece se na listině jen

¹⁾ Viz str. 141 a násl. t. díla.

²⁾ Palacký, Italien. Reise S. 18.

³⁾ Cod. Dipl. Mor. II. 75. Výraz „sigilli impressione“ přichází již r. 1144, a přece visí pečeť na listině. Cod. Dipl. Mor. I. 226. Tytéž výrazy se opakují l. c. 269, 319, 340 etc. Potom II. 147, 150 a. t. d.

⁴⁾ Cod. Dipl. Mor. III. 396.

jedna pečeť nachází a více jich na ní nebylo nikdy. Taktéž na listině téhož krále z r. 1269. I zde se o více pečetech „sigillorum nostrorum munimine“ mluví, kde skutečně jen jedna pečeť se nacházela.¹⁾ Zcela jinak se to však má s výrazy: sigillum maius et minus. Tyto výrazy znamenají skutečně dvě rozličná razítka, jež se velikostí a štíty ve znaku různila. Nejen čeští králové, také knížata opavští dbali na tento rozdíl. Kniže Mikuláš mluví v listině z r. 1288 o takové větší pečeti.²⁾ Zdá se, že větší pečeť slavnější byla než menší, která se však nikoli za pečeť pro přihlídku zaměnit nemá. Menší pečeť, sigillum minus, byla pečeť pro sebe, pečeť pro přihlídku byla na rubové straně hlavní pečeť přidělána. Doba Přemyslovská nezná na Moravě žádných pečetí pro přihlídku; v Čechách je mívali biskupové praští.

Prvěšeny bývaly pečeť na listiny buď, což k výnimce patří, na proužkách pergamenových, u markraběcích nikdy, nýbrž jen u biskupských a soukromých, nebo, což pravidlem jest, na hedvábných, obyčejně dvoubarevných, řidčeji tříbarevných nitěch hedvábných (červených a žlutých, nebo červených, bílých a zelených), které byly buď skrouceny nebo rozpředeny.³⁾ Vlákna z niti také přicházejí ale jen velmi zřídka a to jen na soukromých. Markraběcí jsou buď mincovné nebo veličenské pečeť na bílém, za krále Přemysla Otakara I. a krále Václava I. také na červeném vosku. Král Otakar II., Václav II. a III. užívali jen bílého vosku, pročež pečeť z červeného vosku, když na listinách přicházejí, trochu podezřelými se býti zdají. Biskupství olomoucké a moravské

¹⁾ Cod. Dipl. Mor. IV. 38.

²⁾ Cod. Dipl. Mor. IV. 350. „Paginam sigillo nostro maior et quorundam nobilium atque seniorum nostrorum sigillis . . tradidimus roboretam.“

³⁾ Cod. Dipl. Mor. II. 37. Pečeť na proužkách pergamenových de anno 1206. Několik menších listin biskupa Bruna upevňuje pečeť na pergamenových proužkách, ustřížených z dolního kraje listiny. Pečeť soukromých osob visí na pergamenových proužkách. Listiny z roků 1267 1289, 1293 a t. d.

kláštery užívaly od svého založení pečeti po celou dobu Přemyslovskou jen v bilém vosku, soukromníci však již řídějí. V listině krále Přemysla Otakara I. z r. 1219 papeži Honorovi III. svědčící praví král, „že ji ovšem svou pečetí stvrzuje, jeho baroni však, kteří svých soukromých pečetí při společných, t. j. jich všech se týkajícím konání, jakým papež poslaný list jest, neužívají, čini tak pečetí zemskou nebo Václavskou“, ¹⁾ tak jmenovanou od sedicí podoby sv. Václava s praporem a štítem a pokrajným opisem: *Sanctus Wenceslaus Bohemorum dux, kdežto strana na ruby takové pečeť mincovní panujícího krále, se žezlem a říským jablkem na trůně sedicího, představuje, s nápisem: „Pax regis N. N. in manus sancti Wencezai.“* ²⁾ Jednostranná pečeť markraběte značí v pravo skočícího obrněného jezdce v turnajské přílbici, s manským praporem v levé ruce a na pravém rameni třírohý štit, na němž, jako na př. na listině markraběte Přemysla z r. 1239, moravskou orlici spatřiti lze. ³⁾ Nápis zní: Premisl Dei gracia marchio Moraviae.

Právo, s pečetí se zabývati, zdá se velmi obmezeným, a umění, pečeť rýti, bylo prý v prvé polovici XIII. století na Moravě ještě velmi řídké, protože pečeť proti svědkům na listinách v malém počtu se objevují, takže se ztrácejí, a ještě r. asi 1269 docela vážné a zámožné šlechty byly, které jistě právo pečetné měly, avšak žádných pečetidel. Pan Alsico „miles de Kovernik“ praví v listině lucké (Brück) dané ve Znojmě 29. srpna 1269, že nemá vlastní pečeť a proto skrze znojemského arcidiakona, Alexa, a bratra

¹⁾ „Vice cautionis sigillo nostro speciali cum sigillo communi regni Boemie, videlicet sancti Wencezai, quia comites nostri specialibus non utantur in facto communi sigillis, fecimus confirmari.“ Erben, Reg. pag. 283. Srov. str. 7 a násł. t. díla.

²⁾ Podobná pečeť Václavská (zde *sigillum regium* zvaná) je na listině markraběte Přemysla z r. 1239. Cod. Dipl. Mor. II. 360—362.

³⁾ Viz str. 6 t. díla. Cod. Dipl. Mor. II. 362.

křížovnického z Hypolitu, Karla, listinu spečetiti dá. ¹⁾ Vznesená paní, Anežka, vdova po zakladateli kláštera oslavanského, Eckharda miroslavského, musela také z nedostatku vlastního pečetidla faráře miroslavského požádati, chtic listinu z 30. listopadu r. 1267, jež od ní vyhotovena byla, spečetiti, aby právoplatna byla. ²⁾ Veliká i malá šlechta, města a světské duchovenstvo, začna od biskupa dle postupu hierarchie až k faráři, a z řeholného duchovenstva opati a všichni přestavení jednotlivých klášterů, at je probošty, převory, quardiany atd. jmenují, měli právo pečetiti. Roku 1283 pečetil na okrouhlém, bilém vosku pro klášter lucky děkan znojemský a farář rohatecký, Werner, znakoznaleckou čarou. Na též listině otiskl probošt kounický, praemonstrát, svou pečeť. ³⁾ Jako biskupové a vůbec vyšší duchovenstvo, pečetil také on podlouhlou pečeť s postavou nohou sv. Jana Křtitele a pokrajným opisem: „S. Prepositi Cunicensis.“ Nalezá-li se na listinách poznámka, že některý duchovní jednoduchý svou pečeť přiložil, tedy se tu vždy domníváme, že taký již z domu oprávněn byl pečeť míti, tedy že ke šlechtě náležel. Na listině pro klášter oslavanský z 2. července 1280 objevuje se lektor dominikánů brněnských, Petr, o kterém se praví, že také svou pečeť k listině připojí, při čemž však poznámená jest, že je vlastním bratrem pánu Bohuše drahotského a Hartmanna hohlsteinského, ⁴⁾ kteří k vyšší šlechtě na Moravě náleželi.

Že města na Moravě za doby Přemysloveční pečetné právo měli, to potvrzuji listiny. Na kupné listině dědičného soudu v Třebarově se strany převora a konventu augustin-

¹⁾ „Quia ipse Alsico miles proprio sigillo caruit, sigillis domini Alexii, archidiaconi prov. (Znojmensis), et fratrī Karoli de monte sti Ypoliti . . . roborari . . . fecimus Cod. Dipl. Mor. IV. 28.

²⁾ Cod. Dipl. Mor. III. 409, a ad an. 1268. Cod. Dipl. Mor. IV. 3, kde za Anežku znojemský arcidiakon a probošt olbramkostelský pečeť.

³⁾ Cod. Dipl. Mor. IV. 278. Orgl. Landesarch. in Brünn.

⁴⁾ Cod. Dipl. Mor. IV. 240.

ských poustevníků v „Maria Kron“ z r. 1270 objevuje se vedle pečeti převorovy také pečeť města Třebové.¹⁾ Město Olomouc stvrzuje svou pečetí smlouvu, kterou jeho měšťan Sigfrid 1279 s klášterem hradíštským uzavřel.²⁾ Jeho znakoznaleckou podobou byl šupovitý orel, který, vyjma korunovanou hlavu jeho, zcela tvar tak zvaté panenské orlice má. Tento městský znak objevuje se již r. 1267 na listině olomouckého měšťana Otty (humilis civis olomucensis) strany dědiny topolanské pro klášter hradíštský.³⁾ Poněvadž Otto tuto pečeť „svou pečetí“ nazývá a na prvpopise, arcí málo značně, avšak přece ještě za pokrajný nápis pečeť se čísti může: „S. Ottonis ... Olomucensis“, tu nejsme daleci závěrky, že občané měst, oprávněných pečetiti, jako městského notáře k vyhotovení svých listin,⁴⁾ taktéž městské pečeť, když zde jaká byla, užívali. Město Jihlava mělo ve znaku zpřímeného českého lva. Tak byla nejstarší známá pečeť městská ve trojúhelníkovém štítě na spinavobilém vosku a na modrému hedvábí, visíc, na listině jihlavských horských a městských práv⁵⁾ s pokrajným nápisem: „S. Judicis et civium in Igla.“ Zdali podobný nápis také městská pečeť litovelská měla, nedá se dokázati, poněvadž tu prvpisné listiny z r. 1267, měvší pečeť městskou, již není.⁶⁾ Že Brno, Znojmo, Uherské Hradiště a t. d. také své městské pečeť měly, je známo.⁷⁾

Vdané paní šlechtické užívaly jakožto vdovy pečeť svých mužů. Vdova po Jenczovi doblínském, Wojslava, praví

¹⁾ Cod. Dipl. Mor. IV. 59. „In cuius rei testimonium presens criptum fecimus sigillis nostri (Ulrici prioris) ac sigilli civitatis Triboviensis munimine roborari.“

²⁾ Cod. Dipl. IV. 228.

³⁾ Cod. Dipl. III. 410.

⁴⁾ Viz. str. 67. t. díla.

⁵⁾ Cod. Dipl. Mor. III. 120 a násł. Tomaschek, Deutsches Recht str. 31.

⁶⁾ Cod. Dipl. Mor. III. 412. „Hee acta sunt in presencia iudicis et seabinorum predicte civitatis Lutoviensis et sub sigillo corum conscripta. Starší obecní vládli vždy úředně pečeť města.“

⁷⁾ Rössler, Stadtrechte von Brünn, na více místech.

v listině ze dne 1. ledna 1287 pro Kateřinský klášter olomoucký, že také podnes pečeť po svém zemřelém manželu užívá.¹⁾ Ještě koncem XIII. století přišlo v obyčej, že paní bud sekretní pečeť vládly, jako r. 1287 „Secretum domine Agnetis de Upa,“ aneb i rodinnou pečeť podržely, a jestliže se provdaly, svůj znak se znakem mužovým tak spojily, že v levo polovic přivdaného znaku a v pravo polovic rodinného znaku stávalo. Anežka, dcera pana Bočka z Kunštatu, zakladatele kláštera žďárského, provdala se za pana Vítka upského z domu Švábenic. Na listině z r. 1293 užívá pečeť spojené na červenožlutých šňůrkách hedvábných s pokrajným nápisem: „Sigillum Agnetis de Upa,“²⁾ kdežto královna Jutta za tajnou pečeť, znázorňující korunovanou hlavu královnu, na listině z r. 1288 přijala.³⁾ Tato sekretní pečeť má tu zvláštnost, že na černé vrstvě voskové přitištěna jest, jejíž podlohu bílý kousek voskový jak ořech veliký nahoře tvoří. Není to žádný případ sám o sobě; páni upa-rodenburští užívali r. 1277 také takového listku černé barvy.

Obrazy v erbě na štítě, prapoře, koňských pokrývkách atd. jsou tuším starší, než naše zprávy o nich sahají. Za trvalé a dědičné známky rozeznávací zemí a rodů byly na Moravě od posledních čas XII. století roztroušeny, v druhé polovici však XIII. století takořka vyvinuty a trvale na listinách v užitku. Ze začátku byl jen štít do pečeť přijat. Přílbice nad pečeťmi se velmi zřídka objevují, přistřešky na přílbicích však nikdy před druhou polovicí XIV. století. O zemském erbě, moravské orlici, a o erbech nejstarších moravských rodin jsme se již na jiném místě vyslovili.⁴⁾

¹⁾ Original v zemském archivě brněnském. Cod. Dipl. Mor. IV. 324.

²⁾ Originale, v zemském archivě brněnském. Cod. Dipl. Mor. IV. 411.

³⁾ Cod. Dipl. Mor. IV. 342.

⁴⁾ Viz str. 5 a násł. t. díla a sv. VIII. str. 60. a násled. Pravili jsme dle Hájka ad an. 1008, str. 76: „že páni lichtenburští v erbě dvě černé větve o pěti sucích v zlatém poli mají, které křížem svatoondřejským položeny jsou.“ Kdybychom dle víc a velmi dobře zachovalých pečetí

Doplňujeme zde erbem rodiny upské, anebo jak se r. 1277 jmenovala, rodiny rodenburské a dříve ještě švábenické;¹⁾ přídomek to, jenž se v této rodině, velmi mocné a s kunštatskými sešvakřené, za krále Otakara II. a Václava II. až do jejího vymření udržel. Tento slavný rod zašel schudlý v moravském rytířstvě. Jeho erbem byly čtyři kotvičkami odstředivě skřížené šípy. Tento erb na listině z r. 1277 má tu zvláštnost, že neleží, jako tenkrát vůbec bývalo, na trojhraunném štítě, nýbrž na osmihranném starodávném štítě s velmi primitivním pokrajným nápisem: „S. Domini Witionis de Rodenberch,” kdežto pravý erb velmi dobře vyrezán jest a na černé voskové ploše, na bílém vosku spočívající, přitlačen jest. Dosti veliká pečeť visí na pergamenovém proužku, kterýž od listiny odříznut a malým otvorem provlíknut jest, který tu zvláštnost naznačuje, že na též proužku pergamenovém, tedy pod Rodenbergovou pečeti, pečeť pána z Kunštatu, Gerarda, visela. Tento Gerard čili Gerhard byl bratr paní Páně Witkova, Anežky, dcery zakladatele ždárského a jeho manželky Eufemie, která se za svědkyni na též listině objevuje. Další zvláštnost ukazuje erb pánů lichtenburských. Pravidelně mají lichtenburští trojramenný štít, na němž skřížené, se šesti suky opatřené větve (ostrev) leží. Na listinách však z roků 1264, 1265, 1269 objevuje Smil lichtenburský ve své celé podobě ve dlouhém řasnatém taláře, drže v pravici obnažený meč a levicí se opíraje o trojramenný štít, na němž ostrev leží. Na hlavě má Smil kbelovitou přílbu, ozdobenou dvěma silnýma parohoma jeleníma.²⁾ Pečeť je z bílého vosku a na zeleném a bílém otevřeném hedvábí, jiná na fijalových a bílých proužkách hedvábných a třetí na fijalových a zelených šňůrkách. Tyto tři možné pečeti budou asi nejstarší toho druhu na Moravě. Další

XIII. století soudili, jsou větve o šesti sucích. Erb přesel na rodinu pánu lipských a dubských.

¹⁾ Cod. Dipl. Mor. IV. 206 a 329.

²⁾ Cod. Dipl. Mor. III. 370. IV. 23. Orig. v zemském archivě brněnském

zvláštnost se jeví na pečeti pana Vítka upského, manžela paní Anežky z domu Kunštátských, která za Vítka upského čili švábenického provdána byla. Kunštáští mají za erb trojramenný štít, rozdelený třemi úzkými, ve stejné vzdálenosti od sebe ležícími přičními trámci. Pečeť páně Vítkova, čtyři odstředivě skřížené šípy, má nad štítem, ale s ním pranic souvislé, dva pětizubé hřebeny,¹⁾ jež neznačným předmětem od sebe roztrženy a přes sebe položeny jsou, jaké asi rodina boskovická a černohorská má. Anebo jsou to snad hrábě rodiny Hrabišovy? Vitek měl bratra, jenž sebe Všebořem z Hrabiše jmenoval; Vitek ho vydědil a proto také větší pravděpodobnost pro hrábě.²⁾

Všechny zde uvedené soukromé pečeti ukazují dostatečnou zručnost v úrypku kovovém, nebo jen z kovu mohla razitka vyryta být, jak otisky na vosku patrně ukazují. Vlastních ryců razítka nebylo; zlatníci byli zhotoviteli pečeti, zde a tam v klášteřích myslím také mniši a ve větších židovských osadách židé. Arcivévoda Albert III. a jeho bratr, Leopold, nařídili v listě pro zlatníky ve Vídni 1366, že ani tito ani duchovní, laik nebo žid, pečeť rýti nesmějí; nevěouce, že v pravém spůsobě neb úskočně zakázána jest. Ještě r. 1446 byl obchod s rytím pečeti docela v moci zlatníkův, a dle nařízení policejního pro remeslníky ve Vídni z r. 1527 byli jen zlatníci oprávněni, pečeti, a to jen známým osobám, rýti.³⁾ Poněvadž tedy jen zlatník oprávněn byl, pečeť rýti, na jak vysokém stupni muselo zlatnické umění státi, které pečetidla dodávalo, jako na př. po r. 1260 na Otakarových pečetech poznati lze! Tyto pečeti jsou pravě umělecké výtvory techniky a dobrého vkusu a zasluhují ovšem jakožto pokusy plastické chápavosti a znázornivosti,

¹⁾ Cod. Dipl. Mor. IV. 329. Orgl. v zemském archivě brněnském.

²⁾ Na dvou místech, 1270 a 1278, jmenuje se Všebor Vítkovým bratrem. Cod. Dipl. Mor. IV. 43 a 209.

³⁾ Karel ze Savy, pečeť rakouských panovníků. Mittheilungen der k. k. Centralecommission. IX. ročník ve Vídni 1864. str. 150 a 151.

jako vůbec všechny pečetěznalecké památky, dozajista povšimnutí uměleckého zkumatele; zasluhují pozornost právě tak jako mince a medailie. Patřme jen na Otakarovo pečeť z r. 1264! Je to pečeť mincovní se sedícím králem po licné straně a po rubové straně s jezdem na koni, ozdobeném skvostným řemenem v předu i v zadu. Jak zdobně a malebně jeví se gotické písmo nápisné, souměrné k velikosti pečeti! Ano ozdobnost jde až na kraj pečeti, kde mezi dvěma liniemi čisti lze: „Pax Otacari regis quinti sit in manu sancti Wenzelai.“¹⁾ Abychom myslili, že tak skvostná razítka krále Otakara II. cizí zlatníci, asi z Vlach přišedší, zhotovali, zakazuje vážná povaha celé práce a pravý kostum, kterýž umělec před sebou mítí musel; a protože za Otakarových nástupců, Václava II. a Václava III. razítka ve stejně dokonalosti vyryta byla, muselo sochařství v Otakarově říši koncem doby Přemyslovské vysokého stupně dokonalosti dosáhnouti.²⁾

Že duchovní osoby a korporace žádných vlastních obrazů v erbě na svých pečetech mítí nemohou, jde z přirozené věci. Obrazy na jejich pečetech jsou jen znázornění buď předmětů náboženské pocty, na př. obraz nějakého svatého, jemuž kostel neb ústav věnován byl, anebo je to symbolický obraz, jejich důstojnost představující, na př. obraz biskupa, kustoda a t. d.

Nejstarší pečeť, kterou u olomouckých biskupů známe (olomoucké biskupství bylo 1063 založeno), je biskupa Jindřicha Zdíka. Panoval od r. 1126 až do r. 1150. Tato jednostranná okrouhlá pečeť z bílého vosku vypodobuje sedicího

¹⁾ Otakarovy pečeti jsou v dobré dřevorytbě v Savových pojednáních l. c. z rozličných dob panování velikého krále zobrazeny, před námi jsoucí pravopisná pečeť mincovní podává se tam obr. 31 a 32, pravda že ne stejně, ale podobně.

²⁾ Za krále Václava II. přišli ovšem rytcev mincovních pečetí z Vlach, kteří jeho pěkný praský groš zhotovali; avšak za Otakara II. nevíme nic o cizích rytcev stampilií, jeho penízové se mohli asi z tvaru plecháčů penízů sotva vyprostiti.

biskupa s obnaženou hlavou v biskupské židlici, držícího v pravé ruce berlu biskupskou, v levé otevřenou knihu. Pokrajný nápis zní: Henricus Dei gratia Olomucensis episcopus. Podoba této pečeti — okrouhlá, z bílého vosku, sedící postava — udržela se u olomouckých biskupů až do Brunona (1275—1281). Biskupem Jindřichem r. 1132 na 12 kanovníků rozšířená kapitola kanovnická volila z vděčnosti za svou kanovnickou pečet stojící, v levo kráčející obraz právě tohoto Jindřicha s biskupskou čepicí a berlou, držícího v rukách dvouvěžatý, ze čtverců stavěný kostel, v bílém vosku, okrouhlé podoby s pokrajným nápisem: Ecclesia olomucensis, a v zrcadle Henricus episcopus. Až ke konci XIV. století užívalo olomoucké kanovnictvo této pečeti. Počna od biskupa Brunona přijaly pečeti olomouckých biskupů až ku konci XIV. století podlouhlou podobu a vypodobovaly stojícího biskupa v řasnaté albě a v nízké čepici biskupské, jak pravici — čehož si dobře všimnouti dlužno — dle řeckého spůsobu žehná a levicí jednoduchou berlu biskupskou drží. Vosk podržuje ještě posud bílou barvu.¹⁾ Brunonův nástupce, Theodorich (1281—1302), drží se zcela tohoto vzoru. Tak také jeho dva bezprostřední nástupcové, Jan a Petr; avšak biskup Konrad (1316—1326) vraci se k sedicí postavě obrazu v erbě, jaká od Jindřicha až do Brunona bývala, a pečetil již v červeném vosku, který všichni jeho nástupcové zachovali, kdežto kapitola při bílém vosku a okrouhlé podobě s podotčeným obrazem v erbě setrvala; avšak od počátku XV. století kráčejícího biskupa „Henricus“ se vzdala a pooprší sv. Václava, patrona kostela, do pečeti přijala.²⁾

¹⁾ Krásně zachovalá pečeť biskupa Bruna a kapitoly olomoucké jest ad an. 1267, 1268 a 1269, Theodorichova ad an. 1297 atd. Orgl. zemský archiv v Brně.

²⁾ O pečetech biskupů olomouckých a markrabat moravských napsal jsem některé zprávy v „Mittheilungen des k. k. österreichischen Museums für Kunst und Industrie.“ IV. sv. str. 403—407, ve Vídni 1873.

Pečeti přivěšoval notář, buď jak jsme podotkli, na pergamenové proužky, anebo na hedvábné niti, jejichž barva však v pražadné souvislosti s vlastníkem pečeti nebyla, ale pravidelně u přítomnosti pečetitele.¹⁾ Tito však směli jen jedné pečeti užívat, na kterou zcela jiná důstojnost, nebo zcela jiný titul vryt byl než ten, jehož pečetitel své razítko přitláčeje užíval. Stav pečetitelův při pečetích nebyl vlastně pranic důležit; osoba, ale nikoliv od ní spravovaný úřad nebo její stav rozhodoval, a to z toho jednoduchého důvodu, poněvadž za doby Přemyslovské ještě žádných úředních pečetí nebylo. Kdokoli úřad, který dědičným nebyl, spravoval, měl svou rodinnou pečeť. Výminkou od toho pravidla byli duchovní. Roku 1262 užíval tehdejší kapitolní probošt olomoucký, Herbord, pečet s pokrajným nápisem: S. Herbordi Decani Olomucen, Pragen Custodis. Poslední slovo je v zrcadle pečeti.²⁾ Tento Herbord byl již od r. 1247 královským notářem a jistě od r. 1249—1250 praským kanovníkem. Od r. 1251 objevuje se jakožto olomoucký kanovnický probošt, od r. 1255 jakožto kanovnický děkan a zároveň jakožto kustos praské kanovnické kapitoly, ale r. 1262 již zase jakožto olomoucký probošt kanovnický. Tohoto roku užívá své staré pečeť, v níž jeho důstojnost kanovnického děkana a praského kustoda vryta jest; obraz v erbě ukazuje na bílé podlouhlé pečeť voskové kustoda jakožto celou podobu v albě a v pluviale se dvěma skříženými a oběma rukama drženými klíči na znamení jeho důstojnosti (kustoda), z čehož uzavírat můžeme, že vlastní obraz v erbě dříve byl než legenda. Takovou anomalii si můžeme snadno vyložit, avšak naskytají se také pečeť osob, které již nebyly na živě, když se pečeť pečetily.

¹⁾ Erben, Reg. pag. 611 ad an. 1253 „Otakarus, qui et Přemysl, marchio Moraviae, . . . sigilla sua per manum Wilhelmi, curiae suaue notarii, appendi iubens.“

²⁾ Cod. Dipl. Mor. III. 346. Orgl. v olomouckém archivě kanovnickém.

Víme, že vdovy pečeti po svých zemřelých mužích používaly.¹⁾ Ještě v mnohem pozdější době udržel se tento obyčej na listinách poručnických. Dle právní knihy tovačovské musela taková listina vedle pečeť vydavatelovy nejméně šesti pečeťmi šlechtických osob opatřena být; avšak pečeť mohly až po smrti vydavatelově přivěšeny nebo přitlačeny být, když již vydavatelova pečeť na ni visela a dokázáno bylo, že ty osoby, které dodatečně své pečeť přivěsily, za svého života o to požádal.²⁾

Vždy dle obsahu jmenovaly se listiny ve dvorské kancléři rozličně. Listiny byly: Dobrá vůle (cessio)³⁾ kompozičné čili listiny o narovnání, nástroje notářské,⁴⁾ pověřené opisy, výsady, závěti, povolné shodnosti, listiny koupě a prodeje atd., které se však všechny ve tří oddělení dělily: Veřejné, soukromé a duchovní listiny. Z posadní třídy jsou zachovalé listiny nejčetnější, což snadno vyložit lze, poněvadž duchovní nejvíce přičin měli, aby se svými listinami opatrne zacházeli a je uschovali. Jich veškerým jméním byly listiny. Kolikrát nepřišlo na ně, aby se svými listinami in authenticis vykázali! Již roku 1213 musel být nadační list z Teplé v prvpisě předložen, aby jakési právo zachovali.⁵⁾ A jich mnoho výsad, jejichž obsah ve všech klášteřích totožný jest, ony tudyž také, jak sepsány byly, téměř do slova stejně

¹⁾ Viz str. 269 t. díla!

²⁾ Brandl, Glossar. str. 254.

³⁾ Listiny „dobré vůle“ musely v pozdější době otevřené, t. j. zevně žádnou pečeť uzavřené listy být, na nichž 8 pečeť, a to 6 od svědků, kteří šlechtického původu, dobrí lidé, být museli, a 7. od cessionáře (také jen 3 pečeť) viselo. Ještě v druhé polovici XVIII. století musela „dobrá vůle“ na pergameně napsána být.

⁴⁾ Listiny notářství doby Přemyslovci na Moravě rozeznávají se ode stejných listin XIV. století jen nedostatkem notářské pečeť. Jejich formule zůstaly si stejny. Okolo r. 1354 jeví se na moravských listinách již pečeť. Cod. Dipl. Mor. VIII. 198.

⁵⁾ Cod. Dipl. Mor. II. 74.

znějí,¹⁾ i tyto musely se čas od času předčítati, aby nepřišly v zapomenutí. Aby klášterské výsady plaské vždy v čerstvě paměti zůstaly, rozkázal král Václav r. 1252, aby tehdejšímu královskému správci každoročně předloženy byly, takéž veřejně vyhlášeny byly, jak to o nadačné listině oslavanské víme.²⁾ Proto není divu, že v klášterském jazyku evangelium a privilegium totožnými pojmy byly. Markrabě moravský, Přemysl, uděliv klášteru hradiskému velké olomoucké výsady, pravil r. 1238, že svého bratra, osvíceného krále Václava českého, požádal, aby klášteru prokázanou milost, evangelium et privilegium, slovem a pečetí potvrdil.³⁾

Tato listina náleží mezi ty, které nedokončeny jsouce z markraběcí kanceláře vyšly. Chybějí jí totiž vročení a

¹⁾ Porovnejme jen veliké výsady olomouckého kostela a výsady klášterů tišnovského, hradiského, velehradského, obrovického, rajhradského atd. Cod. Dipl. Mor. II. 274, 277, 295, 310, 317, 336 atd. Velehradská nadačná listina byla 27. listopadu 1228 při vysvěcení kostela, jež bishup Robert u přítomnosti krále Přemysla, jeho manželky a jeho syna, markraběte moravského, předsevzal, vydána, a je doslovním nápodobením oslavanského nadačního diplomu ze 6. prosince 1228. Poněvadž se však v něm k velehradské listině vztahuje, tedy se snadno domyslit lze, že královský notář, Hermann, probošt litomyšelský, skladatel obou listin oslavanskou dle osnovy velehradské vystavěti mohl. Srovn. V. str. 139 t. díla. V záhlaví prvopisu (Cod. Dipl. Mor. II. 193) stejnodobá poznámka stojí: „sunt tria privilegia eiusdem tenoris.“ Jen pravopisem a rozeznávkami se od sebe liší.

²⁾ „Cartam hanc . . . per singulos annos saltem semel villico nostro, qui pro tempore fuerit, volumus et iubemus exponi, ne concessa vobis gratia,“ jsou to slova králova, „et libertates per ignorantiam seu negligentiam obsolescat“ Erben, Reg. pag. 595. Král Přemysl Otakar I. praví ve stvrzovací listině pro nadaci oslavanského kláštera r. 1228: „Huius autem concessionis quo ad libertates ecclesie antedictas, a nostra maiestate prolate, baro noster leo, camerarius Olomucensis, in presencia multorum tam clericorum quam laicorum regni nostri, fuit promulgator, et libertatem prefati monasterii, a nobis concessam, solemniter pronunciavit.“ Cod. Dipl. Mor. II. 126.

³⁾ „Rogavimus etiam fratrem nostrum inelytum regem Boemorum, Wenceslaum, ut prefate libertati nostre favorabilem ac benignam regie

svědkové, pro jejichž pozdější poznamenání asi šest řádek prázdných necháno bylo, obyčej to, na něž jsme již zpomněli,¹⁾ ačkolи listina se třemi přivěšenými pečeťmi: markraběte, krále a olomouckého biskupa, opatřena jest. Tento případ nepřihází se samotný. Ve velké obrovické výsadě ze dne 28. března 1235 praví moravský markrabě Přemysl výslovně, že k jeho dvěma pečetěm „circa duo nostra sigilla“ olomoucký biskup svou pečeť přivěsil, a přece byla jen jedna pečeť markraběte a pečeť ne biskupa, než kanonické kapitoly na bílém vosku s modrými nitmi na listinu přivěšena.²⁾ Takové odchylky, anebo když listina ve více exemplářích vydanou se objevuje, jež různočtení dokazují, jako na př. listina krále Přemysla z r. 1207. pro Olomouc anebo velehradská listina ze dne 27. listopadu 1228,³⁾ nemluví však ještě proti pravosti listiny, ačkolи k opatrnosti napomínají; avšak když na listině na červených a bílých hedbávných šňůrkách pečeť visí, které vedle těchto nití také černé dokazuje, kde voskem protaženy a potom na kraji ustříženými se objevují; když se taková pečeť objeví, tu dosti snadně uzavírat můžeme, že byla od jiné listiny uříznuta a později k této přidělána. Takovou nepravou pečeť má hradiská listina ze dne 1. září 1249.⁴⁾ Jiné nepravé pečeť jsou jistě silné, více z pryskyřice než z vosku připravované červené pečeť, jak je vidíme na litomyšelské listině krále Vladislava ze dne 20. ledna 1167, krále sto-

authoritatis preberet assensum, quod et fecit, ac sigilli sui regalis munimine nostrum muniens presens roboravit evangelium et privilegium.“ Cod. Dipl. Mor. II. 338.

¹⁾ Viz str. 256 toho díla.

²⁾ Cod. Dipl. Mor. II. 298. „In signum huius facti placuit, quatinus ad nostram petitionem circa duo nostra sigilla in testimonium maius evidens sigillum suum appenderet dominus episcopus, quod et fecit.“

³⁾ Cod. Dipl. Mor. II. 38 a 193 sqq. Srovn. okolo r. 1207 sv. V. str. 35 a okolo r. 1228, ibid. str. 139.

⁴⁾ Cod. Dipl. Mor. III. 109—112. V kodexe stojí IX. kal. Sept. za kal. Sept. Srovn. sv. V. str. 278 t. díla.

jicího v okružném brnění, nebo na listině markraběte Přemysla z r. 1239, anebo na listině krále Václava II. z roku 1203 atd.¹⁾) Té doby, ve které se nepravé listiny téměř nezbytností staly, zmáhaly se také nepravé pečeti.²⁾ Listiny se porušovaly takto: buď že se na pravé listiny místo ztracených pečeti nově zhotovené přivěsily, aby jich moc průvodná opět upravena byla, buď že se na pravé duplikáty, když pravopisné průkazy zmizely, pečeť připevnily, jak u velehradských listin, anebo pravé pečeť na porušené listiny se přivěsily, jako na rejhradské nadáční listiny z roku 1045 a 1048, anebo listiny jak pečeť se porušovaly, jak se to u mnoha hradištských listin stalo, anebo se rozloupla pravá dvojstranná pečeť a lícená strana se přivěsila na jednu, rubová pak na druhou listinu. Listina krále Václava z r. 1228 pro Litomyšl má za pečeť takovou rubovou stranu pravé královské pečeť s obyčejným obrazem sv. Václava, sedícího na trůně, s praporem a štítem a s pokrajovým nápisem: „Sanctus Wenceslaus Boemorum dux.“³⁾ Brzy zřizovaly se sirnými otisky anebo podobným padělacím uměním pečeť, které pravopisům docela vyhovovaly, brzy se nová, od pravopisů zcela se odchylující razítka vyrezovala, jichž se bezvadně za nápodobení užívalo.⁴⁾

Padělané listiny lze jen tenkrát snadno poznati, když se zcela nový půdorys pečeť vyřezal. Padělatelům se tu přece jen málo kdy podařilo, povahu pravopisu věrně podat; bylo lze při tom úzkostlivé padělání pozorovati. Mnohem nesnadnější jest, pravost a lichost pečeť posuzo-

¹⁾ Cod. Dipl. Mor. I. 277. II. 230. IV. 404. Látku, z níž staré pravé pečeť byly, podávají verše: „Bis bine libre cere fertoque resine lini sit marca, tres fertonesque coloris.“ Nebo: „Cere fertonis ij. Oleum lini lotum j. Resine scotum j. Coloris lotum ½. Z Alvina Schultze, die schlesischen Siegel bis 1250. Ve Vratislaví 1871. str. 2.

²⁾ Viz str. 204 a násł. t. díla.

³⁾ Cod. Dipl. Mor. II. 203.

⁴⁾ Doslovně z Alvina Schultze, „die schlesischen Siegel atd. str. 2.

vati, kde se mechanickou cestou docílené kopie kolku užilo, anebo kde se docela zachovaných pravých půdorysů k padělání užilo. Tu musí jiné známky rozsouditi.¹⁾ Nepochyběně pravé pečeť doby Přemyslovské na Moravě jsou buď na polo nebo zcela vybileném vosku; skvostná pečeť krále Otakara z r. 1264 je na bilo vybileném, skoro průsvitném vosku; nebarvený, tedy žlutý vosk se nikde nenaskytá; kde až po Otakara II. červený vosk se naskytá, tu je pečeť velmi podezřelá. Otakar II. počal pečetiti červeným voskem, stav se pámem nad Rakousy. Tento obyčej, jenž v české dvorské kanceláři neznám byl, tam zastal. Leopold Slavný a Bedřich Bojovný počali červeného vosku uživati.²⁾ Avšak když se i žádného barevného vosku neužívalo, tedy přece dvojbarevného, zvlášť u soukromých pečetí, nikdy však u markraběcích. Obyčejně se kladla tenká vrstva barevného vosku na menší nebo větší kousek bílého vosku, a na tuto barevnou plochu byl vtištěn obraz pečeť. Ulrich a Raimund Lichtenburští použili k pečetění r. 1303 zelené plochy voskové na okrouhlém bílém vosku.³⁾ Ulrichova menší pečeť má červené a žluté hebdavné šňůrky, Raimundova mnohem větší pečeť má však červené, žluté a zelené. Anežka, dcera zakladatele ždárského, Bočka, a manželka Vítka upského, přitlačila r. 1293 svou pečeť na černou plochu; právě taky královna Jutta r. 1288. Dvojbarevna je pečeť pána z Rothenberku z r. 1277. Za Přemysloveč na Moravě nebyla barva vosku upevňovacích šňůrek a nití významna; významnou se stala teprve v druhé polovici lucenburské doby, tak že se od onoho času pečetění červeným voskem za vyznamenání pokládalo.

Přes to přese všechno, že děvínské právo, dle kterého znaky jakožto léno s povolením manského pána prodány

¹⁾ Alvin Schultz I. c. 3.

²⁾ Sava, die Siegel der österr. Regenten. I. c. pag. 153.

³⁾ Cod. Dipl. Mor. V. str. 124 Viz str. 271 a 272 t. díla.

nebo darovány býti mohly, zavedeno bylo, nalezáme z obyčeje, v německé říši panujícího a se buď celého nebo částečného prodeje pečetí týkajíciho, právě tak málo stopy, jako z druhého obyčeje, jenž ztrátu pečeti za trest¹⁾ uznával, ačkoli, jak víme, právní moc pečeti všeobecně uznána byla, a soud proto nejen proti nepravým pečetím a listinám, nýbrž i proti vylouzeným vystupoval. Roku asi 1243 viděl se král Václav nucený, listinu měštanům znojemským skrze královského prokurátora Jindřicha udělenou, jakožeby jim dědina Valterovice darována byla, za vylouzenou prohlásiti a její právní platnost zrušiti.²⁾ To se provedlo, že se od listiny pečeť odřízla. Toto odříznutí pečeť se rovnalo zničení listiny. Zrušeny bývaly listiny a úpisy, jimiž se část manů proti biskupu Janu olomouckému spolčila. V narovnání, ve které buřičti manové s podotčeným biskupem 17. září 1307 skrze rozsuzovatele vešli, bylo prohlášení jistých listin jakožto neplatných, tedy jejich zrušení, za hlavní věc učiněno.³⁾ Také od dlužných úpisů, ručících listů atd. byly pečeť odříznuty a vlastníkům vráceny,⁴⁾ když závazky, ve které se kdo uvolil, splněny byly, aby takto neplatnost listin zpodstatněna byla. Později byla listina pouze rozříznuta, aniž by byla zrušena. Jinak se nakládalo s pečetovým kolkem.

Aby se padělání a zneužívání markraběcích a soukromých razitek předešlo, bylo již jejich zhotovování zákonu podřízeno, a zvláštní tresty na nich padělání vydány. Když ve Vídni cizí osoba pečeť nebo pečátko rýti žádala, muselo se to dle řádu policejního z r. 1527 purkmistrovi oznámiti, a vyryté pečeť byly u magistratu ve zvláštní knize zazna-

¹⁾ Annales Matseenses ad an. 1367. Petra IX. 834.

²⁾ Cod. Dipl. Mor. III. 34.

³⁾ „Praterea omnes pactiones, seu ordinationes, super quibus qualescumque hactenus litera confecte fuerint . . . per presentem ordinationem nostram, simul cum ipsis literis, nullius momenti debent esse penitus a modo seu vigoris.“ Cod. Dipl. Mor. VI. 7.

⁴⁾ Viz str. 164 t. díla.

menány.¹⁾ Dle brněnského práva byl padělatel pečetí a listin bez milosrdenství na smrt ohněm vydán.²⁾ Změnil-li markrabě nebo král svou pečeť, což se změnou názvu nezbytným ukázalo, — král Otakar II. změnil tolíkrát svou pečeť, kolikrát nových zemí dobyl, anebo nabyté ztratil, — tu se muselo staré razítko zničiti nebo zlomiti a aby se jakýmsi paděláním, jež takovými neplatnými razítky spáchána býti mohla, předešlo, vynesli panovníci ke všem vlastníkům listin provolání, aby si přišli ke dvoru pro obnovení svých listin a pro spečetění novým razítkem, aneb aby královské notáře o nové obnovení požádali.³⁾ Taktéž dali soukromníci své pečeť, když se ztratily nebo padělány byly, úředně za nepravé prohlásiti, žádajíce, aby jejich listiny předloženy byly, aby novou pečeť byly potvrzeny. Z Moravy nemůžeme ovšem pro toto jištění žádných důkazů podati, avšak ze sousední země Rakous, kde po Karlu ze Savy⁴⁾ „Leonhard Urbätsch“ svou a svého otce pečeť, kteráž od židů padělana byla, v rocech 1388 a 1389 za neplatnou prohlásiti dal, a jak r. 1428 arcivévoda Albrecht Rakouský všem purkmistrům země nad Enží a pod Enží rozkazuje, ztracené pečeť hejtmana nad Enží, Reinpprechta z Walsee, za neplatné prohlásiti. „Kdo prý od něho listiny má, af je do budoucího kvatembru před vánocemi předloži.“

Buď bylo v Čechách bezprostředně po vymření kmene Přemyslovského pramněho padělaných pečeť a padělaných listin v oběhu anebo si jich nikdo nevšímal, protože by se jinak vyložiti nedalo, jak si letopisec zbraslavský z listin a na nich visících pečeť úsměšky tropiti mohl. On praví: Listiny

¹⁾ Sava l. c. 151.

²⁾ „Falsarius literarum, si pro excessu tam gravi captus et convictus fuisset, incendio tradi sine gratia debuisset.“ Rössler, die Stadtrechte von Brünn. S. 257.

³⁾ Viz str. 204. a násl. t. díla.

⁴⁾ Karel ze Savy, pečeť rakouských panovníků. Mittheilungen der k. k. Centralcommission. Sv. IX. 150.

se sice vydávají, ale nikdo se jimi neřídí; jako malá jiskra, tak málo prospívají na nich visící pečeti.¹⁾ Jaká to protiva k vůbec obvyklým formulím, na př. k roku 1228: „ut autem hec omnia rata et inconcussa perpetuo maneant, hanc serenitatis nostre paginam nostro sigillo fecimus communiri,“ anebo k roku 1229: „ad huius itaque nostre commutationis et donationis perpetuam memoriam et inviolabile firmamentum presens privilegium conscribi fecimus et sigilli nostri munimine roborari,“ anebo k témuže roku: „ne in eis, que prescripta sunt, veritati falsitas valeat novercari, et ne aliquo videantur scrupulo posse obfuscari, nostra qua debemus potentia sanximus et nostri testimonio sigilli munisimus et privilegiamus per eam, qui nos iusticia et veritate filio suo privilegavit.“²⁾

Jak se listina padělati mohla, nahlédnouti můžeme z výroku notářského, jehož notáři při pověřených opisech nebo přirovnávání k listinám nikdy uvésti nezapomněli. Oni praví, co jim známkou pravosti listiny jest; chybějí-li tyto známkы, tu je listina neprava. Opat želivský předložil soudei a starším obecním města Jihlavy 27. ledna 1288 závět jihlavského měšťana, jenž klášteru želivskému majetek na blízku Jihlavy odkázal. Opat žádá, aby tento dar se strany obce Jihlavy uznán byl. Městský soudce přijal tedy u přítomnosti městských porotců listiny z rukou opatových, zkoumal je a zkoumati je dal a potom pravil: „Nos itaque licet homines seculo dediti, Deum tamen pre oculis semper habere cupentes, adhibitis nobis viris sapientibus, reperimus, tedy nalezli jsme, predicta instrumenta clara luce intuentibus integra, inconvulsa, non cancellata, nec abolita, nec in aliqua parte sui viciata, absque omnibus corrasionibus et lituris tum veridicorum et fide dignorum testium subscriptione et authen-

¹⁾ „Litera scripta datur, post quam nihil ratificatur (Nam quasi scintilla, velut ignis parva favilla). Sic prosunt illa cartis appensa sigilla.“ Loserth, die Königssaler Geschichtsquellen pag. 290. *Fontes rer. Aust. Script. VIII.*

²⁾ *Cod. Dipl. Mor. II. 196. 209 a 212.*

ticorum dependentium munimine sigillorum roboratas.“¹⁾ Tedy za známky pravosti vytkli, že listina svým obsahem úplna a bez mezer jest a že žádných přeškrtnutých nebo vyškrtnutých míst neukazuje, že nic vymazáno nebo v ní nic nečitelného není, a že osvědčení svědkové a pravé pečeti listiny nechybějí. Nelze-li těchto známků nalézti, tu by prohlásila současnost listinu tu za padělanou a bez právní moci, a těchto známků se i my držíme. Musíme svou úlohu ukončiti, protože, co bychom o listinářství doby Přemyslovské zvláště pak o listinářství duchovních a papežů, říci měli, by již nikoli do dějin kulturních Moravy, nýbrž do všeobecné nauky diplomatičky zasadovati muselo.²⁾

PENĚŽNICTVÍ

Nesnáze tohoto úkolu. — *Příjmy.* — *Název markraběcích příjmů.* — *Berně (daň).* — *Daň 14 denárů.* — *Pozemková daň.* — *Sbírky.* — *Čas vybírání daně.* — *Osvobození od daně.* — *Příjmy ze statků.* — *Příjmy z regalů: myt, cel.* — *Hornictví a mincovnictví.* — *Příjmy berničné.* — *Potravní daně.* — *Osadnická daň.* — *Židovská a městská daň.* — *Změny v celnictví.* — *Berniční úředníci.* — *Následky osvobození od daně.* — *Jak se dotyčné daně komu ukládaly.* — *Nač se daně vynakládaly.*

Žádný úkol ve veškerých dějinách hlubokého středověku není tak nesnadný, jako úkol o jeho peněžnictví, ne

¹⁾ *Cod. Dipl. Mor. IV. 344. Srov. I. c. 214 a 347.*

²⁾ O známkách, dle kterých pravost papešských bul a drobnějších listů, které snad ještě častěji než světské listiny padělány bývaly, posouditi lze, máme od papeže Innocence III. (1198—1216) až po dnes platná pravidla. Jeho zevrubnost jde tak do podrobna, že určitě puntíky (perly) udává, kolik jich na olověných buláci přiděláno býti musí, když bula a její olověná pečeť pravou býti má. Praví on: tam, kde hlavy apoštola knížat postaveny jsou, počítá se na obrubě pokrajně 73 puntíků. Na

jako by se nedostávalo pro některé země vyhovujících pramenů; tak mají Tyroly, Štýrsko, Rakousy, dilem i Solnohrady dosti podrobné prameny; avšak co prospějí kulturnímu historikovi, nemohouce, jak již O. Lorenz ve své „německé historii 13. a 14. století“ správně podotýká,¹⁾ z nich odpověděti na hlavní otázku: zdali na poddané vysoká nebo nízká daň uvalena byla a zdali blahobyt nebo chudoba v lidu panovala? Když se tato otázka u zemí, majících ještě prameny k odpovědi na tuto otázku, rozřešíti nemůže, jak teprv u takových zemí, postrádajících všechn současných zaznamenání peněžnických, jak se to na Moravě přiházá? A přece bychom mysliti měli, že právě Morava podobné prameny mítí musí, protože moravský biskup, Bruno olomoucký, to jest, jenž pro svého krále Otakara II., okolo r. 1265 jakožto zemský hejtman štýrský (1262—1270) pro tu zemi účtovné knížky čili rationaria založil a skrze notáře Helvika provéstí dal, jež vynikající pramen peněžnických poměrů pro Štýrsko tvoří. Věnoval-li Bruno tomuto vysoko-hospodářskému odboru svou pozornost ve Štýrsku, zajisté totéž učinil ve svém rozsáhlém biskupství, ano tuším i po celé Moravě.

Dle prohlidky takové účtovné knihy²⁾ můžeme příjmy moravského markraběte z rodu Přemysloveců asi na tyto rubriky rozdělit: Na důchody z korunních a komorních statků, z regalů, jako: z cel, mýt, z ližného, z regalu říčného, mlýnů, rybářství, z lesnického regalu a zeměpanského práva honebnosti, z bání, z mincovních pronájmů, potom z platu za ochranu židů, ze šosovních peněz, z berně, z úroku pozemkového, fiskálních a jiných pokut, z dědictví,

ruby je v této obrubě 75 puntíků. U hlavy sv. Petru je v září 25, u sv. Pavla 24 a ve vousích sv. Petru 28 takových puntíků čili perel. Sestaveno od Delisle-ho, Bibliothèque d'ecol de Chartes. Paris 1857.

¹⁾ O. Lorenz, Deutsche Geschichte. Ve Vídni 1863. I. str. 365.

²⁾ O. Lorenz zaznamenal l. c. 366 větší část těchto účtových knih, jak ve státním archivě vídeňském uloženy jsou.

ze zabavených statků, darův a podobných více. Hluboký středověk tyto markraběcí příjmy jmenoval: Platy (tribut), cly, sbírkami a pozemkovou daní.¹⁾ S touto mosaickou prací nejsnáze cíle dojdeme, když v listinách jednotlivé rubriky příjmů projdeme a k nim markraběcí výdaje a jména jakož i druhý rozličných břemen zemských připojíme. Počněme od obecného výrazu „berně“.

Berně, slovně příjem od „bráti“. Němec vyjadřuje toto slovo slovem „Steuer“, latiník „exactiones“.

Všemi třemi výrazy se bytosť berně podává. Něco se vezme, co není dle úmluvy, co nespočívá na skutečném plnění vzájemném s jedné i druhé strany; berně není renta, nýbrž poplatek, spočívající na příkazu a donucení, a proto všeobecně se exactio, contributio, steura nazývá. Na výsadách nedotknutelnosti pro kostely a kláštery objevují se taková pojmenování. Panovník je osvobozuje od daní; to on činiti mohl, poněvadž daň, kterou jménem berně označovali, tolíko jen jemu náležela a s potřebami státu jen potud souvisela, dokud panovník ještě tenkrát mezi státní pokladnou a komorním váčkem rozdílu nečinil. V tom smysle přichází slovo berně již r. 1235. Ve výsadním listě křižovníků v Praze od krále Václava čteme citovaného roku: Měli-li by špitálničtí bratří k zemským potřebám ode svých poddaných daň, jež se královou berní jmeneje, vybírat, tu af se dle jejich vlastního přiznání z jejich veškerého statku vybere a tak rozdělí, aby se jeden dil do komorního váčku odevzdal, a druhý nemocným chudým udělil.²⁾ Z tohoto místa tuším

¹⁾ Markrabata osvobozovali z pravidla kláštery: „ab omni onere tributorum, vectigalium, colectarum, quatuordecim denariorum ad principem spectantium, seu ad beneficarios, et aliarum omnium exactiōnum, quoque nomine censeantur.“ Cod. Dipl. Mor. II. 296 ad an. 1235.

²⁾ Preterea, si forsitan propter terre necessitatem prenominatos fratres et eorum successores de hominibus hospitalis exactiōnem, que vocatur steura vel berna regis, unquam dare continget, ipsam tantum fidelitati eorum per omnes possessiones suas committimus colligendam, quam cum

souditi můžeme, že se berně buď dle vlastního přiznání jistých poddanských tříd, nebo dle ustanovení sběratelů vybírala, a to z usedlosti nebo z řemesla. Kdo poplatnou usedlost, mlýn měl nebo řemeslo provozoval, podléhal berni. Sběratelé chodí dům od domu a vyměrují dle polnosti a dle výtěžku daň. Královská města sloužila za berničná střediska. Statkáři sháněli daně skrze sběratele předepsané ode svých poddaných a odevzdávali je skrze zemské komoří markraběti.

Protože se takový spůsob vybíráni daně co nejvíce obtížným státi musel, podléhaje libovůli, byly hned na začátku lucenburské doby okolnosti vypočteny, kdy by se berně sehnati směla. Král Jan ustanovil r. 1311 na nálehání moravských měst, že se mimo k jeho korunovaci nebo k oženění nebo provdání jeho děti žádná berně na Moravě vybírat nesmí, a kdyby se vybírala, že nesmí čtvrt libry (věrdunk) s lánu přesahovati.¹⁾ Na čem se zde král Jan usnesl, byl prastarý zvyk v zemi.²⁾ Zvláštní ustanovení o berni znělo: „Každý lán a každý mlýn s vrchní vodou platí nehledě na počet kol, čtvrt libry stříbra; každý umělec, mechanik a řemeslník, každá nalévárna a každý mlýn se spodní vodou plati lot stříbra, čtvrt libry počítanou na 16 a lot na 4 praské groše. Pozemky, ještě na lány nerozměřené, plati též z každého pole také čtvrt libry, avšak s tím bližším udáním, že všechny tyto daňkové předměty jen tenkrát berni podléhají, když nejsou ve vlastní držbě, než poplatny vlastníkům,

prosecuti ex integro fuerint, mediam eius partem nostre camere, reliquam vero ad usus infirmorum predicti hospitalis fideliter assignabunt.“ Cod. Dipl. Mor. II. 292 ad an. 1235. Conf. I. c. 379. Že berna žádnou pravidelně se opětující, nýbrž jen pochvilnou daní byla, ukazuje zřejmě pro nájemný list branický ze dne 4. března 1276. „Et si infra istos duos annos libertatis (noví osadníci byli na dva roky od daně svobodni; srov. sv. VIII. str. 126. t. d.) regis steura generalis occurrerit, ipsam solvent cum allis.“ Cod. Dipl. Mor. IV. 170.

¹⁾ Cod. Dipl. Mor. VI. 37 a 38. „Nolumus, ut plusquam unus fert argenti de laneo requiratur.“

²⁾ Srovn. sv. VII. 143. ad an. 1292 t. d.

tedy v nájmě stojí, a když nějakému poplatku podřízeny nejsou. Toto bližší ustanovení vydal král Jan, aby svévoli při vypisování berně předešel.¹⁾

Berně se mimořádně vypisovala, jak již podotčeno. Oproti tomu byla každoročně se opakující, tedy trvalá daň, daň 14ti denárová. Již asi r. 1209 se zaprovádilo takové 14ti denárové daně připomíná²⁾ a za něco obtížného pokládá, poněvadž se kláštery od ní osvoboditi daly. Roku 1210 a 1218 praví se výslově, že se v zemi 14 denárů od poddaných, ab hominibus, sbíralo.³⁾ Tvoří ony tak řečenou sbírku (collecta)? My bychom toto slovo slovem „pozemková daň“ přeložili a museli bychom se diviti, kdyby taková daň vedle berně na Moravě zavedena nebyla bývala, když jí celá střední Europa již obdařena byla. Fiskální zřízení, jak je tvořivé vlohy císaře Bedřicha II. vynalezly a ve prospěch jeho měsce provedly, sloužila menším a větším pozemnostem za vzor. Víme, že císařové pozemkovou daň jakožto něco ročně se opakujícího libovolně vypisovali, ustanovujíce její výšku; soudcové rozvrhovali po krajích daň, komoří ji zase vybírali. Na Moravě ji komoří⁴⁾ rozvrhovali a výběřci vybírali. Zdali však Quatuordecim nummi (14 penízů) cíli

¹⁾ „Si qui autem ex iis (laneis, molendinis &c) vel servitores dominorum ipsorum pro servicio suo tenent, vel ipsi domini pro se colunt, vel suis vel curiarum suarum vel bonorum suorum officinis vel officiis vel custodiis deputarunt, de ipsis dicimus non debere solvi collectam.“ Emmer, Reg. pag. 974 ad an. 1310 m. December.

²⁾ Cod. Dipl. Mor. II. 51. Srovn. I. c. 38 ad an. 1207.

³⁾ Král Přemysl uděluje mikulovskému purkrabí, Štěpánovi, panu na Medlově, mezi jinými také výsadu: „quod in predictis hereditatibus (in bonis Medlow) nullus camerarii pateat introitus, nec XIV., qui in patria colliguntur, in eis colligantur.“ Cod. Dipl. Mor. II. 105. Také I. c. 55. Zdá se, že před r. 1209 takové daně nestávalo.

⁴⁾ Pro Oslavany 1228 král Přemysl; „ab omni onere tributorum, vectigalium, collectarum que exactionum, sive in quatuordecim ad principem vel beneficarios spectantibus, quocumque modo nominentur, esse absolutas (villas et possessiones declaramus).“ Cod. Dipl. Mor. II. 190. Conf. I. c. 193 a 296.

14 denárů jen pozemkovou daní byly, sotva můžeme mysliti. Dle bezzásadnosti hlubokého středověku, zdá se, že ve veškeré administraci Quatuordecim nummi také sazbu znamenaly, která se soudním úředníkům a jich zřizencům platila. Snad právě pro nejistý pojem přestal docela výraz „quatuordecim nummi“ ku konci doby Přemyslovské, a okolo r. 1250 se stálá pozemková daň collecta (sbírkou) jmenovala¹⁾, kdežto berně také jméno „pomoc“ obdržela.

Cas, kdy se pozemková daň, collecta, vybírala, byla na Moravě slavnost sv. Jirí, 23. dubna, a slavnost sv. Michala, 29. září. Tedy dvakrát ročně docházeli sběratele do okresů jim vykázaných, daně markraběti vybírat. Lhůta Michalská upamatuje na Indictio romana. Tak houžovnata jsou některá zařízení, že si i tam cestu proklestí, kde prostně nebyla domácimi. Na Moravě nebyli nikdy Římané se svými zařízeními, a přece zůstal jejich splatný měsíc, Indictio, také splatnou lhůtu na Moravě. Zdá se, že i okolo r. 1278, aspoň v Uherském Brodě indikce s lánu ročně půl marku stříbra obnášela, která se na sv. Michala zapravovala²⁾, zařízení jež již před vpádem tatarů v zemi obyčejné bylo, a hned zase zavedeno bylo, když toto sužování od úzkostlivých poddaných ustouplo. O Přerově se r. 1256 praví, že jeho občané po uplynutí pěti let od daně svobodných s každého lánu půl marku stříbra ročně zapravovati museli.³⁾ Že od tohoto pravidla i uchylky byly, nemusíme se při té nejasnosti diviti, která vůbec panovala. Tak na př. platival Kro-

¹⁾ „Eodem anno (1250) rex Wenceslaus collegit collectam per universum regnum suum de singulis araturis accipiens.“ Cont. Cosmae. Pertz IX. 172.

²⁾ Cod. Dipl. Mor. V. 263. „Volumus, quod possessores laneorum dictarum hereditatum dimidiam marcham argenti annis singulis in festo beati Michaelis, in quo aliorum laneorum census ipsius civitatis (Brod Ungaricalis) nobis exsolvi consuevit et debet, camere nostre solvant.“ O lhůtě jírské, Emler, Reg. ad an. 1296, pag. 743.

³⁾ Cod. Dipl. Mor. III. 205.

měříž každému tehdejšímu biskupovi pozemkové daně okolo r. 1290 z aree nebo ze zahrad, u města ležících, jen 12 denárů.¹⁾ Vždy pak musela tato pozemková daň, když se rok od roku počet lánů zmáhal, markraběti značnou sumu vyňášeti, když mu její vybíráni skrze velkostatkáře a markraběcí a královské sběratele žádných výloh značných neuspůsobilo.

Věru zde mnoho osvobození od daně je nutno odraziti. Byly dvě třídy, které po svobodě od daně bažily a ji též dosáhly: duchovenstvo a šlechta. Duchovenstvo bylo od politického uznání církve již ve čtvrtém století od daně osvobozeno z té příčiny, protože statek církevní není vlastnictvím osobnosti, tedy od nich ani dražbou prodáno ani odkázáno (poručeno) býti nemůže, nýbrž oni jen uživatelé byli, z církevního statku udržováni jsouce.²⁾ Na Moravě to dlouho trvalo, než duchovenstvo svobodu od daně obdrželo; ono bylo přidržováno k pozemkové dani a k berni právě tak jako každý ohvypatel země, a teprva konkordat ze dne 2. července 1221, a načisto bulla „Clericus laicos“ ze dne 24. února 1296 osvobodila je od pozemkové daně, nikoli však od berně.³⁾ Když král Jan královnin klášter na Starém Brně od všelikých daní a poplatků r. 1323 osvobodil, vynímá z toho všeobecnou berni, která přece přes osvobození od daně zapravována býti musela.⁴⁾ Jinak se věc má se svobodou daně u šlechty. Zde neplatila duchovní, nýbrž jen čistě světská příčina. Poněvadž manská povinnost na

¹⁾ Cod. Dipl. IV. 369. „Omnes integre aree civitatis (Cremsir) et omnes orti adiacentes civitati, nobis in festo sti. Michaelis XII. tenebuntur in denariis deservire.“

²⁾ „Nos pro Christi honore tributa non redimus, et quasi filii regis a vectigalibus immunes sumus.“ Hieronym. in Math. 18.25.

³⁾ Srov. sv. V. 103 atd. a VII. 159 a 160. t. díla.

⁴⁾ „Bona ipsius monasterii . . . ab omni onere tributorum, vectigalium, collectorarum aliarumque omnium exactionum, quoconque nomine censeantur, preterquam a bernia generali, facimus et esse volumus in perpetuum libera et exempta.“ Cod. Dipl. Mor. VI. 188.

jejich staticích spočívala, tu byla tato povinnost jaksi ekvivalentem pro pozemkovou daň, a když úředníci zcela nebo částečně od pozemkové daně osvobozeni byli, tedy bylo toto osvobození částkou jejich služby. „Když tato svoboda od daně přestala, nastoupily místo ní jiné náhradní položky do státního hospodářství, nebo potřeby trvaly posud a bývají jen jiným spůsobem uspokojeny, totiž pro církev státními přírážkami, kde toho třeba, rozpočtem vojenským místo manské povinnosti a vyššími platy se služnými daněmi u ouředníků.¹⁾

Další pramen markraběcích příjmů poskytovalo buď bezprostředně buď prostředně provozované hospodářství statků. Náš pojem „státní země,“ byl době Přemyslovské ještě neznám; co nemělo soukromého vlastníka, nenáleželo zemi, nýbrž zeměpánu, panovníkovi, zde markraběti, a takových statků bez pána bylo hodně, vyjma rozsáhlé lesy, kteréž arcí tenkrát málo nebo žádného užitku nenesly. Dobře položené statky obdržely svého správce²⁾, jako na př. rodinné statky u Znojma za krále Václava II., který je na účet markraběte spravoval, anebo se pronajaly za jistou činži jiným osobám; darovaly se, jak víme, lesní hory a neobdělané trati osadníkům.³⁾ To všechno neslo peníze a muselo nésti peníze, poněvadž markrabata a králové tolik země měli, že každý z nich zbývající půdou některý klášter nebo kostel nadatí mohl. Statky, takovým spůsobem klášterům a kostelům darované, mohou nám tak přiblížně bohatství pozemkové moravských hrabat před oči předvésti.

Další prameny příjmů markraběcích, redditus zvané, byly různé regaly. Slovo „redditus“ znamená vlastně sou-

¹⁾ O daňkovství od 14. až do 18. století od Mone-ho. Časopis dějin Vrchního Rhym. Sv. VI. 3. a časopis českého Musea 1831 od Palackého dle kralochlumského formuláře snešeno pag. 314—317, pod názvem: „Důchody komory královské.“

²⁾ Viz str. 122 a t. d. toho díla.

³⁾ Viz sv. VIII. str. 79—146 t. díla.

kromé příjmy nebo to, co Čech penězi nebo činži jmeneje. Tyto příjmy byly dle smlouvy, spočívajíce ve skutečné výplatě s jedně i s druhé strany, a v tom leží rozdíl mezi nimi a daněmi, exactiones, jež se o rozkaz a přinucení opíraly. Markrabata mýto s cest a mostů vybírajice, převzali na sebe povinnost, že se budou o stálosť komunikačních prostředků a také o jejich jistotu starati. Tyto spůsoby příjmů musely značny být, protože sotva klášter, sotva knížecí nadaci za Přemyslovců v zemi najdeme, která by se svou existencí, když ne zcela, tedy aspoň částečně, k podobným regalům, tedy ke clům a mýtům, poukázána nebyla.¹⁾

Také cla náležela k takovým regalům. Sotva je takové mostné, kde by se elo nebylo vybíralo. Cla, a jmenovitě celní (úředníci), náležela k nejpřijemnějším zřízením a osobnostem v zemi. Osobnosti byly pro svou strannosť a ziskuchtivost jednou z nejdůležitějších překážek na Moravě květoucího obchodu zvláště za panování krále Otakara II.²⁾ Pokud Rakousy, Štýrsko, Krajinsko, Korutansko, Furlansko a t. d. k říši náležely, byla tato Dunajem s moří spojena. Z této doby se datují veliké příjmy, které králi příjmí Zlatého daly. Co asi veliká mýta v Linci, ve Štýrsku, ve Stainu a v Mýtech (Mauthausen), v Enži atd. vynášela! Ztrátou zemí v Rakousích zmizel věru obchod při Dunaji, tudy také spojení s východem a sousednictví s Vlachy pro česko-moravskou říši, proto i summy, kteréž odsud do cizozemská odcházely; avšak za to vyvinulo se co nejdříve neočekávané horské požehnání,³⁾ a s ním se objevily nové příjmy, nebo hledání a dobývání drahého kovu a jeho zmiňování bylo právě zeměpanským regalem, toto arcí ne moravského markraběte, ježto markrabata, jak víme, nikdy minci nerazili, ale krále českého, jenž za posledních tří dob Přemy-

¹⁾ Viz sv. VIII. str. 173. toho díla.

²⁾ Viz sv. VIII. str. 28 a 173. o obchodě, Srov. sv. IV. 135 a t. d. tohoto díla.

³⁾ Viz sv. VIII. 248. Hornictví a t. d.

slovců, tedy v čas, kdy horské požehnání obzvláště velmi se dařilo, také moravským markrabětem byl. Ano i jednoduší markrabata, jako markrabě Přemysl, pobíral okolo r. 1234 z každého nájmu v Unčově z jeho výdělku jakýsi desátek. U Deblina se vzdal markrabě svého horského regalu ve prospěch pana Ratibora Deblínského.¹⁾

Byla-li již za Přemysloveců potravní daň zavedena? Přímého dokladu k tomu nemáme, avšak nepřímý. Biskup Theodorich olomoucký praví ve své výsadě pro město Kroměříž ze dne 19. června 1290, že město nejen vlastní boudy k vyměňování peněz, nýbrž také ke zkoušení potravin má, jichžto příjmů se k upevnění města užiti mělo.²⁾ Zavedl-li biskup potravnou daň ku zlepšení města, kterouž obchodníci s potravinami zaprovádili museli, tedy to překládáme slovo „pabulatores;“ oč bliže byl asi markraběcím úředníkům finančním tento spůsob daně, když všechn ostrovtip takových dříčův od začátku státu žádnému stavu a předmětu proklouznouti nedali, anižby přispěvku nějakého z toho k potřebám státu a jeho náčelníka nebrali. Příjmy z potravní daně počítáme pod sloupec míry berničné, která se mezi příjmy markraběte v listinách tu i tam připomíná. K této berničné výměře náležela dále činže osadníků, obnášející z pravidla ročně $\frac{1}{2}$ marku stříbra z každého lánu;³⁾ městská daň, která, jak třebíčská listina z r. 1277 žaluje, často rozvržena byla,⁴⁾ židovská daň,⁵⁾ ližné, nebo právo pivo a víno

¹⁾ Cod. Dipl. Mor. II. 266 a 268.

²⁾ „Item annuimus, ut quidquid in censu utilitatis in civitate comparare potuerint, utpote sunt camere pro argenti examinatione et pabulatorum et consimilia, ipsum questum annuatim ad civitatis sint munimina posituri.“ Cod. Dipl. Mor. IV. 369.

³⁾ Cod. Dipl. Mor. III. 19 ad an. 1243.

⁴⁾ Contributiones „que frequenter pro diversis necessitatibus civitati imponantur.“ Cod. Dipl. Mor. IV. 197 ad an. 1277.

⁵⁾ Srovn. sv. VIII. str. 146 atd.

v celých sudech prodávatí,¹⁾ clo ze soli²⁾ a t. d. Celkem se objevují počet předmětů, dani podíhajících, s dnešními předměty porovnán jsa, skrovným.

Bohužel nemůžeme ani z těchto nabytých regálů, ani z vodních regálů a z berničné míry vypadajících summ spočíti; avšak protože tehdejší doba králi českému 100.000 marků čistého stříbra ročního důchodu vysazovala, musely příjmy vždycky vydatné summy dosahovati. Máme udání toto asi z r. 1290, tedy již ze sklesání rodu Přemyslovce, když bohaté země podunajské se svými cly a mýty již dávno zašly, a přece byl zemský výnos proti jiným státům ještě vždy značný. Kurfürst saský měl tehdy asi 2000 marků ročních příjmů, kurfürst bavorský asi 20.000 marků, totiž 5000 z rýnské falce a 15.000 z vévodství, markrabě braniborský asi 50.000 marků, kurfürst trevírský asi 3000 marků, mohučský 7000 marků a kolínský (nad M.) jen 5000 marků; biskup ryzský 1000 marků, magdeburský 4000 marků, bremský 5000 marků, salcburský asi 20.000 marků, jestli ne více, a král český 100.000 marků zkoušeného stříbra.³⁾

Ke sklonku doby Přemyslovské ukazují se na poli celnicví právě tytéž poměry, jako v povšechnosti politické z Čech, Moravy Polska a Uher složené říše veliké. Šlechta uchvacuje svrchovaná práva. Jako největší část regálů, tedy i větší díl celnicví v moc zemědržících pánů, klášterův a duchovenských spolkův, obcí a měst přešel. Původná úplná mocnost nad celným právem a celnicvím stala se majetkem, o kterém markrabě na sněmích a při stáncích společně s panovníky, a to z větší části ve svůj prospěch, rozhodovati mohl. Jen pokud markrabě vlastní domácí moc měl,

¹⁾ Cod. Dipl. Mor. IV. 6. ad an. 1268. Potom archiv císařské akademie sv. 29, str. 79, 132 a 134.

²⁾ Viz sv. IV. str. 179 t. d.

³⁾ Descriptio Theutoniae, Pertz XVIII. 238, Srovn. sv. IV. str. 199, kde se místo 228 čísti má 238.

požíval s ostatními svého zvláštního celného práva. V jaké míře král Rudolf po Otakarově porážce veřejný pokoj v zemi, jenž ve Vídni 3. Prosince 1276 učiněn byl, co do mýt také na Moravu rozšířil, jisté není; avšak král Rudolf obyčej mival, že ustanovení veřejného pokoje v zemi zobecňoval. Věta o mýtech zní: „z císařské úplné mocnosti zrušujeme všechna nová cla na vodě i na zemi; přece však af zůstanou všechna, jež se dle zvyku zemského od starodávna zachovala.¹⁾ Kolik takových mýt a cel bylo asi po pádě Otakarově na Moravě zřízeno, když se všeobecný zmatek rozmohl, když živlové, královou železnou váli ještě poněkud a velkým namáháním v organickém rozčlenění a pořádku udržování, nyní se skutečně úplně rozpadli! O takovém nezákoném mýtu mluví král Václav jakožto markrabě moravský v listině ze dne 10. dubna 1291, kteréž olomoučtí měšťané v Kojetině, tedy na cestě do Kroměříže, platili. On je od tohoto bezprávného mýta na vždy osvobodil.²⁾

Že kláštery a duchovenské spolky skoro vesměs od mýt a cel osvobozeny byly, spočívalo v zásadě: že od daně svobodné osoby, a zde zvláště duchovní všech stupňů, cel a mýt neplatily, když s poplatnými věcemi obchodu nevedly, nýbrž jich pro domácí potřebu užívaly, proto v listinách vždy dodatek býval, zdali víno neb obilí, anebo vůbec zboží, jež se skrze clo nebo mýto dopravovalo, k vlastní spotrebě určeno bylo.³⁾

Jakožto pro berni a sbírky zvláštní úředníci, berni,⁴⁾ po berničných okresích rozděleni byli, na př. Kroměříž byl

¹⁾ Pertz Lgg. II. 411.

²⁾ „Redentes eos absolutos ab illo theloneo, quo in Cojetin indebit gravantur“. Cod. Dipl. Mor. IV. 375.

³⁾ Cod. Dipl. Mor. II. 191 ad an. 1228. Nadační list oslavanský, a vůbec ve všech klášterských nadacích a ve výsadách olomouckého velechrámu.

⁴⁾ Viz sv. IV. str. 179. Již 1235 se berniční úředníci „collectores“ jmennují. Cod. Dipl. Mor. II. 292.

sídlem takového berniho;¹⁾ tak bylo několik notářů, kteří census, jenž se ročně vybrati měl, zaznamenati a do pokladny vybrati měli. Obojí, jak berní tak i notáři, směli za svou přičinlivou správu s každého lánu 2 denáry jakožto plat pobírat. U těch, kteří census spisovali a vybírali, jmenovali tyto denáry „Denarii annotales“, kdežto denáry výběrčích „nummi delentiales“ jmenovány byly. Také od censu bývalo osvobozeno duchovenstvo a vyšší šlechta skoro pravidelně.

Nesmíme přehlédnouti, že svoboda od daně²⁾ duchovenstva a šlechty za doby Přemyslovské velikou důležitost pro udržování rolnického stavu v sobě chovala. Když orba přetížena a daní utiskována byla, opouštělo mnoho rolníků usedlosti, — odtud se jevily pusté t. j. opuštěné dědiny³⁾ — kteří žebráním a hladem z větší části zhynuli, nemohouce se pro nedostatek prostředků vystěhovati. Od duchovenstva a panovníků bylo jich hodně zachráněno, ježto jakožto dědiční nájem s nepatrnou dědičnou činží (canon) na svých statcích zůstali, a jich statkář je ve svém vlastním prospěchu proti třetím osobám zastupovati a chrániti musel. Byli-li sedláči dříve vlastníky usedlostí, tedy odevzdali v tomto poměru vlastnictví pozemkové svému pánu a stali se jeho dědičnými nájemci a příslušníky. Jakožto takoví museli na usedlosti zůstat, proto pojmenování „glebae adscripti“; jakožto dědiční nájemcové však byli od svévolného zvýšení činže časových nájmů chráněni a takto zachováni. Anebo si kupili městské právo některého města a stali se šosáky (měšťáky), aby sebe a svou rodinu jakožto řemeslnici uživiti mohli. „Peněžitá aristokracie dnešního dne nemůže, kdyby

¹⁾ Biskup Theodorich praví r. 1290: „Predicta villa (Kroměříž) steuram regis et nostram in civitate collectori constituto ex patre regis vel nostri assignare tenentur“ (cives). Cod. Dipl. Mor. IV. 369.

²⁾ Emler, Reg. pag. 743 ad an. 1296, potom Cod. Dipl. Mor. III. 149 a IV. 169. Srovn. sv. VIII. str. 203 a t. d. toho dila.

³⁾ Viz str. 129 a t. d. kde se ční zmínka o utiskování se strany úřednictva.

i půdy jim ponechala, žádného podobného zachránění spůsobiti, neb ona nemá ani dědičné stálosti, nejsouc žádným sborem, ani svobody od daně, jako dříve duchovenstvo a šlechta. Aby žebrání a hladu ušli, vystěhuji se tedy nyní chudí, jsouce k tomu přinuceni, a dobrovolní, kteří výdaje k vystěhování zapraviti mohou, a pozemkové vlastnictví, jež svým cílem při jedné rodině zůstatí má stane se movitým zbožím, ve své hodnotě pořád klesajícím, čím se více z donucení prodává. Když stát nabýtím pozemkového vlastnictví na místo oněch starých korporací nastoupne, tu nepostačí ani on, aby rolníky udržel, což dříve možná bylo, neb on nemá svobody od daně ani příslušníků, aniž by mohl nižší dědičné nájmy zřídit, čehož jeho potřeby nedovolují.¹⁾ Svoboda od daně a přikázanost souvisí tudyž jako příčina a účinek, uvádějice nás do themata o přetížení poddaných za doby panství Přemyslovského na Moravě.

Ukládání břemen a jeho spůsoby poznáváme z listin zaručené výsady moravských klášterů a olomouckého biskupství. Ne asi z čisté lidskosti, ani z přikázání lásky k bližnímu vzniká tolik osvobození od zemských břemen; právě jsme spomněli, jak daňové utiskování duchovenstvu a šlechtě přiležitosti poskytovalo, aby si mohli dělníky zapatřiti. Sedláka osvobodili od břemene na jedné straně, aby mu na druhé straně tím více břemen uložiti mohli. Od uzavření česko-moravského konkordátu 1221, a ještě více od prohlášení bully „Clericis laicos“ ze dne 24. února 1296, kterou všechno světské a řeholní duchovenstvo na Moravě od každé světské daně a od každého světského soudce vykoupeno bylo, a v pravém smyslu slova stát ve státě tvořilo,²⁾ množí se zaručené ochrany (immunity), a mizejí zemská břemena. Poznamenává se takový stav jménem

¹⁾ Mone, časopis pro dějiny horního Rynu: Über das Steuerwesen vom 17. bis 18. Jahrhundert. Karlsruhe 1855. S. 7.

²⁾ O bulle „Clericis laicos“, viz sv. VII. 159 a t. d. t. d.

„úpadek ústavy župní“. Protože župní ústava zemskou samosprávu za základ měla, tož jsou úpadek zemské autonomie a úpadek župní ústavy totožné pojmy. Autonomie je právo, každému právu však jsou povinnosti přiměreny, z čehož následuje, že župní ústava různé povinnosti poddaným ukládala. Z počátku nebylo žádných výnimek od těchto povinností, všichni poddaní byli stejně břemeny obtíženi, požívajice všichni stejných výhod autonomie. Později to bylo jinak. Moenější setrásli břemena se sebe, a slabší je museli sami zaprovádati. Tu se arci stala břemena nesnesitelnými, jsouce jen na málo podilníků rozdělena. Uvedme několik těchto zemských břemen za výsledek zemské samosprávy:

1. Postavení a udržování v dobrém stavě hradů zemských. Víme, že měl každý kraj čili župa svůj hrad nebo tvrz, castrum, za sídlo krajské správy a krajské vlády. Všichni obyvatelé župy, v níž hrad ležel, byl-li k jeho zachování a opevnění upovinováni, a za tak důležité se pokládalo toto upovinování, tedy vystavění hradeb, vyhození náspův a zřízení příkopů okolo města a postavení mostů přes ně, že k těmto pracím přifaření poddaní zvláště také ještě tu i tam upovinováni byli, když konkordát a spomenutá bulla z února 1296 světskou svobodu klášterských a výbec cirkevních poddaných již vyřkly. Tak se na př. ještě r. 1305 otázka, zdali Březnov a ještě několik blízko Prahy ležících klášterů mosty, vedoucí přes Vltavu k praskému hradu, udržovati mají nebo ne, mezi králem Václavem II. a praským purkrabím, Hinkem dubským, rozebírala,¹⁾ a když se po vpádě Mongolů nutnost ukázala, města t. j. opevněná místa zakládati, praví čeští kronikáři, že král Václav II. k této práci světské i řeholní duchovenstvo přidržoval.²⁾ Ze se to také na Moravě dalo, že totiž poddaní

¹⁾ Emler, Reg. pag. 877 ad 15. April. 1305.

²⁾ „Compellens religiosos et seculares clericos ad earundem civitatum munitiones vel fossata constituenda.“ Cont. Cosma ad an. 1241, Jireček, Slovanské právo II. 158.

klášterů při opevňování nově založených měst pracovati museli, poznáme z obrovické listiny z r. 1235. Touto listinou byli obrovičtí poddaní od toho břemene osvobozeni.¹⁾

2. Hájení takových hradů zemských za války a jich ochrana v míru. Listiny to jmenují „urbium excubia, custodia, murorum, vigilia nocturnae, quae fiunt in castris“ na př. ve velké milostivé listině pro ústav nadací sv. Jiří na hradě praském.²⁾

3. Provolační k válce, expeditio. Šlo-li o zahraničného nepřitele, shromáždila se branná mládež bez rozdílu stavu — jen duchovní byli vždy vyňati — na krajském hradě a táhlí za vedení kastelána proti nepříteli. Když mezi oběma bratry králem Václavem a markrabětem Přemyslem okolo r. 1237 napětí trvalo, poručil markrabě svému znojemskému purkrabí, aby šlechtu a úředníky znojemského kraje, dobře ozbrojené a jizdnými opatřené, ke dni 22. dubna do Znojma povolal. Totéž měli pohradí (kasteláni) jamnický, břibovský, vranovský, hradecký atd. provéstí.³⁾

4. Vystavění silnic a mostů, zemské to břímě, od něhož se svobodní poddaní záhy osvoboditi hleděli, chtice mýto ze silnic a z mostů platiti. Poddaní janovnického obročí duchovního v Ejvanovicích a poddaní klášterského ústavu hradíštského platili radši smluvěnou náhradu, aby jen od toho břemene osvobozeni byli.⁴⁾ Král Otakar II. osvobodil

¹⁾ Cod. Dipl. Mor. II. 296. „Nullus pro castorum edificatione vel reedificatione, seu oppidorum forensium valatione sive muratione, vel aliqua ingruente expeditione homines prefate Zaburamicensis ecclesio audeat inquietare.“

²⁾ Erben, Reg. pag. 335. ad an. 1227. Zde se musí z listiny českého arcivévody Bedřicha pro vyšehradský kollegiatní chrám ze dne 6. května 1187 přidat: „Etiam hoc statuo, ut milites, qui sunt iuxta circuitum, non intromittant se de silvis, nec de aquis, nec de pratibus, que pertinent ad eundem circuitum.“ Cod. Dipl. Mor. I. 322.

³⁾ Cod. Dipl. Mor. II. 351. Srovn. sv. IV. str. 215 a sv. V. str. 175 t. d.

⁴⁾ Cod. Dipl. Mor. I. 309 ad an. 1185 a IV. 139 ad an. 1275, 7. led.

hradištské též od tohoto poplatku, přikázav klášterské statky úředníkovi, který se o správu mostů v Přerově starati musel. V Olomouci byl již na konci doby Přemyslovské úřad zvláštní, který se o mosty na řece Moravě starati musel.¹⁾ Podobný úřad byl, jak jsme právě viděli, pro Bečvu také v Přerově. Král Otakar se na něj r. 1275 odvolává.

Těch zde čtvero uvedených zemských břemen bylo právě tak dobře na Moravě jako v Čechách. Čechy měly ještě dvě jiná břemena, jichž příčina ve zvláštnosti země spočívala, která Moravě chyběla. Jsou to veliké lesy po hraničné, jichž výběžky se hluboko do země táhnouce rozširování a usazování se mnohem větší překážky činily, než se to na Moravě dalo. Víme z jiných pramenů,²⁾ že tak řečené zemské brány chráněny býti musely. Jedna zemská brána, porta terrae, byla blízko Svitavy na tak zvané trstnické cestě, a druhá v průsmyku libickém. Král Otakar I. potvrdil r. 1214 statek a právo kláštera Teplé v plzeňském kraji, osvobodil mezi jiným obyvatele Teplé a tamnější zálesáky od spravování cest a přeseky lesů, „poněvadž prý již bez toho od založení Teplé zemskou bránu, kterou v držení měli, opevňovati a chrániti museli;³⁾ a že již r. 1144 průsmyk libický svou zvláštní stráž měl, vyslovil vévoda Vladislav v listině olomoucké.⁴⁾ Kde zvláštní stráž postavena byla, tam zajisté nebyl obmezený průchod a proto to nás nesmí překvapiti, že se zemskými branami za úředením dovolením choditi mohlo. Stráž takových pohraničních průsmyků byla zvláště českým zemským břremenem, jakož i přeseka čili mýtění lesův uvnitř země, nebo povinnost

¹⁾ Viz sv. VIII str. 29 atd. t. d.

²⁾ Viz sv. IV. str. 133 a 211 a sv. VIII. 24.

³⁾ Cod. Dipl. Mor. II. 74. Srovn. sv. VIII. 25. Morava měla proti Polsku Bránku a proti Uhrám Strážnici.

⁴⁾ Cod. Dipl. Mor. I. 227. Srovn. sv. VIII. str. 27 t. d.

župních obyvatelů, cesty skrze lesy zakládati, ježto průseky spůsobovaly.¹⁾

Témoto zemskými břemeny však nebylo utiskování župních obyvatelů odčiněno; oni museli markraběti ještě jisté roboty konati, které ještě snad citlivější byly než právě uvedené zemské povinnosti, zasahující do rodiny sedlákovy. Kdo se s hrůzou neupamatuje na vypravování našich předků o ubytování kdysi najímaného lidu válečného! Nuže, takové ubytování, jen ve zmocněné míře, znali též podání moravských markrabat za doby Přemyslovské. Takové ubytování se jmenovalo noclehem; nebo povinnost klášterů a poddaných, markraběti na jeho cestách, šlechtě, úředníkům, jmenovitě markraběcím a královským myslivcům a psím vodičům přistřeši poskytnouti.²⁾ Jak příjemné takové přenoclehování asi bylo, podává slovo „holota“, kterým se psí vodičové nazývali. Až po dnes ví každý, koho touto nadávkou „holota“ nazvali.³⁾ Markrabě Přemysl udělil klášteru hradíštskému do konce právo, aby tyto nezvané a nesplejné hosti násilím vyhnal, kdyby si nesnesitelně počinali.⁴⁾

Ne méně splejní byli pojazdové a povozy. Tyto spočívaly v povinnosti poddaných, aby oni nejen koně cestujícímu markraběti a jeho družině, nýbrž i veřejným rychlým poslům dodávali, ale i službu rychlých poslů vykonávali. Kdo se pamatuje, jak obtížná povinnost, aby se poštmistru koně dodávali, i za naši doby byla, může onou tehdejší aspoň přibližně posouditi, právě tak jako připrěž, která podnes, zvláště ve válku, tolík stesků vzbudí. Po celé týdnu byli

¹⁾ Cod. Dipl. Mor. II. 73. „Nullus eos (homines Teplenses) pro reparatione viarum, vel silve succisione in ambitu terre molestare presumat.“

²⁾ Cod. Dipl. Mor. II. 191, 279, 292 a 338.

³⁾ Cod. Dipl. Mor. II. 338, III. 272 a 348.

⁴⁾ Cod. Dipl. Mor. II. 338. „Si adeo fuerint malitiosi et insani, ut non possint eos grangie seu ville abbatis tolerare, vel forte et ipsum monasterium, ex tunc liceat hominibus et fratribus domus, sine nostra offensa, violenter ipsos expellere.“

koně i s vozy v cizině udržováni. A tato břemena trvala hodně dlouho, ježto r. 1357 kostelu sv. Jakuba v Brně, markraběcí ujištění dáno bylo, že kostel od povozů osvobozen bude, a Karel IV. r. 1362 křížovníky za svobodné prohlásil, že nejsou povinni žádných povozů dodávat.¹⁾ S témoto povozy byla povinnost průvodu čili povodu, conductus, nerozlučně spojena.²⁾ Nejen že sedlák své koně a vůz dáti musej, on byl také povinen, sám od hradu ku hradu průvod poskytnouti, aby zde nejen ukazoval cestu, nýbrž při nejistotě silnic velmi často i ochráncem býti musel.

Avšak toho všeho nebylo ještě dosti. Chudý sedlák se musel také starati o zaopatření potravinami cestujícího markraběte a jeho rodiny. Toto zaopatření se nazývalo „nárez“, pokud šlo o dodání rozličných druhů jatečného dobytka, a „osep“ pokud běželo o obrok pro koně. Když obě tato břemena nahrazena byla, jmenovaly se za ně placené peníze „nárezné“ a „osepný plat“. Poddaní klášterů a kostelů byli první, kteří se od těchto povozů proti markrabatům osvoboditi hleděli. Olomoucké biskupství a všichni moravští klášterové osvobodili okolo polovice XIII. století všechny své poddané od těchto břemen markraběcimi a královskými výsadami;³⁾ proč, to jsme již podotkli. Duchovenstvo poznalo záhy cenu práce a hleděli si jí ulehčením sedlákům získati. A protože kromě těchto pravidelných daní, platův a robot sedlák kostelům ještě desátek, úředníkům každou dobu jeho života, zvláště při všech sporech a vyhledáváních práva, sílu sazeb platiti⁴⁾ a mimo to při jistých příležitostech také ještě dobrovolné dary, tak zvaná Donativa,

¹⁾ Cod. Dipl. Mor. IX. 39 a 205.

²⁾ Erben, Reg. pag. 44 ad an. 1045 a pag. 335 ad an. 1227.

³⁾ Všechna tato břemena spomíná litomyšelská listina ze dne 25. července 1259 a ze dne 25. března 1263. Cod. Dipl. Mor. III. 271 a 347. Jak utiskující Nárez a Osep poddaným byl, mužeme ze sv. VI. str. 126 a 126 t. d. viděti.

⁴⁾ Viz str. 193 atd.

markraběti a králi zapravovati musel, byl jeho stav za doby Přemyslovec hodně utiskován. Teprv okolo r. 1311 zavedl král Jan jistý pořádek o zapravování dobrovolné daně, do „obecné pomoci královi“ a do Donativ. Za starší doby nebyly případy ustanoveny, které krále nebo markraběte k této dani oprávňovaly, pročež tím citlivější býti musela, poněvadž neurčita byla¹⁾. Ano i v mnohem pozdější době se ten zvyk zachoval, že při velmi řídkých, rodinných událostech a t. d. markraběti, markraběnce ano i úředníkům mimořádné dary darovány bývaly. Okolo r. 1356 poslalo město Brno „paní markraběnce do neděl (kouta)“ 11 marků stříbrných²⁾, k vánočním svátkům markraběti 20 a markraběnce 6 markův a právě tolik markraběcím úředníkům. Když císař do Znojma přijeti měl, poslali brněnští měšťané markraběti bečku (sud) vína, která do malých nádob stažena byla, v ceně 9 kop, a mladé vévodkyni rakouské dvě hedvábné látky, také za 9 kop, a t. d. A co Brno činilo, zajisté za ním jiná města nezůstala, a co r. 1356 činila, bylo zajisté jen pokračováním starého zvyku, tak že jsme bez odporu oprávněni k tomuto vyrčení: Doba Přemyslovská znala právě tak dobře jakožto moderní methodu, poddané od zbytečných peněz osvoboditi.

K čemu však markrabata právě uvedené daně použili, anebo jinými slovy: jaké výlohy oni měli?

O vydániích moravských markrabat doby Přemyslovské nemáme žádných pramenů. Víme jen tolik, že z vybraných daní a poplatků nikomu právi nebyli a jich jakožto soukromého vlastnictví dle své vůle užiti mohli a také užívali. Pokud markrabata nezároveň králi českými byli, neměli žádné povinnosti na venek. Jinak se věc měla s českými králi, jsoucími zároveň markrabaty. Ozvláště pokladny pro Moravu nikdy nebylo, a proto tekly moravské peníze

¹⁾ Viz str. 199 a t. d. t. d.

²⁾ „Item domine Marchionisse ad puerperium undecim marce.“
Cod. Dipl. Mor. IX. 39.

právě tak jako české do měsce česko-moravského panovníka, kterýž ovšem jistým smluvným vydáním peněz vázan byl, a k tomu čítáme roční poplatek apoštolské stolici, jenž již od XI. století pravidelně zapravován býval. Příčina tohoto upovinování je nám neznáma; my víme jen, že král Vratislav již r. 1074 asi 100 marků stříbra ročně ze své říše sv. Petru poslal. Tento poplatek sluší rozeznávat od penize Petrova, jak jej asi Anglicko, Francouzsko, Polsko a Slezsko platilo. Každý dům v celé Anglii platil jeden vídeňský (peníz = $\frac{1}{2}$ kr.), v Polsku a Slezku ano každá žijící hlava na znamení poddanosti stolici sv. Petra.¹⁾ Také tu není řeči o daních bezprostředně papeži podřízených chrámů, jako na př. kollegiatního chrámu vyšehradského, ani o sbírkách pro křížácké výpravy a pro apoštolské legáty a papežské vyslance;²⁾ byl to dobrovolný poplatek, který Řím znova obráceným zemím, nova plantatio, pod tímto názvem zvláště ochrany ukládával, o kterémž poplatku od r. 1086 v česko-moravské říši již zmínky se nečiní.³⁾ Právě tak dočasný byl poplatek římské říši. Tento poplatek 500 marků stříbra trval až do krále Vratislava II. Tenkrát se přeměnil v povinnost, že král k římské výpravě 300 ozbrojených postaví;⁴⁾ je to jediné věcné brímě, jež česko-moravská říše naproti římsko-německému císaři až dolů do XV. století převzala. A staré upovinování českých panovníků po Fridericianu, ke dvorským dním v Nürnbergu, Bambergu a Mersenburku se dostaviti, již v zapomenutí přišlo. Král Přemysl stránil se dvorským dní makavé.

¹⁾ Erben, Reg. pag. 613 ad an. 1253.

²⁾ O těchto církevních daních obširně v odstavci: Církev.

³⁾ Jireček, Slov. právo II. 154.

⁴⁾ Srovn. sv. II. 310 t. d. Tento výdaj 500 marků byl zrušen polským poplatkem, který Poláci mimo 30 marků zlata od r. 1054 česko-moravskému panovníkovi odváděti měli. Ještě r. 1158 císař Bedřich I. králi Vladislavovi českému tento poplatek potvrdil. Proč přestal, není známo. Srovn. sv. II. 178 t. d.

Dalším trvalým uložením břemen česko-moravské pokladnice říské, t. j. příjmů jejich panovníků, bylo upovinování, že praskému biskupu za to, že r. 1063 olomouckou diecesi odstoupla, ročně 100 marků stříbra nejlepších vevodských komořích vsí v Čechách v moc dala¹⁾) a více česko-moravskými panovníky založeným klášterům, na př. Břevnovu, Kladrubám, Strahovu a t. d. mimo osvobození od celného a od mýta ještě roční poplatky zapravovala. Poněvadž každý z česko-moravských panovníků zakladatelem nějakého kláštera v Čechách nebo na Moravě se objevuje a jej z pravidla bohatě nadá, můžeme z toho soudit, jak během doby zeměpanské příjmy ztenčovány býti musely. Když tedy král Otakar II. při těchto a podobných výdejích ještě vždy zlatým králem slouti mohl, když za jeho doby při odvádění pomocných národův a při spořádání jejich zásobování potravinami nové až do jeho panování jen porůzné výlohy vznikly, tu se ovšem musíme diviti, jak ještě velkolepé slavnosti, jak se jim na př. r. 1297 při korunování Václava II. lidé podivovali, jež 4 dni trvaly, při kterých 191.000 koní z královských zásobáren vydržováno bylo, v kuchyni jen za vejce 800 marků těžké váhy, tedy asi 16.000 zlatých zaplatiti se muselo, jak takové drahé slavnosti zapravovány a tak mnohé velkolepé dary při narozeninách a svadbách královských členů rodinných činěny býti mohly.²⁾

VÁLEČNICTVÍ.

Organisace vojska. — *Rozdelení a vřadění vojsk.* — *Ozbrojení.* — *Jednotkroje.* — *Důstojníci.* — *Námezdná vojska.* — *Malá válka.* — *Válečné zákony.* — *Válečné odškodnění.* — *Tábor.* — *Vypovědění války a bitva.* — *Zajati a poranění.*

¹⁾ Srovн. sv. II. str. 209 t. d.

²⁾ Die Königssaler Geschichtsquellen von Loserth. Cap. 23. pag. 77.
„Rex . . . donativa distribuit.“

— *Válka na vodě.* — *Válka pevnostní.* — *Stavba hradův a nařízení, jak se stavějí hrady.* — *Stavba pevností.* — *Obléhání a jeho spůsob.* — *Vozová hradba.*

Co se o válečnictví moravském od nejstarších dob až do povýšení země za markrabství říci dá, podali jsme již ve svazku IV. str. 211—217.

Pravili jsme, že tenkrát ještě žádného vlastního stavu vojenského nebylo. Kdo byl svobodný, mohl nositi zbraň a byl povolán, aby za neodvislost země samé životem ručil. Když se česko-moravská říše roku 1041 každé myšlenky vzdala, aby se dobýváním na venek rozšířila, byly od česko-moravské říše až na 3 Přemyslovce: Otakara II., Václava II. a Václava III. vedené války jen válkami na obranu, na pomoc neb občanskými válkami. Roku 1204, 1231, 1237, 1248 byla taková občanská válka v česko-moravské říši¹⁾, r. 1213, 1254 a 1267 válka na pomoc, 1226, 1233, 1235, 1275 válka na obranu proti Rakousům, 1241 proti Tatarům, 1242, 1251, 1257 a 1266 pro Bavory, 1252, 1260, 1270 proti Uhrům atd. Poněvadž každý stav válečný, když i ze začátku odbojný byl, v ruce chytrého a odhodlaného velitele ve výbojný se proměnil, tu vidíme, že ze začátku výbojně války krále Otakara II. proti Uhrům a proti králi Rudolfovi, nebo války krále Václava II. proti Polákům, které ze začátku odbojně povahy byly, brzy také výbojnou povahu na sebe vzaly, protože se jen ve výbojně válce účel války, spása a vítězství daly očekávat. O těchto rozličných válkách, o jejich přičinách a následcích pojednali jsme u vypravování ku každému roku. Zde patříme na válečnictví jenom s těchto hledisk: zřízení vojenského, výzbroje vojska a jeho vydržování, z jeho taktické a strategické statečnosti v širém poli a v opevněných místech, vždy však žádáme, aby nikdo stanoviska se zřetele nespouštěl, že svrchované právo, válku

¹⁾ Srovн. sv. V. 29, 146 a 176 t. d.

véstí a mír uzavírat, dle známé zásady manských věcí: „manové jsou svému manskému pánu bezprostředně k povinnosti zavázání“ vždy přivlastek přímého pána (*Dominus directus*) a nikdy mana není, že tedy v pravém smysle slova jen král český byl pánum nad válkou v česko-moravské říši za doby Přemyslovců. Poněvadž však tehdejší vojsko se z bezprostředních a prostředních manů skládalo, tito však historické vědomí měli, že dvěma na sobě nezávislým zemím, Čechám a Moravě, anebo dvěma historicky i politicky od sebe různým individualitám náleží, stalo se, že při jednom a témže vojenském zřízení přece na dvě samostatná, od sebe oddělená vojska, na české a moravské mysliti bylo. Jedna a táz organisač vojenská náležela dvěma rozdílným zástupům válečným, často vedle sebe, někdy však také proti sobě stojícím.

K organisači počítáme odvod vojska, jeho rozdelení a vřadění. Byla-li válka zemským sněmem uzavřena, nařídilo se¹⁾ šlechtě, manům, církevním hlavám, statky držícím a magistratům městským, aby se v blíže naznačených městech shromázdili. Od povinnosti, aby se každý sám dostavil, osvobozovala jen nemoc aneb veřejný úřad, kterým se kdo skutečně zanášel, nebo vysoké stáří; jinak se musel každý, kdo svoboden a branný byl, dostavit, za kterouž přičinou se městům rozkázalo, aby nejen ze starých nadačných statků, nýbrž i z později přikoupených dle jistého, blíže nenaznačeného měřítka mustvo postavila²⁾. Vůbec nabyla za Otakara II. a Václava II., tedy ku konci doby Přemyslovců, česko-moravská organisač až na ozbrojení zcela německou povahu, — což se častou srážkou obou sousedských států také snadno vyložiti dá. Co tedy o německých vojích této doby platí, hodí se s malými výnimkami na česko-moravské vojsko.

¹⁾ Cod. Dipl. Mor. II. 331.

²⁾ Cod. Dipl. Mor. IV. 376 ad an. 1291.

Dostavili-li se povolení na vykázaná jim místa, odbývala se u nich přehlídká. Podle země, proti které se válka vedla, bylo místo sejítí se pro všechnen počet mustva ustanoven. Toto místo leželo vždy na přímé cestě hlavní proti nepřátelské zemi, a všechny doplňky vojska, když přisahu věrnosti vykonali¹⁾, táhli po této silnici dále. V Německu nazývala se taková shromázděště válečného lidu jako soudní shromázděště sboroviště „Malstädt“²⁾. Roku 1276 ustanovil král Otakar II. krajinu okolo kláštera „Teplá“ za sboroviště svého hlavního voje³⁾. Roku 1237 byl král Václav císařem Bedřichem vyzván, aby řískou kladbu proti Rakousku provedl. Král Václav tak učinil a obsadil Videň. Václavův bratr, markrabě Přemysl Přemyslovec, odepřel povinnost vojenskou, čímž ovšem válka mezi oběma bratřimi povstati musela. Aby se uhájil, naznačil markrabě Znojmo za sboroviště znojemské a brněnské krajiny. Znojmo leží na vojenské silnici k Vídni³⁾. Zde se odbývala přehlídká vojska. Účelem takové přehlídky bylo, aby se schopný válečný lid k výpravě vybral, a méně schopného lidu aby se k posádkám užilo. Zde se odbývala válečná rada a markrabě Prokop poručil tenkrát kastellánům při Dyji tedy u rakouských hranic ležícím hradům: jemnickému, vöttavskému, vranovskému a hradkovému, potom hradu Mohylnu na Jihlavce a kde ještě tvrze ležely, aby se o dostatečnou posádku postaraly a ji přisahou zavázali. Nebo nám je z rozličných manských listů známo, které zvláště často za doby Brunonovy vydány byly, že manům nejen spůsob ozbrojeni, nýbrž také počet jezdeckectva ustanoven byl, se kterým se dostaviti měli. Samo sebou se rozumí, že tyto malé doplňky vojenské pod znakem a velením svého pána stály. Tyto malé doplňky vojenské byly na přehlidištích dle svého ozbrojení

¹⁾ Cod. Dipl. Mor. II. 332 ad an. 1237.

²⁾ Srovn. sv. VI. 133 t. d.

³⁾ Srovn. sv. V. str. 176 a t. d.

odděleny a ve větší zástupy sraženy, kteří potom pochod pod hlavním praporem zemským započali.

Pravidelný pořádek pochodu měl tři oddělení, přední stráž, valný houf a zadní stráž. Přední stráž se jmenovala ztraceným houfem, turma amissa, skládala se ze starých, zkušených vojáků, kteří se pro svou statečnost snadno zastrašili nedali a pro svou kázeň neustoupili. V bitvě u Kroisbrunnu proti Uhrům stál v čele král Otakar sám přední stráži, složené z jeho železných mužů. Seřaděni byli houfově dle svého ozbrojení, nejpředněji v jízdecktro a potom v pěchotu. Jezdecktro mělo převahu tenkrát a požívalo vyšší vážnosti, skládajíc se jen ze svobodných a ze šlechty; nazývalo se jezdecktro armigeri nobiles nebo zkrátka milites, kdežto pěchota v Němcích „nepatrnným národem“ — geringes Volk — slula, složena jsouc velkou částí ze sedláků. Tito se vyskytuju hodně pozdě na válečném dějišti. Ještě r. 1078 divili se Němci, když císař Jindřich V. v bitvě u Melrichova (Melrichstadt) při řece zvané „Streu“¹⁾ sedlákům v pochod se dáti rozkázal. Na Moravě se sedláků již dříve použilo k válečnému remeslu. Kniže Otto olomoucký měl r. 1075 ve své družině proti Uhrům sedláky, ozbrojené kosami a sennými vidlemi²⁾, bez sporu to nejjednoduší a nejpřirozenější zbrojí, jež se v národních válkách slovanských národů až podnes zachovala. Jinak se rozeznávaly přílbice a štíty opatření³⁾ a zbrojnoši, pročež pochod do bitvy letopisové výrazem „galeantur et clypeantur“ naznačují³⁾, z čehož by se souditi dalo, že přílbic a štitů na pochodě a v tábore milites při ruce neměli. Oni stáli pod ochranou ozbrojenců a pavezníků nebo zbrojnošů rytířských, kteříž odevzdavše šity a přílbice svým rytířům a svými kopími a meči ozbrojeni jsouce, zvláštní houfy tvořili. Jinak se věc

¹⁾ Srovn. sv. II. str. 286 a 263 t. d.

²⁾ „Milites galeati, krapones et sculiferi.“ Cout. Vindobonen. ad an. 1285. Pertz IX. 714.

³⁾ Historia annorum ad an. 1278. Pertz IX. 653.

měla s hotovostí zemskou. Kdo zbraň nositi mohl, musel se k ní dostaviti. Na Moravě dějiny žádného příkladu hotovosti nezachovaly; hotovost a všeobecné povolání byly dvě různé věci.

Zbraně byly ochranné a odbojně, ony chránily zápasníka, pokrývajice tělo a jeho koně, tyto odrážely útok a nosily se v ruce. Zahalení čili hav splýval u rytíře po celém těle, u pěchoty jen po důležitějších údech, hlavě a trupě, a skládaly se z přílbice pro rytíře a ze šišáku pro pěšáka. Oba dva se různily od sebe tím, že přílbice neměla štitu na prsa a záda, nýbrž jen železnou stužku přes nos nebo průhledi, šišák neměl ani jednoho ani druhého, nýbrž v předu i vzadu štit jako střechu u klobouku a podbradec okolo brady. Přílbice měla na sobě ozdobu, šišák žádné. K ochranné zbrani naležela dále kazajka, těsně přiléhající, koudeli silně vycpaný lněný kabátec a přes něj kruhový osmíř, sahající až na kolena. Pěchota nosila pancíře, potom rukávy a nohavice, které se pro podobnost s ocasy račimi „raky“ nazývaly. Koně do bitvy určené, equi phalerati, nebo dextrarii, měli velikou pokrývku, visící po křížích a bocích, a krk a hlavu zahalující; někdy byly boky železným plechem a krk raken, hlava však ploským brněním chráněna. Koně štítých zbrojnošů sluli equi minores, communes¹⁾. Aby zápasící proti bodu a sekú ještě jistě chráněni byli, oblekli si, zvláště když to roční počasí dovolovalo, ještě kožichy přes

¹⁾ Vyličuje válku vévody Albrechta rakouského s králem Adolmem nassavským r. 1298, popisuje letopis Colmarův (Böhmer, *Fontes germanicarum* II. 86) zbraně ochranné takto: „Armati reputabantur, qui galeas ferreas in capitibus habebant, et qui wambasia, i. e. tunicam spissam ex lino et stuppa vel veteribus pannis consultam, et desuper camisiam ferream, id est vestem ex circulis ferreis contextam, per que nulla sagitta arcus poterat hominem vulnerare (portabant). Ex his armatis centum, inermes mille ledi potuerunt. Dextrarii, i. e. equi magni, qui inter equos comunes, quasi Bucephalus Alexandri, inter alios eminebant. Hi equi cooperati fuerunt cooperioris ferreis, id est, veste ex circulis ferreis connexa. Assessores dextrariorum habebant loricas ferreas, habe-

brnění¹⁾. Při tak těžké zbrani ochranné není divu, když kronikáři zprávu podávají, že tak oblečení pod tíží zvláště za velikého parna se zadušovali²⁾.

K odbojným čili k útočným zbraním se počítalo: rovný, asi na 3 prsty široký ke špici zúžený meč s rovnou nebo k ostří hodně jako půlměsíc skřivené příčce křížové, ensis, zařízen k seknutí a bodnutí; gladius fixorialis, nůž na spůsob dýky s rovnou střenkou;³⁾ spada, delší, užší, rovný meč od pěchoty užívaný;⁴⁾ burdýř, s krátkou nebo dlouhou rukovětí. Zbraní s krátkou rukovětí užívali již Frankové a jmenovali je Francisca čili bipennis, měla ostří na spůsob srpu nebo měsice, ale na venek obrácené, aby účinek jejího seknutí silnější byl, bylo sekeře naproti závažné kladivo přiděláno. Burdýře s dlouhými rukověti byly kopí, conti, a sekery, různě upraveny a pode jménem sudlice, zscia, haches Danoises, známy.⁵⁾ Zde vypočtěné zbraně

bant et caligas, manipulos ferreos, et in capitibus galeas ferreas splendidas et ornatas.“ Česká pojmenování jednotlivých dílů havu a zbraně nalezneme v Časopise českého Musea. 1828 II. 3. a 1836 I. 40.

¹⁾ Pertz, Contin. Gerlaci Abbatis XVI. 705 ad an. 1185. „Vulpinum pellicium superinduerat lorică sua, quod consciuum est plus quam in mille foramina, ipse tamen evasit vivus et sanus.“ Srovn. sv. IV. str. 57 t. d. Zde spomenutá bitva připadla v prosinci, kde si liščí kožich dobře vysvětlili mužeme.

²⁾ Ellenhardi Chronicon ad an. 1298. Pertz XVII. 137. Při tak těžkém ozbrojení přišli časně jiz r. 1114 na myšlenku, brnění z rohových ploch nebo z rohové litiny shotovovati. Böhmer, Fontes III. 415. „Legio, que loricis corneis, ferro inpenetrabilibus, utebatur.“

³⁾ V mincovní nájemné smlouvě od cc. 1286 praví se: „quod nullus (ex monetariis) gladium fixoralem, cultellum vel aliqua arma portare in domum in qua fabricantur denarii, audeat.“ Jireček, Cod. iuris Boh. I. 220.

⁴⁾ Biskup olomoucký Dětrich dovolil svým manům, „ut non cum dextrario, sed cum spadone servise teneatur,“ ježto však zvykem bylo „cum uno dextrario et apparatu bellico“ sloužiti. Cod. Dipl. Mor. V. 35 ad an. 1295.

⁵⁾ Letopisové Sti. Rudberi Salisburgen. Pertz IX. 804 praví o vojáčích v bitvě na Moravském poli k r. 1278: „Hic milites bellicos reso-

byly na blízkost určeny; na dálku: luk, samostrel, šípy čili klínky a dlouhá kopí, hoditelná také k házení.¹⁾

Protože se ochranné a útočné zbraně v celé střední Evropě, vyjma Uhry a Polsko, sobě dosti podobaly, musela se jistá znamení zavést, aby se bojovníci v bitvě rozeznávali. Čteme, že v bitvě na Moravském poli česká vojska zelený, krále Rudolfa bílý kříž na šatě měla, a že na listině z r. 1302 mezi svědky mužové šlechtici přicházejí, „kteři vojenskými odznaky ozdobeni byli“, ²⁾ což nám zároveň důkazem býti může, že tenkrát, tedy r. 1278 a 1302 stejnokroje ještě nebylo.

Vyrozumíváme-li však stejnokroji nádherné šaty, tu jsou stejnokroje tak starý, jako lidská marnivost. O jakémse straßburškém biskupu k r. 1298 se vypravuje, že obdařil muže, které před sv. Michalem na rytíře pasoval, každého trojím oděvem, těsně přiléhajícím kabátem, kožichovým svrchníkem pro dům a na ulici³⁾, svrchním kabátem, jenž drahou kožešinou pošit byl. Byl to stejnokroj v tentýž čas na rytíře pasovaných. Něco podobného se vypravuje o praském biskupu Janu IV., když r. 1311 na vídeňský koncil a odtud do Lyonu poslan byl.⁴⁾

Že již za Otakara II. dvorské služebnictvo jako služebnictvo jiných vznešených pánu stejně oděno bylo, ano

nantibus gladiis celos pulsant clangoribus, et ubi enses et mallei, cont et bipennes cristatis galeis inferuntur, ignis ad instar fulminis resultabat.“

¹⁾ Olomoucký man se musel dostavit „in uno equo cum balista et lancea.“ Cod. Dipl. Mor. V. 4. ad an. 1294.

²⁾ Srovn. sv. VI. str. 196. t. d. Cod. Dipl. Mor. V. 144 ad an. 1302. „Viri nobiles, militaribus insignis decorati.“

³⁾ „Venerabilis dominus de Lichtenberg, Argentinensis episcopus, fecerat hoc anno (1298) ante festum sti. Michaelis milites, quos omnes vestivit ad minus triplici vestimento, scilicet tunica pretiosa, surgotum cum nobili vario, suchornam cum vario precioso.“ Annal. Colmarien maiiores. Pertz XVII. 224.

⁴⁾ Johannes episcopus fuit per dominum Clementem papam quintum ad concilium vocatus Viennense, qui illic profecturus, milites suos, capel-

že v době Přemyslovské již výraz „stejnokroj“ znali, spatřujeme z otakarské formule, dle níž nejmenovaný panovník svou přítulnost ku králi takořka dle zevnějšku tím osvědčiti chce, že své služebnictvo stejně s královským šatiti chce, „aby i u služebnictva vzájemná shoda zřejmou se stala“. ³⁾ Zde bychom tedy měli původ stejnokrojů. Ony mají být znamením pospolitosti a stejněho smýšlení; u vojska se také vytvořily, když se seznalo, že jednoduchá, jen ve válce nošená znamení: kříže, hvězdy, nošené bílé stužky na spůsob štoly ³⁾ a. t. d. snadně nápodobeny být mohly a také skutečně nápodobeny byly, aby nepřítel ve válce oklamán být mohl. V tomto klamě zdá se pro Otakara II. kloster-neuburské ztráta velikých následků roku 1276 spočívat. Bavorští, s Rudolfem srozumění vojáci byli považováni za české bojovníky a takto do městské brány vpuštěni. ⁵⁾ Prece však stalo se toto přestrojení jednotlivých válečných znamení v řádné jednokroje ve mnohem pozdější době. Doba Přemyslovská neznala ještě přetvoření stejnokrojů u vojínů.

Byly-li jednotlivé příspěvečné doplňky mustva na sborništích přehlíženy, tu nastalo řádné oddělení jezdectva od pěchoty tak, že se zvláštní kolony, cunei, utvořily. Jich

lanos totamque familiam suam excellenter vestivit, sicque stipatur magna militia ac decenti familia. Praští biskupové konali lenní služby ve zbrani teprv až od biskupa Tobiáše († 1296). Chron. Francisci. Ed. Loserth, pag. 550. (Fontes rer. Austr. VIII.)

¹⁾ „Promittimus etiam ex deliberato animo et bona fide domino regi, quod ad hoc, ut benevolencie zelus, qui inter ipsum et nos viget, pateat per actiones extrinsecas evidentur, quantumcunque contingat dictum dominum regem suam vestire familiam, et nos nostram iuxta beneficium et dispositionem dicti domini regis vestiemus familiam, ita ut tamen familia ipsius domini regis quam nostra uniformibus vestiatur vestibus, ut unio denotetur in familis, quam benevolencie fecit sinceritas in animis dominorum.“ Cod. Dipl. Mor. VII. 959. snad ad an. 1278.

²⁾ Pertz IX. 709 ad an. 1278.

³⁾ Srovn. sv. VI. str. 141. t. d.

síla a počet vyhovoval tehdejšímu účelu, který provéstí měly. Tyto cunei byly zvláštním polním setníkům podřízeny, kteří bez ohledu na jejich otčinu jen dle jejich schopnosti, od krále jmenováni byli. Zaloze (houfu zbytnému) byl v bitvě na Moravském poli známý Milota dědický, tedy Moravan, v čelo postaven, ačkoli se z různých národů skládala. Pro rozličná oddělení mustva bylo pramálo zvláštních pojmenování vůdců, proto některá místa kroniky nejasná jsou, protože hodnosti důstojníků neznáme, kteří se v ní připomínají. Nejobyčejnější výraz jest Capitenus, hodí se však pro jezdectvo. Jezdectvo bylo z pravidla třikrát tak silné než pravidelná pěchota — ke sklonku doby Přemyslovské bylo lze opak toho viděti — a mělo záškodníky, kteří se ji obyčejně vyrovnavali a nekázností nejvyšší válečné správy náramně mnoho nesnází spůsobili. ¹⁾ Vedení války jezdectvem mělo tenkrát vrch. Když král Otakar II. výpravu r. 1276 započal, skládala se jeho hlavní síla ze 20.000 jezdců. Pro česko-moravské roviny byli ovšem zcela schopni; jak však, když živelné nehody, jmenovitě nedostatek píce, koní na tisíce zachvátil, jako právě r. 1276? Na jezdce se mohla válčící strana vždy spolehnouti, nebo počet manů, a kolik jízdných každý postaviti měl, byl znám; jezdceové byli vždy odváděni, pěchota však dilem najímána (verbována), dilem many násilím vydírána, tedy její síla závisela více na náhodě, nežli na jakémusi vypočítání. Jistější bylo vypočítání u námezdného vojska. Byly řádné smlouvy s ním uzavírány; ovšem se to nemohlo státi s každým jednotlivým mužem, ale dělo se to s jich vůdcí, náčelníky, kteří válečné řemeslo pramenem výdělku činili, je za takové pokládali. Poláci a Kumáni dávali se rádi, ale za jezdce, najimati; v bitvě na Moravském poli vidime najaté a v rozhodném okamžiku couvající Poláky, Poloni conducticii, a se žoldem uprchlé Kumány. ²⁾

¹⁾ Srovn. sv. V. str. 170 t. d.

²⁾ Srovn. sv. IV. str. 196 a str. 199. Potom sv. V. str. 325.

Obyčejně obdržel náčelník měsíčného žoldu 6 marků pro jezdce a 3 marky pro pěšáka. V takové smlouvě slibil král, snad Václav II., neboť smlouva se jen jakožto nedatovaná formula zachovala,¹⁾ že několika šlechtickým náčelníkům za postavení jezdce a dovedení 200 dobrých, hodičných jezdců — *ducentos falleratos dextrarios bonos et electos et coopertis bonis et sanis coopertis de ferro in nostrum auxilium et servitium* — 200 marků hned zapráví a tuto summu hned, jakmile se dostaví, ještě 500 marky zlepší. Ostatek že se jim cesta z jejich vlasti až na hranice česko-moravské nahradí; v zemi však že se musí sami zaopatřiti a vydržovati. Toto nás přivádí na thema žoldu a zaopatřování vojsk potravinami.

Za doby panství Přemyslovského panovala v česko-moravské zásada, že bojovník, jsa povinen, hájiti jen svůj krk, o svou výzbroj a stravu sám se starati má. Nebylo tedy vůbec za času, o němž jsme pojednali, ani žoldu v moderním smysle, ani zařízených zásobáren nebo zbrojnic, ze kterých by bojovník zaopatřen byl; ale páni nad válkou, panovníci říše odměňovali namáhání domácích vojevůdců po skončené výpravě jinak; dali jim buď dary, donaria, donativa, nebo jim poskytli náhradu udělením manství, foeda. Jen cizí vojáci, hospites čili hosté, obdrželi žold za určitý čas vojenské služby, nebo denní, týdenní nebo měsíčný plat, jako podnes. Během dějin jsme dosti přiležitosti měli, podotknouti dary a foeda, jež nejvyšší pán nad válkou za výborné služby uděloval. Upozorňujeme jen na olomouckého komoří, Pardusa, jemuž markrabě Přemysl Otakar r. 1253 statek Vsisko dědičně za věrně a neohroženě konané služby válečné udělil, a na veliký poklad, jenž v Otakarově ležení po nešťastné bitvě na Moravském poli nalezen byl.²⁾ Bohužel zmáhálo se náčelnictví při vždy

¹⁾ Archiv císařské akad., sv. 29. str. 121.

²⁾ Cod. Dipl. Mor. III. 173. „*Attendentes devota servitia domini Parduz, Olomucen camerarii . . . que nobis et progenitoribus nostris semper intrepidus prepararavit, ne labores sui irremunerare pertransirent,*

zřejmějším vystupování zeměpanské samostatnosti jednotlivých panovníků, jmenovitě aby vlastní manové a lidé šetřeni byli, za Otakara II. tím spůsobem, že se stalo takořka sužováním v zemi. Takovi panovníci, jichžto peněžné poměry jim dovolovaly, takové náčelníky v žold přijati, spolehali se i v čas míru na tyto hosti a hleděli se zemského zákona a vůle vladařovy takořka vyprostiti, a když toho panovník trpěti nechtěl, uzavřeli spolky a zorganisovali útoky proti svým odpůrcům. Malá válka vypukla, rozhodně pro národ nejzáhubnější spůsob vedení války, protože občanskou válku a její bídou ustavičně udržuje. Vydatné pole jim poskytoval stav Čech po smrti Otakara II. „*Jako havrani na zdechlinu*“ hrnuli se němečtí žoldneři a dobrodruhové všelici do Čech, kde v německých městech od svých krajánů ochotně přijati byli. A když se r. 1279 dobře smyšlející, kteří se starých zřízení drželi, proti nim zdvihli, stavěli na dobře rozložených vrších hrady a zorganisovali loupežnické rytířství, proti němuž král Václav II. jako v Čechách, tak i na Moravě takořka válku vésti musel. Jen největší přísnost, zlomení takových hradů a poprava náčelníků, mohly zemi od takového sužování, k němuž náčelnictví základ položilo, osvoboditi a silnice opět obchodu otevřiti.¹⁾

Jako vojenská výplata, tak i zaopatření potravinami

villam vulgariter Wsische nuncupatam iure hereditario eidem contulimus possidendam.“ O velikém bohactví, jež po bitvě na Moravském poli v Otakarově táboře nalezeno bylo a kterým své bojovníky odměniti chtěl, promluvili jsme ve svazku VI. str. 201 t. d. Někdy si hleděli méně svědomití panovníci tuto povinnost tím ulehčiti, že nádoby za dary dávali, které nebyly zlaté, nýbrž jen pozlacené. To se výslovně o císaři Jindřichu III. vypravuje, který si od zručného mnicha, jenž se Willo jmenoval, nepravé nádoby zhotoviti dal. „*Willo imperatori cifos cupreos et scutellas stagneas miri operis deauravit, quos militibus in donariis dedit; quod cum militibus innotuisset, ipsum in terciere moliebantur.*“ Císař ovšem mnicha od sebe odstranil, aby vojáky uchláčholil, za to však jej za opata vnutil. Böhmer. Font. III. 13.

¹⁾ Srovn. sv. VI. str. 23 a 63. t. d.

vojska spadla na bedra těch, kteří vojsko svými zástupy tvořili. Potravu vezli hned s sebou nebo jela za nimi. Povozy k ní dodaly kláštery, zámožné kostely, při mnoha častých válkách náramně břímě, od něhož se listy immunity osvoboditi hleděly. Pravidlem bylo, že voják bral, kde co našel; měla-li se však opevněná města potravinami zásobiti, tu byly ovšem jisté summy peněžné k nakoupení potravin poukázány: avšak mnohem větší část zas od duchovenstva a klášterů požadována. Poněvadž duchovní sami zbraně nenosili, museli válku dožádáním cítiti. Když okolo r. 1253 uherské vojsko do Moravy vtrhlo a se tvářilo, že se s Rusy a Poláky proti Čechům spolčí, dal král Václav Prahu potravinami zásobiti. Správcové královských statků, kláštery v celé zemi a svobodná města museli za jisté peněžné odškodnění až do 16. června, obilí, víno, med, kýty, sůl a sýr do města dopraviti a v Jírském klášteře složiti.¹⁾ Běželo-li o nakoupení potravy, tu museli se utéci, jako podnes, dodavatelům a tito byli obyčejně židé, zvyk, který se hluboko doby Karolingů sledovati dá. Již ve Hlotarových zákonech co do církevních věcí k r. 832 činí se zminka o zásobování židy.²⁾

Pokud se v hranicích česko-moravské říše válčilo a války se jen s domácimi voji vedly, ještě to se svěstravováním ušlo; když však námezdné voje do země přišly a války do sousedních provincií, na př. do Bavor, Rakous, a Uher, přeloženy byly, převrhlo se sebestravování v úplné drancování, které tím hroznějším bylo, když k tehdejšímu

¹⁾ Pertz IX. 174 ad an. 1253. „*Impetum rex Wenceslaus precavens, collegit expensas in frumento, vino, melle, pernis, sale et caseis ab omnibus religiosis Pragen dioecesis et villicis suis et a quibusdam civitatibus certam summam cuilibet assignans in numero et mensura, et reposuit easdem in ecclesia sti. Georgii in castro Pragae . . . quod factum est 16. Kal. Julii.*“ Cont. Cosmae ad an. 1253. Srovn. sv. V. 296. t. d.

²⁾ Pertz Lgg. I. 369. Židé at žádných nových mýt nezaprávují „qui si negotiandi causa substantiam suam de una domo sua ad aliam, aut ad placitum, aut in exercitum ducunt.“

válčení náleželo, aby hranice se všemi zásobami důkladně zpustošeny byly, aby pochod nepřítele zdržely a útok zamazily¹⁾ nepomyslice, že by snad touž krajinou, právě zpustošenou, zpáteční pochod nastoupiti musely. Vojáci učinili zvykem života, čemuž v nepřátelské zemi navykli, pustošice, kradouce a sedláky sužujice, kamkoli přišli. Proto není divu, že cizozemští kronikáři s hrůzou o českých vojtech, nemajících sobě rovných k vynalezení nejprohnanější loupeživosti, mluví, nemohouce dosti slov najít, aby nad tím svou ošklivost pronesli.

Až na krále Otakara II. není žádných stop, žeby jakési zákony válečné toto drancování a tu loupeživost, kterou české voje takřka nasákly, do náležitých hranic uvedly. Teprva když se za jeho panování války množily, námezdné voje do země přicházely, a žaloby na draneování a pustošení vždy obecnějšími se staly, vyšly jakési nálezy se zemského sněmu na jevo, které by se za začátek kteréhokoli rádu vojenského v česko-moravské říši pokládati mohly, a zde stojí předkem, co se zahraničné války týče, toto ustanovení: Šlechta česko-moravské říše a její osedlí obyvatelé jsou k válečné službě jen uvnitř hranic říše povinni; k výpravě zahraničné nebo k útočné válce nemohou nikdy přinuceni býti, ledaže když to za žold dobrovolně činí. Jde-li však o to, aby říši hájili anebo konejšili, tu musí všichni branci buď společně anebo každá země pro sebe povstat, tedy Čechy samy, nebo Morava sama, zřejmě směřujíc k vnitřním válkám nebo povstáním.²⁾ Vzhledem k menší válce platilo ustanovení: Co se vnitřními nebo menšími válkami od

¹⁾ Tento poměr nastal, když král Otakar, r. 1266 Bavorům válku vzněl. Srovn. sv. VI. 20. t. d.

²⁾ Cod. Dipl. Mor. VI. 381 ad an. 1310. Král Jan potvrdil toto právo, „poněvadž prý bylo od starodávna.“ „Similiter enim hec iura regnicolas ipsos ab antiquo habuisse, et a nobis et successoribus nostris habere debere, presentibus profitemur.“ Ve výsadě moravských stavů dané v Brně ze dne 18. června 1311 zní věta se svým odůvodněním takto:

bojujících stran na nemovitostech ukořisti, netvoří právního názvu, a z domu nebo ze dvora za války vyhnáný může po skončené válce zemskými deskami k držebnímu právu se připovídati a tím dřívějšího stavu majetku dosíti.¹⁾ A konečně co se týče toho, aby se bojovník sám vydržoval, bylo mu jen picování pro jeho koně dovoleno, tedy jen oves a seno mohl vzít, kde je našel; výživa, když 10 marků stříbra dosáhla, musela být již nahrazena. Když se na pochod vydal, smí prý na první nocleh teprve jít, když již od svého bydliště dvě míle ušel, a ani nesmí násilím, jsa na pochodě, odciziti kuřat nebo husí, nebo koní pro záprež, volů, svini, ovec, koz a jiných zvířat, ani šatů nebo něco podobného. Učinil-li co takového a obnášela-li dle soudního odhadnutí krádež asi 10 marků, tu mohl okradený žalovati; sumrnáři přeličení převzali úředníci z nejbližšího místa, u kterých se žaloba podala, a obžalovaný byl k přísaze vybídnut. Odpříhal-li, byl hned na svobodu propuštěn; ukázalo-li se, že křivdě příhal, propadl královskému soudeci a zacházel se s ním jakožto s křivopřežníkem, t. j. on připadl svou osobou a svým veškerým jméním státní pokladně. Nechtěl-li však obžalovaný za sebe a za své spoluvinné přisahati, musel zkrácenému úplnou škodu vynahraditi, útraty vysetřovací zaplatiti a na osm neděl do žálaře seděti, jenž mu vykázán byl. Tato procedura v platnosti byla, když spůsobena škoda více než 10 markův obnášela.²⁾

„Ut suis utilitatibus nostri subditi quiecius intendant et commodius conquiescant, hanc eis duximus facere gratiam specialem, quod ultra metas regni nostri Boemie et marchionatus Moravie, ad quorum defensionem Principes, Barones, Nobiles regni nostri Boemie et marchionatus Moravie contra omnem hominem nobis assistere fideliter promiserunt, pro subiugacione alicuius terre alienigene eos invitatos nullatenus compellemus.“
Cod. Dipl. Mor. VI. 38.

¹⁾ Brandl, Glossar pag. 36, opíráje se o Ottonovy stanovy.

²⁾ Jireček, Cod. iur. Bohem I. 157 „Nihil praeter pabulum tantum modo pro equis suis violenter attemptet.“ Srov. sv. VI. 20 a 21. t. d.

Všechna zde řečená ustanovení nebyla asi specificky česká ani moravská. Ona měla platnost i v sousedních Rakousích, a nalezají se také v rakouském soudě zemském zapsána, což je důkazem, že stejné potřeby plodí stejné zákony. Dle rakouského soudu zemského nemohl zeměpán svých pánů v zemi také nutiti, aby přes hranice země vytáhli, a chtěl-li jich k tomu užiti, musel je dříve v žold přijati. „Vytáhnou-li občané za bílého dne ze svých domů, tedy musí před západem slunce nazpět přivedeni být,“ tak ustanovuje zlatá bullá krále Bedřicha II. pro Vídeňské Město z roku 1237. Jen za všeobecné bídy v zemi, k níž se také vnitřní vzpoura proti knížeti čítala, ale nikoli při soukromé rozmišce zeměpána, byl zeměpán oprávněn povinnost vojenskou ode všech k ní oprávěných obyvatelů země žádati. Ze šlechty t. j. ze zemských pánů, rytířů a panošů at majiti, kdo 20 liber ročního platu mají, obrněného koně a úplnou výzbroj; oni, kdo 15 liber ročního platu mají nebo méně, at přivedou „nejnutnější pochvy“ a svobodného hřebce, chudší konečně at aspoň přinesou kopí s sebou. Také v Rakousích se o slunovratě přehlídky konaly, k vůli přesvedčení, zdali všichni občané předepsanými zbraněmi opatřeni jsou. Další ustanovení rakouského soudu zní: že každý, kdo se v čas nesnáze v zemi na shromážděníště odeběre, oprávněn jest, píci pro svého koně a výživu pro sebe žádati, při tom však upovinován jest, každý den nejméně čtyři míle uraziti. Ostatek je jen tenkrát oprávněn, všechno to si sám vzít, kdyby mu, čeho potřebuje, dátí nechtěli, a vzal-li by potom více, než by nevyhnutelně potřeba bylo, tedy by byl od maršálka jakožto lupič potrestán. Pravidelně je každý muž povinen, aby se výpravy vojenské sám účastnil; byl-li by však nemocí zdržován, může zástupníka poslati. Kdyby se nedostavil, byl by potrestán, že by ztratil kteroukoliv právní moc a 15 hřiven pro šlechtice.¹⁾ „Kdo by se z manu nebo

¹⁾ Hasenöhrl, österreichisches Landrecht im 13. und 14. Jahrhunderte. Str. 40 atd.

z chalupníků nedostavil, dá svému pánu půlroční činži ze svého léna. Měštané a sedláci dají za trest tolik, co by dům za celoroční činži vynášeti mohl. Zmešká-li statkář sám výpravu vojenskou, nesmějí mu jeho poddaní daně vojenské zapravovati.¹⁾ A všechna tato ustanovení se opírají o „Constitutio de expeditione Romana“, takže i při rakouském soudě zemském římsko-německý vliv poznati lze.

Že škoda, válkou spůsobená, odhadnuta a nahrazena bývala, není nic neobyčejného. Když vévoda Bedřich rakouský od císaře do kladby dán a král Václav r. 1237. za exekutora jeho ustanoven byl, odepřel Václavův bratr, markrabě Přemysl, jakožto man koruny české, ozbrojenou posilu. Král Václav potrestal tuto neposlušnost ozbrojeným vpádem do Moravy. Jak obyčejně, trpívaly takovými bratrskými válkami duchovní a klásterské statky nejvíce. Velehrad si čítal škody, tenkrát na svých klásterských statcích spůsobené, na 500 marků, také Klášter Hradisko, olomoucký a brněnský velechrám sv. Petra trpěly drancováním a škodami, jež jim voje krále Václava spůsobily. Král jim to však vynahradil. Velehrad obdržel již zašlou ves Vlkovice ve znojemském kraji, petrský chrám brněnský náhradu povolenou změnou statků u Bosonoh, velechrám olomoucký jemu odňatý okres osoblaský a Klášter Hradisko skrze markraběte Přemysla vesnici Polom.²⁾ Na odškodení se již při zakládání nových míst pomýšlelo. Když se okolo r. 1276 Hranice od Kláštera Hradiska zakládaly, přichází v pronájemném listě tato věta:³⁾ „Jestli by ve dvou dovolených svobodných ročích námezdné a spolkové voje králový Hranicemi táhly a tamnějším osedlým škodu spůsobily, musí

¹⁾ Franz Kurz, Österreichs Militär-Verfassung in älteren Zeiten. V Linci 1825. Str. 263.

²⁾ Cod. Dipl. Mor. II. 310, 328, 329, III. 403.

³⁾ „Si iufra prefatos annos libertatis hospites regis, sive amici eiusdem, pro defensione terre, vel qualitercumque per Albam Ecclesiam ad regem transeuntes, pauperes ibidem residentes in aliquo lesent, propretea

ji ony samy hraditi, aniž by se mohly připovídati k rozšíření svých výsad; uškodi-li jim však nepřátele královi nebo země, potem jsme ochotni, dle spůsobu a jakosti věcí jim rozšířením jejich výsad pomoci.“

Nešfastna na dlouhou dobu byla země nebo krajina, kterou české voje táhly,¹⁾ nebo v níž se voje na delší dobu táborem položily. V obyčejných malých rozmiškách, ano i často, když jen jedna noc pod širým nebem ztrávena byla, pomohli si málem; avšak když větší zástupy vojska povolány byly a jim táboreti bylo, tu se vyhodily celé násypy. Zvláštní strany byly řídčejsí, nebo jejich dovoz byl nejvýš obtížný. Asi 2000 vozů potřeboval král Otakar II., po-dniknuv válečnou výpravu do Bavor.²⁾ S prostý lid a málo bohatých rytířů spokojili se táborem barákovým a budami v zemi. Material museli k oném okolní osady dodati, a pro tyto zase střechy. Že tu nikdo nebyl uchráněn, rozumí se samo sebou. Bohatí a vznešení páni vyzdobili své stany veškerou bůh ví jakou nádherou. Od výprav křížáckých byly nádherné arabské stany vzorem a tu nesměly hlavně koberce a drahocenné stříbrné náčiní chyběti. Spomeňme si jen, co vrstevní kronikáři o táboře Otakarově při Moravě r. 1278 vypravují a co se tam bohatství, čalounův, ozdob pro kaply, zlatých a stříbrných nádob a t. d. našlo, jichž ceny lidským rozumem ani spočítati nelze³⁾. Přišel-li takový tábor do nepřátských rukou, tu vzl ztrácející často nena-hraditelnou ztrátu. Někdy byl napadený přinucen, vše sám

maiorem non concedimus eisdem; sed si inimici regis et terre ipsos devastaverint, libertatem ampliorem ipsis non denegabimus, prout tempori et rationi videbitur.“ Cod. Dipl. Mor. IV. 171 ad an 1276. Srovn. sv. V. 177. atd. t. d.

¹⁾ Geraci, Chron. ad an. 1194. „In profectione in Zyrbiam . . . qualia vel quanta facta sint mala . . . ad enarrandum manet difficile.“ Pertz XVII. 707. Srovn. sv. IV. str. 90. t. d.

²⁾ Srov. sv. VI. str. 20. t. d.

³⁾ Chronicum Ellenhardi, ad an. 1278. Pertz XVII. 124 a Pertz IX. 193. Srovn. sv. VI. 201 t. d.

spáliti; při takové příležitosti se zachránilo, co se zachrániti dalo a ostatek se dalo k zmaření všanc.

Když se bez vypovědění války do nepřátelské země vtrhlo a válka započala, pokládalo se to za neloyalné. Z jara r. 1271 poslal král Otakar II. uherskému králi Štěpánovi po poslu vypovědění války¹⁾, a když roku 1257 Bavorům válku vznesl, zaslal pět dní před vtrhnutím do země vypovědění války. Kronikáři se zdála doba tato krátkou a proto hani za to krále²⁾, a když do konce krále v červnu 1278 bez vypovědění války krále Rudolfa napadl, neschvaluje vídeňský kronikář rozhodně toto sobě počinání³⁾, z čehož zavíráme, že k této formalitě jistý čas před začetím války vyžadován býval. Až do dneška se ten válečný zvyk zachoval.

Byla-li válka pravidelně vypověděna, pokročily voje a postavily se na vhodném místě v šík. Šík se spravoval dle terrainu, dle vojska, po ruce jsoucího, a dle cíle, jehož se dosíci chtělo. Obyčejný šík se skládal ze tří řad. Vzornou bitvu pro taková sesíkování máme bitvu u Kroisenbrunnu 1260, při Litvě 1271 a u Marchecku 1278⁴⁾. Vidíme z rozličných zpráv o poslední bitvě, že se před ní bojovníci zpovědi a smířením, složením závěti, dary, zkrátka Bohu milými skutky připravovali⁵⁾, že vůdcové vojska nadšenými

řečmi povzbuzovali¹⁾, heslo vydávali, prapory rozvinovali a na pravá místa postavili, prapor michalský v německém vojstě, svatováclavský, t. j. prapor se zemským znakem, bílým dvojocasým lvem v červeném poli na svatováclavském kopí v českém vojstě²⁾, rozdána byla rozeznávací znaminka vojákům, parlamentáři poznamenáni, někdy i ceny za hlavu protivníkovu vysazeny, sliby činěny, toho nebo onoho vojevůdce v bitvě nalézti, a potom bylo k útoku zatroubeno a zabubnováno³⁾. Zapěvše dřevní píseň. „Gospodi, pomiluj ny“ nebo vzvoláním: „Krleš, krleš (= smiluj se)“ šli čeští bojovníci srdnatě do bitvy, a to napřed lučiště a za nimi teprva kopiníci. Lehké jezdectvo, později kumáni, kryli obě křídla, těžké jezdectvo bylo tu, aby nepřátelské řady prorazilo. Jemu byl hlavní prapor svěřen a při něm stál pravidelně nejvyšší vojevůdce. Když byl meč odevzdán, bylo to znamením podrobení se, když se máchalo praporem nebo mečem, bylo to znamením k útoku. Hájiti prapor bylo nejvyšší čestnou povinností. Staré německé pořádky válečné přikazovaly praporečníkovi, aby praporek, jenž mu svěřen byl, chránil a v útcě měl, jako svou manželskou ženu. Byl-li by od nepřitele nucen, že by mu pravá ruka ustřelená byla, ať vezme praporec do levé ruky, a byla-li mu i ta ufata, ať ho svými pahejly k sobě přitáhne, do něho se ovine a tělo i život v něm nechá. Praporečník byl tedy u veliké vážnosti, pročež se stává, že se jméno praporečníkovo v kronikách zachovalo, jako na př. jméno praporečníkovo v bitvě

¹⁾ Srovn. sv. VI. str. 58 t. d.

²⁾ „Dominus Heinricus dux, licet vix quinque diebus ante introitum predicti regis in Bavariam talium inimiciciarum literas recepisset, celeri volatu nuntiorum et literarum circumquaque discurrentium suis convocatis hominibus et amicis, tamquam animosus princeps, et qui de sua iustitia et de Dei misericordia confidebat, cum exercitu valido equestrium et pedestrium ad campos contra suos audaciter egreditur inimicos.“ Petz XVII. 399. Hermanni Altachen Anal. ad an. 1257. Srovn. sv. V. str. 322 atd. toho díla.

³⁾ „Rex Boemie . . . Austriam ingreditur . . . quamvis, quod dictu nefas est, nunquam literas diffidencie regi Romanorum premississet.“ Petz IX. 709. Cont. Vindobonen. ad an. 1278. Srovn. sv. VI. str. 189 t. d.

⁴⁾ Srovn. sv. V. 336 atd. a VI. str. 20. 195 atd. t. d.

⁵⁾ Srovn. sv. VI. 20. a 193. t. d.

¹⁾ Annal. Sti. Rudberti ad an. 1278. Petz IX. 803.

²⁾ Petz IX. 184 a 186, Cont. Cosmæ a 709. Cont. Vindobonen.

³⁾ O parlamentářích, kteří někdy také vyzvědači byli, viz sv. VI. 61 atd. Že naše bubny za Přemyslovců byly známý, poznáváme již z Bedových Opera omnia. Col. Arrip. 1688. fol. Tam čteme Tom. VIII. 471. „Tympanum fit de sicco corio super lignum extenso.“ Neb Ibid. pag. 647. „Tympanum ex sicco corio extento.“ Neb Ibid. pag. 900. „Tympanum est, quod tenso corio quasi supra duas, ut ita dixerim, metas, sibi ab acuta parte copulatas solet resonare percussum.“ Etiam Vol. VII. 295.

na Moravském poli, Haslauer, aneb obou v bitvě u Sellhausenu 2. července 1298 padlých praporečníků, Otty z Ochsensteinu a Jindřicha z Isenburku¹⁾), kdežto však tak mnozí setníci mlčky se přešli. Koho zachrániti chtěli, přivedli ho k praporům, protože se předpokládalo, že před nimi vraždivosti sprostého vojina přítrž učiněna bude skrze kněské požehnání, posvěcené válečnými znameními, pročež Otto Lichtenstein z Murau v bitvě u Marchecku, když se lichá zpráva rozšířila, že král Otakar zajat jest, králi Rudolfovi radil, aby zajatého k praporům zavedli, aby byl zchráněn²⁾.

Následky bitvy byli zajati, ranění a mrtví. Co se týkalo zajatých, musel prý jich osud býti hrozný při tom náhledu, že se válčici protivníci za zločince pokládali, kteří zničeni býti museli, že tedy požár a zpustošení, loupež a vražda ve válce nejen dovolené, než i potřebné prostředky byly. Žalář a pouta čekaly na zajaté, pročež jich přemnoho smrti přednost dali před zajetím. Hladomorny větších moravských měst a hradů jsou mluvícím důkazem smutného osudu zajatce. Dobře mu bylo, když s protivnické strany zajati tu byli. V tomto případě nastalo vykupování nebo zaplacení výkupného, které často vysoké summy, ano celé statky a území dělalo. Jak veliké asi bylo toto výkupné za zajatého Mikuláše v bitvě na Moravském poli, knížete opavského a legitimovaného syna Otakara II.? Čin se nám zachoval, ne však cena propuštění³⁾. Často byla výška výkupného tak velika, že se všechna rodina zajatce, ano i často jeho přátelé a příbuzní zaručili museli, že výkupné zaplatí, čehož přísahy a tak řečené ležení čili vjetí

¹⁾ Ellenhardi chronicon ad an. 1298. Pertz XVII. 137. Srovn. sv. VII. 149 t. d.

²⁾ Srovn. sv. VI. str. 202 t. d. O významu praporů ve válce viz: San marte, Zur Waffenkunde des älteren deutschen Mittelalters. 1867. Seite 316.

³⁾ Srovn. Sv. VI. str. 202. t. d.

pro dluh na jistém místě, ve známém městě anebo docela na naznačeném noclehu za rukojmě následovaly¹⁾. Zastavenci museli také dány být, aby mír udržovali²⁾.

Výkupné bylo buď dle práva soukromého nebo státního, jak kdy buď poddaní nebo váleční vojevůdcové zajati byli. Zajatý kníže jakožto nejvyšší vojevůdce musel svému vítězi za válečnou odškodněnou státi, proto vyzdvihl zajatý kníže své výkupné ze své země jakožto válečnou daň nebo zemskou škodu, jak to Rudolf Habsburský na Moravě a v Čechách učinil, poraziv Otakara II. r. 1278. Výměna jiných zajatých ustanovila se dle jejich stavu, dle výdejů za výživu a za hlídání, když byli zajati. Na prešburškém mře z r. 1271 odstoupil král Otakar dle lambaské kroniky vybojovaná uherská dobytí k vůli výměně svých poddaných³⁾. Roku 1257 bylo šest zajatých vormských měšťanů od markraběte Rudolfa badenského za 254 marků, a téhož roku jedenáct měšťanů za 350 marků vyměněno⁴⁾. Průměrně přišlo výkupné za měšťana na $35\frac{1}{2}$ marku, což přes 500 zl. obnášelo. Sedm vormských měšťanů, kteří r. 1260 osm měsíců zajati byli, zaplatili 300 marků výkupného⁵⁾. Kde se nedalo výkupného očekávat a válka dále trvala, strčili zajaté žoldnéře do houfů, řekněme, do pluků vítězových, což bylo zařízením, jež se tak trochu až na naše časy zachovalo. Touž methodu bylo lze pozorovati také u sběhů⁶⁾. Chyceným zvědům byly obyčejně oči vypichnuty, anebo byli nějak jinak zohaveni, anebo velikými praky, zvláště při dobývání, nepříteli nazpět metáni. Trestem smrti bylo pověšení na kterémkoli stromě.

¹⁾ Viz IX. str. 163 t. d. O vjetí.

²⁾ Srovn. sv. V. str. 340.

³⁾ Srovn. sv. VI. str. 64. t.

⁴⁾ Annales Wormatiens ad an. 1257. Böhmer, Fontes II. 190 a 191.

⁵⁾ Böhmer, Fontes I. c. ad an. 1260. pag. 200.

⁶⁾ Srovn. sv. VI. 60. t. d. Uherští přeběhlíci, kteří vždy jakousi úlohu hráli.

Nakládalo-li se se zajatými krutě, jak teprve s raněnými! nikoli že by tito beze všeho práva byli bývali, anebo že by jich křesťanská dobrotnost nebyla chránila; zle se jim vedlo pro nedostatek špitálů a lékařů. Kdo při výpravě onemocněl, mohl se ještě za šfastného pokládati; takový nemocný byl buď svým příbuzným nazpět poslán, anebo byl dopraven do nejbližšího kláštera, poněvadž v klášteřích, ať náležely jakémukoli rádu, obyčejně nemocnice neb pohostinství založeno bylo. Hůře bylo s raněnými na bojišti; tu neměli buď pražádné obsluhy, anebo náramně kusou. Lékaře bylo jen u knížecích dvorů nalézti a lazebníků, kteří také ranám rozuměli, zdá se, že tak málo bylo, že se o nich v kronikách XIII. a XIV. století skoro pražádné zmínky nečiní, a přece snad byla za tehdejšího válčení a při těchto zbraních, jako: čakanech, palcátech, burdýřích, bradaticích, palicích atd. hrozná poranění azlámaní nohou, jež ku svému zhojení a napravení dovedných rukou potřebovala.

Pro zabité v bitvě sloužily hromadné hroby, tak řečené šachty. Po bitvě u Lodenice dne 10. prosince 1185 bylo 10, 15, ano i 20 mrtvol do dolu vhozeno a kamením a hlínou zahrabáno, pro tehdejší názor zděšení působící pohled, protože pořádný pohreb si nejchudší přál.¹⁾ Měli lidé takovou úctu k mrtvole, že, když nebylo možná, celou mrtvolu příbuzným odevzdati, ji vyvařili, aby aspoň kosti do otětiny poslali a pořádně pochovali. Takovým spůsobem přišli kosti praského biskupa Daniela, jenž r. 1167 dne 9. srpna před Římem zemřel, a kosti knížete česko-moravské říše, Otty Kunratovce, jehož dne 9. září 1191 před Neapolem mor zahvátil, do vlasti, aby v Praze pochovány byly.²⁾ O pozůstalé se staraly buď jejich rodiny, nebo jejich vůdcové, když ne sám zeměpán. Víme, že výtečné činy válečné zeměmi-

¹⁾ Srovn. sv. IV. 57 t. d. dle Gerlaci Chron. XVII. Také sv. IV. 305 t. d.

²⁾ Srovn. sv. IV. 307. a 76. t. d. Potom sv. III. 192 Pozn.

odměněny bývaly.¹⁾ Staří bojovníci dostali takovka písemné propuštění, kterým byly od dalších výprav a válek pro sebe osvobozeni, ne však pro své svěřence nebo many. Tyto museli dostavit, když i doma zůstali.²⁾

Ačkoli válka v poli přirozeně nejčastěji za doby Přemyslovské se přihází, tu se potkáváme také se stopami války na vodě a s přemnoha udáními o válce pevnostní. Co se týče války na vodě zmiňují se letopisové sv. Ruprechta salcburského, že král Rudolf ve své válce s králem Otakarem II. roku 1276 galeje s sebou vezl, aby jimi zabarikádovaných žlabů dunajských dobyl.³⁾ Kronikář jmenuje tyto lodi věžovými, naves castellatas, o nichž biskup Bedřich salcburský, ve zprávě o postavení Otakarově k německé říši, svědčí papeži, praví, že byly s rozdílným válečným přístrojem podivuhodně vystrojeny.⁴⁾ Zdali král Otakar také lodi na Dunaji měl, nepovidá se sice nikde; ale že stavbám na vodě, tedy i stavbě lodí rozuměl, to dokazují zprávy o jeho mostech přes Moravu a Dunaj; onen byl v dubnu, tento v květnu r. 1271 pohyblivý.⁵⁾ Byly to mosty na lo-

¹⁾ Viz str. 191 a 327 t. d. (IX).

²⁾ Cod. Dipl. Mor. VII. 977 bez vročení, jenž jakožto formula známo. „Equitatis immittanda lenitas et exegentia necessitatis inducit, ut his, qui debiles et inhabiles ad tumultos bellicos . . . redduntur . . . ab expeditionum tedium benegitate bona regia liberentur. Ea propter . . . discretum . . . tamquam senem emeritum et antiquitatis longeva confectum estate omnium expeditione nostrarum in genere, quarumcunque et per quamecunque terram nos ipsas instaurare contigenit . . . ad personam suam tenore presentium (liberum) reddimus et immunem, dumodo nobis suos transmittat homines ad expeditionem quamlibet“

³⁾ „Habens naves castellatas, quibus meatus Danubii obstructos obtinere conatur.“ Annal. sti. Rudberti ad an. 1276. Pertz IX. 801.

⁴⁾ Srovn. sv. VI. 140 t. d. „Navibus apparatu bellico mirifice ordinatis.“ O loďství staršího středověku, jako: druhý lodí, části lodí a mustva, viz San Marte, Zur Waffenkunde des älteren deutschen Mittelalters. Quedlinburg und Leipzig 1867. S. 289 ffg.

⁵⁾ Ve válce, která se dne 21. května 1271 bitvou na Rabnici, děje se zmínka o takových mostech. Srovn. sv. VI. 58.

dich? Ve svém válečném návěstí z května 1271 praví král Otakar jen, že postavil most přes Moravu,¹⁾ pozorujeme-li však šířku řeky, zvláště Dunaje u Prešpurku, kde také most postavil, tu budou mluvit technické nesnadnosti, že tu byl most na lodích položen, ačkož již r. 1273 přes Dunaj výslově dřevěný most postavil, což neslychané bylo.²⁾ Cosmovi pokračovatelé potvrzují však k r. 1264 zřejmě, že král Otakar přes Dunaj skutečně most na lodích postavil,³⁾ a kdo na lodích mosty a dřevěné mosty staví, ten také dovede válečné lodi stavěti, jichž hlavními částmi dřevěná věž a na muže vysoké bočnice lodní byly se střílnami, tak že mustvo na palubě lodi a věži jako na zdové chodbě stálo, samostřely bez překážky napínati a střílnami s jistotou stříleti mohlo. Prešpurk, Korneuburk a Klosterneuburk byly lodími válečnými chráněny a hájeny, a kdo v držení těchto měst byl, musel nad malým loďstvem na Dunaji, a tudyž i nad lodivem panovati, jež za vojskem se vezlo⁴⁾ jak obléhací potřeby. Avšak udání o tom jsou skrovňa!

Častěji jsou zprávy o pevnostní válce. Před vpádem tatarským, tedy před rokem 1241, bylo málo pevností v česko-moravské říši; pevnostmi byla jen hlavní místa žup čili krajů. Když však nabyla zkušenosti, že otevřená místa vpádu nepřítel, tedy i vydrancování, snadněji přistupna jsou než zavřená, když markrabata poznávali,⁵⁾ že v zakládání a zvelebování měšťanství jich moc a vážnost se zmáhá, pojmyšlelo se na častější zřizování opevněných míst nebo měst,

¹⁾ „Ponte super Moravam constructo: Dolliner, Cod. epist. Otakari pag. 1—15.

²⁾ Pertz IX. 705. Cont. Vindobonen. ad an. 1273. Srovn. sv. VI. 85. t. d.

³⁾ O stavbě mostu lodního, Cont. Cosmae ad an. 1264. Pertz IX. 187. „Pontem trans Danubium . . . mirabiliter super naves magnas artificiose fabricavit.“

⁴⁾ Böhmer, Fontes II. 48 Chron. Colmarien ad an. 1268.

⁵⁾ Cod. Dipl. Mor. II. 155. Srovn. sv. VIII. 92. t. d. Potom Emser, Reg. pag. 1035.

neboť město a místo opevněné byly totožné pojmy. Teprva násypy, příkopy, zdi, věže a hradebné brány činily dle tehdejších pojmu místo vlastním městem, a protože obyvatelé měst naproti obyvatelům venkovským velkých práv požívali, hleděli si měšťané sami za veliké summy od markrabat právo vykoupiti, aby své místo skoro obyčejuč na své útraty opevnili a tak je za město povýšiti směly.¹⁾ Polohy místa t. j. zdali se na násdí svobodně útokem hnati může, všimali si tenkrát málo, zakládajice města. Pevnosti měly tenkrát jiný účel než dnes. Dnes slouží pevnosti k tomu, aby potraviny a válečné potřeby, bez nichž se obejít nelze, v nich složeny byly a snadněji se opatřily; aby křídla a záda operujícího vojska kryly; aby, kdyby bitva ztracena byla, vzatou škodu aspoň částečně nahradily; aby seslabené vojsko, ztracená děla a vystřílené střelivo doplnily a nedalekou nepřátelskou pevnost bez větší přípravy oblehly a ji se zmohly, než by nepřítel nabyl času, ji od obležení osvoboditi. To jsou výhody moderních pevností ve výbojně válce; v odbojně válce však poskytuji vojsku ochrany a času, aby se shromáždilo a připravilo, aby se statně s nepřitelem setkalo, jej od rychlého pochodu zdrželo a jej někdy přinutilo, sevřením zůstavených pevností své sily roztríštit a se tak seslabiti. Toho všeho nebylo za doby Přemyslovské již proto třeba, protože nebylo žádných velkých stálých vojsk a válka za způsobu, jak se tenkrát obléhacích potřeb užilo, ještě více se roztríštit a na jednotlivá místa obmeziti musela, čím více opevněných míst bylo. Tedy nejen ochrany před nepřitem, nýbrž také i možnosti, aby se válka jen na jednu zemi obmezila, pevná místa poskytovala, a proto myslíme, že založení mnoha hradů, jež za doby Přemyslovské na Moravě nacházíme, původně s docela dobročinným účinkem se potkala, až se za doby Otakarovy a ještě více za doby dvou posled-

¹⁾ Srovn. sv. VIII. 102 atd. t. d. Hradby Města Kolína v Čechách se svými polookrouhlými věžemi, hlubokými příkopy a až na 20 loket vysokými zdmi byly za vzorné. Archiv 29. str. 131. n. 120.

ních markrabat z jeho kmene oporami odporu spírávě šlechty proti knížecí moci, která se vždy více upevňovala a po úplném zeměpanství bažila, stala, a zákonodárství vzbudila, jež by se množení se jich na odpor postavila. Roku 1265 a 1268 schodil Otakar II. Moravu, aby hrady bořil a r. 1286 nařídil král Václav II. jakožto markrabě moravský řádnou válku proti hradům: Obřanům, Freišteinu, Bořišovu, Hochsteinu, Helfstínu atd. Neboť ačkoli hrady původně na mnoze porůznu stojícími bydlišti jednotlivých rodin šlechtických byly, staly se v XIII. století pravými zvolnickými hrady, uzavírajíce údoli a řeky, byly tedyž hlavní překážkou svobodného obchodu, tržby a shromaždiště všech, kteří s existujícím zařízením nespokojeni byli.¹⁾ Proto nemohla poloha a jich počet zeměpánu lhostejna být, za kterouž příčinou hleděli rozdílné soudy zemské na tom se ustanoviti, co by nebezpečenství hradů překazilo.

Rakouský zemský soud, jehož se král Otakar II. zajisté účastnil, obsahuje o stavbě hradů různá nařízení. V první řadě sem patří ustanovení, že ke stavbě hradu zvláštní povolení zeměpána nebo vlastníka pozemku, na němž se hrad stavěti měl, a od panování Rudolfa I., tedy od r. 1279, ba i svolení zemských pánů se vyžadovalo, potom že do jakési vzdálenosti, tedy na jednu nebo dvě míle od opevněného města nebo hradu žádný nový hrad se stavěti nesmí²⁾, že vystavitel hradu 30 liber ročního poplatku mítí musí a že se stavba beze škody venkovského lidu provésti musí. Těchto 30 liber ročního příjmu muselo na pozemku

¹⁾ O hradech, srovн. sv. VII. 66 atd. t. d. a sv. VII. 69 atd. t. d. Potom Alvina Schultze „Ueber Bau und Einrichtung der Hofburgen des XII. und XIII. Jhrtes.“ Druhé vydání v Poznanech 1873. 4º §§. 52. Potom San Marte l. c. 255 atd.

²⁾ Král Otakar II. nařídil ve svém výsadním listě pro Vídeňské město r. 1253. „nec ab aliquo infra terminos iudicii Civitatis munitionem aliquam erigi permittemus, et que erecta est, infra rastam a tempore vite clae memorie ducis Friderici II. . . dirui faciemus.“ Taktéž v právním listě pro Vídeň z r. 1278. Hasenöhrl, oesterr. Landrecht str. 47.

hradovém váznouti, musel tedy majetek již hodně veliký býti, vždy to silné obmezování staveb hradu, poněvadž málo majetníků bylo, kteří se mohli takovými příjmy s celku pozemnostního vykázati. Dále král Otakar II. ustanovil, že všechny škodné hrady, které za mezivládí vystavěny byly, a všechny kostelní pevnosti zbořeny býti mají.¹⁾

Na vystavění pevností neměla ovšem tato ustanovení platnosti. Kdo města stavěl, měl také právo je opevniti, nebo jak bychom řekli, je pevnostmi učiniti. My však víme, že nejvíce měst moravských markrabata sami založili a vystavěli, že se také kláštery účastňovaly,²⁾ ba že výstava pevnosti také pronajata byla anebo měštanům za odpuštění daně, přenechání mýta a nebo jiných výhod popouštěla. Ještě r. 1315 český král Jan dovolil poddaným města Hradiště na provedení hradeb a jiných opevňovacích prací, aby od daně na 6 po sobě jdoucích rokův osvobozeni byli. Cod. Dipl. Mor. VI. 69. Opevnění Jaroměřic převzav správce statků Bítova, jménem Spitaler, od markraběte do nájmu, zavázel se, že tato opevnění dle vzoru měst Kolina a Kouřimi za osm roků dokončí, začež mimo jiné výhody, jichž obyčejně pronájemce užíval, dědičným soudcem a vlastníkem dvou svobodných lánů tamtéž býti měl; za odměnu byli po těch osm let od daně úplně osvobozeni a obdrželi ke svým 50 lánům ještě 70 nových, které mezi sebe rozděliti mohli^{3).} Převzali-li měštané provedení opevňování nebo jich opravu, obdrželi za to mýto a byli na několik rokův od daně osvobozeni.⁴⁾ K opevňování náležely příkopy, násypy, zdi, kolí, zahrazení deskami (prkny), polookrouhlé věže a baštami ope-

¹⁾ Srovн. l. c. str. 45 a násl., kde jsou potřebné rozklady. O vystrojení českého hradu, ale teprva z r. 1430, Dr. M. Pangerle poznámku učinil v „Mittheilungen des Vereines für Geschichte der Deutschen in Böhmen.“ XIV. ročník 1875. str. 70—71.

²⁾ Srovн. sv. VIII. 104 atd., potom IX. 175 t. d.

³⁾ Emler, Reg. pag. 1035 et sq. Z archivu 29. str. 127.

⁴⁾ Emler, Reg. pag. 1037. pro Brno.

třené brány¹⁾ a aby hájení ještě zvýšeno bylo, stavěly se uvnitř měst barikady a ulice byly řetězy uzavřeny. Takové stavby se řídily vůbec opevňovacími ohledy, jimž se jakožto prvemu činiteli při zakládání pevnosti, města nebo hradu, všechny ostatní stavebnosti podřídit musely, což se ovšem přečasto na útraty pohodlnosti, ba někdy také na útraty stavitelské krásy státi muselo. Podívejme se jen na stará opevněná města! jak úzky jsou jich ulice, jak vestavěny jich kostely nádherné mezi úzké a vysoké domy! Mnoho měšťanů chtělo, aby na úzké prostoře jich život a veškeré jich jmění pojištěno bylo a proto obětovali pohodlnost a krásu bezpečnosti.

Nebylo třeba, aby město všechny spomenuté spůsoby opevňovací na sobě neslo, byla opevnění, docela ze dřeva pořízena; takový spůsob opevňování nazýval se v kronikách „cum plancis.“ Roku 1284 měly se hradby hradu otmarovského a města Nyzy zborít; o městě Nyze se praví, že prý bylo jen deštěnými ploty, tedy prkny a fošnami opevněno.²⁾ O dřevěných opevněních mluví kronika Kolmarova. Roku 1287 bylo takové opevnění velmi rychle zřízeno a malou posádkou opatřeno ve vsi Gemeru v Elsassku.³⁾ O králi Václavu I. se praví, že okolo roku 1228 město Prahu a jiná městečka, „jež se v obyčejném životě městy nazývají“, zdmi a dřevěným táborem opevniti kázal

¹⁾ Když král Václav II. r. 1284 klášteru hradíšskému výsady poskytl, že nadační místa: Kunici, Kyjov, Svitavku, Hranice a Střelnou za pevnosti povýšiti mohou, aby obyvatelé těchto míst před nepřátelskými vpády jistí byli, pravil: „villas forenses . . . sepibus, plancis, turribus, fosstatis et aliis munitionibus vel munimentis cingere valeant et munire, prout eis ad resistendum inimicorum insultibus videbitur expedire.“ Cod. Dipl. Mor. IV. 292. Srovn. sv. VIII. 127 t. d.

²⁾ Stenzel, Urkunden zur Geschichte des Bisthums Breslau. Str. 128. n. 121. „Dux citavit nos super demolitione munitionis castri Otmaroviensis et plancarum in Nyza civitatem.“

³⁾ Böhmer, Fontes II. 69. „ut in villa Gemer castrum ligneum, fabricaret.“

a k této práci i duchovní přiměl.¹⁾ Jiná místa nebo tvrze byly buď jednoduchými nebo dvojitými svodnicemi opevněny. Olomoucký biskup Theodorich svému zámku hulinskému druhou svodnicí větší odporovost zaopatřil, čímž s tamějším farářem do styku neblahého přišel, jež r. 1294 odškodněnou vyrovnaný byl. Mlýn tamějšímu kostelu farskému naležící a nalévárna musely být odstraněny pro novou svodnici.²⁾ Ve válce bavorské r. 1266 viděl král Otakar II. v Řezně, jak se barikady stavěly. Jen ulice, kterou do města přišel, zůstala mu otevřena, všechny ostatní byly zataraseny,³⁾ a v Erfurtě musel král Václav r. 1290 proti buričským obyvatelům řetězy na domy připevniti, aby ulice uzavřel.⁴⁾ Byla to doba, ve kterou se ochrana se strany státu nedostatečnou býti ukázala, a kde i větší soukromé domy, náležíce osobám vznězenějšího stavu, na spůsob tvrzí zdmi a věžemi v obranný stav vešly, tak na př. víme, že asi r. 1253 papešký dvůr v Praze násypy a příkopy obdržel.⁵⁾ A že kostely přes přísné cirkevní zákazy tu a tam ve tvrzi násypy, svodnicemi a baštami čili předními hradbami opatřeny byly, ukázali jsme na jiném místě.⁶⁾

¹⁾ „Rex Wenceslaus . . . civitatem Pragensem fecit murari, et alias villas forenses, que iuxta vulgare nostrum dicuntur civitates, muniri precepit lignis vel lapidibus, compellens religiosos et seculares clericos ad easundem civitatum munitiones vel fosatta constituenda.“ Pertz IX. 167. Wenceslai I. regis historia ad an. 1228.

²⁾ Cod. Dipl. Mor. V. 1.

³⁾ „Subito et cum magno timore per pontem et viam, quam ingressus est, regreditur, quia universe vie civitatis conluse fuerant ac vallate, ut nisi sola via intraret et reddiret. Historia annorum ad an. 1266. Pertz IX. 650. Srovn. sv. VI. 20.

⁴⁾ Lichnovský, Geschichte des Hauses Habsburg I. 364. Srovn. sv. VII. 96. t. d.

⁵⁾ „Curia episcopalis ad pedem pontis posita alienata est ab episcopo Nicolao Pragensi, et munita vallis et propugnaculis.“ Cont. Cosmae ad an. 1253. Pertz IX. 174.

⁶⁾ Srovn. sv. IV. 261. atd. t. d. Potom Pertz IX. 174 ad an. 1253 a 643 ad an. 1252. Pulkava pro kostel sv. Vita. ad an. 1281. Dobner,

Největší pozornost se věnovala opevňování měst. Nejen svodnice a okroužné zdi, někdy zdvojnásobené i ztrojnásobené, hlavně však věže měly potřebné ochrany poskytnouti. V malých meziprostorech, asi na dostřelenou z luku nebo na dohozenou, byla zeď věžemi přetržena, které obyčejně, jako u vzorného opevnění města Kolína, polokruhový a úsekový, po vnitřní straně zdi pravoúhelně zavírající půdorys mají. Jich účelem jest, aby se přiblížení nepřátel k hradbám překazilo, a zvlášt aby se dobře mírenými ranami nepřátelé od podkopání základův odráželi. Výška věží se rovnala dvojnásobné výšce zdi. Výška zdi se řídila dle hloubi svodnice. Byla-li svodnice, jako u Kolína a u všech dle toho vzoru stavěných pevnostech, 20 loket hluboka, právě tak široka a po obou stranách vyzděna, byla vystavěna právě tak vysoká zeď na stranu k městu obrácenou, jež se barchany nazývala, a teprva na tuto zeď věže. Byl-li barchan 20 loket vysoký, měly věže výšku 40 loket. Od svodnice, jestli ne snad od jejího dna stavěly se na polokrouhlo. Mohla-li se svodnice vodou naplniti a věže ve skále zalodeny býti, tu se považovala pevnost za nedobytnou.

Poněvadž brána jakožto nejslabší místo opevnění nejprve nepřáteleckému útku na ráně byla, napjat byl všechn ostrovtip a všechno namáháni na to, aby se této slabé stránce co nejvíce odpomohlo. Dle formuláře bez vročení krále Otakara II. pozorujeme, že poručil, aby hradby tři polokrouhlé věže měly, jak to u Kolína bylo, brány však po třech věžích a u svodnice ještě menší věžka.¹⁾ Někdy byly,

Mon. III. 241. Hefele, Cœiliengeschichte VI. 222 atd. Ano i ve stanovách prvého zemského koncilu českého a moravského z listopadu 1349 přichází v hl. 57 nařízení, že se kostelu jen v největší nouzi za útočiště a za ochrániště užiti může.

¹⁾ „Dispositio quoque murorum civitatis in altum extendere et in latum quemadmodum muri colonienses, cum turribus obrotundis, ita quod t es turres sint posite supra portas, dantes exitus et additus civitati; item aparte aquarum ponatur portula una parva.“ Archiv für Kunde öesterr. Geschichtsquellen. Sv. 29. 131.

jako v Brně, dvě i tři brány, které v šikmém směru za sebou vystavěny a chodbami na zdech spolu spojeny byly. Měly své zdvihací mosty a mříže padaci. V Krakově byla brána, dnešní floriánská brána, střílny na spůsob přední hradby, jež, sevrena jsou vysokými, cimbuřím opatřenými zdmi jako smolnými nosy hájení na venek dopouštěla, tak i do vnitřku proti nádvíří cimbuřimi a poprsními hradbami tak opevněna byla, že se mohli nepřátelé, se všech stran nebezpečenstvím hrozící, snadno zadržeti a zahnati. Po straně k městu obrácené udržovaly dvě vysoké rovnoběžné zdi s přistropy souvislost této okruhové stavby s městskou branou. Vchod ke střílnám byl vždy v šikmém směru proti bráně a hlubokou svodnicí a zdvihacím mostem opatřen.¹⁾

Takových pevných míst a předmětů muselo se dobyti; to se stalo násilím donucovacím a zbrojným. Násilí donucovací spočívalo v tom, že na blízku místa, jehož se dobyti mělo, protější hrad nebo pevné domy vystavěly, ze kterých mustvo, proti povětrnosti a přepadům kryto jsouc, přichody obleženého hradu zavíralo. Ve válce bratrské r. 1237 mezi králem Václavem a markrabětem Přemyslem se praví, že král před moravské pevné hrady, ze dřeva, kamení a hlín vystavěné anebo dobrými svodnicemi uzavřené a před ložiska jiné právě tak pevné tak vyhodil, že nepřáteleckí vojáci takořka obkličeni byli. Spojení jakékoli s nimi bylo zrušeno. Následkem toho bylo že se co nejdříve vzdali.²⁾ Zbrojným násilím, jehož se užilo, obležené místo se zborilo, že se jeho posádka již držeti nemohla, což jen válečnými stroji možné bylo, pročež se

¹⁾ Mittheilungen der k. k. Central-Commission. Ve Vídni 1857 a tažně sešit 12 Essenweinův, popis střílen u brány sv. Floriana v Krakově.

²⁾ „Rex ante castra (Přemysl) de lignis, lapidibus et argilla, nec non fossatis optimis circumdata, fieri iussit alia castra firmissima, per que castra statim cepit predicta, quoniam nova veterum vias totaliter precluserunt, ut non possent egredi milites vel intrare.“ Pulkava ad an. 1237. Dobner, Mon. II. 216.

na ně mnoho času ztrávilo a mnoho vynalezavosti věnovalo. Na tomto poli našla doba Přemyslovská dobré vzory ze staré klasické doby. Nebo všechny různé, při obleháních středověku užité stroje pocházejí od Římanů a mají v latinsky psaných kronikách středověku skoro táz jména: Aries, vineae, plutei, musculi, catapulta, ballista, onager, scorpio atd. Dělily se, jako u Římanů, v metadla a razidla. Jak je Němci jmenovali, vidíme z Otakarovy rýmované kroniky. Metadla nazývá Antwerke (stroje), Mangen, Petrer, Bleiden, Tummler čili tummures a Rutten, které také ohnivé koule a ohně všeliké metaly. Jejich slovanských jmen neznáme; samostřel bylo jméno pro veškerá metadla, jistě dle německého spůsobu stavěná, sotva zvláštnost ukazovala. Také tak razidla. Kroniky vypravují mnoho o turris ambulatoria, Balfrid, Ebenhoch, Katzen, catti, Krebse, Schirme, Leiter všeho druhu atd. Velmi pevné, více pater vysoké, na kolách spočívající lešení, jež rozličné metadlo a také razidlo v sobě obsahovalo, a k tomu sloužilo, aby se na obležené svrchu divati mohlo, aby se jim mohlo překážeti, kdyby hradby hájiti chtěli, aby vojákům přechod z lešení na pevnostní zdi padacími mosty usnadnilo, aby se zdi podkopávali a rázy do nich rozkotati mohly. Takový válečný stroj se nazýval Balfrid. Abi se takové válečné lešení, tato machina bellica, před nepřátelskými hořlavinami zahránila, pokládali je kolkolem nevyčiněnými kůžemi zvířecími a rozličnými mokrými a také jinými chránidly.¹⁾ V uherské válce r. 1273 kde tolik tvrzí útokem vzato bylo, měly na sobě válečné stroje, Artillaria středověku, důležitou úlohu. Při dobytí Oedenburku pracovalo 14 strojů. Muže, kteří takové stroje stavěli, nazývali „vynalezavými umělci, ingeniarii, ingeniosi artifices“, z čehož Francouzové Ingenieurs a Artiglierie učinili. Středověk měl tedy své dělostřelectvo, dříve než znal pušku.²⁾

¹⁾ Cont. Vindobonen. ad an. 1273. Pertz IX. 705.

²⁾ Kdo se chce o dělostřelectvu staré doby a středověku poučiti,

Jak se obležení hájili, poznáváme z osudu města „Güns“ v září r. 1289. Uherský Palatin Ivan günský dal Rudolfově synu vévodu rakouskému, Albrechtovi mnoho práce. V dubnu 1289 bylo proti Ivanu tažení vojenské uzavřeno. Ačkoli ve dvou měsících 35 míst a s nimi všechna země u jezera Neziderského a Blatenského, patří Ivanu a jeho bratu, Mikulášovi, do rukou Albrechtových padlo, držel se Ivan ještě vždy v hlavní tvrzi günské. Aby této tvrze dobyli, podnikli po žnách druhé válečné tažení proti ní, ale tenkrát již se švábskou, bavorskou a českou posilou. Dne 29. září započalo oblehání Günsu. Kronika vídeňská nám zanechala grafický popis, jak se obležení bránili. Ona vypravuje: „V městě vše běželo ke zbraním a hájilo udatně své zdi a přední hradby. Nepovažovali pravý déšť stroji metaných kamenů a z lučišť a samostřelů vrhaných šípu za nic a starali se málo o útočicího nepřítele proti hradbám, krví zraněných zbroceným; s nekonečnou udatností bojovali, protože hrabě Ivan jejich děti za zastavence měl, až konečně razidlo, priapus jmenované, velkou část hradeb rozobil a ji vydrobilo, kudy bojovníci vévodovi násilně do města vnikli. Ale i tu ještě se nedali Uhři zajati. Kopími, šípy, mečemi a sekerami, kameny a blátem hájili místo. Muži házeli na dotirající nepřátele klády a kameny, ženy lily na ně vrouci vodu a rozpuštěné mastné, ba celé úly i se včelami byly na vetrce metány. A když to vše nic nepomohlo, zapálili obležení své vlastní město a utekli se do hradu, kteří teprve 1. listopadu se vzdali, mohou-li svobodně odejítí.¹⁾ Zde máme příklad zoufalého hájení.

tomu doporučujeme švýcarského generala, Dufoura, *Memoires sur l'artillerie des anciens et du moyen âge*. Paris et Genève 1840.

¹⁾ Cont. Vindobonen ad an. 1289. Pertz IX. 715 a 716. „Nam illic viri de muro super homines intrantes ligna et lapides, illac mulieres aquam calidam et sepes ardentes, istic alvearia apum cum ipsis apibus proiciebant.“ Srovn. sv. VII. 93 t. d. Rádi házeli člověčí lejno a veškeré zdechliny do obležených míst, hlavně aby studně a napájedla znečistili

Ještě musíme konečně připomněti na spůsob hájení, který v XV. a XVI. století slovutnosti, jenž všem na postrach byl, nabyl; mínime vozovou hradbu. Vynalezení tohoto spůsobu jakožto specificky českého připisovali velikému vůdci Žižkovi. Avšak s neprávem; nebo již ve XII. století byl ten spůsob se všemi výhodami a neprospěchy německým vojskům úplně znám. Kronikář, Bohumír Kolinský (n. M.), vypravuje, že císař Jindřich V. r. 1114 ve sporu s městem Kolínem (n. M.), raději, než aby, předvídal nešťastný boj, se ho odvážil, v noci do své vozové hradby odtáhl¹⁾. Vozovou hradbu, která místo hradeb a kolí v šírem poli zastupovala a zároveň sbor válečný zásobami potravin a válečných potřeb zaopatřovala, nacházíme již u starých germanských národů.²⁾ Tedy ne Čechům a tím méně vojevůdcí, Janu Žižkovi z Trocnova náležela čest vozové hradby. V nejstarší zprávě, kterou o českém válečném řádě máme a která od Hájka hodětinského³⁾ sepsána jest, tedy než se Žižka vyskytl, připomíná se vozová hradba. Jejího zdokonalení a využitkování ve velikém

a nepožívatelnými učinili a vzduch nakazili. „Stereora humana de locis vicinis in magna quantitate in carrucis et curribus afferi inbebant, et illa per machinas in castrum (Schwanau u Elsass) certatim iecerunt, per quod tam intolerabilis foetor in castro ebullire coepit, quod ferre ipsum non vaentes et suffocari pertimescentes desperabant.“ Mone, *Kriegswesen des 13—15. Jhdts.* Časopis pro dějině vrchního Rhynu 1855. sv. VI. 131. Že i husité tento druh obléhacích prostředků znali, poznáváme z Aeneae Sylvia, *historia Boemica*. K hl. 44 praví tento dějepisec při dobytí Karlova Týnu. „Vasa circiter duo milia cadaveribus et humano excremento plena in hostes emissa, tantum miseris obsessis foetorem attulere, ut omnibus infectis dentes aut deciderent, aut nutarent.“ *Aeneae Sylvii de Boemorum origine et gestis*. Basileae 1575. Fol. pag. 40.

¹⁾ Godefrodus Coloniensis ad an. 1114. Böhmer, *Fontes III.* 415. „Imperatur . . . satius arbitratur campo cedere quam male pugnare, et illa nocte, inter munimenta plastrorum se continens, sequenti die versus Veronam et Juliacum, presidia Coloniensis cum exercitu properat.“

²⁾ C. Taciti de Germania. Cap. 7 a 8.

³⁾ Otištěno z Časopisu českého musea 1828. I. 29—38.

slohu nechceme však vůdeci husitův odepřít. Za jeho času byla vozová hradba ovšem již úplně zdokonalena, pohybujíc se dle terrainu. Ve dvou, třech i čtyřech řadách vozy a káry se vedle sebe pohybovaly. Veliké moravské roviny byly takovému pohybu zcela přiměreny; ostatek chodili před vozy muži s nástroji, aby, kdy by třeba byla, cesty a silnice pro takovou jízdu urovnali. Z těchto vozových řad byly nejkrájnější, tedy bok do předu i dozadu mnohem delší než prostřední. Účelem bylo, aby se stažením rychle uzavřely, když nebezpečenství hrozilo, že nepřítel na prostřední řady útok učiní chtěl. Také byla věc tak zařízena, že vyčnívajícími boky nepřítel objat býti mohl. Zkrátka, vozová hradba zastupovala neočekávanou tvrz, pročež každý vůz veliké řetězy a sbíte desky (plaňky) s sebou vozil, aby jimi vozy, jichž oje do sebe strčeny byly, na sebe řetězy přivázal.¹⁾

Tedy také doba Přemyslovská měla své pevnosti, které od původních, jimiž se sedlák oráč proti násilí kočujících a bojovních národních kmenů hájil, totiž do země vraženým kolím nebo z nesouvislých kamenů vystavěnou zdí, předaleko byly rozdílny. Lidský duch jest od té doby vynalezavý jak v prostředcích o sebe zachování, tak i v prostředcích, jak by neprátele zničeni byli, nebo jich ke své službě užil. I na tomto poli je pokrok nemálo viditelný.

NÁRODSTVÍ.

Národství, jeho pojmy. — *Slovanstvo silnější než cizí němectvo.* — *Národní vlastnosti u duchovenstva.* — *Jeho pravá zbožnost, prosta vši zázračnosti.* — *Žebrácké kláštery naproti světskému duchovenstvu.* — *Rozhádané patronátské poměry.* —

¹⁾ Jak husité hradby vojové užívali, popisuje Aeneas Sylvius ve své *Historia Boh.* I. c. pag. 44. O jezdectvě při vojové hradbě praví Sylvius: „Equitatus extra munimenta depugnare, quem si forte hostis oppresisset fugientem, mox aperti currus excipere, in deque velut e civitate, moenibus cincta, defendi.“

Rozkolnictvo. — *Helmbrechtství duchovenstva.* — *Hra v kostky a kuželky.* — *Venušin dvůr.* — *Marianská pocta.* — *Rytířství.* — *Pasování na rytíře.* — *Turnaje.* — *Vychování rytíře.* — *Násilenský rytíř.* — *Oldřich z Lichtensteinu paní Venuši.* — *Toulaví rytíři.* — *Národní kroje.* — *Teplé lázně.* — *Pověra.* — *Národní osvěta.* — *Národnostní uvědomění.*

Národství a něco národního jsou novětvořené výrazy, kterými se znamenají zvláštnosti národa některého, co se jeho původu a spůsobu smýšlení, cítění a jednání týče; národství je tedy soubor toho, co celému národu na základě jeho původu co do smýšlení, mravův a jazyka vlastní jest. V tomto smysle se národství s národním mravem a národností za totožné považuje. Mohou tedy v té příčině velmi veliké různosti mezi národy být, a právě proto může národství lepší nebo horší být než druhé, když národy země porovnáváme.

Co tedy národu nebo národnosti co do oných zvláštností přiměřeno jest, vyhovuje nebo prospívá, jmenuje se tedy národním. Cizozemské čili cizí zvláštnosti jakožto takové nejsou nikdy národní, že i možná jest, že národ znenáhla cizím zvláštnostem přivykne, je takořka v sebe pojme a se jím přispůsobi, při čemž se však vždy část jeho samostatnosti ztrácí. Nebo k samostatnosti národa nenáleží jen, aby měl svou vlastní ústavu a vládu, nýbrž také, aby svéráz zvláštní podržel, jež však náchylnost zkazí, že cizím jazykem mluví a cizí mravy na sebe běře. Zatím když vždy chvalitebné jest, národnost zachovati, musí se národotvóřce jakési křečovitosti stříci, jež se přede vším vzděláni z venku zavírá, jak se to u Číňanův a ještě před krátkem také u Japonců stalo. Neboť národotvóřce jsou právě tak jako jednotlivci k tomu povoláni, aby si vzdělávací látky a prostředky přiváděli. Aby si tyto národ své národnosti přiměřeným spůsobem osvojil, zajisté ještě mu to nikdy neškodilo a nebo mu samostatnost odňalo. Nejlepší příklad

nám podává Morava. Slovanská v kořeni a tudyž i ve kmeni, obdržela německé roubíky (oštěpování), zvláště za doby biskupa Brunona, dosť a dosti, aniž by svou národnost ztratila. Morava zůstala slovanskou zemí a uměla německý mrav a jazyk své zvláštnosti dosť dobře přispůsobiti. Všechny vrstvy moravského obyvatelstva, duchovenstvo, šlechta, stav městanský i selský přijali dílem cizí řeč a osvojili si skoro naskrze německé vzdělání, avšak zůstali až podnes přece jen Slovany. Jejich národnosti tedy němectví za doby Přemyslovské neuškodilo a proč? poněvadž ona silnější byla než toto, a poněvadž Moravan zvenku obdržené zárodky samostatně a dle svého zvláštního ducha vyvinul. V článku „Umění a vědy“, jímž v následujícím svazku, dá-li Pán Bůh, naše dějiny kulturní skončiti chceme, budeme miti příležitosť, abychom jasně vyložili, že civilisace na Moravě a v Čechách ne teprve skrze německé osady začala, nýbrž je daleko předcházela a ryze slovansko-národní plody dodávala, ba které v protigermanském duchu složeny jsou. Ano i ve XIV. století, kde Němci v městech nejrozhodnějšího vlivu požívali, byla duševní převaha v zemi ne u nich, nýbrž u Slovanů. Dokázati to může již veliká síla děl, od slovanských obyvatelů v latinské a české řeči zůstavených, ježto za té doby o Němcích ničím se vykázati nemůžeme leč ovšem velmi drahocennou kronikou zbraslavskou německého opata, Petra citavského, a překladem Dalimilovým a překladem „Oráče českého“ z češtiny do němčiny. Nespočívá již v této příčině uznání uvedeného skutku?¹⁾

Samo sebou se rozumí, že není možná, abychom se do jednotlivosti tohoto článku „národnost“ pustiti mohli. Museli bychom o tom zvláštní dějiny psati. Co zde podat chceme, jest: u jednotlivých stavů zvláštnosti nebo národní mrav vytknouti a k nim jakési poznámky připojiti, které charakteristicky jsou. Počneme od duchovenstva.

¹⁾ Palackého slova v jeho Dějinách českých. Sv. II. 1. S. 42.

Když Morava za markrabství povýšena byla, bylo světská a řeholní knězstvo již v zemi mocné a hodně zámožné. Jesli listinám a nejstarším kronikám, Cosmovi důvěřujeme, ovládalo vždy a všudy ho všechno volně uposlechlo, neboť nábožností slovanský lid na Moravě a v Čechách od starodávna se proslavil, onou nábožnosti, pokud se mrvně dobrými skutky zjevuje. Příčina této pravé nábožnosti spočívala ve víře, a vyznávač i kazatel této víry byl kněz, ať náležel světskému nebo řeholnímu duchovenstvu. Skrze kněze obržel lid slovo Boží, skrze něho se mu nejvznešenější modlitba „Otče náš“, základ víry, „apoštolské vyznání víry“ vstípila. Biskupové bděli pilně, aby se tyto základní pravdy lidu nezměněny a bez přidání a ujmíení v mateřském jazyku kázaly. Když tedy na konci doby Přemyslových stesky slyšeny byly, že nevzdělaní lajikové Otčenáš a Věřimvboha různě odříkávali, hleděl diecéský biskup, Arnošt z Pardubic, zlu odpomoci, že na cirkevním sjezdě r. 1343 formulu Otčenáše a Věřimvboha v českém a německém jazyku zdělati a zastavatelskému duchovenstvu k jedinému užívání poručiti rozkázal.¹⁾ Tyto základní pravdy tvořily objem tehdejšího bohoslovného vědění u prostého člověka, který se při vší své nábožnosti nikdy lehkověrným nestal. Ať vezmeme listiny nebo kroniky do ruky, marně se budeme ohlížet po povídках o zázracích. V celém „Codex diplomaticus Moraviae“ připomíná se ovšem velmi často, že ten neb onen panovník z vděčnosti ten neb onen klášter založil, ten neb onen kostel dočasnými statky nadal; ale zdali pro zázrak t. j. pro událost, nad kterou se museli diviti lidé, kteří ji viděli, protože jim událost dle známých zákonů přírody a obyčejného běhu světa nevyšvětlitelnou býti se zdála, tedy pro podivuhodnou událost, nenalezáme ani jedně nadace čili dotace, ano sotva udělení odpustků, se kterými se vůbec za doby Přemyslových velice neuskrovňovalo. Moravské listiny připomínají a to jen na

¹⁾ Synodal-Statuten vom 18. October 1343. Vydaný Dudíkem, v Brně 1870 p. 10.

jednom místě, že k r. 1296 olomoucký biskup Dětřich u Slavonice ležící kaple, zasvěcené Božímu tělu, odpustky udělovati propůjčil, „poněvadž tu svatá hostie nalezena byla.“¹⁾ Jak zcela jiné to bylo za doby lucemburské! Již kronikář, František praský, ví o množství zázraků, které se na přímluvu sv. Václava udály, vypravovati,²⁾ takže v této příčině jakýsi návrat v náboženském vzdělání národa spatřujeme, což jen úpadku duchovenstva přičisti nutno. Za doby Přemyslových byl národ na Moravě a v Čechách věřící, ale ne lehkověrný, byl nábožný z nejhlubší duše, neznal však žádného svatouství, jež se takořka o pokrytství otíralo, tedy ne ani pokrytství a to proto všechno, poněvadž jeho učitel, duchovenstvo, svým posláním proniknut, jemu vždy a všudy slovem i skutkem čisté víno křesfanství nalíval.

Jsou-li synodální usnešení stupněmery kulturních poměrů, tu podávají nam ony prostředky, abychom poznali duchovenstvo doby od nás pojednané, co do jeho dobré i slabé stránky. O jeho dobré stránce jsme se právě zmínili; podávalo nám učení křesfanství ve své plné čistotě. Jeho slabou stránkou byla nezdržlivost, smysl na změny a zábavy a nádhera v šatech. Příčiny těchto slabých stránek: nepoměrný počet duchovenstva ke jsoucím obročím. Skrze všechna nás došlá synodální nařízení obracejí své neostřejší stránky proti nectnostem, které duchovního zatracují. Jak těžký desátek u lajíků byl, tak za těžko bylo u moravského duchovenstva zákon o bezmanželství zakořeniti. Papeští legáti a horliví biskupové všemožně se vynasnažovali, aby zákon o bezženství v Čechách a na Moravě provedli. Jejich namáhání

¹⁾ Cod. Dipl. Mor. V. 57. „Cupientes igitur capellam nostrae dioecesis, iuxta Slabings sitam, in honorem corporis Domini, ibidem iuventi, constructam, congruis honoribus venerari . . . omnibus vere penitentibus et . . . de iniuncta eis penitencia quadraginta dies misericorditer in domino relaxamus.“

²⁾ Loserth, die Königssaler Geschichtsquellen S. 604 a na jiných místech. Cosmovi pokračovatelé vypravují k r. 1260 o objevení se zemských patronů, aby Čechy v boji proti Uhrům pobídli. Pertz IX. 186.

bylo dlouho marné. V budoucím svazku ukážeme, že za doby Přemyslovečů duchovenstvo ještě tu a tam zákonně oženěno bylo. Proti nezdrženlivosti mluví ustanovení 10. praského církevního sjezdu z. r. 1343. Prvý arcibiskup a metropolita praský, Arnošt z Pardubic, neváhá, na prvém jím odbývaném zemském sjezdě v Praze r. 1349 veřejně se přiznat, „že tento hřich lajiků nepolepšuje, nýbrž zhoršíje,¹⁾ a okrádáním obročí a velikým vyobcováním z církve pokárán býti musí. Není žádného biskupského sjezdu, na něnž by jakožto stálý článek nepřišel: „De vita et honestate clericorum“ a „De non coabitando cum mulieribus.“

Právě tak jako proti nezdrženlivosti vystupují synodální uzavření proti vrkavému životu duchovních. Již na jiném místě jsme se o chodcích vyslovili.²⁾ Když biskup Bruno od papeže Řehoře X. vyzván byl, aby svůj úsudek o biskupství olomouckém r. 1272 na lyonský sjezd odesal, nevěděl žádné jiné žaloby na své duchovenstvo přednésti, jen že je nestálé, bez duševního zaměstnání v zemi se potuluje, a poněvadž ani rolnictví ani žádnému řemeslu nerozumí, přečasto na žebrání odkázáno jest. Loupež, krádež a svatokrádež bývají obyčejnými následky takového života: Biskupové hledí ovšem takové chodce, zavírajíce je, napraviti, což se však nikdy nepodarí, ježto ze žalářů propuštěni jsouce do svého dřívějšího života se navracejí, tím se soudnou vrchností v odpor přicházejí a konečně z církve vyobcování býti musí, což všeobecné pohoršení působi. Příčina tohoto velikého zla spočívá, praví biskup, v nepoměře počtu duchovenstva k existujícím obročím. „Je prý jich mnoho, kteří po výsadách duchovního stavu

¹⁾ „Ut ipsi (clericci incotinentes) per exempli perniciem mores non instruant, sed destruant potius laicorum.“ Stat. 28. Dudík, stanovy prvého praského zemského sjezdu církevního z 11. a 12. listopadu 1349. V Brně 1872. str. 46 a téhož roku 1243.

²⁾ Viz str. IX. 48. Chodec se také jmenoval „zhejřilec“ (Lodderphaffus). Zingerle Reiserechnung. Glossar 89.

baži a obročí pro ně prý je málo a která jsou, ta prý jsou chuda.“¹⁾ Papež prý má, zřetel bera k tomuto důvodu, biskupovi diecese dovoliti, aby, anižby teprva jistý počet biskupů svolával, co na Moravě pro veliká vzdáli sousedních biskupství k nemožnosti patří, aby takové nenapravitelné duchovní degradovati a takové degradování budoucím biskupským sjezdem potvrditi mohl. Biskup si zde přeje výnimku od všeobecného pravidla, aby degradace čili deponice duchovního ne teprva schůzí biskupů, jak to papeská rozhodnutí předpisují, nýbrž biskupem diecese samým se provedla. Jak víme, byla tato ostrá prosba a doprání svazkem chodec podmíněna. V pozdějších synodálních ustanoveních zni jen, že každý kostel jen tolik duchovních ustanoviti má, jak toho důchody dovolují, aby duchovní neschudli a v nedůvěru neupadli, poněvadž dle obecného práva každé zastavatelské obročí po osobnostní residenci baží.²⁾

Tito nezaměstnaní duchovní jsou pro konec doby Přemyslových velmi charakterističtí, poněvadž se s histriony (kejklíři) a joculatory (žertovníky) stotožňovali. Biskup Bruno brzy svým ostrozrakem jejich nebezpečenství nahlídl, a aby se s ním potkal, dychtil, duchovní světské od toho na odcestí sešlého spolku tím odvrátili, že výnosy farské a kleslou úctu zastavatelského duchovenstva povznéstí hleděl. Náboženskými rády, jmenovitě žebrovými mnichy, františkány a dominikány, kteří svým přísně asketickým, dle svých pravidel se řídícím životem u lidu vážnosti si získali, a budoucně se z papeských výsad takořka od dieceských biskupů vyprostili, těmito dvěma rády bylo světské duchovenstvo takořka do pozadí zatlačeno. Nejraději chodil lid do jejich rádových kostelů,

¹⁾ „Quod quoad paucitatem beneficiorum et corum tenuitatem, nimetas est, qui gaudere volunt privilegio clericali, ex quo nobis, qui prelati sumus, maxima perplexio consuevit oriri.“ Brunova zpráva de anno 1272. Theiner, Hungaria sacra I. 308.

²⁾ „Cum de iure communi quodlibet beneficium curatum requirat residentiam personalem.“ Zemský sněm od r. 1349 l. c. 49.

mše a kázání slyšet, tam se zpovídat, ano i dáti se v jejich kostelích a na křížových cestách pochovat. Tato silná návštěva lidu vzbudila pozornost biskupa Brunona, a ve své často spomenuté zprávě vypočítává příčiny této neobyčejné oblibenosti. Co se tkne časté návštěvy jich kostelů, myslí, že příčina je v krátkých, rychlých mše, které tito mniši slouží. Hned jak slunce vyjde, praví, slouží tito mniši až do poledne bez ustání ve svých kostelích tiché mše, mezi nimi jen jednu slavně, tak řečenou konventní. Protože nynější čas velmi krátkost miluje, hrne se lid, jmenovitě v městech, k témtoto rychlému a krátkému mším a zanedbávají tak kostely farské.¹⁾ Skoro všechno pastiřství je v rukách těchto mnichů, zpovídání, návštěva nemocných a pohřbívání, a také v závětech věřících se na ně více pamatuje. Jejich plnomocenstva a udělování svátosti pokání jsou přilišna;²⁾ a aby papež proti žebrovým mnichům a dominikánům rozdrážděn byl, podotýká biskup, že dominikáni a františkáni ve zvyku mají, při každé příležitosti, než papež sám, než jeho legati a biskupové činívají, větší odpustky udělovati. Tak na př. udělují denní odpustek na 100 dní každému, kdo do jich kostela chodí, nebo delší na dva, tři, čtyři, deset ano i více roků ve své svátky a v jich oktavech — odpustky, jež si od různých biskupů vymohli — ježto přece papeži, legati a biskupové oněm osobám, kteří na jejich kázání chodí, jen odpustek čtyřicetidenní udělit oprávněni jsou. Brunonova rada k tomu směruje: aby se mnichům právo rozhřešení a pokání udělovati odebralo a jen těm kázati

¹⁾ Solent enim dicti fratres primo diluculo dicere missas suas usque ad horam terciam non cessando, preter unam autem, quam dicunt sollemniter in Conventu, legendō breviter continuant plures missas, et quoniam gaudent brevitatem moderni, populus querit pocius missas alias, conventionalibus et parochialibus ecclesiis pretermisss. Bruno l. c. 308.

²⁾ „Auctoritates eorum in confessionibus audiendis penitentiariorū vestrorum videtur excedere potestatem. Illi (penitentiarii) enim remittunt ad nos absolutos pro penitencia iniungenda; isti (monachi) vero absolvunt et iniungunt penitencias sine nobis.“ Bruno l. c. 309.

dovoloilo, které biskup vyvolí. Jak se hodí k této radě Brunonově výslovné přání z roku 1252, aby všichni faráři k tomu působili, aby věřici častěji v roku ke svaté zpovědi u spomenutých řeholních kněží chodili?¹⁾ Také že směří mniši ve svých klášterných kostelích jen při zvláštních slavnostech kázati, jinak jen ve farském kostele. Dále prý se jim má za podmínu uložiti, že bez dovolení biskupa nikde nový konvent zřizovati nesmějí, a že za kostely jim náležící jen světské duchovní představují. Nové konventy at se nezřizují, poněvadž františkáni a s nimi příbuzné řády dle jejich pravidla nic miti nesmějí, přece však žiti chtí a žiti musí. Jich veliký počet padá tedy farníkům na obtíž,²⁾ poněvadž si sami nic nevydělají. A co se obsazování obročí tkne, tu nenavrhuje mimo krále českého nikdo nyní v celém praském obvodu biskupském, tedy také i na Moravě, svých kandidátů biskupovi, nýbrž kdo má patronatní právo, takový uděluje sám od sebe uprásdněné fary, čím se často stane, že nepovolaní, neschopní obročí dojdou a poněvadž na svých patronech zcela závisí, také od nich, ačkoli jsou světaci, ano i bez vědomí biskupova svrženi bývají.³⁾

¹⁾ Cod. Dipl. Mor. VII. 757. Ovšem radí Bruno v této příčině k „videlicet, quod a confessionibus audiendis, quoad consulendum non arceantur fratres, sed pro absolutionibus et penitentis iniungendis remittant nihilominus confitentes ad legitimos sacerdote.“ Bruno l. c. 309.

²⁾ „Videtur etiam, quod cum ordinis isti super paupertatem et mendicitatem penitus sint fundati, nihil propriis manibus laborantes, cum hoc sine maximo mundi preiudicio stare non possit, quod qui non laborat manducet et hoc in multitudine nimium effrenata, prohibere merito debetatis, et etiam episcopis, ut prohibeant, potestatem dare, ne Conventum accipiant in locis omnibus, ubi placeat.“ Bruno l. c. 309.

³⁾ „Sciat etiam vestra paternitas reverenda, quod excepto rege Bohemie, qui solus presentat episcopo ad ecclesias, sibi vacantes, in quibus ius obtinet patronatus, investiendos clericos, sicut debet; omnes alii in Pragensi dioecesi hoc facere contradicunt, et ita ascendunt ad regimen animarum sacerdotes clavibus non acceptis, et eos destituunt ipsi laici, quando placet, et hoc dominus episcopus Pragensis propter consuetudinem nimis inveteratam, et propter multiudinem generaliter contradictentium,

Ale také ještě větší zlo ohrožuje světské duchovenstvo neobyčejně rozervanými poměry patronatními. Více far přešlo prý již na kláštery, pokračuje biskup Bruno ve své zprávě, byly prý jím na velkou škodu světského duchovenstva vtěleny t. j. kláštery podržely bohaté farské dotace pro sebe a obsadily obročí světským knězem, jemuž tak málo s bohatých důchodů farských vyměřily, že sotva žít mohl, ne tak aby pohostinství duchovnímu přikázané konati mohl, a obržel-li by duchovní faru, tu prohlašuje představený takového duchovního soudní mocí za zbaveného, odvolá jej dle choutky, čím duchovní správa a vážnost biskupova trpí, ano nepořádku mezi duchovenstvem přibývá, za kterou přičinou je potřeba, aby se církevní sjezdy pokřesťanění nebo biskupy vykonávané soudy odbývaly, na nichž by vyvolení a přísežní synodální svědkové zpáchané zločiny udati museli. Kde by takých již nebylo, jsou prý přestupky lajíků mnohonásobně beztrestny, poněvadž prý pro kněze často s nasazením života spojeno je udávati.¹⁾

Patronatní poměry na Moravě a v Čechách byly náramně rozervány, ony byly otevřenými ranami na těle kněžského stavu. Patroni t. j. zakladatelé čili dotatoři kostelů, jimž apoštolská stolice z vděčnosti pravidelný a trvalý vliv na obsazování takových obročí povolila, přijimali duchovní takorka do své služby, a považovali na svém pozemku zdělané kostely i se všemi připadajícími desátky a obětmi za úplné vlastnictví. Považovali se naproti duchovnímu za jeho nejvyšší pány, starší, patrony, a prodávali, rozdávali, v dědictví patronatní kostely zůstavili a při nich ustanovené

reformare non poterit, nisi ei vestra auctoritas suffragetur.“ Brunova zpráva l. c. pag. 310.

¹⁾ „In aliis vero dioecesis hec fieri non obtinet consuetudo, unde laicorum impuniti manent excessus, si sint etiam manifesti. Si vero sacerdos tales forsitan voluerit in sua parochia accusare, frequenter ex eo sentit periculum vite sue. Provideat ergo Sanctitas vestra, si placet, ut christianitatis synodus servetur ubique pro conservanda honestate populi christiani.“ Bruno l. c. 310.

duchovní, kteří v jejich očích nic jiného než jednoduši poddaní statkářství byli, jimž se rozličné dávky a služby ukládati mohou. Jak se církev namáhala, aby duchovenstvo konkordatem z r. 1221 sama osvobodila! aby je věčně osvobodila, nepodařilo se jí, ani za doby Pre-myslovské ani za doby lucenburské; patronatní poměry byly tím vinny, pročež biskup Bruno právě tuto bolavou skvrnu v postavení svého duchovenstva ve zprávě biskupovi svědčí vytýká. Se svými náhledy o vtělených klášterných obročích neshodoval se však sám s sebou docela. Nerád viděl vtělení, poněvadž jím každým světskému knězstvu půdy ubývalo; ale zde mohl papeži jen raditi, aby takových vtělení ne tak snadno připouštěl, že prý on sám dosti mnoho vtělení potvrzuje, r. 1272 a 1278 pro ústav jeptišek tišňoviských, r. 1275 pro ústav jeptišek oslavanských, r. 1279 pro templáře a pro janovníky atd.¹⁾

Za příkladem starých soudů církevních měly církevní sjezdy pro lajiky zavedeny býti, aby veřejní hřišnici souzeni a trestáni byli. V IX. století bylo totiž v každé obci sedm nebo více synodálních svědků vyvoleno a pod přísahu vzato, kteří při ročních soudcích církevních zatím přihodilé přestupky na otázání biskupovo udati museli, zařízení to, jež ve XII. století usnulo, v Čechách a na Moravě nikdy zavedeno a za dnu biskupa Brunona jen ještě v diecesi lutiské zvykem bylo. Snadno si představiti můžeme, že takový obžalovací systém se dlouho udržeti nemohl. Divné je, že biskup Bruno, který přece dosti příležitosti měl, aby své knězstvo poznal, papeži opětné zavedení takových synod pro lajiky raditi mohl!

Ačkoli se papež a všeobecný sjezd církevní této radě nepodvolili a sjezdů církevních pro lajiky nikde nezaváděli, věnovali tím větší pozornost udávání, že v Čechách a na Moravě muži a ženy spolky tvoří, které by oděv a jméno

¹⁾ Cod. Dipl. Mor. IV. 99, 161, 212, 228, 230.

jako klášternici měly, jichžto pravidlo však od apoštolské stolice potvrzeno není, a kteří se duchovenstva, zpovědi a svátosti vzdalují anebo docela se jím protiví. Biskup Bruno myslí tyto lidi jménem „sekty“ poznamenati.¹⁾ On zde mluví o Zaphnunnech²⁾ a o tehdejších v česko-moravské říši z Němec přistěhovaných Beghinech a Beghardech; oni byli vlastně tuláci, kteří, jako bičovníci nebo bratří apoštolé, nebo jako fraticelli nábožnost na odiv nosí, aby se tím pohodlněji své nevázanosti oddati mohli. V této zvrhlosti povstal na Moravě od zbožného kazatele Lamberg le Beghe v Holandsku okolo r. 1184 zaražený svobodný spolek vdov a panen, aby je před nebezpečenstvimi světa zavedením tak zvaných beghinských domů chránil, kde by z vlastní uvyklosti, přece však v nepřetržitém spojení se světem žily. Muská větev takových svobodných spolků měla jméno Beghardů. Biskup Bruno poznal tyto spolky v jejich zvrhlosti a proto radil k jejich zahlazení. Této rady se uposlechlo.³⁾

Tedy, o čem biskup Bruno Papeže Řehoře IX. zpravuje, to našel na svém knězstvě za hanitelné a za potřebné, což by se napraviti mělo. Z toho vyrozumíváme, že stěhujíce se žebroví řádové do Moravy brzy nad světským knězstvem vrch obdrželi a je výslově ovládali, nesvádějíce jich avšak

¹⁾ *Sectarum nomine credimus comprehendendi.* Bruno l. c. 310.

²⁾ „Zaphnunnun, monia les sine regula viventes.“ Cont. Pradic. Viennen. ad an. 1274. Pertz IX. 729. Byly na všeobecném concile lyonském zrušeny.

³⁾ Dle popisu, Brunonem podaného, těchto spolků byli to praví Beghini a Beghardi. „Qui passim, ut iugum evadant obedientie, habentes velamen malicie libertatem, quasi liberius domino servituri, dominos et dominas habere nolentes, fugientes etiam obedientiam sacerdotum, seu etiam cohabitationem coniugii maritatis et per aliquem ordinem se adstringi . . . Isti enim sunt, qui solent circuire domos non solum otiose sed et verbose . . . nec recipiunt ecclesiastica sacramenta, inuentes, tacite, quasi sacramenta in eorum (sacerdotum) manibus sint polluta.“ Bruno l. c. 310. Viz Erben. Reg. p. 500. Rèpplerova Chron. ze Ždáru pag. 45.

k pobožnustkářství nebo k přehnanému svatáctví. Ve státě, jenž jako sotva který jiný, na církevní zájmy doby založen byl, a jehož panovník v tak úzkých poměrech k římské stolici stál — připomínáme jen na přísažu věrnosti krále Otakara II. z r. 1253,¹⁾ jenž k sultánovi babylonskému a egyptskému zvláštní poselství okolo r. 1275 poslal, aby za bobroviny a rozličné klenoty některé sv. pozůstatky, prsty nebo některý jiný díl sv. Kateřiny, olej z jejich kostí nebo částku ze svatého kříže dostal,²⁾ — při takovém směru říše a panovníka je divno, že se veřejný duch lidský i potom se sřízlivé cesty nábožného poněti svésti nedal, když žebroví mniši, ze všech zemí pánu zavolání, lid vlivu světského knězstva oátrhli. Vysvětlení k tomu nalezáme v tom, že světské knězstvo a starí řádové benediktinů, cisterciáků a praemonstratů dobrý základ založili, a žebroví mniši svým vlivem se již objevili, když zdravá nábožná mysl lidu všudy upevněna byla. Morava a Čechy neposkytovaly za doby Přemyslovec žádné půdy k nábožným blouzněním a rýpáním, pročež také biskup Bruno s úplnou klidností říci mohl, že v česko-moravské říši jeho doby není žádných bludařství, nýbrž jen roztroušené sekty.³⁾ Ale

¹⁾ Srovn. sv. V. str. 302 a t. d.

²⁾ Dollirer, Cod. Epist. Pres. Otakari II. pag. 32. Emler. Reg. pag. 417. „Cutes castorinas, quas in ipsis partibus (Babyloniae) raras esse percepimus, et alia clenodia in signum familiaritatis et amicitie vobis (regi Babyl.) transmittimus, attentius exorantes, quatenus unum de digitis beate Katharine vel aliud aliud membrum, de oleo ipsius, nec non et de ligno crucis dominici, dignemini nostre magnificentie per prefatum nuntium destinare.“

³⁾ O bludařství na Moravě. Srovn. sv. V. 267 a 325. Relatio Brunonis de an. 1272. Theiner, Hungar. sacra I. 310. „De infidelibus vero, inter nos conversantibus, deo teste, de hereticis nihil scimus.“ Bruno l. c. 310. V Iter Rom. I. 212 citoval jsem synodální uzavření k r. 1301, v němž se dočistí lze: „ut quicunque in plebe sua sciverit hereticos vel suspectos de heresi, quod nobis et inquisitoribus, utpote ad sede apostolica ad hoc deputatio, signare omnes nominatim procuret.“ Citováno Höfferem Prager Concilien pag. XIX. Po zralejším uvážení přeložil jsem toto uzavření na

jak se má k tomuto výroku dobré poučného biskupa breve (papeský list) papeže Alexandra IV., dané v Lateraně ze dne 17. dubna 1257, kterým lektora minoritů v Brně, Fr. Bartoloměje, a jeho bratra Fr. Lamberta, příjímim „Němec“ z Prahy, vyšetřovateli pro Čechy a Moravu jmenoval. Slova, v breve obsažená, sama nám o tom zprávu podávají. Ne pro venkov v Čechách a na Moravě, nýbrž hlavně pro hranice Otakarova státu byli vyšetřovatelé víry ustanoveni, tak že Bruno posud říci mohl, že v jeho dioecesi, tedy na Moravě, okolo r. 1272 žádných bludařů nalézti nelze.

Za poznak česko-moravského knězstva zaznamenáváme konečně jeho zálibu v zábavách, hostinách, lovech, turnajích a pěkném oděvě. Tak hluboko byla tato slabá stránka zakořeněna, že ještě praský zemský sněm církevní z r. 1349 hlučné lovy, veliké hostiny — nejvýše šest jidel se má předložiti — návštěvu hospod, nošení zbraně, mimo na cestách, a nádherné a divné obleky zakázati musel.¹⁾ Tehdejší móda vyžadovala na spůsob šachovnice pruhované šaty červené a zelené barvy, pestrou obuv, nakrátko zastrížené vlasy — jmenovalo se to „vlasy podle římského mravu“ — atd. Církev se potud nestarala o kroje duchovních, pokud slušny byly a pohled na ně stydlivosti neurážel. Když však ve XIII. století rozstřížené, súžené, vyvatované šaty v převočetných a v nejdobrodružnějších krojích nastaly, jež na celém člověku od hlavy až k patě v nejpestřejší, nejbláznivější, velmi často v neslušné změně bujněly, tu vystoupila církev a zakázala důrazně knězstvu, aby se za módu nehnali. Jako všechn duchovenský stav, tak měl i jeho kroj jakousi vážnosť a vznešenou slušnost prozrazovati, čeho se dlouhým, černým přes kyčle opásaným talárem

konec roku 1311, nebo na začátek r. 1312. O breve z r. 1257, srovn. sv. V. 325.

¹⁾ „Caligis seacatis rubeis ac viridibus uti non debent.“ Synodalní uzavření z r. 1349. Dudík l. c. 47.

a delšími, uši a týlo pokrývajícími vlasy nejspravněji docílitи dalo.¹⁾

Kroj následuje ovšem všeobecného běhu osvěty, jenž se po veškerém poli umění v poesii, v rytířství, v kročejích nábožného života a vůbec všudy v podstatně stejném spůsobě objevuje a nejrůznější formy tvoří. Ale jak nepojatelnými a svévolnými tyto módní formy se objevují, jak bohatě se spousta toho všeho, co vedle sebe jest, a jak rychle se změna ukazuje, přece by sotva který národ čeho z toho pro sebe jakožto něčeho původného, tím méně jakožto něčeho národního použil. Mýlili bychom se velice, kdybychom hlubokému středověku národní kroje přisuzovali. Národních krojů nebylo. Nesvobodnému a chudému byla potřeba těla jediným příkazáním, bohatému a vznešenému téžce naplněný váček, a poněvadž knězstvo pravidelně větší summy peněz k volnému užití mívalo, násleovalo ve svém kroji vznešených lidí a oddávalo se módám, az církev se svým zákazem se objevila. Máme závěr praského vikáře, Vojslava, danou v Praze r. 1309., ze které se bohatství šatctva tehdejšího knězstva při velechrámě, nebo nádhera v šactvě na rozličných církevních sněmích často kárana zračí. Vojslav, vikářský kaplan praského probošta, zanechal čepici s drahou kožišinou „cum vario“,²⁾ kůže s toho kožišnatého zvířete, tuniku a plášt z hnědého šarlatu (fijalové těžké hedvábné látky), liščími kožichy podšívaný hnědo-šarlatový svrchník, plášt se zelenou lehkou dykytou (zendat), plášt a tuniku z hnědého (fijalového) sukna, tuniku a svrchník ve smíšených světlých barvách s po-

¹⁾ Kanonická věta: „Clericus comam ne mutiat“ má svou příčinu ve svém drzém česání vlasů, jak se muští zdobívali. Napalovačky a vonňavá mazadla mají dle synodálních předpisů z far vyklicheny býti.

²⁾ „Varinus est bestia parva, paulo amplior quam mustella. A re nomen habet, in ventre enim candidus, in dorso habet colorem cinereum, ita elegantem, ut mireris bestiam sua creatione spectabilem.“ Du Cange ed. Hetschel VI. 736. Myslím naše cibetka (Zibethkatze).

dobnou kapucí¹⁾ atd. Ještě na salcburském zemském sněmě církevním z r. 1386 zakazovalo se obyčejným kněžím nositi jemnou kožišinu s cibetky (kočky); jen hodnostové, kanovníci, nebo kdo byli mistrům rovni, směli takovou kožišinu nositi.²⁾ Dle tohoto synodálního ustanovení byla tedy nádhera v šatech mezi knězstvem také mimo česko-moravskou říši obyčejem. Vždy však zůstane poznakem česko-moravského knězstva v době Přemyslovců jeho nádhera v šatech.

Mohly-li příjmy duchovních obročí vždy této tužbě po módě a nádherě v šatech vyhověti? Nám se zdá, že se to vždy dítí nemohlo; nebot patroni přečasto svá obročí licitando tomu, kdo nejvíce podával, pouštívali! Aby světské knězstvo vycházelo, nezbylo mu v Čechách a na Moravě nic jiného než aby to, co jim chybí, ručnou prací nahradili. Řemeslo bylo u knězstva všeobecně zavedeno, když i se jich mnoho z pohodlnosti zdráhalo, je provozovati. Církev nikdy proti provozování počestného řemesla se strany knězstva nic nenamítala; nebot sv. apoštol Pavel byl jim za příklad, který s namáháním a obtíží dnem i nocí pracoval, aby nikomu na obtíž nebyl.³⁾ Avšak proti řemeslům, s důstojností knězskou se dobré nesnájejcím, na př. kramaření vždy protestovala. Veliký praský sněm církevní

¹⁾ Emler, Reg. pag. 950. Tunika byla obyčejný šat, těsně přiléhající a bez rukávů a zapojatý, pročež se přes hlavu oblíkati musela. Plášt měl čepici, poněvadž čepice nebo klobouk tenkrát ještě vůbec v obyčejí nebyl. Jiný příklad bohatého kanovníka olomouckého podává nám na praskou scholasterii zároveň dosazený Werner ve své závěti, olomouckým biskupem Janem dne 22. března 1305 potvrzené. Cod. Dipl. Mor. V. 179.

²⁾ „Firmiter inhibemus, ne Clerici in publico utantur Vario, vel illud deferre praesumant, nisi in dignitatibus fuerint, vel Canonici ecclesiistarum Cathedralium, vel in gradu Magisterii scientiae fuerint constituti.“ Höfele, Concil. Gesch. VI. 831 a Du Cange l. c. VI. 735.

³⁾ Thessalonicenses II. 3. v 8. Act. Apost. „Argentum et aurum, aut vestem nullius concupivi, sicut ipsi scitis, quoniam ad ea, quae mihi opus erant, et his, qui mecum sunt, ministraverunt manus istae.“

z listopadu 1349 vyslovuje se proti „Officia vel commercia secularia“, zvláště však proti provozování řeznictví a držbě hospod.¹⁾ Obyčejně bývali, jak se až podnes děje, hospodští zároveň řezníky. Tohoto řemesla nedovolovala církev svým členům z té jednoduché příčiny, poněvadž mysl činilo surovou a poněvadž hospoda k tehdejší i od knězstva provozované neřesti, totiž hře v kostky příležitosti poskytovala. Odtud prastaré přísloví: „Kdyby opat kostek u sebe nenesil, mniši by v ně nehráli.“

Tenkrát se v kostky náruživě hrávalo, méně v kuželky; hra v kostky se na sněmě církevním vždy zapovídá, poněvadž se málo kdy bez výtržnosti skončila, hra v kuželky málo kdy se připomíná.²⁾ Magistrat města jihlavského výslovně zapověděl „hru v kuželky“ a potrestal ji uzavřením senatu, daným ze dne 8. ledna 1348, hodně citlivě. Nejen hráči a hospodský, který hru dovolil, nýbrž i účastníci, počítatelé a písáři, ano i diváci byli, jsouce pojednou přistíženi, čtvrt markem, podruhé půl markem a potrestán celým markem zemského peníze. Nabyté peníze připadly soudci nebo přesedicím, anebo se jich užilo ve prospěch města; hospodský však, který hru v kostky a kolky dovolil, ztratil právo, aby si mohl dáti mezi hrou sběhlý řad zaplatiti. Kdo však po čtvrté při této zapověděné hře přistížen byl, musel se rok a den města stříci. V kolky se hrávalo okleštkem a nikoli koulemi. V některých moravských osadách se až po dnes okleštkem v kolky hrá,³⁾ méně v kostky, kteréž hře i císařovny náruživě se

¹⁾ „Officia et commercia secularia, et praesertim carnificum seu macellariorum aut tabernariorum psorsus evitent.“ Dudík, Statuten des ersten Prager Provinzial-Concils. S. 46.

²⁾ „Alearum et taxillorum ludos fugiant.“ l. c. 47.

³⁾ „Inhibemus omnibus, nostram civitatem inhabitantibus inquit inquisitor et advenis quibuscumque supervenientibus, tam taxillorum quam fustium, qui kegilwerfen dicuntur (ludum), sub pena unius fertonis primo, secundario medie marce, tertiaro unius marce iudici per hospitem dando, et sic quilibet lusor, numerator, scriptor, aspiciens seu aspicientes se sciavit

oddávaly a proto do hrozných dluhů padly.¹⁾ Král Jan anglický káže listinou ze dne 23. ledna 1215, aby se císařovně, choti jeho svatana Otty, 700 marků darem vyplatilo, aby své prohry uhradití mohla.²⁾

Přece se toto všechno, hra v kostky a v kuželky, nádhera v šatech atd., snad i u jiných národů, zvlášť u polských objevilo, ale zajisté zřídka rozpustilost, a to právě u kněží, o niž nám Otakara II. protonotář, Jindřich, farář gorský, zprávu podává.³⁾ V jeho formuláři se zachovalo osm listů,⁴⁾ o nichž by lépe bylo bývalo, kdyby nebyly nikdy psány bývaly, anebo správněji řečeno, kdyby se nikdy nebyl vyskytl podnět k jich sepsání. Aby totiž smyslných radostí hodně až dosyta užívat mohli, utvořil se spolek, který slul Venušiným dvorem, latinsky „Sacrum Veneris almae palatum.“ Rozčlenění toho spolku dalo se dle skutečného dvoru císařského. V čele stál císař, nazývaný: „Presbyter Johannes, dei Cupidinis gratio et ferventis libidinis incentivo Sacri Ypoeratici quodam imperii Caesar semper Augustus.“ Jemu po boku stál kancléř; list svědčí: „Viro famoso H. de Polonia, almae Veneris cancellario novello.“ Radové Venušina císaře se jmenovali: „Nobile membrum Palatii.“ Jistý kněz maltesák byl tímto vyplínavým názvem pojmenován. Spolku tomu náležící paní nazývají se „Bonae sacri Veneris almae palatii filiae.“ Pravidla tohoto hezkého spolku podaly Ovidiový „Amores;“

dictam penam incurrisse . . . Item quarta vice perpetrans seu perpetrantes dictum mandatum, diem et annum exhibet seu exibunt civitatem, etc. Cod. Dipl. Mor. VII. 547. Na národním sněmě wírzburškém v březnu 1287 byla hra v kostky, v kolky, nošení zbraně, návštěva hospod a panenských klášterů atd. přísně karána. Srovn. sv. V. 85. t. d.

¹⁾ „Cuius (Ottonis) consors, Brabantini filia, aleatrix publica, cum de ludis variis plurimis teneretur debitis.“ Chron. Sanpetr. ad an. 1214.

²⁾ Böhmer, Regesta Imperii z 1198—1254. Ve Stuttgartě 1848. str. 371.

³⁾ Viz str. 222 t. d.

⁴⁾ Všechny otištěny v Emlerových Reg. na stranách; 1099, 1109, 1111, 1112 a 1114.

aspoň se tak na jistém místě praví, že se řídí spolek „iuxta formam canonum praedecessoris nostri Ovidii memoriae venerandae.“ Udržován byl spolek příspěvkyně peněžnými a přírodninnými svých členů nejen v Čechách, nýbrž i v Polsku žijících. Byli-li oni také na Moravě? Vyžadovalo se kdysi víno od maltského kněze Jana, potom máslo nebo, když másla nebylo, přece sýr. Členové se navštěvovali vespolek. Tak se Jindřichu z Polska zvěstuje, právě že jeho Amasia z Litoměřic, za Beghinu přestrojená, do Prahy přišla. Jeptišky jistého kláštera světsky nastrojené a namazané ať do Prahy přijdou, poněvadž právě poslední masopust (ostatky) jim ve dne i v noci dosti příležitosti poskytne, aby se veselostem, do výle oddaly atd. V skutku člověk by byl k uchránění cti tehdejšího knězstva pokoušen, aby tyto listy za hanopis nebo za zlou nezbedu pojal, tak velice urážely stydlivost a dobré mravy, a nechce nám naprostě na mysl přijiti, aby to, co vypravuji, na skutečnostech spočívalo. Nejrostopáňší doba francouzské revoluce nemohla by potvornější ohavu každé kázně a dobrých mravů vyhlídati, než ohava dvoru Venušina byla, a přece musíme doznati, že se pocta Venuše, když i ne cypřické, Venuše Pandemos (všeobecné), ve své výstřednosti ano i rytířstva zmocnila. Promluvíme co nejvíce o rytířské společnosti Venušině.

Bylo by se čeho obávati, že se při právě uvedených slabých stránkách knězstva zlá nemravnost lidu na Moravě zmocnila, dle starého přísloví: Jaký pastýř, takové stádo, a že si lid knězstva nevšímal. Nikoli. Přísný mravokárce, mistr Thoma ze Štítného, zná slabosti knězstva a vyslovuje se přece mírně a omlouvavě o něm. Když ve svém pojednání „o rádu knězském“ praví, že před vysvěcením biskopem každému, jenž měl sloužiti má, vysvědčení vydáno býti musí: „že je spravedlivý, důstojný, tuť každý slibuje čistotu těla,“ dodává omlouvavě: „Ale bych mnoho o tom mluvil, kak by kněžie rádně měli živi býti, snad bych tiem

nic nepolepšil.“ (Tomy z Štítného knihy naučení křesťanského, str. 330). Této obavy dle výsledků dějin nemůžeme ospravedlnit, ano ještě více musíme na jistotu postavit, že vůbec celkem podivuhodná mravní čistotnost a hluboká nábožná mysl všude panovala, jak by bylo jinak možné, že v poměrně krátké době (od r. 1228 až do 1282) tři svaté paní jen ve kmeni Přemyslovec vychovány býti mohly: Anežka, krále Otakara I. sestra, jeptiška u sv. Jiří v Praze, Anna, krále Václava I. sestra a manželka Jindřicha vratislavského, a její sestra Anežka, taky jeptiška v klášteře klarisek v Praze,¹⁾ jak by to bylo jinak možné, že české princezny, jako Ludmila († 1240), provdána za Ludvíka bavorského, Markéta Dagmarova, provdána r. 1205 za krále Waldemara II. dánského,²⁾ tak oslavěné jméno v cizozemsku mohly zanechat, a jak by se dalo jinak vysvětliti, že právě v době Přemyslovci tolik klášterův a kostelů, jako v žádné jiné, nadáno bylo, jak králové a vznešení páni bratrstvo mníských a rytířských řádů, na př. král Přemysl Otakar I. asi r. 1201 premonstrátů hradíštských, nebo Oldřich jindřichohradecký r. 1297 templáků vyhledávat mohli,³⁾ kdyby rodiny vznešených i nízkých hlubokou nábožností nebyly opanovány bývaly. Velmi rádi připustíme, že cizí náboženské řády, jmenovitě cisterciáci, praemonstráti a benediktini, svou tichou kajicností, jež člověka vnitř pojímal, nejvíce k nábožnému vzdělání lidu přispěly; jimi řízené vnitřní i zevnitřní školy klášterské působily výborně; ale nesmíme tím zásluhu mladších řádů, žebravých bratří, ztenčovati. Kdežto starší řády vnitřního člověka, hleděly mladší zevnitřního zaujati, t. j. ony se nespokojily již vnitří po-

¹⁾ Dosti stručný životopis vévodkyně Anny čteme ve Stenzlově díle, Scriptores rerum Silesiacarum II. 127—130. O sv. Anežce vyšla příhodná kniha od Glaubrechta. Srov. Časop. Českého Musea 1846. str. 500 atd.

²⁾ Srovn. sv. IV. 66 a V. 32 t. d.

³⁾ Cod. Dipl. Mor. II. 2. a V. 78.

božnosti, tato se musela i na venek poufmi, slavnostmi, úctou svatých atd. zračiti. Znamenitě byla pocta mariánská, žebravými mnichy zvýšena a chována.

Vždy to zůstane sice divnou věcí, že v rukopisích XIII. století velmi zřídka — já bych řekl nikdy — Zdrávas Maria, tuto mariánskou modlitbu, ani v latinské, tím méně v zemském jazyku zaznamenanou nenalezáme, ježto přece Otčenáš v obou zemských jazyčích přichází.¹⁾ Avšak z toho že Zdrávas Maria ve starých rukopisích najít nelze, ještě nenásleduje, že na Moravě pocta mariánská ladem ležela. My upamatujeme jen na cisterciáky, kteří tuto poctu také již zevně tím konali, že své kostely vesměs na nebe vzaté panny Marie založili; totéž činili, aspoň tu a tam, také benediktini na př. v Třebiči. Všeobecně slaví na Moravě 107 kostelů, z nichž větší část XIII. a XIV. století náleží, své patrocinium ve svátek na nebevzetí panny Marie a 88 v jiné svátky matky milostivé. Slavnost na nebevzetí panny Marie se na Moravě velice slavila. Když král Václav I. v srpnu 1249, praský hrad, v němž se jeho způsorný syn, markrabě moravský, Přemysl Otakar, držel, obléhal a věděl, že se posádka jejich pro nedostatek vody déle již nebude moci držet, byl by ji jistě 15. srpna do rukou dostal, kdyby nebyl pro veliký svátek, jež se tohoto dne slaví, v příměří vešel. Toho dne nechtěl nikomu ublížiti.²⁾ Mariánská kapla byla na Hostýně, když r. 1241 Tataři vtrhli. V různých

¹⁾ Nejstarší rukopis Otčenáše se chová v universitní knihovně praské, pocházejí asi z r. 1380 nebo 1385. V Polsku a ve Slezku začali zpívat asi r. 1239 Salve regina a Ave Maria. Pol's Jahrbuch I. 55 a potom Cod. Dipl. Siles. VII. 198. Srovn. sv. IV. 246 n. 3 t. d. O Mariánské poctě mluví listina krále Václava II. pro Velehrad, daná ze dne 18. ledna 1236 „beatae Marie, que naufragantibus de huius mundi salo luctuoso enatantibus portum salutis parat.“ Cod. Dipl. Mor. II. 311.

²⁾ Rex militibus suis et castri defensoribus treugas imposuit, ut nullus de suis vel adversariis tam solemnii die aliquid molestiae vel aliquius dolorem laesonis pateretur.“ Cont. Cosmae ad an. 1249. Pertz IX. 168 Srov. sv. V. 272 t. d.

básních, na př. v oné allegorické, nazvané: „Spor duše s tělem“ a jistě XIV. století náležící, uznává se matka Boží za přimluvkyni.¹⁾ A konečně pomysleme přece na dominikánský řád po Moravě rozšířený, jehož zakladatel sv. Dominik, poctu matky milostné takřka zprostonárodní. Ne bez příčiny a nikoli neprávem pozdější doba Moravany pro její veliké uctění, jež vždy k neposkvrněné panně Marii chovali, marianským rodem, natio mariana, nazvala. Na Moravě sotva jedno jen trochu významnější město najdeme, jehož by náměstí čili hlavní trh sochou panny Marie ozdoben nebyl. Tato hluoce zakořeněná pocta mariánská jest znakem povahovým XIII. století jak u knězstva, tak i u lidu.

Hluboká nábožnost, která se přes zbloudění některých nehodných kněží Moravy a Čechy ve všech dobách prospěšně vyznamenává a jich mysl na vše strany opanuje, byla asi příčinou, že rytířství na Moravě v XIII. a XIV. století proti jiným zemím stejně nápadné rozsáhlosti, rozšíření a zakořenění nalezlo. S počátku netvořilo rytířství stavu, nýbrž bylo vyznamenání, jež panovník za církevních obřadů při zvláště slavných příležitostech jednotlivým svým poddaným anebo i vznešeným hostem verejně v kostele uděloval. Nazýval se tento slavný, církevní akt pasováním na rytířstvo, poněvadž při něm závěšník, balteum nebo cingulum militare, nebo řemen, na němž meč, odznak rytířů, visel nejdůležitější byl. Čeští králové volili dobu své korunovace pro pasování na rytířstvo. Korunní princ Václav byl pasován na rytíře, než ho mohučský arcibiskup, Sifrid, ve svatovítském kostele praském v neděli Estomíhi, tedy 6. února 1228, u přítomnosti obou zemských biskupů, praského a olomouckého, a u přítomnosti moravských a českých velmožů za velké okázlosti korunoval,²⁾ a když král

¹⁾ „Smiluj se, boží matičko, vše moci plná zlatičko! i nemeškaj ruky podaj, a mů hřešnú duši schovaj.“ Výbor z liter. české str. 376.

²⁾ Srovn. sv. V. 135 t. d.

Václav II. roku 1297 o svatém Duši českou korunu obdržel, pasoval ke zvelebení této slavnosti 240 českých a cizích pánů na rytíře.¹⁾ Až podnes je obyčejem, že, když král český svatováclavskou korunu v hlavním chrámě praském z rukou arcibiskupa, jemuž biskup olomoucký posluhuje, obdrží, dle svého zdání jistý počet velmožů české koruny svatováclavskými rytíři jmenuje.

Vždy však se děl a děje se ten rytířský akt s nábožnými, církvi ustanovenými obřady. Pasování na rytířstvo bylo a je nábožným aktem, ono jest u lajiků tolik, co slavný slib u duchovních, pročež jsme docela správně pravili, že rytíři 13. a 14. století žádného společného stavu, nýbrž nábožný sbor tvořili, jenž se slavným slibem k vyšším šlechetným ctnostem a ke zvláštnímu provozování lásky k bližnímu upovinoval. Jako mnich v klášteře, tak má rytíř ve světě svou regulu, tento jen s dodatkem; Regula militaris ordinis.²⁾ Tuto obdrželi před čekancem rytířským, než mu rytířství uděleno bylo; předpisovalat, že má rytíř být spanilomyslný, nebo šlechetný, šlechtický, nebo svobodně urozený, štědrý, přívětivý a zmužilý, udatný v protivenstvích, urozený svým rodem, nadobyčejný v chování se k ženskému pohlaví a rozhodný v muské chrabrosti.²⁾ Povinnosti však, jež pasováním na rytířstvo šlechtic na sebe vzal, byly: aby denně mší svaté se zvláštní úponíkou na umučení Krista Pána přítomen byl, svůj život za katolickou víru zasadil, svatou církev a její sluhy od každého útoku chránil, vdovy, nezletilé a sirotky v jejich nouzích ošetřoval, nespravedlivých válek se střehl, nečestnou mzdu od sebe odmrštíl, za osvobození každého nevinného souboj přijal, turnaje jen pro válečné cvičení navštěvoval, římských císařů nebo jich zá-

¹⁾ Loserth, die Königsäaler Chroniken Str. 157.

²⁾ „Oportet unumquemque militare volentem esse . . . magnanimum in adversitate, ingenuum in consanguinitate largifluum in honestate egregium in curialitate et strenuum in virili strenuitate.“ Böhmer, Fontes II. 433. sqq. Excerpta ex Chronica Johannis de Beka 1247—1256.

stupců ve světských věcech s úctou poslouchal, státu v jeho sile se nedotýkal, říského léna nikdy neprodával a bezúhonně před Bohem a lidmi svůj život na tom světě trávil.

Odpřísahal-li nejslavněji čekanec tyto povinnosti před církevním praelátem na sv. evangelium, do něhož jeho ruce přivřeny byly, byl mu v nejstarší době poliček, později rána obnaženým mečem, který mu jeden z nejvznešenějších přítomných světského stavu opásal, na krk nebo na rámě udělen, na znamení, že to poslední rána, již nový rytíř beztrestně trpí, býti má.¹⁾ Nyní se odbývala hra o zápas, turnaj, při ní nový rytíř svou zručnost v zacházení se zbraní ukazoval, a skvělý banket uzavřel slavnost nábožensko-vojenského spolku, v němž se všichni údové, i kdyby to i králové byli bývali, sobě rovní objevili. Za králů Václava a Otakara II. bylo rytírství v Čechách a na Moravě na nejvyšším vrcholu, Otakar II. sám jeho ozdobou. Při sňatku jeho neteře, Kunhutě brandenburské, s uherským princem Belou, synem Bely IV. na říčce Fischii tři mile pod Vidni, r. 1264, pasoval Otakar II. při sňatku čtyři markrabata, polského vévodu a mnoho hrabat a šlechticů na rytíře.²⁾ Ještě zářilo rytírství za prvého Lucemburka, Jana, aby za jeho nástupce, Karla, pevnějších forem nabyla. Jakmile se válčení změnilo a střelná zbraň zavedena byla, pozbylo rytírství praktického významu, stalo se zvláštním stavem.³⁾

¹⁾ Vše stručně ve spomenuté kronice Jana z Beků, jenž pasování protikrále Viléma holandského na rytírstvo popisuje. Pokládáme celý popis pasování na rytírstvo a při něm užívané formuly za komplikaci pozdější doby. Německý rytířský řád má ve své knize stanov podobné formuly a přece věc pochází, jak dokázáno jest, ze sklonku XIV. století. Kronikář Jan z Beků uvádí při pasování na rytírstvo krále Václava I. jenž, jak dokázati lze, přitomen mu nebyl. Srovn. sv. V. 266 t. d.

²⁾ Srovn. sv. VI. 15. t. d.

³⁾ Zvláštní pojednání o turnajích nalezneme v „Dissertations, ou Réflexions sur l'histoire de Saint Louis,“ zvláště Dissertation VI. a VII. v Du Cange Tom VII. 23 sqq. Dále v „České včele“ v číslech 22., 23

Jako každé lidské zřízení, tedy i klání (kolba, kol)¹⁾ nebo cvičení ve zbraní za středověku mělo své dobré i slabé stránky. Dobré nalezneme v rytířském pravidle, slabé v lidské náruživosti, jež pravidla si nevšimajíc, po soběckých účelích soukromých se hnala. Mělo-li se kde klání odbývat, muselo dřív ohlášeno být. Buď celé obce neb soukromníci vyhlásili se za patrony takových vojenských schůzí, vypsal je k jistému dni a na jisté místo a pozvali všechny, kteří klání schopni byli. Byly-li to známé rodiny, tu postačilo udání jména, byli to však cizí a patronu neznámí rytíři, tu musela dříve jich schopnost dokázána být, aby se směli klání jakožto účastníci účastnit, což se schopnosti klání nazývalo, a to se dalo zasláním rodokmenou zkouškou, t. j. znak a původ čekatele byl zvláštnimi soudci nad zápasem zkoumán. Patron, t. j. kdo skrze své hlasatele klání ohlásil, nevysadil jen cenu, dík, jak se říkávalo, pro vítěze, jenž býval obyčejně z pěkných zbrojných kousků, nebo z válečné ozdob, dámskýma rukama vypracovaných a rozdaných, nýbrž všechny ostatní výlohy klání často více dní trvajícího, hradil a cizí hosti i s čeledí a konimi někdy s velkým nákladem častoval. České dějiny uvádějí zvláště z druhé polovice XIII. století více příkladů

a 24. ročníku V. 1880. O turnajích vůbec, zvláště o sedání Rukopisu Královédvorského. Úvaha od Jos. Truhláře.

¹⁾ Vedle slova „Klánie“ přichází ještě „sědání“ pro touže věc. Po uvážení pramenů jeví se sědání půtkou dvou jízdných osob s různými zbraněmi, pikou, mečem, palcátem čili palicí, zcela zvláště při soudných rozhodování, jakožto souboj, taky mezi více osobami, kdežto se klánie slovem „hastiludium“ (hra kopím) překládá. Souboj přirozeně jistými pravidly podmíněny byl dlouho před králem Václavem I. na Moravě a v Čechách znám, kdežto hastiludium teprve za Václava zavedeno bylo. Srovn. Jireček, Echtheit der Königinchofer Handschrift. Str. 131 atd. že Čechové před XIII. století, tedy před Václavem, zápasy na koních znali, a že tyto jmenovitě u šlechty a při dvoře panovníkově obyčejem byly, svědčí o tom staroslovánská legenda o sv. Václavu, a Chron. Cosmae ad an. 999. Pertz. IX. 57.

velikých klání, jichž se česká šlechta četně súčastnila, a bud muž s mužem nebo houf s houfem se potýkal. Domácí kronikář Dalimil nepřeje velmi z ciziny za krále Václava I. v Čechách a na Moravě zavedeným zvláštním vojenským divadlům,¹⁾ připisuje jím schudlost lidu, která za jeho doby nastala; Dalimil nemá snad tolík nepravdy. Na několik týdnův a často i měsícův odešli páni z domova, žijice v cizině, což peníze stálo. Dalimil vypravuje, že, když po smrti Kunrata IV. Vilém holandský r. 1254 všeobecně za německého krále uznán byl, král Otakar II. české pány: Hrona Náchodského, Smila Světleckého a Havla Jabloňského za deputaci k němu poslal. Při velikém sedání, králem mohučským dávaném, tito páni se tak proslavili, že je Vilém všechny odznaky obdařil. Hron održel černého lva ve žlutém poli a Jabloňský červeného kapra.²⁾ Že se král Otakar II. sám takovým kláním rád zabýval, dokázal při sňatku r. 1264 na řece Fischau. Sám zlomil kopí s pasovanými na rytířstvo.³⁾ Při kvase, hned potom odbývaném, obdržel na královské útraty každý od ustanovených šafářů jídla a piti, co si jen přál; šlechticů, jímž se chtělo zápasiti, byl tak silný počet, že se musely losy táhnouti, komu čest k sedání připadla. Podobné turnaje opakovaly se r. 1297, když Václav II. korunován byl.⁴⁾

Zbraně, jichž se při turnajích užívalo, byly z pravidla tupy, kteréž od Francouzův, u nichž tento spůsob zápasných her svého zdokonalení došel, zdvořilými nebo milo-

¹⁾ Wenceslai I. regis histor. Pertz IX. 167. Dlužno však je rozehnávat v Čechách a na Moravě od XI. století, tedy dlouho před Václavem, známý soudný zápas od umělých turnají.

²⁾ Dalimil, Edit. Jos. Jireček ve Fontes rerum Bohem. Tom. III. 184.

³⁾ „Fecit milites quatuor marchiones et quintum ducem Poloniae, paeter alias comites et nobiles nobiliter decoratos, cum quibus exercens ludos militares et diversos.“ Cont. Cosmae ad an. 1264. Pertz IX. 187.

⁴⁾ „Hicce barones clypeis per brachia trudunt.“ Löserth, Dějinné prameny, Fontes VIII. 155.

stivými zbraněmi, armes courtoises, gracieuses, nazvány byly, t. j. bodná kopí byla bez železa a meče bez ostří. Někdy však se potýkali také řádnými zbraněmi, zvanými od Francouzů „des armes à outrance,“ t. j. zbraněmi, kterými se až do nejhoršího tedy až k smrti toho neb onoho společníka potýkali. Poněvadž se tento spůsob turnaji, Turnamenta aculeata, čili hostilia, velmi zmáhal, vystoupila církve na rozličných synodách a cirkevních sněmcích proti tomuto nemravu, nebo správněji řečeno, proti této privilegované vraždě se vši přikrosti. Veliká synoda v Clermontě v listopadu 1130 zakázala rytířské turnaje, poněvadž v nich častěji lidé o život přišli, a ustanovila, že, když kdo při takové hře smrtelně poraněn budě, že se mu sice pokání a svátosti umírajících neodeprou, ale že takový cirkevně pochován býti nesmí.¹⁾ Toto ustanovení se zachovalo i v potomných stoletích, pokud turnaje trvaly, kteréž ovšem po vynalezení střelného prachu tak zvanými Carrouseley velmi bezstarostně tvárnosti nabýly a se v ní až na naše časy udržely.

Až posud jsme uváděli pro charakteristické trvání rytířstva příklady jen z českých dějin, jež nám i jméno německého rytíře zachovaly, který prvý Čechy s oním spůsobem zápasných her, turnaji zvaných, seznámil. Dalimilova kronika ho jmeneuje „Ojíř“, a praví že od krále Václava ves Běliny za vděk obdržel.²⁾ Zdá se, že to byl Ojíř (Hoger) Friedeberský, jenž od r. 1238 až do r. 1253 v listinách přichází. Abychom z moravských dějin nějaký příklad byli uvedli, nebyli jsme s to, a přece bylo rytířství se svými dobrými i slabými stránkami po Moravě právě tak rozšířeno jako v Čechách. Také na Moravě byli Milites a Equites na rozdíl od sprostých svobodných, kteří se znehnáhla poplatnými chalupníky svých ochránců, rytířův a vůbec šlechticů stali. Svobodný se stal tak odvislým od svého

¹⁾ Hefele, Conciliengeschichte V. 1. str. 364.

²⁾ Dalimil, Edit. Jireček I. c. pag. 177.

pána, a když i někdy válečné výpravy konal, byl pážetem rytíře, jemuž tak dlouho poslušenstvím povinen byl, než se sám rytířem stal. To však bez jakéhosi vychování nebylo možné. Napřed panošem u dvora vznešeného a bohatého rytíře, stal se ve 14. roce svého zbrojnošem a v 21. roce svém mohl být pasován na rytíře. Mnohé rytířské hrady staly se tímto spůsobem takořka místy dvorského chování a mnohý rytíř se považoval, vědomím neobmezenosti daleko jsa zaveden, za panovníka samého, válčil, nevšimaje si zemského zákona, se sousedem, číhal na světem jezdícího kupce a sužoval mnohý bezbranný klášter, až se velikými summami vykoupil. Takové rytíře, zákona nedbaří, nazývali „násilenskými čili loupežnými rytíři“ a takoví byli za doby Přemyslovské na Moravě ne zřídka. Upamatujieme jen na Radka obřanského, Bedřicha schönburského, Bedřicha linavského atd.¹⁾) O takových rytířích je snad ovšem pravda, co Dalimil vůbec o turnajských rytířích praví, že při takových slavnostech jen čas mrhají, nepotřebnou nádheru provádějí, tak že jim, když tu běží o válku, do niž táhnouti mají, k ní prostředky chybějí. Před zavedením turnaji že prý jsou Čechové ve válce na postrach, nyní se k ničemu nehodí atd.²⁾) Základu rytířství, blouznivé udatnosti, hlubokomyslné nábožnosti a cudné lásky panenské nebudeme ovšem smíti hledati u těchto násilenských rytířů, a přece bylo lze tyto ctnosti také na Moravě najít a země se s rytířem seznánila, jenž se jim v přehojné míře těšil, nazýval se Oldřich z Lichtenštejnů.

Oldřich se narodil asi r. 1200. Na hradě Lichtensteině ve Štýrsku stála jeho kolibka. Od r. 1216 až do r. 1219 žil u rakouského markraběte, Jindřicha z Mödlinku, bratra vévody Leopolda V. Jeho mládí a vychování náleželo tedy

¹⁾ Srovn. sv. VII. 63 atd. t. d.

²⁾ Dalimil l. c. 178. „Jakž že jechu v turnej jhráti tak za nic počechu v boju státi. Že sú někteří dobři turnějníci již sú v boju praví špatníci.“

do doby rozkvětu idealně a blouznivě povznešeného rytířství. „Pojal v sobě celého básnicko-blouznivého ducha rytířství, dal jím prosáknouti svou duši a zobrazil a zábnil je v životě zároveň. On je milostným pěvcem a dobrodruhem, blouznivcem a básníkem, turnajským rytířem a sluhou dám tak nad míru oddávaje a obětuje se, jak jej jen nejpřísnější codex milosti vymyslit mohl, přitom však se objevil potom jakožto bojovník a účastník všech zemských věci. To jsou dvě stránky rytířstva, které nesnadno spolu sloučenými se objeví a jež se přece ve XII. a XIII. století častěji scházejí, když i ne právě vždy tak vycelenou, do krajnosti přecházející podobu na se vzaly, jak se to u Oldřicha stalo.¹⁾) Oldřich náležel okolo r. 1227 a 1228 k toulavým nebo bludným rytířům.

Podstatně jsou to výstřednosti rytířstva čili skutky s cesty rozumného konání zbloudilých rytířů, když své sliby, obzvláště statečnost a lásku k dámám, po různých cestách až do nemístnosti prováděli. Kdo tak co činili, nazývali se toulavými čili bludnými rytíři. Své vzory nalezli v bretonské pověsti o králi Arturovi a jeho „Tafelrundě“ t. j. dvanácti rytířové společnosti u kulatého stolu. Kronika Gottfriedova monmouthského, jenž mezi r. 1130 a 1150 psal, podává zprávu o tomto rytířském epose, jehož čtení zvláště ve vlastním spracování, pážatům a zbrojnošům mozek zmátko, rozpalujíc jich obrazotvornost a je jakožto rytíře k nápodobení, tedy ku konáním popuzujíc, jež dnes usměch nebo do konce soustrast zbužuje, ačkoli současnost podivné chování do opravdy myslila a podnikatel ne úsměch, nýbrž čest a slávu odnesl. Avšak nemohl každý takové cesty vykonati, neboť on musel býti předně hodně bohat, aby s touto cestou spojené útraty vydržel, a po druhé musel se za silného v sedle usazeného rytíře cítiti, jenž kopím jist byl, aby dlouho řadou bojů nastávajících, jež ho na cestě

¹⁾ Doslovně z Falke-ho, Geschichte des fürstlichen Hauses Liechtenstein. Ve Vídni 1868 sv. I. str. 57 a 58.

očekávají, se ctí vydržel. Sláva takového rytíře rostla s počtem v turnajích vyhozených kopí.¹⁾

Oldřichu z Liechtensteinu bylo asi 27 neb 28 let, když si předsevzal, že ke cti své nám neznáme dámě dobrodruství podnikne. Obdržev skrze posla k dobrodruství svolení, chystal se v zimě r. 1227 na r. 1228, aby se za poutníka do Říma odebral. V Benátkách však zmizel najednou zraku všech známých, a když se opět objevil, byl všem cizí, nebo nestál zde již rytíř, nýbrž paní Venuše, kteráž uzavřela, v této podobě na dobrodruství se vydati. „Oldřich si dal nádherné ženské šaty ušití, 12 sukňí a k nim ještě 30 rukávů, které se na jemné košile obléci měly, a tři vrchní šaty z bílého sksamitu, i dva pěkné, perlami otočené lelíky (pletence). Dále si dal dvě jako stříbro bílá sedla zhotoviti s dlouhými a širokými pokrývkami sukennými, a právě tak pro své zbrojnoše obleky z bílého plátna. Bílé jako mléko bylo vše ostatní, co on a jeho zbrojnoši s sebou vezli, přilbice, štit a oblek zbrojnoský pro muže a koně. Koně si dal potajmu přivést, a zbrojnoši byli všichni z cizích vlastí.“

„Když vše hotovo bylo, poslal tricet dní napřed, než se vybral na cestu, posla s listem do všech zemí, kterými se ubíratí chtěl. Tímto listem oznámila všem rytířům v Lombardsku, ve Furlanském, v Korutanském, Štýrském, Rakouském a v Čechách vzácná královna Venuše, bohyňe lásky, že k nim přijede a je poučí, jak se lásky vzácných paní nabývá. Druhý den po sv. Jiří teď 24. dubna 1228 že prý se v Mestru z moře vypraví a odtud do Čechjeti chce. Každý rytíř, který jí naproti přijde a na ní kopím hodi, tomu prý dá zlatý prsten, jejž své choti poslati může; kterého rytíře však paní Venuše skůle, tento af prý se na všechny čtyři konce světa ženě ke cti nakloní. Paní Venuše

¹⁾ Úplně dle romantických básní středověku jsou udání o toulavých rytířích sneseny ve spise Jakoba Falkeho s nápisem „die irrende Ritterschaft“ v „Historisches Taschenbuch“ Bedřicha z Raumeru. Čtvrtý ročník. V Lipsku 1863. str. 141—232.

popisuje potom zevrubně cestu, kterou hodlá jeti, kterými místy pojede, kdy přijde a jak dlouho se kde zdrží. Dne 24. jízdy bude potom ve Vídni, 28. ve Feldsberku a 29. na moravských hranicích, kde se cesta její skončí. Po celé cestě nechce ani své tváře ani svých rukou ukázati, a s nikým ani slova promluviti; osm dní po skončené cestě pořádá turnaje v Neuburku u Vídni. Každý rytíř, jenž se o její cestě zvi a ji naproti nepřijde, na toho prý pustí kladbu lásky a všech dobrých paní.“

K tomuto dobrodružnému provolání připomíná Oldřich ve dvornosti k ženskému pohlaví, z níž všechna tato a následující dáta vyvoděna jsou, „že, kam tento list přišel, všichni rytíři rádi byli; nebo německé země byly takovy, že nikdo cti bohat nebyl, leda že cestami a skutky pro paní; to tenkrát bylo obyčejem a bylo dobře, kdyby to ještě dnes tak dobře bylo“, dodal k tomu básník a Jakob Falke, jenž se ve svých dějinách Liechtensteinů s naším Oldřichem stručně zabývá, pokračuje potom dále: „V ustanovené dni po sv. Jiří odebral se Oldřich v Mestru za velikého davu lidu. Napřed jeli na koních jeho maršál a jeho kuchař sám páty; potom následoval prapor jako svůj bílý s pozouníky na koních; potom tři soumaři se třemi hochy, kteří vedle běželi, potom tři koně se sedly jako stříbro bílými, vedeni ode tří zbrojnošů a potom Oldřichův bílý štit a jeho přilbice s bohatou korunou; potom následoval pištěc a tři hezky odění pacholci, z nichž každý v ruce tři svázaná kopí nesl; za nimi jely na koních dvě služky, také bíle oblečeny, a dva houslisté, kteří dobromyslně veselý pochod hudli. Konečně přišla sama, paní Venuše, ve svrchním obleku z bílého aksamitu, v bílém, perlami bohaté posypaném klobouku; dva lelíky hnědé, veliké a dlouhé a bohatě perlami ověšené, visely dolů až po páš; pod vrchním šatem byla vzácná sukyňka a pod ní bílá košile se dvěma ženskými rukávy; ruce byly hezky pletenými rukavicemi zastřeny.“¹⁾

¹⁾ J. Falke, Geschichte der Liechtensteine. I. 54.

Tento popis podáváme stručně, poněvadž nás tak dobře do blouznivého parádění toulavých rytířů uvádí, již také na Moravě a v Čechách neznámí nebyli. Dalimil jmenuje k r. 1295 Jana z Michalovic, který takové projížďky na koni po západní Evropě, od Rýnu až do Paříže, podnikal.¹⁾ Bohužel nebyl Jan, jako Oldřich, popisovatelem a vychvalovatelem svých činů, pročež my ovšem mnoho o Oldřichovi, ale nic o Janu z Michalovic vyprávěti nemůžeme. Avšak že podobné výstřednosti v Čechách neznámy nebyly, myslíme, že to z Dalimilových slov vyvoditi můžeme. „Začali“, tak piše, „na turnaje jezdit a hubili se škodným nákladem. Začali dětské obleky a přikrývky koňské zhotovovati, aby se v rozličných oblecích ukázali. Chytří lidé se tomu smáli; padouchové strhali s nich nádherné obleky.“²⁾ Na Moravě vědělo se o této třídě toulavých rytířů zkrz Oldřicha, jenž na svých cestách až po Feldsberk, tedy k samým moravským hranicím přišel a tu jistě také moravští rytíři při tomto maškarním žertě přítomni byli.

Pravíme „maškarní žert.“ Neboť čím jiným byla Oldřichova jízda do kostela, doprovázena jsouc dvěma sty paními v Trevise? Každý již věděl, koho bily aksamitový plášt s podobami zlatem vyšivanými kryje, anebo když Oldřich ve Villachu v ženském obleku do arkýře vysedl a na rytířské hry se díval, při čemž dobrých padesát kopí před jeho očima na náměstí radnickém vymrštěno bylo,³⁾ anebo když ve Feldkirchu za mnicha přestrojeného rytíře s koně sklál, anebo když v Kinnenberku rytíř Otto z Buchenova, za vindickou ženu prestrojen, s Oldřichem kopí zlomil, anebo když ve Vídeňském Novém městě nejmenovaná a neznámá dáma kupajícího růžemi takořka posypati

¹⁾ Srovn. J. H. Jireček ve Svatotoze 1860. st. 155.

²⁾ „Jechu se dětiných růch a dekóv na koně krájeti | by se dali v mnohých rusšiech viděti. | Múdří sě jim vždy ruhajú | že z nich lotří deký trhajú.“ Dalimil, Edit. Jireček pag. 177.

³⁾ Falke, Geschichte der Liechtensteine. I. c. 76 atd.

dala, když po silnici před Vídni k jeho přivítání rytířský arcibiskupský správce řezenský, jakožto Oldřichův nový maršál v šarlachovém plášti a zeleném kabátě, na němž mnohý zvířecí obraz zlatem všit byl, se skvělým průvodem vstří přišel. Před průvodem šel prapor, červený a bílý, kolmo rozpůlený, potom následovalo padesát střelců s vysoko-ohnutými kušemi, před nimi ještě padesát rychlých koníků, z nichž každý turecké sedlo nesl, a padesát hezky oděných zbrojnošů, dva a dva; potom přišel druhý prapor a opět padesát koní s padesáti novými štíty, za kterými se tři sta kopí vezlo. Tento slavný průvod ubíral se mimo královnu a pážata se mlčky klonili; potom se objevilo padesát rytířů v zelených kabátcích královny pozdravit, a za nimi teprv arcibiskupský správce sám.

Taková maškarní hra — nebo opravdu, Oldřichova vyjížďka rytířská nebylať nic jiného — tehdejšímu světu nebyla neobyčejna. Neboť když Oldřich 307 kopí vymrštíl a 271 prstenů mezi ty rozdal, kteří právě tolik kopí na něho vymrštili — naposledy házel kopím na pěkném dyjském luhu u moravského území naproti Feldsberku, snad u samé Lednice — „Bůh ví“, pravil arcibiskupský správce, „nikdy prý o tak hodně rytířské jízdě neslyšel, a proto prý i královna je také poctou bohatá a její sláva prý musí neustále trvati, poněvadž veliké věci vykonala. Jiní rytíři, kteří vedle jeli, pravili: Kdo jí nechválí, musí vždy neblahým zůstat; věci, jež vykonala, musí se chváliti, pokud svět světem stojí.“¹⁾ Tak mluvilo 13. století, 19. století myslí v této příčině jinak; slavilo se 13. století za dobu rozkvětu rytířství, a přece se nahodily zjevy, jež více jejich úpadek ukazují, neboť Oldřichovy cesty nestojí zde porůznu; cesty thürinského rytíře, Waltera sattelstaedského, r. 1226 nezůstávají za oněmi v ničem pozadu. Tato zvláštní chut

¹⁾ Jakob Falke, Geschichte des fürstlichen Hauses Liechtenstein I. 88.

k dobrodruství byla charakteristickým znamením rytířstva všech zemí, — a tož také Moravy.

Ještě nám zbývá, abychom národství 12., 13. a počátku 14. století v obrysech vyličili, abychom o krojích, mravech a zvykách lidu na Moravě několik slov promluvili, při čemž na pověru Moravanů v hlubokém středověku zapomenouti nesmíme.

Slýchá se tu a tam o prastarých národních krojích Moravanů povídati a myslí se při tom na blouznivé a nejvíše nepohodlné obleky, které prý starí Moravané nosili. Dějin kroje vůbec neznajíce pokusme se, abychom své náhledy o tomto předmětu vyložili a vyjděme z pozorování, že se zevrubně rozdíl činiti má mezi všeobecným národním krojem, jenž všem Slovanům společným byl, a mezi ustavičným spůsobem obleku nižších stavů na Moravě. Tam ten, všem třídám společný, liší se jen větším nebo menším bohatstvím ozdoby v hodnosti a stavě; tento je dle okresů, měst, dědin, ano i dle tříd a spůsobů, jak se kdo čím zabýval, rozličný.

Co se všeobecně národního kroje Slovanů 12., 13. a začátku 14. století tkne, vidíme jeho hlavní formu v národních krojích Poláků, Rusův, Uhrův a vůbec východních slovanských mluvících národů;¹⁾ zvláštní národní kroje dle okresů, měst a dědin na př. Hanáků, Slováků, Valachů atd. jsou výrobou pozdější doby. Západní země vůbec — a Morava náleží také k západním zemím — neznají po celý středověk jednoho národního kroje jakožto stálého obleku, jenž na módě a historicky podminěném obchodě nezávislý jest, na nejvíše pohanská doba, která nám však velmi zahalena jest, by snad částečně k jednomu národnímu kroji se připovídati mohla. Kde se národní kroj za rozeznávající znak objeviti má, tu je nutno jistý stav civilisace předpo-

¹⁾ Uvádime-li zde uheršský kroj za doklad, činíme to z té příčiny, poněvadž uheršský kroj skutečně staroslovanský jest, jak již pojmenování jednotlivých šatů ukazují. Uher přijal s oblekem i slovanské pojmenování.

kládati, jejž lidu na Moravě v nejhlubším středověku a proto tim více v době, od nás pojednané, bez odporu připsati musíme. Poněvadž však civilisace středověku na Moravě vůbec civilisací křestanského západu europského byla, tu je tím zjev vyložen, že se kroje hlubokého středověku, co do formy a látky, na Moravě od krojů západních sousedních států neliší. Ano i jména jistých obleků ukazují na západ. Staroslovanská označení; kabát, kalhoty, boty, anebo při rytířském ozbrojí u Němců: spalnieř, platy, kropieř, kuršit, Helm atd. Jak velice se cizí, západní móda na sklonku 13. století v Čechách a na Moravě rozmáhá, pozorujeme z českého kronikáře k r. 1279, jenž o praském biskupu Tobiáši z Bechyně praví, že, když jmenovaného roku na Moravu k biskupu olomouckému, Brunonovi, jel, jeho všechno služebnictvo jeho rodinný znak na šatech mělo,¹⁾ mrať to, jenž tenkrát, zvláště ve Francii, obvyklým byl.

Kroj následuje jen všeobecného běhu osvěty, jenž se na veškerém poli umění, v poesii, v rytířství, ve spůsobě nábožného života a vůbec všudy v podstatně stejném spůsobě jeví, odkudž zjev, že se kroje Francie, Rakouska a Vlach také na drobnomalbách a obrazích objevují, které bez odporu v Čechách a na Moravě svou existenci našly jako wolfenbüttelský rukopis s legendou o sv. Václavě z r. 1006, stockholmský rukopis z r. 1137, vyšehradský Codex a Codex Mater verborum ze XII. století, Lobkoviccká a březnická bíblí ze XIII. století, utrpení jeptišky Kunhuty z r. 1312, Liber viaticus (cestopis) biskupa Jana litomyšlského z r. 1360, modlitební knižka praského arcibiskupa, Arnošta z Pardubic a spisy Tomáše ze Štítného „naučení křesťanské pravdy“ z r. 1374.²⁾ V těchto uvedených ruko-

¹⁾ Cont. Cosmae ad an. 1279. Pertz IX. 196. „Nobiles etiam, milites domicellosque curiae sua superiores, medios et infimos vestivit ex integro, cuiuslibet vestimentis, videlicet sagitta circumflexa in auribus signo primogenitorum suorum insignito.“

²⁾ Vyličeno ve Vocelově „Grundzüge der böhmischen Alterthums-Diadik, Dějiny Moravy IX. 19

pisech obsažené drobnomalby mají tu zvláštnost, že když i nábožné předměty představují, nikdy neopovrhují, aby kostumy z jejich doby brali a takto obraz dětinné myslí národní ve známém kroji a spůsobě hodně přiblížili. Tu vidíme zřejmě, že tehdejším národním krojům znak národního kroje, stálá jednotlivost anebo trvalost, nezávislost na běhu času chyběl; tam uvedený kroj by mohl právě tak dobře francouzskému nebo vlaskému rukopisu náležet, jako českému, zkrátka: Morava za doby Přemyslovské neměla zvláštního národního kroje. Potřeba života byla pro chudého, móda a jmění pro bohatého jediným příkázáním ke tvoření jeho kroje.

Na jiném místě jsme trochu do podrobna vyličili česko-moravský národní kroj ve XIII. století.¹⁾ Na sklonku doby Přemyslovské zůstal jak u muských, tak u ženských vůbec týmž, jen pozorovati lze, jak bohatého potlačování ubývá, aby skoro zmizelo, jak se harlekynská kazajka úplně v kazajku a vrchní tunika v řásnou čubu mění, jak spodní tunika bez rukávů přestává, a francouzskému „kabátu“ ustupuje. Čepice kukla, jež ode XII. století, ač mnohem staršího původu, jakožto široký límec přes lopatky s příslušnou kapucí za výtečný náhlavek nižších stavů sloužila, vnikla ve XIV. století až do nejvyšších vrstev společnosti a stala se krátkou dobu módně-elegantním krojem nejvybranějších pánských a dámských. Trvalost nedá se kukle upříti, neboť se ji ještě v XV. století často užívalo, ale stala se úplně všeobecnou skrze křesťanství západních zemí, až i ona z Brabantu pošlému baretu (ploské čepici beze střechy) a potom hedbávnému a plstěnému klobouku ustoupiti musela. Uvěříme-li odůvodněným žalobám kanovníka a kronikáře, Beneše weitmilského, na výstřednosti oblekového kroje svých

kunde,²⁾ str. 131 atd. Potom Dudík, Collectae, seu Horae sec. XII. Archiv. sv. 59. str. 41 atd. Vrtátko, Tomy z Štítného knihy naučení křesťanského. V Praze 1873.

¹⁾ „Srovn. sv. IV. str. 253 t. d.

vrstevníků, tu musely ještě ve XIV. století těsně přiléhající obleky na prsou, hedbávné nadutiny muských, kteří jako ženské vyhliželi, obojky, řásné, u ženských na žluto barvené, a střevíce do špičky panovati,¹⁾ ano okolo polovice XIV. století náleželo také v Čechách a na Moravě ke vkusnosti, po jedné straně těla šaty jiné barvy nositi než po druhé straně, což módou bylo, jež z Vlach pochází. Že se ženské ve XIV. století stahovati a líčiti uměly, pozorujeme z kázání desatera Božích přikázání; vyobrazuje se v něm nemírné užívání líčidla, za hříšné.²⁾ Zvláště když v kožišinách nastrojené paní do kostela šly. Zároveň vidíme, jak ve všech západních zemích ještě za XIII. století na krátko nošené vlasy se dlouží a v pěkně spletených lelících za

¹⁾ „His temporibus more symearum, quae quidquam ab hominibus fieri conspiciunt, facere et imitari conantur, usurpaverunt sibi pravam et dampnosam aliarum terrarum consuetudinem, et in habitu vestimentorum recesserunt a vestigiis suorum praedecessorum, facientes sibi breves et curtas, imo verius turpes vestes, ut plerumque femoralia ac posteriora viderentur, et strictas, ut vix anhelitum possent habere. Circum praecordia de bombace magnam spissitudinem, ut mamillas mulierum habere videbantur. Circa ventrem ita constricti erant, ut canes venatici, qui veltres dicuntur, esse viderentur. Circa posteriora ita se pluribus ligaminibus constringebant, ut vix lento gressu in cedere possent. Capuciolis etiam parvissimis, quorum de una ulna panni quatuor fiebant, utebantur, cum praetextis lati, vel literis magnis circum colla more canum campestrium qui hac cautella a luporum morsibus praeservantur. Simili modo calceos, rostratos et cum longissimis naribus deferebant, ut male possent incedere et ambulare. Et contaminata est terra Boemiae in his adinventionibus et malis consuetudinibus aliis ac superstitionibus plurimis plus quam loqui expedit.“ Beneš de Weitmil lib. IV. ad an. 1366. Script. rerum Bohem. II. 394.

²⁾ Desatero kazanie Božie. Hanka, Starobylá skladanie I. 65 a 67. „V krčmě nebo v tanci ženu | posazují uličenú | anat oboče stahuje | zavojíka popravuje | sukničku svú stkanicivši, | a karnáček užlutivši | k tomu do pat zpodlinivši | a podliaky zhedvadnivši | nožík, měšček, cudný pásec | v piesněch jeje jasný hlasec | to viduce mnozí blázni | nejmajice božie kázni | . . . létě jako na otržn nim | nalit i bude hoře jim etc. . . . Slyšte, ješto se líčíte | by v tom hřich byl, vy nemnите“ etc.

uši a po šíji splývají, jak vznesené paní korunkový vínek po čele, obyčejné paní však bílé stužky nosí, a jak vonidlo, jež v Čechách a na Moravě veliké ceny bylo a náramně oblíbeno, znenáhla u všech stavů vrch obdrželo; vznesení nosili kožišiny kuni, rysí a sobolovinu, prostřední třída měšťanská a řemeslnická, kožišiny liščí, vlčí a divokých koček, sprostí sedláci jehněcí a ovčí.

Zajisté působila rozdílnost půdy a šťastné a neštastné roky na módu. V hornatých krajinách byl vyžadován jiný oblek než v širých rovinách, a úrodný rok dovoloval také sedlákovi, aby si leckterý oblek zbudoval, čímž ovšem nejapné pro selku švihácké sestavení obleku vzniklo, které však za kousky kroje jisté třídy uváděti se nesmí. Zákonův o šactvě, t. j. úředních ustanovení o formě a látce obleků, vyjma duchovenstva, terkrát ještě nebylo, a proto se mohl každý šatiti, jak mu to potřeby a okolnosti dovolovaly. Opakujeme, že doba Přemyslovská moravského národního kroje v užším smysle neznala.

Když i Morava za doby Přemyslovec výslovně národního kroje neznala, kterým by se její obyvatelé ode druhých byli mohli lišiti; tedy měl národ přece jakési vlastnosti, jež shrnutý, na jeho povaze lpěly a tudyž jeho národství charakterisovaly, a tu k nim čítáme nevšední náklonost k teplým lázním a k pověře. Teplé lázně jsou všem slovanským národům tak vlastní, že k jeho charakteristickým známkám náleží. O Němcích se praví, že jim užívání teplé vody ke koupání cizí bylo, a že teplé lázně teprve skrze postupující Římany, nebo skrze Benediktiny poznali. Přísná mníská kázeň východu zakazuje ovšem užívání lázní jakožto zbytečný přepych, avšak svatý Benedikt, zakladatel mníského řádu na západě, dovoluje teplé lázně, jinž jakožto rozený Umbrijan sám zvyklý byl, a ustanovuje ve hlavě 86 svého světoslavného pravidla, „aby se užívání lázní nemocným dovolovalo, když toho potřeba kázeň, zdravým zase, zvláště mladším, aby se tak snadno nedovolovalo“.

Kde se kláštery Benediktinů stavely, tam se starali zakladatelé také o lázně, a proto není divu, když jich užívání také do krajin vniklo, kam římský vliv nevnikl. V celé západní Evropě zobecněly tudyž teplé lázně od sedmého století. Východní díl, tedy Rusko, Polsko a s nimi sourodní Moravané a Čechové nemohli jich ani skrze Římany ani skrze Benediktiny obdržeti, poněvadž ani jedni ani druzí k X. století zde nebyli, a lázně přece obecny byly. Ony tedy musí slovanskému kmeni vlastní být. Na Rusi má až podnes skoro každá vesnická chalupa svou koupelnu a na Moravě sotva známe jakou nájemnou listinu, v níž by nebylo řeči o zakládání koupelny. Z pravidla bývala mistní koupelna regálem pronájemce nebo dědičného sudího.¹⁾ Ano i slovanské dědiny, dle německého práva vysazené, jako r. 1274 Týnec u Olomouce, podřezly své koupelny.²⁾ Král Otakar II. propůjčil r. 1258 dědičnému soudci v Jevíčku koupelnu. Ve XIV. století rozmožly se veřejné lázně zvláště silně.³⁾ Koupání náleželo k hlavním veselostem obyčejného života a veřejné lázně bohužel jen přečasto k tropení nemravnosti a zhejalosti života. Zvláště náleželo jich mnoho v městech k pověstným domům, ježto sem donesený mrav, že jen ženská obsluha v lázních ustanovena byla, daremnosti napomáhal.

Že bytosf pověry v nepravém užívání přičinného zákona spočívá, ví každý, pročež věstectví, čarodějnictví, vykládání snův atd. jen odrůdy pověry tvoří. Dobrovolně zazděné osoby a poustevníci považovali se za zvláště nadané věstce.⁴⁾ Kronika Colmarova vypravuje jakési zazděné ženské proroctví o smrti Otakara II. a o povýšení Rudolfa z Habs-

¹⁾ Srovn. sv. VIII. 92 a 102 t. d.

²⁾ Dod. Dipl. Mor. IV. 112.

³⁾ Georg Zappert, über das Badewesen mittelalterlicher und späterer Zeit. Archiv pro rak. dělinoznařství sv. 21. str. 3—160.

⁴⁾ Srovn. o „Inclusae“ sv. IV. 317. atd. t. d. Potom o pověre. Sv. IV. 293. atd. t. d.

burku.¹⁾ Aby se dozvěděli, jaké bude budoucí panování nově zvoleného nebo nově jmenovaného biskupa, užívali blahověstné zkoušky. Podal se totiž nově vyvolenému Codex evangelii a dal mu pravou rukou Codex jako náhodou otevřít. Která místa se tímto bezúčelným otevřením objevila, z těch se budoucnost věštila. O praském biskupu, Janu IV., praví se k r. 1301, že mu král Václav II. hned po jeho vykonané volbě evangelium do rukou podal, a že biskup z něho evangelium otevřel, které se čte ve 12. neděli po sv. Duchu, v němž se mluví o němých a hluchých, které Ježíš uzdravil.²⁾ Všechn národ vykládal tato slova na budoucí šfastné panování biskupovo. Na Moravě bylo zvykem, že evangelium nově zvolenému napřed na lokty pod ramena vložili a teprv otevřeli. Když se to stalo u biskupa Bavora, uviděli toto místo: „Jenž dám Páně zničiš,³⁾ což neobyčejně všechny zarazilo. I před soudci myslili obžalování, že si kouzly pomoci mohou. Nosili s sebou bez, čekanku, vítězný kámen nebo přílbici pro štěsti.⁴⁾ V začarování, jimiž i smrf přivolána býti mohla, věřili pevně, když i brněnský soud takovou žalobu od-

¹⁾ Chron. Colmarien. Pertz XVII. 252 a 253. Viděti lze, že v Němcích zvláštní věšťcové chodili.

²⁾ „Deinde rex allato libro evangeliorum iussit eundem dominum episcopum (Johannem) librum cum dextra manu aperire, et occurrit evangelium, quod legitur in duodecima dominica et in eodem continebantur: Bene omnia fecit, surdos fecit audire et mutos loqui.“ Loserth, Königsaaler Geschichtsquellen, str. 547. Místo to jest u Marka VII. 37, avšak nyní se čte XI. neděli po sv. Duchu.

³⁾ „Vah, qui destruis templum Dei.“ Dudík, mähr. Geschichtsquellen, str. 278. Místo z Marka XV. 29. (Paral. Matthaeus XXVII. 40.)

⁴⁾ Rössler, Stadtrechte von Brünn. str. XCI. „De membranis vero (Geserb, pro štěsti přílbici) famant vetula; si recipiantur novem, vel ad minus quinque, et habentur cum filo aureo et sericeo in ecclesia per novem dies, illo tempore quo horae canonice dicuntur per nonam, et postea feruntur per aliquem ad iudicem vel ad iudicium, ille obtinet causam suam.“ Cont. Rössler I. c. pag. 337.

mrštil.¹⁾ Pohanské zvyky se jestě velmi často do křestanských svátků a obyčejů mísily. Ještě r. 1366 viděl se praský arcibiskup Jan, nuceným, aby proti obecnému zvyku, když v polovici postní doby tak zvanou „smrf“ pohansky zpívajice a pohrávajice z dědiny vynášeli a do řeky házeli, synodálním uzavřením přísně a rozhodně vystoupiti.²⁾ Libovali si lidé v tom, že pohanské sváteční zvyky novým křestanským svátkům přispůsobovali. Při národních zábavách a obyčejích, které se až podnes v masopostní neděli, na Laetare, na velikonoce, na 1. máje a na sv. Duch zachovaly, poznáváme zbytky slavnosti, které uvítání léta svědčily, v obyčejích vánoc, slunovratu atd.³⁾ Lidé si libovali na místech, pocházejících svatých, křesfanské kostely a kaply zdělati, na př. v Hranicích (hrana, hraň, Ustrine), na Hostýně atd. Pověra se u slovanských národů až na naše časy udržela, zvláště u Čechoslovánů na Moravě a může dle práva a slušnosti za příznak národství se považovati.

Ku konci našeho pojednání o národství na Moravě na sklonku doby Přemyslovské dotkneme se ještě dvou osvětových otázek: dá-li se mluviti o osvětě (probušlosti) národní a o národním citu Moravanů za doby Přemyslovské?

Osvěta je vlastně čin objasňování, tedy činnost rozumu; národní osvěta spočívá tedy ve správném užívání rozumové činnosti v objemu celého národa, při čem dva podstatné

¹⁾ Höfler, Prager Concilien pag. 11. „Cum rithmis et ludis superstitionis ad flumen deferunt.“

²⁾ Reinsberg-Düringsfeld, Festkalender aus Böhmen. V Praze 1862 Příspěvek ke znalosti národního života a národní výry v Čechách. Peter, Volksthümliches aus Österr. Schlesien. 5. sešitů. V Opavě 1866 a 1867.

³⁾ Srov. sv. VI. 179 t. d. Co jsme tu a ve sv. VIII. 17. t. d. o otiskované listině z formuláře u Emlera, Reg. pag. 466—468 pravili, pokládáme za pravé, opírajíce se o Grünhagena, slezské Regesty, proti Bussonovi, válka z r. 1278, Archiv sv. 62, str. 16. K národnímu sebevědomí C. Höfler „Ueber die historische Entwicklung des Nationalitäts-Princips.“ Mittheilungen des Vereines für Geschichte der Deutschen in Böhmen. Druhý ročník 1864. str. 165 atd.

momenty rozeznávati sluší, formální a hmotný. Z formální stránky spočívá osvěta ve vědomosti a v znalosti jakožto v takových, a stojí oproti nevědomosti, neznalosti, vůbec bezsmyslnosti; o nějakém předmětě vyučováním, poučováním a přemyšlováním vědomosti a znalosti nabytí, zní: po osvětě toužiti. Po takové osvětě toužili obyvatelé Moravy jistě, jak dějiny ukazují; z formální stránky může se tedy o národní osvětě na Moravě v době Přemyslovské bez pochyby mluvit. Ze stránky hmotné spočívá osvěta v tom, že vědomosti a znalosti úplně právě a v pravém spůsobě spořádany jsou, zkrátka, že poznané předměty rozumem dle svého celého objemu a své celé bytosti, se zevrubnou shodností, s rozeznáváním a s určitostí a zevrubně dle zákonů smyšlení pojaty jsou, takže myšlení a poznání jich věrným odrazem předmětu jest a s nimi se shoduje. O této hmotné stránce nemůže za doby Přemyslovské o jakési národní osvětě řeči býti. V budoucím závěrečném svazku v oddělení: „Školy, umění a vědy“ k tomuto thematu se vrátíme. Tedy jen ze stránky formálné měla Morava za doby námi ličené národní osvětu, jež se dle našeho přesvědčení, když druhých úsudků předbíhati nechceme, zcela zvláště v rozličných až podnes žijících příslovích na Moravě zachovala. Co jsou přísloví? Ona jsou odkazem předchozí doby k přítomnosti, výsledky zkušenosti a národního rozumu, t. j. úplné pojimání znalosti vyšlé pravdy v jedné myšlence, jestli tato jakožto vnitřně bezprostřední zjev vystupuje. To je přičinou, že přísloví s národním mravem a s národní osvětou nejtěsněji souvisí a se do všech lidských konání mísi a vše k řeči přivede. Před příslovím je, jako před zákonem, vše stejně; každý stav, každá víra, chytrost a hloupost, chudoba a bohatství, vše se před ním stejně, zkrátka a dobře, hrubě, čtveračivě, zbožně, počeštěně a bez obalu posuzuje, nehledic na věc neb osobu, a odtud má přísloví veliký význam pro kulturní historii. Za doklad bychom mohli bezpočetně mnoho nejrůznějších přísloví

uvésti, jež náš výrok potvrzuji, kdyby nás práce této již r. 1852 Fr. L. Čelakovský nebyl sprostil. Čelakovský totiž řečeného roku vydal v Praze mezi spisy Českého Musea: „Mudrosloví národa slovanského ve příslovích“ (o němž promluvil Hanuš v „Časopise Českého Musea“ r. 1851, svazek 4, str. 126), a poněvadž zde zevrubně udává, která přísloví česká, polská, ruská atd. jsou, tu jsme úplně s to, abyhom to, co jsme nahoře podotkli, dokázali a v česko-moravských příslovích tehdejší národní osvětu odkryli.

Existoval-li však jakýsi stupeň národní osvěty ze své formalné stránky na Moravě za doby Přemysloveč, tu nemůžeme nijak pochybovat, že tenkrát v moravském národe také cit národnostní byl a se v rozličných podnětech zjevoval. Připustíme-li, že je to zvláště jazyk, jenž údy národa pojí a že on vlastním znakem společné náležitosti jistých národů jest, jinými slovy, že se cit národnosti hlavně zálibou pro svůj jazyk a pro všechno zračí, co kterému národu vlastním jest; tu musíme doznati, že cit národní na sklonku doby Přemysloveč na Moravě velmi svěží byl. Za politického činitele nebyla ještě tenkrát národnost na Moravě považována a užívána;¹⁾ ale zvláštností národní, osvětovým působidlem bylo a se jí za takové užívalo. Rozličná přísloví se k tomu nesou: „Proti své krvi bojuje, kdo svůj národ nemiluje“, nebo „Každému své milo“ atd. Ale my máme i přímé doklady k našemu výroku. Když dcera vévodky Jindřicha II. slezského, tehdejší jeptiška trebnická, Anežka, nef krále Otakara I. Minority německého jazyka ochraňovala a pozvnášela, nebylo možná, aby česká královna Kunhuta

¹⁾ Listy, prozrazující, že král Otakar II. si minoritu zvláště vážil, jsou otištěny z formuláře Palackého v Emlerových, Reg. pag. 1077. atd. „Fratres linguae teutonicae, plures numero, quam opus sit, transmittuntur ad domos singulas dicti ordinis (Minorum) in regno nostro et in ducatibus Polonorum, linguae vero sclavicae fratres disperguntur ad extraneas nationes, ubi inutilos sunt.“ l. c. 1078. Listy připadnou asi do roku 1268 a 1272.

krále Otakara II. manželka, v listě svědčícím jejím přibuzným proti takové nespravedlnosti trestajíc nebyla vystoupila. „Došla“, tak píše královna jeptišce, „nás v skutku neobyčejná zvěst, že naše nejdražší sestra, mající však ještě českou krev ve svých žilách, německým Minoritům proti polským a českým přednost dává, ježto by se s těmito oběma již pro jazyk útrpnost míti měla;“ a ve stejném citě společné náležitosti píše z domu slovanská královna kardinálovi v Římě: „aby přece svým veškerým vlivem zamezit ráčil, aby Minorité německé národnosti v tak veliké většině, jak posud dálo, do českých a polských klášterův, a Minorité slovanské národnosti ze země k velkému neprospěchu své duchovně pastýřské činnosti a na újmu slovanského jazyka rozesýlání nebyli. Zvláště se to stalo s bratrem Čáslavem, jež řeholný provincial jakožto rozeného Čecha do cizí země poslal, ježto on již pro svůj jazyk v zemi dobře působiti může a proto nazpět povolán býti má.

Avšak nejzřejmější důkaz, že si na sklonku doby Přemyslovské cit slovanské národnosti v Čechách a na Moravě úplného ostří protiv k němectvu vědom byl, podává nám Dalimilova rýmovaná kronika. Ona sahá až do r. 1314 a je patrně v prvních letech panování Jana lucenburského a za zjevu opravdu trapného sepsána, když Němec korunu svato-václavskou obdržel. Výraz záští proti Němcům,¹⁾ který nejstaršímu českému kronikáři Kosmovi u přemnoha přiležitosti, snad maně, do textu přišel, objevuje se v Dalimilově rýmované kronice zmocněným a může se za výraz smýšlení národní strany pokládati, když tato strana viděla, jak němectva od krále Otakara I. v zemi, jmenovitě v městech ustavičně přibývá, a jak národní jazyk a jak prastará slovanská zřízení vždy víc a více, a to skrze panovníky samy do pozadi se zatlačují. Národní cit se v Dalimilově

kronice vzepjal, když se po smrti Otakara II. cizinští v zemi na útraty domácí povahy nechytrě a nejapně roztahovalo, a tudyž, poněvadž nespravedlivě, opposici v život vyvolalo.

Desátý a poslední svazek z doby Přemyslovské podá nám zprávu o církvi, reprezentované kněžstvem světským a řeholným, o školách a ústavech humanitních a umění a vědách.

¹⁾ Výrazy, jako na př. „sicut est sevissima natura Theutonicorum“ přicházejí častěji v Cosmovi a jeho pokračovatelích. Viz Cont. Cosmae ad an. 1279. Pertz IX. 198.